

KIS JÁNOS
Superintendens'
EMLÉKEZÉSEI
ÉLETÉBŐL.

Maga által feljegyezve.

Első közlemény.
NEVENDÉKSÉGÉT, PROFESSZORSÁGÁT ÉS
PREDIKÁTORSAÁGÁT TÁRGYAZÓ
EMLÉKEZÉSEK.

Sopronban, 1845.
Özvegy Kulcsárné' betűivel.

Bevezetés.

Fieldding, az enyelegve 's a' mellett igen elmésen, józanon 's okosan bölcselkedő klasszikus angol regényíró, így kezdi bevezetni olvasóit fő remekébe, Jones Tamásnak, egy talált gyermeknek, történeteibe: „Az írónak nem olly embernek kell magát nézni, ki látogató jó barátainak, vagy a' hozzá szállóknak, házánál ebédet ad, hanem ollyannak, ki nyilvános vendéglő asztalt tart, mellynél pénzekért mindenek szívesen láttatnak. Az első esetben a' gazda az ételeket tetszése szerént választhatja, 's ha szintén azok középszerűek sőt vendégei izlésével ellenkezők is, ezek még sem jelenthetik fitymálásokat 's gáncsolásokat, hanem inkább, ha a' világban élni tudnak, külsőkép mindent, mi eleikbe tétetik, dicsérni szoktak. Egészen máskép van a' dolog az ételáruló fogadásokra nézve. Azok, kik pénzekért esznek, azt akarják, hogy minden, mi feladatik, inyekre legyen, 's ha valamelly fogást nem szeretnek, feljogosítottaknak tartják magokat azt gáncsolni, alázni 's érette szitkozódni is a' nélkül, hogy mind ez nekik megtiltathatnék.

Hogy tehát vendégeiket magoktól el ne idegenítsék, az olly becsületes étárosok, kik látogatóikat

szeretik, étjegyzéket szoktak iratni, melyet mindenki mindjárt a' szobába-lépéskor olvashat, 's meg tudván milyen étkeket várhat, vagy ott maradhat, vagy más étárushoz mehet, hol izlését jobban kielégíthet-ni reményli.

Minthogy elmésséget és bölcseséget akárkítől sem szégyenlek kölcsönözni, ki egyikkel vagy másikkal szolgálhat; azért jónak találom az illy becsületes vendégfogadósoktól tanulni, 's az általam nyújtandó eledel elibe étjegyzéket tenni.“

Én is e' példát követem, de Fielding szeretetre méltó nyájaskodásának, mely koromhoz nem illik, elmellőzésével, 's mindjárt eleinten komolyan 's példázódás nélkül meg mondom mi adott alkalmat e' munkára, mi célzásom van vele, 's milly szabályokat tartok kidolgozásában szemeim előtt.

Az életirások olvasását nagyon fiatal koromban megszerettem. Már Sopronban tanulásom idején kezembe kerüle Schröckh Mátyás tudós hazánkfiának *Abbildungen und Lebensbeschreibungen berühmter Gelehrten* czimű munkája, 's nem sokára azután Jenában Müller János György azon gyűjteményének kezdete is, melyben több nevezetes emberek magokról irt vallástételei foglaltatnak. Mind a' két könyv nagy mértékben magára vonta figyelmemet, 's hasonló tartalmuakat, valahol találtam, forró részvéttel fogadék, 's végig forgaték. Részvétemet utóbb méginkább nevelte John-sonnak egy értekezése, melyet a' Soproni Estvék első füzetében már közlöttem.

Ez által az életirások' hasznos voltáról is meggyőződvn, azokat nem csak időöltés, hanem épülés végett is örömet használtam, 's egész ifjuságom ide-

jében a' regények és versekkel együtt üres óráim legkedvesebb olvasmányainak tartottam.

Midőn a' megérett emberkor a' nyomosabb foglalkodás mezejére vezetete, a' polgári társaság lelki és testi tehetségeim hasznára fordítását kívánta, a' hivatal a' munkálkodást, 's csekély talentomaimmal kereskedést kötelességemmé tette, 's a' becsületérzés arra unszolt, hogy életemet ne posványhoz, hanem hasznos folyamhoz hasonlóvá tegyem, 's szorgalmamnak némi nyomait hagyjam magam után; akkor természet szerént fiatal korom' kedvelményeit fontosabb tárgyakkal cseréltem fel, 's az életírások kellemes olvasásának is életem játékszínén háttérbe kellett vonulni.

Azonban az öregség elérkezék hozzám lassu lépéseivel, 's az már most foglalatosságimban tetemes változást okoz; a' remény nem kecsegtet mint előbb bájos kilátásokkal; az örömek eránt kevesebbé vágyok érzékeny, 's az igyekezetekben kevesebbé tűzes: 's nem készítek annyi terveket mint előbb. Esztendeim száma hathatósan int munkaköröm keskenyítésére 's hivatalomhoz szorítására; a' világ lármájának távolabbról hallására, 's magányomból csak nézésére, mint iparkodnak a' fiatalabb erők nemzetünket uj 's jobb formába alakítani. Illyenkor kötelességemnek tartom a' világ tömkelegéből, mellyben eddig bolyongtam félre vonulni, elmúlt napjaimra visszatekinteni, 's látni mint folytak azok le, mi örömet 's bánatot hagytak magok után, mi jót, mi rosszat tapasztaltam azokban, mi miveltetett életem mezején illő gonddal, mi hagyatott parlagon és pusztán. E' szerint ujra felélede bennem az életírások szeretete, elővevém egyik másik jeles embernek magáról irt vallás-

tételeit 's ennél fogva tökélcém el magamat némelly emlékezéseim feljegyzésére.

Senki se gondolja, hogy ezzel valami fennlátó szándékom volna. Nincs eszemben Augustinus vallástételeivel versenyezni, melyekről Francia fordítója *) olly nagy magasztalásokkal szól. Még kevésbé akarom Rousseauval **) magamról azt hirdetni, hogy olly vállalatot kezdek, mellynek párja soha sem volt 's nem lesz; hogy rendkívüli ember vagyok, 's hogy a' természet azt a' mintát, mellybe engem öntött, születésem után összerontotta. Sőt még egyéb nevezetes emberekkel sem hasonlíthatom össze magamat, kiknek akár életeket, akár vallástételeiket forró részvéttel olvastam. Esmerem mind polgári állásom', mind cselekedeteim', mind személyem' csekélységét, mind talentomaim' közepszerűségét. De életem hosszura nyult, 's ha nem a' legszerencsésebbek, bizonyosan a' nagyon szerencsések közé számláltathatik; 's azért a' velem közlött jótéteményeket kívánom hálásan emlegetni. Sok szép örömek boldogítottak, 's azokat a' visszaemlékezés által újra akarom élvezni. Számos tapasztalásaim voltak, 's azoknak közlése által egynek vagy másnak kívánok használni. Botlásaim, tévelygéseim, hibáim sem kevés számmal fordulnak elő életemben, 's azoknak megvallása által szándékozom egyebeket hasonlók elkerülésére inteni. A' magyar literatúrával több mint ötven esztendeig részént társalkodtam 's barátkoztam, részént foglalatoskodtam, 's annak ezen idő alatti né-

*) Les Confessions de S. Augustin, traduites en françois par M. du Bois, de l'academie françoise a Paris 1741.

**) Les confessions de I. I. Rousseau suivies des rêveries du promeneur solitaire. Tome premier Geneve 1782 Livre premier.

melly viszontagságait szándékozom rajzolni, 's némelly munkásait emlékezetben hagyni. Hazánk dunán tuli körületében az evangélikusok között már több mint harmincz esztendőtol fogva viselek superindentensi hivatalt; 's ezen hitsorsosimnak, kik felvigyázójokká választottak, egyházi kormányzásáról 's e' részbeli hivatalos eljárásomról is kívánok némi értesítést adni.

Tulajdonkép csak magamnak, fíjaimnak, unokáimnak 's jó barátimnak írok. Magamnak a' megelémedett korban ártatlan időtöltés, 's mint már mondám elmúlt örömeim újra élvezése 's egyszersmind cselekedeteim vizsgálása végett is, hogy azon kevés lépéseket, mellyeket itt alatt még tennem megengedtetik, annál nagyobb vigyázással tehessem; fíjaimnak, unokáimnak, jó barátimnak, hogy rólam annál igazabban ítélhessenek 's példamból is valami kis tanuságot vegyenek, mit kelljen követnie, mit távoztatniok.

Azonban minthogy a' nyomtatót máselóm gyanánt nézem, több példányokat is készíttetek, hogy mások is, kiknek kedvek tartja, a' munkát olvashassák, 's ha miben lehet, hasznát vehessék.

Főszabályom, mellyet magam elibe írok, az, hogy mindent igazán adjak elő, és szántszándékkal semmit vagy magamra nézve szépítve, vagy másokra nézve elcsufítva ne rajzoljak; másik pedig, melly annak alája van rendelve, az, hogy csak olyan dolgokat említsek, mellyeket vagy magamra, vagy másokra nézve valamelly tekintetben érdekeseknek tartok.

Hogy magamat szépítve festeni 's ünnepi öltözetben mutatni igyekezzem attól nem tartok. Hirt nevet nem keresek. Azzal a' kedvességgel, mellyet életemben nyertem, 's mellyben most is részesülök, elég okom van megelégedni, 's különben is a' sírszélén

az örökkévalóság kapujánál állok, 's ilyenkor az emberek ítéletével természet szerint kevesebbet gondolunk mint egyébkor. Attól sem tartok, hogy másokat kisebbiteni szándékozzam. Egyetlen egy halandót sem tudok, ki eránt ellenséges indulattal viseltetném, ha szintén némelleyek' cselekedeteit gáncsolom vagy talám gyűlölöm is. Egész földi életem sem egy, sem más tekintetben regényes nem volt; de olly csendes folyamú, hogy legjobb barátimnak alig is kívánhatok kellemesebbet.

Mi adataim érdekességét illeti, arra nézve igen megengedem, hogy nem minden olvasóim lesznek velem egy értelemben. Mert reájok nézve egészen érdektelen csekélység lehet egyik 's másik környülmény, mellynek reám nézve kisebb vagy nagyobb mértékben fontos befolyása volt, melly magát emlékezetembe mélyen bevészte, 's mellyet azért feljegyezni jónak tartottam. De magokat okozzák, ha az illyeseket unalmasoknak találják. A' cím megmondja, ki életéből várhatnak emlékezéseket 's elmélkedéseket. Egy magyarországi evangélikus superintendenstől 's annak csendesen lefolyt életéből, sem fényes, sem rendkívüli dolgokat nincs jogok kívánni.

Mellesleg minthogy az életírások 's ön vallástételek iránt is különös szeretetemet nyilatkoztatám, sőt magam is némikép saját életemet rajzolom; nem hagyhatom említés nélkül, miért nem lehetek egy értelemben egy fényes talentumu 's szélestudományu hazafival, midőn azt mondja, hogy: mindég kellemetlenül hat reá valahányszor egy nagy ember confessioit olvassa, 's midőn a' Selfbiographyt csak a' Fouché-féle embereknel tartja jónak. Igaz, hogy a' lelkiismeretes confessiok

az istenített nagy embert is csak embernek mutatják ; de senkit sem kell Istennek tartanunk, 's a' nagy ember nagy marad gyarlóságai mellett is, az pedig elég. Igaz, hogy az önismeret nehéz ; de azért szorgalmas és nyomos vizsgálás után saját hibáinkat és gyarlóságainkat megismernünk nem lehetetlen. Igaz az is, hogy olly ember helyett, kit nyilvános élete egy nemzet tiszteletének 's szeretetének tárgyává tesz, tettei szólnak ; mindazáltal még akkor sem árt, ha az ollyan egyik vagy másik tettét, melly balra magyaráztathatik, felvilágosítja.

Azonban e' munkát nem nagy ember írja, 's nem is olly igérettel, hogy minden cselekedeteiről 's egész benső mivoltáról pontosan vallást teend ; csak közép-szerű ember rajzolja élete némelly környülményeit, 's úgy hiszi, hogy rajzolása a' magához hasonlókra nézve, ha ezek elégséges felebaráti szeretettel bírnak, nem lesz egészen érdektelen 's haszontalan.

De már nem tartóztatom tovább azon nyájas olvasóimat, kiknek kedvek van életem nevezetesebb történeteit végig tekinteni.

ELSŐ RÉSZ.

Neveltetésemet tárgyazó emlékezések.

Első Szakasz.

Otthoni 's falusi neveltetésem

1770-ben September 22-dikén születtem Sopronvármegye' Szent András nevű helységében, mely a' termékeny Rábaköz alsó szélén, mind a' Rábához mind a' Marczalhoz közel, Vas-, Veszprim- és Győr-vármegyék' tőszomszédságában fekszik. Szüleim tolnai Festetics grófi család' azon ágának, mely akkor Egyedet, Sobrot, Szent-Andrást és Lovász-Patonát birta, jobbágysági valának. Atyai családjok egy szájról szájra jött hagyomány szerint Csalóközből, hol nemesi jogokkal birt, vallási üldözés miatt szakadt Szent-Andrásra, 's azon őszám, ki először oda ment lakni, fekete szakálu Kis János név alatt emlegettetett. Gyermekkorombeli hallomásom szerint, egy csalóközi özvegy 's gyermektelen asszony izent szüleimnek, hogy menjenek hozzá 's vegyék által tőle csekély áron a' nemes levelet, mellyre neki, gyermektelen lévén, szüksége nincsen, de azok, vagy azért, hogy az izenetnek nem hittek, vagy akármelly

egyéb okból e' végre semmi lépést sem tettek. Azt bizonyosabban tudom, hogy némelly rokonaim 1790ben (talám az említett özvegy halála után) törvénykezés által akartak Csalóközben nemességre szerttenni, 's a' törvénykezésre az atyámat is meghívták; de az az abba avatkozástól leginkább az én kérésemre, mint-hogy akkor szándékoztam németországi universitásra menni, 's pénzére szükségem volt, magát visszatartóztatta. A' törvénykezés következtében egy hősi Kis, Posen vármegye ajánlása is hozzájárulván, megnemesedett; de én magamat nem próbáltam ehez kapcsolni 's a' dolog abban maradt. Az atyám, ki Sándor nevet viselt, tiz vagy tizenegy esztendő korában atyját a' halál által el veszté, 's özvegy anyjával 's két fi és két leány neveletlen testvéreivel együtt árván marada. Ezen özvegynek, az én e' részről nagy anyámnak, kit én nem esmertem, nagyon jóra való asszonynak kellett lenni; mert nem csak minden gyermekeit (noha akkor a' helységben csak a' katolikusok birtak iskolával) olvasásra, 's részént írásra is megtaníttatta, hanem a' kis gazdaságot is halála után jó karban hagyta.

Az anyám Pálfi Judit, Szil-Sárányi születés, hasonlóképen jó szülék leánya volt, kik számos gyermekeiknek sorsokhoz képest tisztességes nevelést adtak, úgy hogy öt leányaik becsületes férjeket kaptak, három fijaik közül pedig az egyik a' magához hasonló közrendűek között az értelmesebbek 's jobb hírnűek közzé tartozott; a' másik egy korán elhalt urasági íródeákot, egy predikátort 's egy mester embert nevelt; a' harmadik pedig, ki egy nagy birtoku méltóságnál mint urodalmi tiszt negyven esztendőnél tovább szolgálván holtig tartó díjjal nyugalomra lépett, a' hazának egy katonát és egy prókátort adott.

Szüleim házaról másoktól sem hallottam soha semmit mást, mint jót, magam pedig saját tapasztalásom után igen sok szépet és jót mondhatok. Miután abból a' leány testvérek házasság által szárnyakra keltek, 's egy férjfi testvérnötelenül kimult, a' gazdaságot nagy bátyám János és az atyám Sándor vették által, 's valamig éltek az uralkodó szokás' ellenére, osztatlanul 's egy kenyéren birták. Ohajtanám, hogy minden testvérek olly szép békeségben 's egyességben élnének együtt, mint ők éltek. Nem emlékezem, hogy valaha, nem mondom, egymás ellen soká haragot tartottak, de csak egymással összeháborodtak 's hevesen pereltek volna is. Szitkozódást tőlök sohasem hallottam, részegséget nálók sohasem láttam; sem szomszédokkal, sem esmerősökkel békételenkedésre, sem emberszólásra 's rágalmazásra példájok soha nem tanított.

Nagy bátyám már negyven esztendő kora előtt a' helységben, 's midőn utóbb vallási felekezete nyilvános isteni tisztelet gyakorlására engedelmet nyert, az ekklésiában is a' község egyik legbecsültebb előjárójává lett, 's nem csak holtig az maradott, hanem hová tovább nagyobb tekintetre 's befolyásra is tett szert. 'S valóban csendes természete, mértékletessége, igazság szeretete 's helyes előadása mellett olly belátással birt, hogy valamikor utóbbi esztendeimben róla gondolkodám, mindenkor eszembe juttatta Voltaire ezen esmeretes verseit:

Peut-être qu' un Virgile, un Ciceron sauvage

Est chante de paroisse, ou juge de village.

Az előjáróság, mellyben magát illy szerencsésnek látá, természet szerént kedves foglalatosságává vált, 's ideje nagy részének feláldozásába került.

A' gazdasághoz látás e' szerént csak nem egészen az atyám gondja volt; 's ez olly jó kedvel, olly buzgón is láta hozzá, hogy sem közdolgokba (kivéven öregségében, midőn el nem kerülhetette) nem avatkozván, sem a' paraszt szokott multságokat nem kedvelvén, csaknem egyedül annak 's háza népének élt. Kitünő szorgalmával 's iparkodásával közbeszéddé tette azt a' mondást, mellyet felőle sokszor hallottam, hogy két ember' munkáját viszi véghez. Háza népét példájával, józan eszével 's szelidségével úgy kormányozá, hogy attól nem csak tiszteletet 's engedelmességet, hanem szeretetet is nagy mértékben nyert. — Mind gazdasági mind cselédes atyai tisztének hiven tellyesítésére nagy segítségül 's ösztönül szolgálá neki vallása, mellyet úgy szeretett, hogy alig szerethetné valaki jobban. Annak külső gyakorlásiban nem annyira kötelességét látszott tellyesíteni, mint örömet találni. — Mig még a' Szent-Andrási Evangelikusok a' Malomsoki anya gyülekezethez tartoztak, addig oda az isteni tiszteletre vasárnapokon 's ünnepeken nem csak maga szorgalmasan eljár, hanem cselédeit 's gyermekeit is szorgalmasan eljárta. Miután pedig hite' sorsosi születése helyén templomot nyertek, abba nem csak vasárnapokon 's ünnepeken, hanem hétköz napokon is, nem csak télen, hanem az esztendő egyéb részeiben is, valamikor más dolgai engedték, nagyon örömet jelent. Egyszer, mire jól emlékezem, az is történt, hogy noha nyári napon mezei munkára menés végett ökrei már bevoltak fogva, még is a' reggeli könyörgésre napköltekor hívó harangozást hallván, minden készület félbenhagyva, 's elébb Schiller vashámborba menő Fridolinjának módjára az imádság házába siete, 's azután

annál gyorsabban láta dolgához. Hogy pedig a' külső isteni tiszteletben illy örömet 's gyakran részt vevését sem nem pusztá szokás, sem nem szenteskedés szülte, az már abból is kitetszik, mit jó tulajdonságról említék, de vak buzgóság sem; mert felebaráti szeretetének semmi vallási felekezet sem vetett háttart. Nála az áhítatosság' otthon 's templomban gyakorlását keresztényhez illő isteni félelme tevé szükségessé.

Szerencséjére olly feleséget nyere, kiben hű és szelid házastársat, szorgalmas és gondos gazdasszonyt 's gyermekeinek szeretettel tellyes jó anyát talált, 's kivel harminczegy esztendeig boldog házasságban élt. Ebből hét gyermekek származtak; kik között éna' harmadik szülött voltam; de egy bátyámnak csecsemő korban 's egy nénémnek virágzó ifjúságban kimulások után a' legidősebb levék. Fiatalabb testvéreim közül is egy korán elhalt, a' többiek pedig meglett emberkorra jutottak és alacson sorsokhoz képest jó állapotban éltek, de már mindnyájan elmentek a' minden test utjára, több fi- és leány magzatokat hagyván magok után.

Én nagyon gyenge testalkattal jöttem a' világra, eleintén annyit betegeskedtem, hogy életben maradáshoz igen kevés remény lehet. Kisdéd koromban egyszer egészen holtnak tartattam, 's midőn siránczó jó anyám lélekzésemet ismét észre vette, úgy örült, mintha valósággal a' halálból támadtam volna fel. Gyengélkedésem utóbb is soká, 's kivált nyolcz- kilencz esztendő koromig nagy mértékben tart. E' miatt nem csak más gyermekekkel keveset társalkodtam, hanem a' gazdasághoz tartozó dolgokra is keveset ügyeltem; 's mig három évvel fiatalabb testvér

öcsém, ki más egészséges gyermekek' módjára szabad levegőn hozzá hasonlókkal játszani, 's eleven állatokat szemlélni szenvedélyesen szerete, már öt hat esztendő korában sok korabeliakkal ide 's tova szalangált 's mulatott, 's házuknál majd minden lovat, ökröt, tehenet, csikót, borjut sőt még a' sertések 's baromfiak közül is sokat esmert, én csak egykét pajtást számlálhattam, 's marháink közül alig tudtam kettőről háromról megmondani, hogy a' mienk. Keskeny körbe szorítkozásom egyik káros következménye az is lett, hogy szemeim messzelátásban 's különbféle tárgyak szemlélésében keveset gyakoroltatván, habár nem rossz alkatuak 's nem erőtlének voltak is, a' nézésben bizonyos tunyasághoz szoktak, melly a' látott formákra 's színekre keveset figyelmeztet 's következőleg hiányosan vette észre. Ez a' tunyaság, utóbbi e' részbeli gondatlanságom is hozzájárulván, egész életemben megmaradott; 's ha tizszer kérdeztettem, milyen volt e' vagy ama tárgy, ez vagy amaz asszony, leány, férjfő, ur, paraszt, 's milyen öltözetrel különböztették meg magokat; alig tudtam kielégítő feleletet kivált pontos leírást egyszer adni. Másfelől a' magányban lelkem korán elkezde magával foglalatoskodni, 's a' gondolkodás tehetsége elébb fejledezék bennem, mint más velem egyidős gyermekekben. Ennek egy példája nagyon élénken jut eszembe. Egyik szomszédunk' velem egykorbeli nyolcz vagy kilencz esztendő fia, egyik legkedvesebb pajtásom meghalt, 's halála engem, ki különben is igen kevés társaságban részesültem nagyon elszomorított. Atyám, anyám mondták, hogy az jó helyen van, hogy az Isten magához vette. De ez engem nem vigasztalt meg. Kimentem magánosan a' kertbe, 's ott bús gondolkodásba vagy igazabban képzelő-

désbe merültem, mellynek eredménye az az ohajtás lett, hogy vajha az Isten engem addig ne venne magához, míg jobban meg nem tudom hová megyek 's mi lesz belőlem halálom után. — Szegény gyermek nagyon korán felébredett benned az a' tépelődés, melly minden idők bölcsekedőit olly igen foglalatoskodtatta és sokakat olly igen kinzott. Kétség kívül geniuszod, ha nem értetted is, kérésedre ezt a' feleletet adta:

*Magna petis, Phaëton, et quae nec viribus istis
Munera conveniunt nec tam puerilibus annis.*

Sors tua mortalis; non est mortale quod optas.

Minthogy a' szoba mulatságra kevés alkalmat ada, azon néhány, többnyire szép kötésű könyvek, mellyek egy kis alacson polcot ékesítettek, 's mellyeket szüleim által kivált ünnepi napokon gyakran használtatni láttam, szemeimet 's figyelmemet korán magokra vonák 's játékim tárgyai levének. Az Aranylanczot, Aranylancz' velejét, Engesztelő áldozatot, Százlevelű rózsát, Graduált, Halottast, Predikatiós könyvet, Bibliát, Hübner bibliai históriáját, Rimai és Balassa' verseit, 's a' néhány bucsuztatókat előszedém, nézegetém, forgatám, játszám velek, ismét helyökre rakám; 's ezt gyakran napjában többszer is cselekedtem. Ez által kicsinyenkint nem csak a' könyveket megszeretém, hanem szüleimnek segítségével csak nem észrevétlenül a' betűket is megismerém, sőt olvasni 's az atyám' utmutatása szerint betűket csinálni is megtanulék; úgy, hogy még mielőtt oskolába járnék, alkalmas olvasóvá levék. Az említett könyvek mind egytől egyig, kivált a' Biblia nálunk az öregebbek által 's következőleg általam is, nagy becsben tartattak. Mindazáltal én Hübner historiáit tar-

talmokért is, 's egy reám nézve kellemes esetért is, leginkább becsültem. Az anyám egy téli napon rokkáján fonván, mellette velem abból olvastata, 's az olvasásra Keresztelő János' élete következett. Ott a' hasznos tudományokban többek között az mondatik, hogy ez a' szó János (és így az én keresztnvem is) annyit tesz mint, kegyelemmel tellyes Ez a' jegyzet, mellyre jó anyám kétség kívül figyelmeztette, nem csak a' könyvet velem igen megszeretteté, hanem reám különben is jótékonyan hatott.

Tíz esztendő koromban iskolába adatám Tétre, egy ott lakó rokonom' gondviselésére bízván; a' következő esztendőben pedig Vadosfára vitetém, hol akkor két iskola volt, egyik a' kisebb és kezdő, másik a' nagyobb és deákul tanulni akaró gyermekek számára. Miután ott a' kisebbek között egy telet eltöltöttem, még a' következőben ki kellett volna a' magyar iskolát tanulnom, 's annak végeztével tüstént a' gazdaság mellé fogatnom. De az isteni gondviselés, melly az emberek sorsának csekély környülmények által olly sokszor váratlan fordulatot szokott adni, mást végze felőlem.

Gyengélkedő gyermekkorom' esztendeiben az akkori uj-malomsoki predikátor (Dubovay János volt előttem elfelejthetetlen neve) Szent-Andrássra, mint filiájába sokszor által sétála 's csaknem mindannyiszor hozzánk is betére. Engem többnyire könyvek mellett találván a' vidám természetű 's különben is nagyon jó ember, velem enyelge, tőlem egyet is mást is játszva kérdeze, bennem a' tanulásra kedvet is láta, némi tehetséget is sejté, 's beszélgetését öregeimmel rendszerint azzal a' jegyzéssel végezé, hogy belőlem tudós embert kellene nevelni.

Szüleim, kiknek reám, mint legidősebb fira, a' gazdaságnál nagy szükségek volt, ezt eleinten csak nyájas tréfának tarták, legalább könnyen vevék 's felsőbb iskolákba járattatásomról álmodni sem tudtak. Mindazáltal utóbb mind inkább és inkább látván, hogy a' gazdasági dolgokhoz kevés kedvem volt, és hogy minden engedelmességem 's szótfogadásom mellett is a' reám bizottakat, habár időmhez 's erőmhez voltak is mérve, ügyetlenebben vittem véghez, mint illet, a' többször ismételt és serkengetéssé is vált jegyzés által, nem csak figyelemre, hanem aggódo gondolkodásra is birattak. — Ez abból is kitetszik, mivel egykor nyomtatás alkalmával, pihenés idején egy magános beszélgetéseknek, mellyre segítségi próbáim rosszul sikerülése adott alkalmat, 's mellyet én tőlök észre nem véve jól hallottam, az volt tárgya, hogy mit csináljanak velem, holott akármit teszek körülök, semmi sincs kezemre, hogy utóbb is valamit mást kell felőlem gondolniok, 's hogy talám kéntelenek lesznek engem iskoláztatni. De ekkép ingadozó szándékjokat csak a' vadosfai iskolatanító L a k y I s t v á n változtatta tellyes elhatározássá. Ez, mikor szüleim az iskolai vizsgálat végével fáradságát megköszönni velem együtt hozzá mentek, hosszasan elékbe adta, hogy én tanulásra születtem 's hogy kár volna a' reám bizott talentomot elásni, 's javaslásának hatóbbá tevése végett azt is mondotta, hogy el-kárhoznának azon szülék, kik az illy gyermeket, ha tőlök kitelhetnék, nem taníthatnák. Az illy erős és kemény mondás az istenfélő atyai 's anyai szivre súlyos kő gyanánt esett, 's a' tanács annyival inkább be lett véve, mivel azt nagy bátyám is, ki maga gyermektelen lévén, testvére gyermekeihez csak nem igaz édes

atyai szeretettel viseltetett, nagyon jóvá hagyta 's azzal hizelkedett magának, hogy belőlem egyházi ember fog neveltetni. Haladék nélkül a' vadosfai deák oskolának 's kevés hónapok mulva a' Soproni Gymnaziumnak nevendékévé lettem.

Jótékony lelkek, ti, kik engem ekkép a' tudományos pályára lépni segítettetek, 's kik már régen jobb haza lakosi vagytok, ti engem tanácstok által nagy emberré ugyan nem tettetek, mindazáltal olly sorsra juttattatok, mellyet a' világ szerencsésnek tart, 's mellyben ha talám nem sokkal megelégedettebb is, de valamivel hasznosabb voltam, mint az alacsonyabban lettem volna. Minden esetre meggyőződésekből származott 's önhaszonkeresés nélkül adott javaslástokért vegyétek itt szíves hálámat; 's ha gyermekeiteknek vissza nem fizettem jószágtokat, ne tulajdonítsátok nemakarásomnak. Ti pedig, isten' emberei, lelkészek 's oskolatanítók, kövessétek ezek' példáját. Gondoljátok - meg, hogy sok szép mezei virág azért hervad- 's hull-el kevesebb haszonnal 's disszel, mivel gondos kertész dajkálása alá nem jut, sok csemete azért nem terem kellemesebb izü gyümölcsöt, mivel szelid fa nem oltatik bele, és sok szép elme azért nem fejlik- ki, -mivel jókor nem fordítatik rá illő figyelem. Mikor falusi temetőben vagytok, vagy mellette elmentek, gerjedjen szívetekben olly érzelem, millyent Gray és Gotter ezen versci kifejeznek:

*Perhaps in this neglected spot is laid
Some heart once pregnant with celestial fire;
Hands, that the rod of empire might have sway'd,
Or wak'd to extasy the living lyre;*

*But knowledge to their eyes her ample page,
Rich with the spoils of time, did ne'er unroll;
Chil penury repress'd their noble rage,
And froze the genial current of the soul.*

*Wie manche deckt vielleicht hier die Verwesung tief,
In deren schwang'rer Brust ein Götterfunke schlief!
Provinzen hätten sie mit wachem Blick beschirmt,
In hohes Saitenspiel Begeisterung gestürmt;
Hätt' ihnen Wissenschaft ihr grosses Buch entrollt,
In welches jede Zeit den Schatz der Völker zollt,
Hätt' Elend nicht ihr Haupt in tiefen Staub gedrückt,
Ihr Feuer ausgelöscht, und ihr Genie ersticket.*

Minthogy az egész emberi élet' szerencsájének vagy szerencsétlenségének alapja a' gyenge gyermeki korban vettetik meg; azért az enyimnek némelly környülményeiről még teszek itt említést 's néhány észrevételt. Ezzel talám azt nyerem, hogy mások is alkalmat vesznek a' magokéra visszaemlékezni, 's a' visszaemlékezést vagy hasznokra, vagy legalább örökök' nevelésére fordítani.

Minden polgári karnak vagynak saját nyereségei is, saját veszteségei is. Le malheur est partout, mais le bonheur aussi. — Én természet szerint az alsó karbeliek javaiban és bajaiban osztoztam.

A' náddal födött alacsony hajlék, melyben születtem 's eleinten neveltettem, semmiben sem mutata pompát, 's nem esmerkedtem-meg benne semmivel, mi mai napon fényűzéshez számláltatik. Drága butorokat, rajzolatokat, képeket, kő- vagy rézmet-

szeteket, szobrokat, szép épületeket tizenkét esztendőskorom előtt soha sem láttam, 's azután is soká elkerülték minden e' félék figyelmemet. Hangászatot, szent énekeknek templomban vagy otthon zengésén kívül csaknem sohasem hallottam. Uri táncz mulatságban épen nem, sőt még parasztiban is igen kevészer voltam jelen; czifra öltözetek sem falunkban sem házunknál nem kecsegtették szememet, mesterséges ételek és italok soha sem jöttek asztalunkra. E' szerint egyfelől a' szép művészetek iránt izlésem soká egészen műveletlen maradott 's utóbb is csak igen kevésbé műveltetett-ki; 's a' szép művészetekre nézve egész életemben nem igen lettem több, mint idiota; becsültem azokat szemlélődőleg a' könyvek után, de gyakorlatilag becseket megítélni soha sem tudtam. Másfelől minden dolgokban egyszerűséghez 's kevésbé meglegeedéshez szoktam, melly ezer szükségtelen költségtől 's hiúságon kapástól megmentett, sőt felserdült koromban, míg a' társasági viszonyokról szelidebben 's józanabban gondolkozni nem tanultam, mindenféle világi pompa nagy mértékben megvetésem 's gyűlölésem tárgyává lett. Akkor szívem érzéseivel egészen összehangzottak Barcsai ezen versei:

*Magamban nevetek nagyoknak pompáin,
Kiket hívság hordoz bolond taligáin.*

A' parisi's versaillei élet'leírását Voltaire-ban csaknem könyv nélkül megtanultam 's gyakran szenvedélyes örömmel mondtam-ef ezen sorait:

*Ce tourbillon, qu'on appelle le monde,
Est si frivole, eu tant d'erreurs abonde,*
2 *

*Qu'il n'est permis d'en aimer le fracas
Qu' à l'etourdi qui ne le connaît pas.*

Utóbb midőn gondolkozásom jobban megérett, az efféle gunyolódást nem hagyám helyben, mindazáltal csak ugyan egész életemben szent igazságnak tartottam 's most is annak tartom, 's kivált az alsó és közép rendűeknek nem tudom eléggé ajánlani azon elvet, melly Pál apostol' és Sokrates' következő mondásaikban találtatik: Bizonyára nagy kereskedés az isteni szolgálat az elégséggel *) „Semmi nélkül nem szűkölködni isteni, — 's mennél kevesebb nélkül szűkölködni az istenihez legközelebb járó elsőség.“ **)

Mindenfelől dolgos és szorgalmas emberekkel lévén körülvéve, vig mulatságokban csaknem soha sem részesülvén, 's még a' gyermeki játékokból is csak a' legtermészetiebbekkel 's legmindennapiakkal esmerkedvén-meg, nem tartozhattam azok közé, kik e' világot tündérek' kertjének 's csupa örömök', tréfák' és enyeltések' honjának szokják képzelni. Én az életet korán komolyabb oldaláról tanultam nézni, 's a' kötelességek' tellyesítését korán szükségesnek kezdettem tartani; 's ezen nézet kicsinyenkint természetemmé vált. Ezzel utóbb azt nyertem, hogy a' henyélés' elkerülése, a' kényelmek' kevésre becsülése, 's a' munka' szeretete nekem könnyüvé és sok édes örömök' forrásává lett.

*) 1. Tim. 6, 7. Ἐστὶ δὲ πορισμὸς μεγάλῃ εὐσεβείᾳ μετὰ αὐταρκείᾳ.

**) Xenophon. Memor. Socratis 1, 6. ἐγὼ νομίζω μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων ἐγχατάτω τοῦ θεοῦ.

A' birtokos szülék' gyermekeiben igen természeti dolog a' magokhoz bizás és bizonyos büszkeség, mellynek illő mértéke merész vágyások' gerjesztésére, 's magasan repülés' próbálására nagyon hasznos. Ellenkezőleg van a' dolog a' szegények' gyermekeivel, ezek rendszerint bátortalanabbak 's magok felől kevesebbet tartók, mint lenniük kellene. Én is így jártam: mind szüleim' pályáján, mind a' magamén nagyon kevés igényeket látván, igen is keveset tudtam reményleni, 's csüggedezőbb voltam, mint lennem kellett volna; 's talám ezen környülmény volt, a' prometheusi tűz' kevésége 's néhány jó írók' munkáinak szerfelett korán olvasása mellett, egyik oka annak, hogy eredeti munkák' dolgozására akkor, mikor kellett volna, magamat nem szoktattam. Ezt azért jegyzem-meg, hogy azok, kik akár a' tudományokban, akár más foglalatosságokban jelesek akarnak lenni, a' nagy bátortalanság 's az igen büszke merészség közt közép uton igyekezzenek járni.

Szegénységben neveltetésemnek egyik szükséges következménye volt az is, hogy ritkábban vezethetém 's oktattathatám mások által, 's többszer magamra hagytám, mint a' kényelmesebb állapotban nevelkedő gyermekek. De ebben is volt az a' jó, hogy idején magamra és saját erőmre kelle támaszkodnom 's a' magamra támaszkodás által tehetségeim előbb ki fejlődtek, mint különben fejlődhetek volna.

Hogy a' csinos társalkodás' finomságait 's magam ügyes alkalmazását gyermekségemben nem tanulhattam-meg, azt szükségtelen mondanom. Azonban emberség' példájának koránlátása 's természeti szelidségem, mellyet semmi szelesség sem vesztegetett meg, ezen hiányt némileg kipótolta 's legalább azzal a' kevés

udvariassággal együtt, melyet utóbb tanultam, annyira segített, hogy későbbi köreimben mindenütt olly kedvességet nyertem, millyent csak kívánhattam.

A' szegénység tehát, melyben eleinten neveltettem, reám nézve, ha egyfelől kemény is, de más felől ezen tekintetekben hasznos iskola volt.

A' számtalan veszélyek közül, melyek a' gyermekeket, a' többszer magokra hagyottakat, környékezik, engem sem kevés fenyegetett; a' csekélyebbekről p. o. hogy egyszer játékközben nyak-pereczem eltört, hogy másszor egy üres hosszú szekér' kereke rajtam keresztülment, hogy gyakori eleséseim közben néha keményen megütöttem, nem szólok; csak három eseteket említek-meg, melyek reám mélyebb benyomást tettek. Egy nyári napon az öregek és idősebbek mezei munkára mentek, 's mi gyermekek magunk maradtunk a' háznál. A' szomszédból is egy pár gyermek jött hozzánk, szépen játszottunk együtt 's a' játék közben valamelly ütés vagy dobás által fejem véletlenül megsértetett, úgy, hogy vérem nagyon folyt. Mindnyájan megijedtünk, befutottunk a' szobába, sirtunk, ritunk 's kiáltoztunk. Szerencsénkre a' pápista mester, kinek neve *M a d a r á s z* volt, házunk előtt elmenvén, a' zajt meghallotta, bejött 's a' legnagyobb gonddal dajkálván a' fejemet bekötötte, lecsendesítvén bennünket, inte, hogy szépen 's vigyázva játszanánk. Ezen becsületes és több tekintetekben derék ember képe most is előttem van; ő ezt a' jót bizonyosan más gyermekekkel is tette volna, velem pedig annál szívesebben tette, mivel mint jó esmerősünk házunkhoz egyszer 's másszor el szokott járni. Emlékezete élénken fenmaradt nálam annyival is inkább, minthogy evangelikus halottaknál is, míg még Szent-

Andráson evangélikus mester nem volt, mind a' háznál mind a' kísérés közben ő szokott énekelni, még pedig jó hangos szóval.

Az azután következett esztendőben testvér öcsémmel együtt egy szabadsággal haza bocsátott katonának 's távol rokonunknak neve napján elmentünk ötet megköszönteni. Ez az árendás Izraelita' szomszédságában lakván, oda vezetett bennünket 's égett bort itata velünk. Az erős ital mind kettőnknek megártott. Midőn ezt észrevette, kert alul haza kísértén a' kertünkbe eresztett 's magunkra hagyott. Több esőtlés, botlás és majd egyikünk majd másikunk elesése 's felkelése után beértünk a' szobába. Ott mind kettőnket mély álmom nyomott-el, különösen engemet olly nagy és soká tartó, hogy alig lehetett hinni életben maradásomat. Ettől fogva az égett italoknak soká szagát sem szenvedhettem.

Másszor árpahordáskor az atyám engem is elvitt magával a' szántóföldre, 's hazamenet az árpával megrakott szekérre felültetett. Az ut a' falubeli szélső ház' kertje mellett ment-el, mellyből egy körtvély fának egy vastag magas ága 's érett körtvélyvel tellyes, egészen kihajolt az utra. Mikor ez alatt mentünk, én elfelejtkezvén hol vagyok, kényelmesen 's kedvem szerint akartam egy vagy két körtvélyt szakasztani, a' szekér észrevétlenül elcsuszott alolam, 's én az ágon, mellyet meg fogtam, függve maradtam. Az volt szerencsém, hogy az atyám, ki az ökrök mellett ballagott az esetet mindjárt észrevette, hirtelen hozzám ugrott, 's mikor leestem megkapott; külömben a' leesés közben talán szörnyű halált haltam volna.

Az alacsony rendbeli gyermekek' szerencsétlenségéhez nagyon gyakran tartozik az is, hogy sokféle

babonás véleményekkel megtöltetik fejük 's képzelődéseknek kísérteti regék által káros irány adatván, beléjek félénkség plántáltatik. Melly jótékony hatása legyen e' részben is a' szeretett szülék' példájának, 's értelmes beszédének 's tanátsának, azt saját tapasztalásomból tudom. Noha szüleim tudatlanságban neveltettek fel, mindazáltal efféle balitéleteket nem szivattak-be velem. Kísértetekről, boszorkányokról, hazajáró halottakról tölök semmit sem, de másoktól eleget hallottam beszélni. Egy alkalommal az atyám szerencsésen kiirtotta az effélek iránti hiedékenységet. Egy téli estvén, midőn a' szomszédból is egy két asszony és leány jött hozzánk fonni, a' fonók' szokása szerint sok efféle csudálatos költeményeket hoztak-elő, azokkal magokat mulatván, az időt töltvén 's szemeikről az álmodat üdvén. Ő ki különben nem szokott a' fonók' beszédébe avatkozni, ekkor az asztalnál gyapjuból kesztyüt kötven, megszólamlott, talám azért, mert látta, melly nagy figyelemmel hallgattam a' csuda regéket. — „Ti, ez volt szavai' értelme, ezer meg ezer csudatörténeteket emlegettek, boszorkányokról, kísértetekről, tüzes emberekről, lidérczekekről, szárnyas sárkányokon lovagló garbonczás deákokról 's több effélekről. Én életemben éjjel is, nappal is, gyalog is, szekéren is, sokat jártam, de mindeddig semmi ijesztőt sem láttam. Egyetlen egyszer történt az, hogy éjszakának idején midőn a' kifolyó kut' dobogójánál jöttem, valami tűzes ember forma a' szekér mellett jött 's úgy látszott mintha mellém akarna felülni; hanem én megcsapkodtam a' lovakat 's elnyargaltam, 's az hátra maradott. Nem tudom mi volt, elég az, hogy nem bántott. Másokat sem esmerék, kiket valami kísértet vagy boszor-

kány bántott volna; azért nem is hiszem, hogy bánt-hatnának. Én is sok csudálatos meséket hallottam, de csak kellett volna valamit tapasztalnom, ha igazak volnának.“ — Ki nem mondhatom, melly igen megnyugtatót engem 's melly igen lecsendesítette félelmemet ez a' kevés okos szó. Vége lett attól fogva ebbéli hiszelékenységemnek.

Babonáskodást házuknál csak egyet láttam. — Egy Szent-Andrási ember soproni hétivásárról télen hazafelé utazván egy faluban bement a' korcsmába egy ital borra, 's lovait a' szánnal együtt a' ház előtt hagyta. Mire borát megitta ('s talám egy kicsit soká is késett) a' lovak a' szánnal együtt eltűntek, 's ő kénytelen vala hosszas keresés után gyalog menni haza, olly véleményben, hogy talám otthon találja, mit elvesztett; de nem úgy volt a' dolog. A' lovak 's a' szán egy pár napig híjába kerestettek. A' szegény ember esete az egész helységben nagy részvételt gerjesztett. Egy estve a' szomszédunk hozzánk jöve, 's a' beszéd' tárgya itt is a' kárvallás vala: „Ugyan hol lehetnek azok a' lovak, kérdi az egyik.“ — „Talám valamely faluban vagynak.“ — „De bizony talám valamely erdőben tévedtek el, 's ott valahol megakadtak.“ — „Próbáljuk meg sors vetés által, ha erdőben vagynak-e vagy faluban.“ — „No próbáljuk-meg.“ — Ekkor egy rosta hozatik; egy olló' kinyitott két ágainak hegyei a' rosta' kérégebe szurattak; a' sorsvetők jobb kezeiknek kis ujait az olló fülei alá tartják 's azoknál fogva a' rostát sulyegyenben ingadoztatván az egyik azt mondja: „falun vagynak,“ a' másik azt, hogy „erdőn vagynak,“ 's a' melly mondásnál az ingás közben a' rosta a' suly egyent elvesztvén lecsett, az a' mondás tartatik igaz-

nak. Azután hasonló módon vettetett sors arra is, mellyik erdőben, vagy mellyik faluban vagynak a' lovak. Megigazoltatott-e a' sorsvetés a' dolog kimenetele által, vagy nem, azt nem tudom; nekem e' sorsvetés' látása csak mulatságul szolgált, 's engem semmi babonáságra nem szoktatott.

Foganatosabb következménye lett reám nézve egy bal véleménynek, melyet hasonlokép házunknál hallottam. Első szüleink' esetéről 's Éva anyáknak a' kigyó által megcsalattatásáról lévén szó, az mondott, hogy a' kigyónak az Isten azt is rendelte büntetésül, hogy noha lábai vannak, még se járhaszon azokon, hanem másznia kelljen, 's hogy lábai vannak, kitetszik abból, mivel ha füstön felakasztatik kinyújtja azokat. — Ez a' beszéd a' kigyók iránt bennem, ki azokat előbb is gyűlöltem, még nagyobb utálást okozott, 's nem tudom, nem ez-e egyik oka annak, hogy egész életemben még döglött kigyónak is első meglátásakor borzadást, elevennek első meglátásakor pedig bizonyos rázkodást érzek magamban; 's azért itt Sopronban tanuló 's nálam lakó tizenhárom éves unokámnak is, ki mint minden eleven állatokat, úgy a' kigyókat is szereti, 's a' nem ártalmasokat, mellyeket az ártóktól jól meg tud különböztetni, kezébe veszi, simogatja 's magával hordozza, a' kigyók házomhoz hozása meg van tiltva.

Előbb, mint soproni iskoláztatásomra általmennék még otthoni 's falusi iskolai neveltetésem' fenytékéről is kívánok egy két szót mondani. Házunknál szüleim, a' szó tellyes értelmében szeretet' kötelével vonszottak magokhoz. Nem emlékezem, hogy csak egyszer is valaha veréssel büntettek volna-meg. Egyetlen egy eset jut eszembe, hogy az anyám meg

akart verni, de a' megverés akkor is elmúlt. A' fejemet akarta megfésülni, nekem nem volt hozzá kedvem; sok intése és sürgetése után is vonakodtam 's akaratoskodtam. Ő fenyegetett 's tartós engedetlenségem miatt vesszőt ment keresni. Ezt észrevevén ki futottam a' kertbe. Ő fenyegetett a' vesszővel 's ezen szavakat hallottam tőle: „várj ebágyából esett; majd vissza jösz.“ — Mire egy kis vártatva vissza mentem, haragja elmúlt; engedtem, fejemet megfésülte, simogatott, intett, hogy máskor szófogadóbb legyek, 's szintén olly szerető anyám lett, mint előbb.

Egész oskoláztatásom alatt is csak kétszer szenvedtem testi büntetést, 's egyikyszer sem érdemlettem-meg. Az utóbbi esetről utóbb fogok szólni; az első falusi oskolában történvén ide tartozik. Téten egy nagyon kemény bánásu mester volt, verhenyeges ábrázatu, magas trabalis természetű, legjobb idejebeli erős ember. Erősségét abból is lehet képzelni, hogy azon ekklésiában, mellyben utóbb kevés ideig prédikátorrá lett 's én második utódjává lettem, az beszéltetett felőle, hogy egy akós tele hordót kezeivel fel emelni és belőle kényelmesen inni képes volt. Ennél a' rossz írókra nézve a' volt a' büntetés, hogy körmöt kaptak; a' köröm-kapás abból állott, hogy a' gyermekeknek a' kéz' öt ujjait össze kellett fogni 's feltartani, 's egy kis lapát-forma ferulával a' körmökre reá vágott. Az én írásomat is egyszer rossznak találván, 's kétség kívül méltán rossznak is találhatván, engem is ezen büntetés alá vetett, 's ugy megütötte a' körmeimet, hogy még csaknem most is fájnak, ha rá emlékezem. A' dolog annál sajnosabb volt, mivel magára nézve is egy kellemetlen következményt huzott magán. Egy vele alkalmasint egy idős praeceptor volt,

ki a' leányokat külön tanította, 's ezek között testvér néném is. Az szüleim házána az előtt megfordulván reánk mind kettőnkre figyelemmel viseltetett, s' az eset' megtudása után szemére vetette a' mesternek, mért volt hozzám olly kemény, holott maga adott pénzen rossz téntát, mellyel becsületesen nem is lehet irni. 'S talám ezen összeháborodás volt az oka, mit ugyan bizonyosan nem tudok, hogy a' praeceptor nem sokára azután a' mestertől elment.

Ez alkalommal azt jegyzem meg, hogy gyenge gyermekkori neveltetésemnek szelid módja birhatott elsőben arra a' gondolatra, melly utóbb elvemmé vált, hogy testi büntetésekkel igen ritkán kell a' nevelésben élni.

Még egy paedagogiai fortélyt sem hallgathatok el, mellyet vadosfai mesterem, kit már fellebb megneveztem, követett-el. Az előtt több helyeken szokásban volt, mi néhány helyeken most is szokásban van, hogy az oskolai esztendő végén közvizsgálat alkalmával valamelly bibliai történet színjátékképen adatott elő versekben, 's a' versek az akkori divat szerint négy soru alexandrinusokból állottak. Ki legtöbb verseket kapott az tartatott legszerencsésebbnek 's legjelesebbnek. Mesterem nekem akarta a' legtöbbet mondó szerepet adni; de ha hitte is, hogy a' sok verset megtudom tanulni, mindazáltal gyenge korom és gyenge koromhoz képest is nagyon kisdéd termetem miatt attól tarta, hogy nem merem elmondani. 'S miképen próbálta ezen kétséget eloszlatni? Egy délelőtt, midőn az oskolából kieresztett, megparancsolá, hogy előbb, mint délután az oskolába mennék, menjek hozzá. A' parancsolatnak természet szerint engedtem; megjelentem olly

félelemmel és tisztelettel, millyen királyi audientia alkalmakor is elégséges volna. Még az asztalnál ült piros pózsgás szép feleségével, 's egy vendégével együtt, előttök egy jókora lábos étel volt. — Te gyermek, így szóla hozzám, ha ez a' lábos tele volna turós mácsikkal, 's ez a' szoba tele volna urakkal, mernél-e belőle enni, mikor kínáltnál. Szerencsémre a' turós mácsikot nagyon szerettem, 's azt feleltem egy kis mosolygással, hogy mernék. Ezen előkészület után azt kérdezé tőlem, hogy elmerném-e mondani a' verseket examenkor, ha sok verseket adna is. Ekkor már neki bátorodva örömet felelém, hogy igen is elmer-ném. A' következmény a' lett, hogy H á m á n' szerepét, melly legtöbb versekkel járt, roám bizta, én nagy gyorsan megtanultam a' verseket, 's szerepemet a' templomban összegyült nagy sokaság' tapsolása 's dicsérése közben szerencsésen eljátszottam. — Ki volt ekkor boldogabb, mint én. — Ettől fogva magam felől is többet kezdettem tartani, mint előbb tartottam.

Második szakasz.

Soproni-iskoláztatásom.

Oskoláztatásom el lévén határozva, mihelyt Vadosfán a' deák nyelv' elemeit néhány hetek alatt valamennyire megtanultam, 1782-ben novemberben Sopronba kelle mennem. A' bucsuzás' és elválás' könnyei a' gyermeki szivben hamar kiapadtak. Jó kedvel's örömmel sieték a' várost látni, de mikor hozzá közeledvén idegen nyelven beszélést hallék, sirva fakadtam. Nem

csuda; még addig csupán magyar hangok zengtek füleimbe. Az különösebb, hogy még azután is több esztendőig, valamikor a' szün idő' eltelése után ismét a' tanulás' helyére utaztam, Kópháznál, melly Sopronnak horvát nyelvű faluja, akaratom ellen mélyen elszomorodám azon, hogy édes anyai nyelvem láthatára ott élvégződött. Melly kevésbé tudtam akkor azon lehetőséget képzelni, hogy valaha nem anyai, hanem idegen nyelven predikáljak, melly akkor bennem olly keserű érzelmeket gerjesztett.

Rektor Farkas Ádám, egy fedhetetlen életű 's nagy tudós gyanánt tisztelt, komoly képű, de szelid lelkű aggastyán, nem soká tartó vizsgálás után az utolsótól számlálva, harmadik oskolába vagy a' grammatikai osztályba veve-be, épen abba, mellyben egy másik jó fejű 's jó tanulósu két esztendővel idősebb pajtásom is helyhezteték, ki Vadosfán a' deák nyelvből talám ötször is többet tudott mint én, de a' falusi oskolában igen soká késett, a' nélkül hogy Rhenius grammatikáján- kívül minden egyéb szükséges tanulmányokban is oktatást nyerhetett volna.

A' tudományok' nagy tengerén olly hajón kezdém utamat, melly mind kormány mind vasmacska nélkül szűkölködött. Mit jó atyám e' részben tehete, abból állott, hogy nem csak tanítómat 's gazdám a' reám vigyázásra megkérte, hanem néhány idősebb deákoknak is ajánlott. Ezek közé tartozott különösen egy akkori uj-malomsoki vendégfogadósnak, mint ismerősének fija, egy nem rossz legény, de tanulni nem szerető 's az aprólékos deáki korhelységekben olly ügyes, hogy a' magok hasonlók ötet vezéröknek, 's rövid látásu szemei miatt vak Béla vezérnek nevezték. Ez eleinten gyakran meglátogata,

's holmiben segite is; de csaknem rossz utra vezetett. Egykor vacsora után hozzám jöven magával elhiva, a' nélkül, hogy tudnám hová? Az utszán már néhány deákok várakozának reánk, 's mennél tovább mentünk, annál többen gyülnének hozzánk. A' város mellett fekvő kurucz-domb' egyik völgyében letelepedénk, az idősebbek tüzet rakván, engem a' tűznél hagytak, magok pedig eltávoztak, nekem megparancsolván, hogy a' tűznél maradjak. Nem sokára vissza térének többféle gyümölcselel megrakodva, mellyet jó kedvel elköltöttek. Hogy a' vezér' pártfogoltjának is elég-séges rész juta a' prédából, azt szükségtelen mondanom. Ezen csintétel nem tudódván-ki, büntetlenül maradt; de bennem, ki efféléhez nem szoktam, olly rettegést támaszta, hogy erős feltételemmé lett soha többé illyes mibe nem avatkozni, 's quasi-Mentoromtól is magamat lassanként vissza vonni.

Helyette a' jó szerencse néhány jó erkölcsű, jó talentomu 's jó tanulásu pajtásokhoz kapcsola, kiknek társasága nem csak minden korhelységtől megőrizze, hanem olly szorgalomra is serkente, hogy nem sokára a' velem együtt tanulók között a' jobbak közé szám-láltattam. A' tanulásban egymással vetélkedtünk, nagyon össze tartottunk 's jó hírünket minden mocsoktól megmenteni igyekeztünk. Hibáink egyike abban állott, hogy néha, mikor a' feladott leczke nehéz volt, vagy azt megtanulni resteltük, egy csalfaságot követtünk-el, melly azt bizonyítja, melly szemesnek kell a' tanítónak lenni, ha azt akarja, hogy gyermek-tanítványi által meg ne csalassék. A' leczkét egymásnak besugni nem mertük, mert az könnyen észrevetetett volna. Hanem közölünk az, ki a' hosszú asztalnál a' másikhoz által ellenben ült, könyvét, mellyben a' leczke volt,

maga előtt megfordította 's úgy tett, mint ha szorgalmasan tanulna, a' hozzá által ellenben ülő pedig a' könyvből kényelmesen kiolvasta, mit könyv nélkül kellett volna felmondania.

Különösebb barátimon kívül egy másik tanuló társamnak is, ki az oskolában legerősebb 's ennél fogva nagy tekintélyű vala, más értelemben jó hasznát vévém. Minthogy a' tanulási előlmenetelben ezt valamennyire felülhaladám, egyszer másszor az oskolában feladott munkákat számára elkészíteni segítém. Ő háladatosságból, 's mivel máskép is szeretett minden játékoknál 's mulatságoknál hatalmas védelmezőm leve, senkinek bántani nem hagyta, 's a' labdázásban is, mellyben nem sok hasznomat lehetett venni, 's mellyből különben nagy szomorúságomra kikellett volna maradnom, mindenkor beveve a' felekezetéhez.

Az első évbeli tanítóm Semmelweis Sámuel, különben becsületes és nem is tudatlam ember (mert németországi universitáson is megfordult), semmi tanítói jelességgel sem különbözteté-meg magát. Oskolai dolgaihoz többnyire nagyon hanyagon látta; némelly szavai és tettei miatt gyermeki csufolásunk' tárgyává is leve. Déleesti órákban néha bortól is meg-hevülve (noha részeges nem volt) ingerlékenyebb szokott lenni, mint egyébkor, 's ha három szegletű kalapjának az első csúcsa nagyon a' felhők felé állott, úgy hogy vendég hajának eleje is meglátszott, akkor féltünk tőle, tudván hogy haragos lesz.

A' komoly tárgyaknál sem mindenkor mutata illő komolyságot. Ennek egy bizonyosságát rajtam is adta. Akkor időben még az a' barbar szokás divatozott, melly szerint a' katolikus és evangelikus ifjúság ellenséges állásban nézte magát, 's egymással

mint ellenségek gyakran össze is ütköztek, hol egyik, hol a' másik fél verettetvén meg. Egykor az evangélikusok nagyobb csapatban találkoztak a' kisebb csapatu katolikusokkal, 's ezeket derekasán megverték. Ezek boszut akarván állani, bevádolták őket tanítóiknál, kik ennél fogva a' mieinktől elégtételt kívántak, néhány a' verekedésben használt celökéket 's dorongokat is elhozván oskoláinkba, annak bizonyságául, hogy halálos ütések is történhetek volna. Minthogy csaknem minden oskolából 's a' grammatisták közül is voltak jelen a' verekedésen; mindenütt közös volt a' büntetéstől féls. Egy grammatista, ki jóval utánnam ült, egy cédulát irt egy néhánnyal előttem ülőnek, 's titkon hozzám nyújtotta, hogy adjam kézhez. A' tanító minden titkolás mellett is észrevette 's magának adatta. A' cédulában ez volt: frater ne mond-meg a' clarissimusnak, hogy én is ott voltam. Ez jó alkalmat ada a' részvevők' kikérdezésére 's megbüntetésére. Én semmitől sem tartottam, mert nem tartoztam a' részvevők közé. Azonban mikor a' büntetésnek már vége lett 's a' tanító a' kathedrába vissza ment, még így szóla: a propos (e' szót akkor hallottam legelőször 's jól megjegyeztem magamnak) valamit elfelejték; a' posta pénzt is meg kell fizetni: milyen volt a' levél? nem volt nagy, csak vegyük egyszerűnek, no tehát csak négy krajcárt kapjon. Mit tehettem? Minden mentegetéseim mellett is, le kellett a' padra feküdnöm 's négy pálcát kapnom. A' fájdalom nem nagy volt, de a' szégyent soká nem felejthettem el.

Ez a' második testi büntetés, melynek elbe-

szélését fellyebb megigértém, melyet azért mondek el, minthogy ez is bizonyítja, mely igen kelljen annak, ki gyermekekkel bánik, magára mindenképen vigyázni, ha tekintetét fenn akarja tartani, 's mely éles szemmel tudják az éretlen korbellek is előljáróik' hibáit észre venni.

Második esztendőben a' falusi predikátorrá lett Semmelweis helyébe, Seiler Sámuel egy jeles szépségű, kellemes maga viseletű 's csendes vidám természetű fiatal ember jöve, ki előbb prókátorságra készült. Ez bennünket jó kedvel szeliden 's értelmesen oktata, 's magát velünk annál inkább szeretteté, minthogy leckéi közé néha aprólékos ártatlan történetecskéket is szokott keverni, különösen patvarista korabeli tapasztalásiból. Alatta az idő minden unalom nélkül, sőt oly sebesen repült el, mintha szárnyai voltak volna.

Ezen kedves tanítómról nem szólhatok a' nélkül, hogy eleinteni kedvező sorsának utóbb nagyon szomoruvá változását nem emliteném. Nagyon szép ifju lévén egy gazdag rusti polgár négy leányai egyikét vevé feleségül, kivél a' hír szerint negyven ezer pengő forintot kapott, 's így Sopronban a' középrendűek között egyik első helyre emelkedék. De mennél inkább mosolyga neki a' szerencse e' részben, annál több 's oly súlyos balesetek tódultak időjártával reá, melyek ötöt minden jó baráti 's jó esmerősei előtt szíves szánakozás tárgyává tettek. Három fiai közül egyik gyenge gyermekségében egy véletlenül eldőlő falalmárium által agyon ütteték; a' másik hadnagy korában (ha jól emlékezem szerencsétlen szerelem miatt) magát föbe lövé; 's a' harmadik sem sok viggasztalást adhatta neki, már csak azért sem, mivel daj-

kája' vigyázatlansága miatt, pupos hátuvá lett. Ezen nagy bajokhoz az is járula, hogy miután kényelmesebben élhetés kedvéért hivataláról lemondván, egy alkalmas nagyságu házat vett, azt ismét eladá, még pedig épen akkor, mikor a' banknóták' 1811-kidevalvatioja nyomban következze, 's így háza nagy számot tevő ára felette csekély értékre szálla-le. Mind ezen nyomoruságit tetézte az, hogy öregségében hosszas betegeskedés által sanyargattaték, melly miatt úgy meg görbült, hogy a' külömben deli termetű férjfi csaknem térdig lehajlott fővel kényteleníteték balagani.

Különös dolog, hogy a' más három vótársainál sem szállott a' feleségi érték harmadik örökösre, ketete pedig, mint ő a' szerencsétlenek' számát nevelte. Nevezetesen az egyik Nagy György nevezetű soproni professorból falusi predikátorrá, falusi predikátorból hivataláról önkénti lemondása után magán emberré, magán emberből haszon kémlővé (speculánssá) leve; egy pár megbukáshoz közelítő bécsi kalmárral társaságba álla, Sopronban egy cukorgyár' alapítása végett tervet készítze, a' terv következtetésében néhány részvényesek' segítségével egy diszes épületet emeltete, 's ekkor mind pénzéből, mind minden segedelem' kulfőből kifogyván a' hitelezők reája rohanása miatt tönkre jutott, 's minden vagyonát elvesztette. A' cukorgyár tellyes felállítására több évekig elhalada, míg végre az épületet, annak mostani birtokosa megvette, 's a' gyárt különös ügyessége és nagy szorgalma által csudálkozásra méltó virágzásra emelte.

E' kétszerencsétlen család' történetit azért iktatám ide, részint mivel életem jelesebb emlékezései közé tartoznak, részint mivel példában mutatják, melly nagy

figyelmet érdemel eza 'régi példa beszéd: quam quisque novit artem, in hac se exerceat. Cic. Tusc. I. 18. *)

Soproni harmadik és negyedik esztendőmben Nagy-Mesterházy János még derekabb, jelesebb 's hasznosabb tanítóm leve, mint az előbbie. Ebben is lehete ugyan némelly fogyatkozásokat sajnálni. Mert fiatal korában hijános oktatást kapván, sem annyit, mennyit nagy szorgalma érdemlett, nem tanulhata, sem célszerű tanítási módszerhez nem szokhaték. A' lélek azon derűtsége és vidámsága is hijányzott nála, melly a' gyermekekkel 's ifjakkal bánókban olly igen ohajtandó tulajdonság. Ábrázatját csaknem mindenkor komolyság' fellegei 's gyakran komorság' sürű felhői is boríták. Mosolygását igen ritkán lehete látni, nevetése pedig majd nem a' csudák közé tartozék. **) Még nagyobb hiba volt benne az, hogy néha (nem épen sokszor) igen szenvedélyes, de kevés ideig tartó haragra ragadtaték-el, 's ollyankor az is megtörtént, hogy tanítványinak csuf nevet adott. De külömben olly sok jó tulajdonságokat egyesített

*) Ezt Cicero Aristophanes ezen verséből fordította:

ἔρδοι τις ἢν ἑκάστοτ' εἶδειν τεχνῶν.

's ezen vers már a' görögöknél példa beszéddé vált.

**) Nevetésének egy példája még is jut eszembe, mellyre részből én is adtam alkalmat. Magyarország történeteiből beszéle valamit, még pedig szokott buzgóságával. Mi hárman vagy négyen egy hozzánk közelülő 's csacsogó pajtásunk valamelly tréfáján elneveténk magunkat. Ő ezt észre vévén a' nevetetőre mérgesen reá rivalkodik, hogy ne bolondázzon. Ez egy magas 's az egész iskolában legnagyobb legegény hirtelen felugrék nagy bátran és merészen így szólla: Tisztelendő uram én nem bolondozom, hanem ezekitt mind untalan boszontanak, 's most is ezt mondám nekik, hogy ne boszontsanak, mert ha megharagítanak, haragomba három napig sem eszem egy falatot is. Erre a' komor Kátó is elnevette magát, 's az egész iskolában nagy kacagás támadott.

magában, mennyit ritkán lehet tanítóban fellelni. Mind tanulási, mind tanítási szorgalma alig találhatá párját. Az elsöre két példát tudok: egyiket azt, hogy harminc éven tul lévén, mikor a' syntaxistáknak, kiket görög nyelvre is kelle tanítani, oktatójokká leve, ezen előtte addig ismeretlen nyelv elemeit hamar 's úgy megtanulta, hogy azokban is nagyon jó leckéket adott; másikat azt, hogy az akkor tájban elhiresedett Kant' munkáit magános óráiban saját haszonvétele végett nagy tüzzel olvasá 's tanulá. Szigorú és részrehajlatlan igazság szeretete, melyet sem pénz, sem tekintet meg nem vesztegethetett, minden alkalommal nagyon szembetűnék, 's közönsége előtt is nem csak esmeretes leve; hanem Sopronban mind ez ideig is emlékezetben marada. Az indulatain uralkodás mesterségét melly szerencsésen gyakorolta légyen mutatá az, hogy miután fiatal korában a' részegítő italok egyszer másszor garázdálkodóvá tevék, eltökéllette magában azokkal sohasem élni; 's ezen fogadásút holtig meg is tartá. Általában életét a' legtisztább erkölcs-tudomány' szabályai szerint igyekezék intézni, melly igyekezetében mély vallásos érzése 's isteni félelme által is nagyon elősegiteték. Különös említést érdemel jóltévői eránti hálás indulatjának egy nyilvános bizonyossága, melly minden érzékeny szívű tanítványit 's közöttök engemet is könnyhullatásig meglágyított. A' fellebb említett Farkas Ádámnak, kit mint hajdani tanítóját 's utóbbi rektorát igen szeretett és tisztelt, halálakor mély gyászt mutató ábrázattal lépe az oskolába, 's rövid jelentés után, hogy elfelejthetetlen tanítója 's jó akarója a' világból kimult, egy annak halálára készített versezetét a' fájdalmas részvételnek legszivrehatóbb hangjával 's

kifejezésével felolvasá. Azon benyomást, mellyet ez reám tett az olta lefolyt több mint ötven esztendőök sem törülheték ki szivemből; a' versek némelly sorai még mind eddig fris emlékezetemben vannak.

A' kezdet ez vala:

*Iffuságom' régi vig mulató helye,
Elnét' lesítő tudomány' műhelye,
Soproni Parnasszus, melly voltál, most hol vagy,
Alig esmerlek megváltozásod olly nagy!
Zöld borostyán helyett gyász cyprust szemlélek;
O jaj hová jövék! eltévedtem félek.*

Ekkor a' könnyek kicsordultak szemeiből 's könnyzárpor között végzé el az olvasást.

Az olly szorgalmas és buzgó tanítás, mint az övé, nem maradhata nálam jó foganat nélkül. De még sokkal jótékonyabban hata reám példája, 's még nagyobb mértékre nevelte szeretetemet 's tiszteletemet. Különösen hivatalbeli buzgóságának 's szorgalmának mindennap kitűnő bizonyysági engem is hathatósan serkentének szorgalomra, 's nem csak az iskolai leckék tanulására, hanem üres óráimnak otthon hasznosan töltésére is. Ekkor kezdék könyveket olvasgatni; előbb magyarokat azután németeket, 's utóbb deákokat. A' magyar nyelvben előszer: Kónyi János' Zrínyi-je, Gyöngyösi István' Kemény Jánosa, 's Murányi Venusa akadának kezembe 's vonák magokra figyelmemet. A' németben Hübner bibliai historiái, mellyeket annál örömeoseb olvastam, mint-hogy a' történetek előttem már tudva lévén, a' német textust is félig meddig megértettem, 's ennélfogva más német könyvek' olvasására is bátorságot

nyertem. A' deákban Cornelius Nepos t' s Ovidius' szomorú verseit, mint iskolai könyveket gyakran forgattam szűn óráimban is. Általában a' könyv-olvasás' szeretete felébrede bennem. *)

Mind ezekben, sőt minden tanulási foglalkozásimban ettől fogva ki mondhatatlanul elősegíte azon szoros és szíves barátság, melyet Németh László tanuló társammal kötöttem. Ezen szövetkezés ünnepelesen 's csaknem regényesen történt. Már előbb

*) Ezen tanítóm utóbb is, mikor már keze alul elmentem mindenkor jó akaróm marada 's megengedé, sőt felszólította, hogy egyszer másszor látogassam meg. Ezt én örömet cselekvém, 's bibliotekájából tőle több könyveket kérék és vévek. Látogatásim alkalmával mindenkor ada atyai intést 's jó tanácsot. De a' jó tanácsnak nem mindenkor lett jó sikere. 1790-ben jelentém neki, hogy Leopold' koronázására többekkel együtt elakarok menni. A' szándekot helybe hagyá, de egyszersmind tanácsolá, hogy magamra igen jól vigyázzak, mert olyan alkalommal sok rossz emberek szoktak megjelenni. Megígérém 's fellevéim magamban tanácsát szemem előtt tartani. Azonban a' koronázást megelőző napon midőn a' király a' koronának fejére illesztése végett egy templomba vitették, én is az össze tödult sokaság közé elegyültem. Egyszerre kiáltozás történik: jaj oda van pénzem, oda van erszényem, oda van zsebóráim. Ekkor én is zsebembe nyulék 's az én erszényem is pénzemmel együtt oda volt. Ezen koronázáskor még az is emlékezetembe maradt, hogy a' fejedelmi család' ebédlésekor annyi nézők bocsátattak be az ebédő szobába, a' hányon befértek. 'S mikor sokakkal együtt én is befurtam magamat, véletlenül olly tolakodás történt hogy egy juratus Albert herceg hitvesének Kristinának székehez taszított. A' fejedelmi asszony ijedve felugrott helyéből 's a' juratust csendesen visszanyomta. A' rémülés minden nézőkben természet szerint nagy lett, 's mindnyáján szeliden kiigazítottak, 's kimentek a' kivezetett juratussal együtt. Mindnyáján örültünk hogy békével kimehettünk, de leginkább örült a' juratus, hogy semmi bántása nem lett, 's fogadta hogy azon ruháját, mellyen Kristina ételtől zsíros kezének helye megmaradott emlékezetül egész életében meg fogja tartani. A' dolognak ekkor vége lévén, ismét uj nézők bocsátattak be az ebédőbe nagyobb vigyázással.

is gyakran társalkodtunk együtt, de egykor sétálásunk közben Oresztes' és Pylades' történeteit olvasánk. Németh felszólítja, hogy legyünk mi is elválhatatlan örökös barátok. Én örömet reá állék kívánságára; 's a' kölcsönös ígéret nem csak szóval téteték, hanem kézzel és csókokkal is megerősítették. Csak érzem 's tudom, de le nem írhatom, melly sokat használt mind kettőnknek ez a' barátság még pedig nem csak iskolai 's akadémiai pályánkon, hanem mind addig míg ezen nemes lelkű 's szép talentu barátomat a' kora halál tölem el nem ragadta. Syntaxista korunktól fogva egész addig, míg tanulásunkat Sopronban és Göttingában együtt folytattuk ritka nap mult-el, hogy valamit együtt nem olvastunk, vagy nem tanultunk volna.

Illy jó tanító vezérlése alul, 's illy jeles barát társaságában menék által a' rhetorika osztályba, hol még szerencsésebb környülmények közé jutottam. Itt Vietorisz Jonathan, *) Farkas Ádámnak a' rektorságban utódja és Schwartner Márton, ki ekkor hivattatott Késmárkról Sopronba, egymást felváltva tartának leckéket. Két nevezetes férjfiak!

Vietorisz fenségeshez közelítő magassága 's arányos testességü természetével, mesterkélés nélkül csinos külsejével, kellemes maga alkalmazásával 's komolyságot és nyájasságot szerencsésen párosító társalkodásával mindenütt könnyen tud magának kedvességet is tekintetet is szerezni. Házasága által Sopron' egyik előkelő 's nagy kiter-

*) Életét a' tudományos gyűjtemény' 1818-dik esztendei folyamának 1-ső kötetében lerajzolta Hrabovszky György, hol nagyon igazán mondatik, hogy az ifjuságnak ritka elevenségü barátja volt.

jedésű polgári családjához kapcsolván magát, egy nagyon jeles műveltségű kellemes feleséget nyert Schneller Eleonorában, számos hasonlóképp művelt és szeretetre méltó nőszemélyeknek és Schneller Andrásnak, ki utóbb lovasság' generálja lett, 's mind fejedelme' kegyelmét, mind minden esmerősei' tiszteletét és szeretetét az (1840-ben) 85 éves korában történt haláláig igen kitűnőleg bírta, testvérében. Ezzel hat gyermekeket nagyon szerencsésen és jól nevelte fel, kikben sok örömét látta, 's ha a' halál megengedi, még többet láthata; de öt fiai közül az elsőt, mikor jó készület után mérnökké akara felesküdni, tüdővészben, a' másodikat nagyon fiatal korában örnagyságra emelkedése után egy ütközetben, a' harmadikat Torontal vármegyegy egyik jegyzőjét hasonlóképp virágzó ifjúságában valamelly betegség által elvesztette; 's csak három gyermeket hagyott maga után, két fiakat, kik most gazdasági ügyes tisztviselők, 's egy leányt, ki Pesten egy francia születésű tanult emberhez férjhez menvén, 's korán özvegységre maradván, néhány évek előtt egy a' hangászatban és éneklésben jeles talentumú leányával Párisba mene. — Tudományos készületével, különösen a' hazai történeteket, ember 's világ' esmeretét 's megvilágosodást illetőleg a' közepszerűségen jóval felül áll. Használhatóságát nevelé jeles könyvtára is, mellyben a' bölcselkedési szép literaturai 's kivált magyar dolgok' esmeretéhez tartozó osztályokból válogatott munkák találtattak, 's mellyből az utólsók közül a' nagynevű gr. Széchenyi Ferenc is utóbb többeket vásárolt az országnak ajándékozott könyvtár' számára.

Mi iskolai dolgait illeti, tanítását esmereteinek

gondosabb elrendezése 's célirányosabban intézése által hasznosabbá tehetné volna, mint tette, mert mélységre, rendszerességre, jó izlésű előadásra keltetésénél kevesebb gondot fordítva. Mindazáltal másfelől halgatóival oktatását csak ugyan nem unatá meg. Minden leckéit könnyen 's fáradság nélkül megérthetőkké tudá tenni; gyakran életéből 's tapasztalásiból vett történetecskéket 's egyéb mellékleges kicsavarodásokat is szőtt közikbe, de a' figyelmező 's esze-
sebb tanítvány azokból is, kivált ember esmeretre, uralkodó balvélekedésektől 's babonáktól menekvésre nézve sokat tanulhata. Tanítványit különösen a' nagyobbakat felette szereté, annyira, hogy irántok bizonyított kedvezése némelyek által vétekül is tulajdonították; de az oskolájabeliek nagy részének szeretetét annál nagyobb mértékben birta. Részemről én őt már syntaxista koromban egy nyájaskodásáért előre megszerettem. Stipendiumért szándékozván az oskolai igazgatósághoz, azaz a' soproni evang. conventhez, folyamodást benyújtani, ezt a' törvényes rend szerint vele mint rektorral alá kelle iratnom. E' végre déleesti egy óra tájba hozzá menék. Ő számos családjával (mert néhány jobb házokbéli ifjakkal is ada asztalt) még az ebédnél üle; de mind a' mellett minden várakoztatás nélkül behivata. — Ezen társaság, millyenbe még az előtt soha sem vettem részt, engem természet szerint nem kis zavarodásba hozta. A' jelen voltak' mulatságára 's zavarodásom' nevelésére közöttünk a' következő beszélgetésecske támada, melly közben az asszony szüntelen mosolygott 's feleletimet helyeselve bátorságra serkengetett:

V. Te fijam, jó deák vagy-e vagy rossz?

En. Azt tanítom mondhatja meg.

V. Micsoda, hát magad nem tudod, jó vagy-e vagy rossz?

Én. Ugy gondolom, hogy sem a' legjobb, sem a' legrosszabb.

V. Esmered-e a' Dunz János Mihályt (ez volt, mint ettől fogva megtudtam, az akkori soproni kártya csinálónak egyik kártyán is találtatott neve.)

Én. Nem esmerem.

V. No csak ne hazudj, de hogy nem esmered?

Én. De bizony nem esmerem.

V. Mond meg hát krajcárban játszottok-e vagy dióban?

Én. (Ekkor már a' kérdés' célzását elérte) Csak dióban, 's úgy is ritkán.

V. Ejnye! kutya szánkáljon a' bőrödön (ez vagy néha ördög szánkáljon a' bőrödön gyakori szava járása volt) hát még is játszol? No csak várj!

Ezzel felkele az asztaltól; tanulószobájába hiva, folyamodásomnak azzal az ajánlással, hogy neki tanítóm által is dicsértettem, 's kérdéseire tett feleletimmal magának is megtetszettem, nevét alája írta 's atyai intéssel elbocsáta. — Nem méltán szerethettem-e meg életem tizenhatodik esztendejében a' velem e'képnyájaskodó több mint ötven éves férjfiut, ki egyszermind egyik fő előjáróm is volt? Ezen szeretetemhez utóbb, mikor tanítványa levék, tisztelet és hála is nagy mértékben járult, mind tanításáért, mellyel elmémet sokakban felvilágosította, mind különösen azon határtalan jóságáért és szíves ség éért, mellyel könyvtárából minden munkákat, mellyeket haszonvéte l végett tőle kérék, legnagyobb készséggel közlött.

Schwartner, mind szeretetemet mind tisz-

telemet, mind hálámat még nagyobb, sőt olly nagy mértékben megnyerte, 's mint még most is hiszem meg is érdemlette, millyennél nagyobbban sem előbb sem utóbb egy tanítóm sem. Ő a' soproni tudományos égen rendkívüli csillagzat gyanánt tűnik fel 's olly fényt terjeszte reá, millyen rajta előbb még soha sem tündöklött, még akkor sem, mikor Ribinyi az elsőrendbeli evang. családok' fíjait Sopronba vonta. *)

1786-ban huszonhét éves korában jövéen Sopronba, 's 1788-ban Martiusban neveztetvén ki pesti professorrá ezen husz hónap alatt tanítványai' nagyobb részébe uj lelket plántála, 's az oskolába uj és jobb tanítási módszert hozta divatba. Nagy élénkséggel, sok tüzzel, hivatalbeli buzgósággal, deák, magyar, német nyelven jeles ékesszólást egyesíte, sok régi megrögzött oskolai halvélekedések ellen hatalmasan harcola 's közülök sokat ki is irta. A' tanulási szeretet élészteséhez, 's mind az oskolai mind az otthoni szorgalomra serkentéshez nagy mértékben érte. Minden tudományokat, mellyeket tanított lelkesítő lelkesedéssel ada elő. Különösen a' régi classikusok iránt; kiket addig a' tanulók helytelen magyarázás

*) Ribinyi János a' mult század' közepe táján soproni professor és rektor korában illy című munkácskát adott ki: *Oratio de cultura linguae hungaricae*, Sopronii 1751. Ezen munkácska B. Hellenbach György, Radvánszky Ferenc, Jeszenák István és János, Tóth Prónai Prónay László, Nándori Bene, Ádám és Pál, Szandai Sréter Pál, Karcsay Antal, Mikovinyi Tamás Lajos, Toperczer János, Koltai Vidos Zsigmond és Sándor, Tóth Prónai Prónay Pál, Kapornay László és Pajor Miklós tanítványinak van ajánlva. Ebből kitetszik, hogy az evangélikusok akkori jelesebb családnak fíjai több tájékokról Sopronba jöttek tanulni.

miatt igen kevésré becsültek, részszerint helyes és célszerű magyarázás, részszerint szivre ható magasztalás által minden jobb érzésekben tiszteletet gerjeszte. Azon elvet, hogy gymnasiumokban a' tudvágy' ébresztése 's táplálása még az esmeretek' terjesztésénél is főbb dolog, senki mélyebb meggyőződéssel nem hihette mint ő; 's azért kevés leckéket tartat e' végre villám sebességgel ható rövid intések és utmutatások nélkül. Tanítványit a' főbb 's alacsony születésűek 's a' két és egy esztendősek között addig fenn állott közfal' lerontásával egyirántszeretvé, 's ezen tekintetben Virgil' ezen versét is több ízben elő hozá:

Tros tyriusque mihi nullo discrimine agentur.

Fiatalsági hevessége csak egy párszor ragada ötöt 's akkor is könnyen megbocsátható valamennyire tulságos szenvedélyességre. Egyébkor követést érdemlő mérséklettel bána tanítványival.

Dicséretes igyekezete 's példás buzgósága nem csak elősegítőt, hanem nemesen serkentő vetélkedő társat is talála az akkori egyik soproni predikátor Rakwicz Károlban. Ezen vele egy idős barátja, tanuló társa 's talám Sopronba hivatásának egyik fő eszközlője több tekintetekben hasonlóképen Sopron' legjelesebb férfjai közé tartozék. Mint egyházi szónok jól dolgozott 's jól szavalt beszédeivel, kellemes külsejével 's illő bánás módjával gyülekezetében magának köz kedvességet 's az egész vidéken jó hirt és nevet szerzett, 's ugyan azért kevés év múlva születése helyére Pozsonba predikátornak el is vitték, hol ötöt egy kora hálál nem sokára elragadta. De azon kívül több 'oldalú tudományos műveltsége által is jelesen megkülömbözteté magát, 'különösen a' régi görög és romai classikusok' becsülésében 's szeretésében ő is

követésre méltó például szolgál. Szép tehetségeit pedig az által még közhasznubbakká tévé, hogy az érettebb tanuló ifjúság' számára önként 's minden fizetés nélkül naponként egy óráig külön leckéket ada.

A' két jeles férjfiu' tanításából az esmeretek' egyéb ágaiban is sokat tanultam, *) de kivált a' régi görög és romai írók' halhatatlan munkái iránt soha el nem hülhető enthusiaszmussal lelkesíttetem. Schwartner Horatiust és Virgilt 's Rakwicz Homer Illiását és János Evangeliomát úgy magyarázták 's világosították, hogy sem Göttingában Heyne és Eichhorn, sem Jenában Griesbach és Schütze efféle leckéit sem halgattam sem több gyöngyörrel, sem nagyobb haszonnal. Mindazáltal a' magán szorgalomra adott intések és serkentések reám 's néhány tanuló társimra nézve még több jót szültek. Szünóráinkban olly szép vetélkedés támadt közöttünk, hogy eme' versekbeni hasonlítás nem rosszul illett reánk:

*Ut cum carceribus missos rapit ungula currus,
Instat equis auriga suos vincentibus, illum
Praeteritum temnens extremos inter euntem,*

A' régi nyelvek mellett a' magyar és német nyelven kívül a' műveltebb europai nemzetek' nyelvemnek tanulása is buzgón ajánlatván ezen ajánlásnak hamar leve nálunk fogamatja, még pedig úgy hogy minden nyelv-mester nélkül látánk a' dologhoz. Legelsőben a' francia nyelvet fogánk elő. Valahány grammatikát

*) A' világ történetei, a' statistika, poëtica 's mathesis' elemei is ugy adattak elő, hogy jobb előadást alig lehetne kívánni.

Sopronban találánk (találtunk pedig többeket, kivált Victorisz bibliothekájában) mindazokat elkérénk, egymással összehasonlitánk, 's mint tudtunk tanulánk belőlök a' kimondást 's a' paradigmákat 's azután az olvasásra 's fordításra intézénk szorgalmunkat. A' kezdet' nehézsége a' tanulás' folytatásától egymás után többeket elijeszte; csak Német h és én maradtunk meg állhatatosan szándékunk mellett. Fenelon Telemákja volt az első könyv, mellyet elővevénk 's nem nyugodtunk addig, míg azt több csötlés és botlás után végig nem olvastuk. Ennek elvégzésekor már ugy megszereténk a' francia nyelvet, hogy csaknem minden olvasásunk' tárgya több hónapokig az azon irt könyvek levének. Ezzel azt nyertük, hogy ámbár eleinten a' helyes kimondás ellen vétkeket követtünk el, mellyeket utóbb kicsinyenkint javitgattunk; de a' nyelv megértésében szembetünőképen előre haladtunk, 's a' francia könyvek' szenvedélyes olvasóivá váltunk. Ekkor hasonló módot követénk (de már csak Német htel ketten,) az olasz, angol, és spanyol nyelvek' tanulásában is, melly nyelvekben, ha nem mentünk is annyira, mint a' francia nyelvben, mindazáltal leginkább az olasz és angol könnyebb írókat már soproni deák korunkban képesek valánk megérteni. Szorgalmunkat tüzelte az is, hogy együtt nem létünkbeli olvasásinkról is, mikor összejöttünk, egymásnak számot szoktunk adni

Az uj nyelvek' tanulása mellett az oskolai leckékre készülést sem mulatánk-el; mert becsületünket e' részben is kívántuk nem csak fenntartani hanem nevelni is. Sőt azon fölül magán szorgalmunkat több tárgyakra is kiterjeszténk. Igy p. o. Xenophon' Cyropaediájából csaknem mindennap olvasánk valamit

görögül. Németh pedig, ki minden tanulmányokra nézve jeles talentomokkal, de különösen a' mathesis-ra nézve lángésszel birt 's azért az ezt tárgyazó oskolai könyvel Wolf' munkájával meg nem elégedvén, Kaestner' arithmetikai és geometriai elemeit maga szorgalmasan végig tanulá, ezen könyv' utmutatása szerint a' geometriában velem külön leckéket tartá.

Egyi foglalatossághoz természet szerint a' nappal nem vala elégséges, hanem az éj' nem kevés részét is kelle használnunk. 'S valóban Sopronban létem' négy 's különösen három utolsó éveiben rendszerint éjjel tájban mentem aludni, 's gyakran még akkor is egy ideig az ágyban olvastam valamelly könyvből. Az illy életmód, mint mindenki által láthatja, többet ártott az egészségnék, 's különösen a' szemnek, mint mennyit a' léleknek használt, 's azért általam itt épen nem követésre méltó példa gyanánt rajzoltatik. —

Még Schwartzner' professorsága alatt a' soproni mind alsóbb mind fensőbb oskolák' tanítási rend és módszerében tetemes változások kezdének történni, mellyekre az akkori korszellem által a' készületek már előbb megtetettek. Aza' nevelés és tanításbeli reformatio, mellyet Németországban Basedow', Locke' és Rousseau' írásai által lelkesedve elkezdett, és sok jeles tudósok eszközteni segitettek, Sopronban sem soká marada befolyás nélkül, mert az oskolai igazgatóság mind világi mind egyházi tagjai között többen valának, kik a' német országi egyetemekben tanultak 's jó német könyvek' olvasása által az idővel egy nyomon előre haladtak. Mindazáltal úgy hiszem, hogy az ujitást legelsőbb

Schwartner és Rakwitz indítványozák. Az bizonyos, hogy 1787-ben a' gymnaziumbeli felső professorok' számának egyel szaporítása rendelteték', 's e' rendelés következtében Schumacher Mihály soproni professorrá is leve. De ezen különben nagyon jó férjfi, ki talám elég tudományossággal 's egyéb ügyességgel is birt, nekünk igen keveset használta; mert gyógyíthatatlan tüdővést hozott magával, 's a' miatt azon kevés órákban, mellyekben leckéket tartott, csak nagyon hiányosan taníthata, 's néhány hónapok mulva meg is halálozék.

Schwartner a' pesti kir. egyetembe diplomatika' professorává 's azon egyetem' könyvtára' őrévé neveztetvén-ki, 1788-ban Martius hónapban veve bucsut. A' bucsuzáskor fekete öltözetben jelenék-meg, 's mindjárt beszéde' kezdetén könnyezni kezdé, 's minden őt szerető tanítványit sirásra fakasztá. Bucsuzó beszédét ki akartuk nyomatni, de ő azt állítván, 's kétségkívül okosan is állítván, hogy nem sajtó alá való, kérésünk' tellyesítését szép móddal megtagadta. Helyébe 1788-ban Staniszlaidesz Dániel, Schumacheréba pedig 1789-ben Raics Péter választaték: amaz mintegy harminc éves, és nagyon szorgalmas, de mindenben azt mutató, hogy legfellegb is utóbb lehet jeles tanítóvá: ez a' jenai egyetemből ekkor jövő 's azon időtájban megjelent német könyvek' nem annyira használója, mint nagy kedvelője, 's többeknek közölök közös leckéken is felmutatása által legalább címjeiknél fogva velünk megismertetője. Olly tanítói jelességekkel, millyenek Schwartnerban tündöklöttek, 's millyeneket akárhol is nehéz volt együtt lelmi, egyik sem birt ugyan; de még is mind a' kettő' oktatásából leheté tanulnom,

's azonkívül az elsőbbnek tanítási nagy buzgósága szorgalomra serkentő példát ada, a' másíkról pedig hátlanság nélkül említetlenül nem hagyhatom, hogy a' német szép literatura akkori jelesebb hőseivel, 's részből az angolokéiból 's olaszokéiból is némellyekkel, Eschenburg *Beispielsammlung* című munkája után azon szives készsége segite megismerkedni, mellyel könyveit olvasás végett kölcsönözte.

Az iskolai leckék már most reám nézve kevesebb érdekűek levének, mint előbb voltak. Érdekességöknek annál inkább kelle fogynakozni, mivel az említett változásokban több rendbeli egymást felváltó, vagy inkább eltoló próbák tétettek, mellyek az iskolai tanulás' rendes folyamát nem kevésbé gátolák.

Azonban Rakwitz, ki Schwartner elmenése után is folytatta tanítását, bennünk a' lelkesedést alkalmasint fentartá, a' már előbb hatalmasan felébredett magánszorgalom pedig nem csak megmarada közöttünk, hanem annál inkább nevedék, mennél kevesebbé vont bennünket magához a' közös tanítás. Némelly görög és római klasszikusok mellett a' nem rég francia, olasz és angol nyelven irt munkákat még nagyobb tüzzel olvasánk, mint előbb. A' nekünkvalókat a' nem nekünkvalóktól megválasztani képesek nem lévén, mindenen mohón kapánk, mit a' vak szerencse kezünkbe játszott. E' szerint Voltaire', Rousseau', Montesquieu', Helvetius', Bellegarde, Bentivoglio, Machiavelli', Goldsmith' 's többek' némelly írásai már kezünkbe akadának 's belőlök jót rosszat vegyesen tanulánk. A' jobb izlésű német prosaisták és költészek, mellyek az akkori karlsruhei utánnyomtatás, szerint Raics professor' könyvtárában találtattak,

hasonlókép figyelmünk' 's szeretetünk' tárgyaivá levének, és sok szépre és jóra tanítottak. Mind e' mellett a' közös leckékre is fordítánk annyi gondot, hogy a' jobb és szorgalmasabb tanítványok közé számláltattunk. — Reám, ki Schwartzner alatt deák 's magyar verseket is próbálék írni, több rendbeli alkalmi versek' készítése is bízatek, mellyek közül némel melyek már 1789-ben 's 1790-ben sajtó alá adatának.

A' magánszorgalom divatozása ada 1790-ben lételt az attól fogva mind eddig fenálló soproni magyar kis társaságnak is. Én legelőbb Némethet, azután más egy pár barátomat felszólítottam, hogy gyűljünk össze hetenkint egyszer 's olvassunk egymás ítélete meghallgatása végett magyar nyelven készítendő munkákat. A' gondolat kedvelést nyere. Mártius 20-kán összejövének, magyarul tanuló társaság' neve alatt egyesületet alakítánk 's az egyesületnek azt a' négy törvényt szabánk: hogy hetenkint minden szombaton délest, midőn iskola nem szokott tartatni, legalább két óráig gyűléskedjünk, a' köz megegyezéssel feladandó foglalatosságokat kiki véghez vigye, munkája barátságos megítéléséért senki ne nehezteljen 's a' gyűlésben megjelenést elégséges okok nélkül el ne mulassza. Ezen törvények következtésében köz megegyezéssel eleinten minden található 's általunk megérthető magyar grammatikákból, és bár melly nyelvbeli rhetorikai 's poézisi teoriákból kivonatokat adánk fel tárgyakul. E'képen egyikünk egy, másikunk más könyv után munkálkodék, 's rövid idő alatt Molnár', Kövesdy', Csécsi', Kalmár', Bél' grammatikaiból 's grammatikai jegyzeteiből és Battaux', Eberhard', Eschenburg', Adeling' teoriáiból kiszemelénk, mit kiszemelendőnek

tartottunk. Azután részint fordításokat, részint eredeti dolgozatokat késziténk, de mindenkor köz egyezéssel történt határozatok szerint. Egy időre megfosztatánk Németh Lászlótól, ki mint nagyon szép és deli természetű nemes ifju a' magyar korona Bécsből Budára késérése végett több vármegyékben felállított banderisták közé Sopron megye részről beveteték; de néhány hetek múlva ismét visszajöve hozzáunk 's szokott foglalatosságinkat velünk együtt folytatá. Még az 1790-dik év' utolján a' jelesebb fiatalabb tanulók közül néhány társakat választánk mellénk, kik Sopronból elmenésünk után az általunk kitűzött cél elérésére egyesülve törekednének. Ez a' szokás utódainknál is nem csak mindég gyakorlásban marada, hanem nagyobb tökélyre is viteték. Általában, miután Németh és én Sopronból elmentünk, a' társaság leginkább mostani generalis báró Lakos Jánosnak, *) ki akkor Sopronban tanult, buzgósága által annyiban új alakot veve magára, hogy a' professzorok közül egy elnök 's azon jóakarók közül, kiknek szíves részvételök tapasztaltatott, részint helyben tisztelbeli, részint vidéki levelező, a' fiatalabb tanulók közül pedig rendes tagságra készülő társak választatának.

Egyesületünk hamar értésekre esett az akkor haditörténetek' címe alatt járt bécsi magyar ujság' kiadóinak, az utóbb csász. kir. udvari nevelővé 's kamarássá lett Görög Demeternek és szerkesztő társának Kerekes Sámuelnek. Ezen minden szépet és jót, kivált nemzeti literaturánkat is forrón szerető férfiak bennünket szándékunk folytatására nem csak hozzánk irt leveleikkel, hanem szá-

*) Ez 1843-ban megholt.

mos magyar könyvek' ajándékozásával is serkentének 's alapot vetének egy kis magyar könyvtárnak, melly időjártával részint hasonló ajándékozások, részint a' társak' esztendei mértékletes fizetései által ekkorig több száz darabokra szaporodék 's minden éven szaporodik. — Nem sokára több pártfogók és buzdítók is találkoznak. Így néhai Péczely József révkomáromi reformatus predikátor 's akkori legfáradhatatlanabb érdemes magyar író, a' hozzá intézett levelemre adott feleletével tűzünket még nagyobb lángra gyújtá, 's a' minden jó igyekezetet, kivált nemzetünk javára célozót forrón szerető gr. Széchenyi Ferenc sem tartotta rangjához 's méltóságához illetlennek hozzánk kegyesen lebecsátkozni, 's intézünk hasznosabbá tévése végett bölcs tanácsokat adni.

Néhány évektől fogva ezen magyar társaság' mintája szerint Sopronban egy német is áll fenn, német nyelvbeli gyakorlások végett, de amazzal épen nem ellenkezve, hanem inkább olly szépen összeférve 's megegyezve, hogy a' jelesebb és szorgalmasabb tanulók közül mindenkor vagynak ollyanok, kik mind a' kettőnek tagjai. Mind a' kettő egy egy előkelő professor' elnöksége 's felvigyázása alatt hetenként egyszer tart olly órákban, mellyekben közös leckék nincsenek, gyűlést; mind a' kettőben részint a' tanulók által készített munkák olvastatnak fel, részint klasszikus magyar vagy német írók' munkái szavaltatnak el könyv nélkül; mind kettőnek serkentésül szolgál egy úgy nevezett örömmünnep is, melly évenként egyszer szokott tartatni, mellyre a' társak ünnepélyes öltözetben saját munkájok' ünnepélyes szónoklása végett illő lelkesedéssel elkészülnek 's mellyen az általok meghívott uraságok, nemesek 's miveltebb polgárok

közül mindkét nembeliek vallási különbség nélkül számosan meg szoktak jelenni. Az is tudva vagyon, hogy efféle ártatlan 's csupán magánszorgalom által a' tanulásban 's előadásban gyarapodásra célzó egyesületek már most több iskolákban divatoznak.

Ifjuságom' azon szép mulatsága, mellyről itt szóllék, bővecske leírást látszék tőlem kívánni, mert nem kicsiny mértékben erősítette meg azt a' tapasztalást, hogy kicsiny dolgok által is segítenek elő nagyok: *parvis quoque rebus magna juvari*. Számos férjfiak, kik most a' polgári élet' különféle ágaiban részint jeles tisztviselők, részint máskép hasznos hazafiak, megvallják, hogy kimiveltetésökre nézve annak nem kevésel tartoznak. Mi pedig különösen engem illet, én Ebert' példája szerint *) ki hason-

*) *Noch segn' ich jene sel'gen Stunden,
Da unsre Seelen sich gefunden,
Da meines Genius — da meines Gottes Hand
Mich durch ein unzertrennlich Band
Mit dir und jener Schaar verbunden,
Die von der Jugend Durst nach edlem Ruhm entbrannt,
Und doch freiwillig unbekannt,
Voll Eifers nur ihr Vaterland
Durch eignen Geist und ächten Witz zu ehren,
An des Geschmacks und der Critik Altären
Sich feierlich verschwur, der Barbarei, —
Auch der gelehrten selbst, — und aller Tyrannei —
Auch der Mecänen selbst, — zu wehren, 's a' t.* L. Joh. Arn. Eberts Episteln und vermischte Gedichte Hamburg 1789 1-ső kötet lap 313. Itt arról a' társaságról van szó, melly 1742-ben néhány, részint Lipszén tartózkodó jeles fiatal tudósokból, részint ezeknek másutt lakó barátiból állott össze, 's mellynek nevezetesebb tagjai p. o. Cramer, Ebert, Gärtner, Gellert, Giseke, Klopstock, Rabener, Schlegel Adolf és Illés, Schmid C. A. Zachariä 's többek utóbb a' német szép literatúrában híres írókká lettek. A' társaság *Neue Beiträge zum Vergnügen des Verstandes und Witzes* cím alatt egy folyó iratot ada ki, melly Német országban nagy figyelmet gerjesztett 's a' jobb ízlés terjedését nagyon előmozdította. A' törvények, mellyeket a' társak magok eleibe szabtak, példány gyanánt szolgálhatnak azoknak, kik hasonló hónapi írást akarnak közre bocsátani. A' kiadó

lő, de érettebb, tanultabb 's elmésebb fiatal emberek-
ből alakult 's következőleg tökélyesb társaságról szól,
most is áldom azon boldog órákat, melyekben geni-
usom vagy inkább istenem' keze azon társakkal kap-
csola össze, kik hazánk és nemzeti literaturánk sze-
retetében velem olly serényen vetélkedének, 's kik-
nek vetélkedése mind reájok, mind reám nézve olly
fontos következményeket szüle.

Reám nézve mindjárt eleintem adá magát elő
illy következmény. Görög Demeter fenebb di-
csért atyáskodása szerint egy uj csomó magyar köny-
veketgr. Széchenyi Ferenc akkori titoknokától,
Bárany Pétertől küldé. Ez, ki maga is a'
magyar literaturát nem csak forrón szerette,
hanem írásaival is gyarapította, *) a' küldemény'
bejelentése végett professor Raicsot megláto-
gató, 's beszélgetés közben tőle a' társaság' álla-

csak a' tulajdonos könyvárossal teendő alkura volt felhatal-
mazva, de a' beiktatandó munkákra nézve egyéb dolgozó
társak felett semmi elsőséggel nem bíra; egy dolgozó tár-
sat sem lehet a' többiek megegyezése nélkül felvenni;
semmi munka sem iktathatók be, ha a' legtöbb szavazatok
mellette nem szóltak, minden dolgozó társnak minden da-
rab felett bírálatot kelle be adni, 's ha valamely darab
írója a' legtöbb szavazatok szerint hibásoknak talált helye-
ket ki nem törölte vagy meg nem változtatta, az olly
darab nem vetetheték-fel; 's minthogy az akkori olvasók
többnyire csak az író nevével fogva ítélték a' munka ki-
sebb vagy nagyobb becséről, egy írónak sem volt szabad
magát megnevezni. L. Gottlieb Wilhelm Rabeners sämtli-
che Schriften 6 Th. Leipzig 1777, 's ott Rabenernek Weis-
se által irt életét az első kötetben.

- *) L. A' magyar anyáknak az országgyűlésére egybegyűlt
ország' nagyjai 's magyar atyák elejébe terjesztett alázatos
kérdése Pesten 1790. — Evald F. L. A' köznép' megvilá-
gosodásáról, ennek hatáiról és hasznairól (fordította Bárany
Péter) Bécsben 1791 in 8. — Brühl gróf. A' talált gyer-
mek, vig játék öt felvonásban, szabadon fordította Bárany
Péter; a' magyar játékszinnek, mely Pesten 1782 — 1793
jelent meg, első kötetében. Ezeken kívül ha jólemlékezem
egy magyar Psychológiát is adott ki.

potjáról 's tagjai munkálkodásiról is tudakozódék ; feleletül Hercules' választása című versezetem is, melyet akkor tájban készítettem, 's mely történetből ott kéznél vala, előmutattaték. A' buzgó hazafi az angolból fordítás említése által figyelmessé 'tétetvén elkéré azt, 's grófja előtt, ki Cenkre ment, az uton elolvasá. A' nem kevesebbé nemes szívű, mint bölcs gróf az ifjui igyekezetet méltányolván 's a' szerzöt serkenteni kívánván, legelsőbbben megkérdezteté Raics-tól; nem vallana-e ez kárt erkölcsi tekintetben, ha munkája kinyomatnék, 's miután ez iránt megnyugtató feleletet vett, nekem irata, tisztázzam le a' munkácskát 's ajánljam fijának Lajosnak, ki ekkor alig lehete több tiz évesnél, 's kit utóbb fényes születésével párosult jeles érdemei a' haza' köztisztelete tárgyává tévének, 's azon magas polcra emelének, mellyen most a' cs. kir. udvarnál tündöklék. El lehet gondolni, melly örömmel engedék ezen rendelkezésnek, melly ifjui hűségomnak annyira hízelt. A' kinyomattásra ügyelés Gőrg Demeterre bízaték, ki nem csak ezen fáradságot nagy készséggel magára vállalá, hanem szép lelke' sugallásából még annál sokkal többet is tevé. Több fiatal nagyokat, kikkel helyzete esmeretségre juttatá, arra bira, hogy azok minden nyomtatványokat alkalmas drágán megvásárlottak 's vallásbeli különbségre nem tekintve számos hazai latin iskolák igazgatóihoz, a' végre elküldöttek, hogy a' jobb iryekezetű tanulók között serkentés végett ingyen kiosztogattassanak. A' dolog a' magyar hírlapokban is kihirdetteté, 's a' nyomtatványok' ára, melly akkori környülményeimhez' képest szép summácskát tett nekem ajándékoztaték' 's minthogy épen akkor szándékoztam német ország' valamellyik tudományos egye-

temébe menni, szegény sorsom' könnyebbitésére nagyon jó szolgálatot teve.

Csak természetem' jóságának köszönhetem, hogy az illy váratlan szerencsében magamat el nem bizám 's fel nem fuvalkodám, 's azt is alkalmasint az ez által támadott hálás indulatomnak tulajdoníthatom, hogy nem sokára azután az írói pályára léptem, mit illy kedvező és kecsegtető kezdet nélkül alig cselekedtem volna. —

Még eddig semmit sem szóltam arról, 'milyen hatást tett reám gyermekségemtől fogva az asszonyi nem, melly minket férjfiakat annyira bájol, 's mellytől kiveltetésünk 's utóbb gyakran boldogságunk is illy nagy mértékben függ. Ideje hogy szóljak, mert emlékezéseimmel 18 — 19 esztendő's korom körül vagyok.

Már szüleim házánál jó anyám' gyengéd szeretete, néha enyelgő nyájassága 's velem mindenkor szelíden bánása, valamint három évvel idősebb testvér néném' hozzám kimondhatatlanul ragaszkodása, 's mind játékban mind egyéb dolgokban kedvemre járása is bennem nem csak magok iránt szíves fiui és testvéri szeretetet, hanem nemek iránt is kellemesen' érdeklő érzelmeket gerjesztének. Ezen homályos érzelmek, melyek eleinten magamtól is észrevétlenül lappangtak szívemben, hamar kezdének ébredezni, mire különösen két példa elfelejthetetlen marada előttem. Alig lehettem még egészen tizenhárom éves, midőn Szent-Andráson egy szép képű, tűzes szemű, helyes természetű, könnyű mozgalmu, csinos paraszt öltözetű tiz vagy tizenegy éves leányka nagyon szemembe tűnik. Minden alkalmakat használék láthatására, kivált a templomban, hol ünnepibb öltözetben jelent-meg,

mindenkör ő voná magára áhítatosságomat, a' nélkül, hogy a' dologról ekkor vagy utóbb valamit tudott volna. Egy pár évvel azután pedig egy falusi magyar nemes ur' Sopronban német nyelv' tanulása kedvéért tartózkodó 's oskolába járó sugár termetű 's nagyon nyájas ábrázatu, mintegy tizennégy éves szép leánya leve figyelmem' tárgyává. Szállásaink szomszédságban valának, az utszán gyakran találkozánk, én neki mindannyiszor barátságosan köszönék, ő a' köszönést nyájasan visszonozá, 's úgy látszék, hogy szint úgy szeretett volna velem, mint én vele, beszédbe ereszkedni; de ez mindenkor elmaradott, következőleg sem ezzel, sem az előbb említettel az érzelmek' közlése 's kicserélése soha sem történt. Általában könnyű elgondolni, hogy idealis asszonyi szépségek gyakran lebegtek előttem, mint olyan előtt, ki Ovidius' hősnéi' leveleinek 's több francia 's német költészetek' olvasásában nagy gyönyörűségemet találtam. Mindazáltal, minthogy 19 éves korom előtt esmeretlen asszonyokkal 's leányokkal, kivált jobb származásuakkal 's nevelésűekkel társalkodni soha sem leheté alkalmam, 's a' tanulásban is igen el valék merülve, azért ha bár kellemeik képzetemet gyujtották is, a' tűz csak hamu alatt rejtező parázshoz hasonlíta, melly táplálát nélkül szükölködvén, vagy kialuvék, vagy legalább lángot nem vethete; sőt a' szép nem iránt bizonyos bátortalanság 's vadság is támadá bennem, melly szerint annak társaságától úgy félttem, mint a' tűztől. Ezen bajom mind addig tartá, míg egy szerencsés történet belöle ki nem gyógyított.

A' soproniaknak egy nagyon kedves predikátorok Ásbót János Godofréd 1784-ben legjobb idejében meghalván feleségét harminckét éves korá-

ban három fi és négy leány gyermekekkel hagyá maga után, kik közül a' legidősbik akkor élete tizen-nyolcadik évét számlálhatá. Az özvegy egy soproni alkalmas tehető és becsületes polgár leánya, külső kellemekkel is, de értelme' és szive' miveltségével még sokkal nagyobb mértékben megkülönbözteté magát.

Ennek egyik fia András szeretetre méltó fi 's szorgalmas tanuló noha, mint fiatalabb, az iskolában két évvel nálamnál utóbb volt, különös hajlandósággal viseltetvén irántam, gondosan keresé ismeretséget, 's nem sokára megnyerte barátságomat. Gyakran meglátogata 's a' fuvolázásban is, mellyet nagyon kedvelt, ingyen leckéket ada. Sokszor kére, hogy viszonzóznám látogatását, de mindannyiszor vonakodtam kívánsága' teljesítésétől azt adván 's igazán adhatván okul, hogy nem szeretek ott lenni, hol leányok vagynak. 1789-ben egy őszi szabad délesten együtt menénk sétálni, visszatérésünkkor ismét unszola a' hozzá menésre 's vonakodásomra azt felelé, hogy nálok senki sincs otthon. Ennél fogva reá állék kérésére. De melly nagy zavarba jöttem, midőn olly szobába lépénk, mellyben nem csak az anyját 's minden leány testvéreit, hanem még ezeknek egy pár barátnéit is együtt találtuk! Szívességgel fogadtatván, ott kelle maradnom. Én egészen le valék forrázva, bátortalan, szótalan, ügyetlen balgaságom miatt bizonyosan igen szomorú szerepet játszhatám. De a' jó szivü asszony 's a' szépézésü 's vigkedvü leányok körülvén, addig enyelegtek, nyájaskodtak 's kérdezősködtek, míg nyelvem' kötelei meg nem oldatának, 's a' kiverni akaró kinos verejték helyébe egy kis derűtséget nem nyerék. Kevés idő múlva asztal terítették 's mustos pecsenye adaték fel. Eleintem

félve, utóbb jó kedvel 's jó ízűn ettem. Ekkor tapasztalám elsőben, melly nagy hatalmat tud a' szép nem a' férjfiakon gyakorolni, 's ekkor támadhata elsőben olyan érzélem, millyent utóbb egy francia költő után illy formán fejeztem ki:

*Némelly komoly bölcsek mint élők éltöket!
Egy kunyhóban lelik menedék helyöket,
Szerelemé helyett barátság karjában
Próbálnak részt venni boldogok sorsában.
Nincs haszna! Szomorun foly minden órájuk
'S mákját lethargia bőven tölti rájuk,
Egyszerre felderül szívök' gyászos ege,
Ott terem a' tréfák' 's játékok' serege,
A' kunyhó tündérek' várává változik:
A' táj tempévé lesz, a' bú eltávozik.
'S ez az újjászülő szép sors ki munkája?
Egy leány jelent meg, 's mind ez annak bája. *)*

A' társaság' eloszlásakor a' házi asszony meghíva, hogy fiját többszer is látogassam meg; mit nem csak megigérttem, hanem ígéretemet annyira is megtartottam, hogy mind jobban jobban neki bátorodván, nem sokára mindennapi látogatóvá lettem. Soproni másfél utolsó éveimben ritka nap mult el, mellynek egy 's néha több estvéli óráját ezen háznál nem töltöttem volna.

Itt rendszerint két vagy néha három tisztességes erkölcsű urfiak is tartának szállást és asztalt, kik muzsikát is tanultak. A' deákoknak 's házi leányoknak néha megengedteték, hogy pár jó barátokat 's

*) L. Kis János versei 3. kötet lap. 72.

jó barátnekat magokhoz híván, táncal is mulassák magokat, mi annál könnyebben megengedtetethet, mivel a' hangászok a' háznál lakó tanulókból kikerültek. Ezen körülmény engem arra bírta, hogy a' táncolásban magamnak leckéket adaték, mellybensokra ugyan nem, de annyira még is mentem, hogy a' mulatságban részt vehettem, 's vettem is néha, de csak addig mig Sopronban tartózkodtam.

Mint mindennapi látogató a' hozzám hasonló fiatalság társaságában is örömet töltém időmet; de még többszer magával a' házi asszonnyal 's ennek szobájában. Szerete haszonnal mulattató könyvekből maga előtt olvastatni 's én erre örömmel ajánlottam magamat, 's ezáltal is néhány jó könyvek, mellyeket előbb nem esmertem, kerülének kezembe, p. o. Zimmermann János György munkáját a' magányról egészen elolvasám. — Az olvasás mellett közben egyről másról is beszélgeténk. Minthogy a' háziasszony János fia ekkor már a' göttingai egyetemen tanult, 's az én szívem' legfőbb vágya is az odamehetés vala; azért több ízben ez is leve beszélgetésünk' tárgya. A' jó asszony megértvén azon aggodalmamat, hogy szüleim' szegénysége miatt ezen célomat alig érhetem el, szokása szerint bátorita 's biztata, 's egyszer nagy részvéttel azt mondá, hogy fog ő nekem annyi pénzt kölcsönözni, mennyire e' végre szükségem lesz. — Ezen váratlanul meglepő ajánlást érzékenyen megköszöném ugyan, de azt felelém, hogy nem merem elfogadni, mert meghalhatnék mi előtt adósságomat lefizetném, 's akkor szegény szüleimre háramlanék a' fizetés terhe. Ekkor magát írásban ígéré lekötelezni, hogy ilyen esetben az adósság egészen el lenne engedve 's szüleim vagy

atyámfiái annak fizetésével nem terheltetnének. Én hálámnak buzgó szívvél nyilatkoztatása mellett erősen eltökélém magamban ezen nemes szívű ajánlást csak legnagyobb szükség' idején használni. — A' nemes szívű asszony az említett ígéretet egészen titokban tartá, egyedül fijának Jánosnak, ki Göttingából akkor tére vissza, mikor én oda mentem, adá utóbb tudtára olyan aggodalom mellett, hogy én ajánlását vagy félvén, vagy nem akarván használni, talám szükség' látok. Minek az leve következése, hogy Ásbót János nekem egy igen barátságos levelet íra, 's unszolva kére, ne tartózkodnám az ígért segédelmet elfogadni, mert ugy több hasznát vehetném Göttingában létemnek. Nem sokára azután szükség'ről is szorongattatva, követém a' jó tanácsot, vevék fel kölcsön egy kis summát, mellyet hazámba jövésém után következett évben szerencsésen lefizettem.

Ezen jótévényemről nem fejezhetem be beszédemet a' nélkül, hogy családjának, melly mindenkor jó és szép hírrel dicsekedhetett, utóbbi sorsáról is valamit ne említsek. János fia Göttingából, hol három évi tanulása alatt egy megjutalmazott 's nyomtatásban kijött értekezést is irt, *) visszatérvén 's rövid ideig házi tanítóságot viselvén, előbb a' késmárki lyceumban professorrá, azután a' keszthelyi georgikonban professorá 's direktorrá, később gróf Festetics György' jószágai' felügyelőjévé, utóbb pedig még nagyobb fizetéssel Zomborban a' csatornai társaság' gazdasági igazgatójává tételék, 's ritka példájú ügyessé-

*) I. Ásbót Joan. Sopronio Hung. Commentatio de interpretatione Codicis Sacri ad communia omnes libros interpretandi principia revocata in certamine literario proemio orata. Göttingae 1791 in 4.

géért, szorgalmáért, 's szelidséggel összekapcsolt fedhetetlen erkölcsiért mindenütt közszeretetben 's tiszteletben részesüle.*) András és Gottfried hasonlókép tudományosan kimiveltetvén 's erkölcsi tekintetben is a' jelesek közé tartozván, mindketten fokonként kamarai jószágokon utóbb fő gazdasági tisztségekre emelkedének. A' leányok közül Theréz kilenc éves korában meghala, Zsuzsi egy professor, Lizi és Dóris két soproni tanácsnokok feleségeivé 's tisztos életű becsült asszonyok levének.

Jó és szép lelkek, ti már az egy Gottfrieden kívül, (kit Isten még soká éltesse) mindnyájan elvégeztétek földi pályafutásokat. Én is nem sokára elvégezendém azt, de hálámat azon sok szép örömért és jóért, mellyben részeltettetek a' siron túl is el fogom magammal vinni.

Soproni életem idejében még több derék férjfiak is mozdították-elő ki kisebb, ki nagyobb mértékben miveltetésemet, 's háladatosságom azokat sem hagyhatja említés nélkül. Először is, azon akkori soproni predikátorokról szólok, kikről még eddig nem szólottam.

Ásbót János Godofrédot csak igen gyermek koromban hallottam néhányszor predikálni; de deli termete 's kellemes szava már akkor is noha beszédéből semmit sem értettem, áhítatossági érzelme-

*) Időközben több munkácskákat adott ki, p. o. Joan. Ásbót Oratio in auspiciis anni scholastici 1801/2 in Georgico Kesthelyiensi Illustrissimi Domini Comitiss Georgii Festetics de Tolna, dicta die 2. Novemb. 1801 Sopronii, Typis Jos. Ant. Siess in 8.

. . . Oratio, qua novum cursum oeconomico practicum in Georgico Kesthelyiensi auspiciatus est die 2. Novemb. 1802 Sopronii, Typis Jos. Ant. Siess in 8.

ket gerjesztett bennem. — **Bogsch Jakab** nagy közönség megegyező ítélete szerint a' legjelesebb egyházi szónokok közé tartozott, 's férjfi koromi saját meggyőződése szerint is méltán azok közé számlálathatott. Deák koromban tanításai természet szerint nem hallgattattak általam illő figyelemmel; mindazáltal legalább kellemes előadásával és szavallásával az e' részbeli helyes és helytelen között különbséget tenni idején tanított. — **Gamauf Sámuel** a' szónoklásban ugyan épen nem szolgálhatott példányul; de másfelől az idejebeli hazai predikátorok egyik leg tudósika 's különösen a' zsidó nyelvben igen jártas volt, 's minthogy ebben, velem egy idejű két fíjainak naponként különös órákban oktatást adott, 's hogy ezeknek a' tanulásra jobb kedvök lenne néhány barátjaikat 's ezek között engem is leckéi' hallgatására bocsátott, jótevőim között nagyon tisztességes helyet érdemel.

A' soproni predikátorokon kívül ugyan ezen időben két falusi lelkész is hálámra méltóvá tette magát: egyik az akkori szanyi plébános **Nagy János**, másik az akkori szent-andrási predikátor **Illés Péter**.

Nagy János egy tudós exjesuita, üres órái mulatságát magyar versek' készítésében találta, melyek tollából nagy könnyűséggel látszottak folyni. A' méh-gazdaságról írt könnyű folyamú hexameterai és pentameterai közül sok, csaknem minden munka nélkül megmaradt fiatalkori emlékezetemben. Nem mulathattam el ötét, ki szüleimhez csak egy kis fertály órányira lakott, egyszer másszor meglátogatni. Látogatásomat a' már éltes öreg annyiival inkább jó néven vette, mivel látta, hogy verseiből sokat tudok

's biztatott és serkentett a' magyar literatura szeretetére. Irántai hajlandóságom egy pár esztendő mulva még nagyobb mértékre nevedezett az által, hogy „Nyájas muza“ című versei ellen, melyekben szerelmes dalok is fordulnak elő, Szeicz Leo, kinek jellemzését Kazinczy' Orpheusában találhatni, egy röpiratot illy mottoval bocsátott-ki: ecce tibi Nagy János, mocskos száju plébános.

Illés Péter nagyon fiatal korában a' tolerancia után felállott szent-andrási ev. gyülekezet' első predikátora lett 's egész haláláig, mintegy negyven esztendeig, az maradott. Nem épen nagy és széles tudományu, de példás szorgalmu, hűségű, jó erkölcsű 's azért egész életében kedvelt lelkész, 's a' mellett vidám kedvű, sorsával megelégedő természetű 's egyszersmind bizonyos mértékben genialis férfit. Hivatalt nagyobb ekklesiákba egy párszor kapott, de ő helyében egész haláláig megmaradott. Reá igazsággal lehet alkalmazni, mit idealis predikátoráról Goldsmith mond:

„Magányában buzgón futott szent pályáján
'S nem kívánt új fírást cserélni fíráján,
A' világ' tetszését mászva nem kereste,
'S tudományt mindig új módra nem nyeste;
Sokkal dicsőbb célra szokott törekedni,
Felelmelni tudott, nem felelemelkedni.“ *)

*) Remote from towns he ran his godly race,
Nor ere had changed, nor wish'd to change his place,
Uns kilful he to fawn, or seek for powr,
By doctrines fashioned to the varying hour;
Far other aims his heart had learned to prize,
More bent to raise the wretched than to rise.

Ez a' derék ember, kit igen szerettem 's az iskolai szün idők alatt csaknem mindennap meglátogattam, nekem sok szép intést 's hasznos tanácsot ada. Ezek közül egyet, melyet tőle már felserdült koromban hallottam, nem mellőzhetek - el feledékenységemmel. Ő hétköznapi, reggeli 's estvéli könyörgések' alkalmával is rövid imádság után mindenkor szokott az új testamentomi könyvekből, még pedig sorjában Máténál elkezdve, két három verset elolvasni, 's azok szerint hallgatóinak, akármelly kevesen voltak is, egy két tanúságot és intést adni, de mind a' mellett a' dolgot úgy intézni, hogy a' könyörgés fél óránál soha sem, 's néha annyi ideig sem tartott. Erre, mint mondá, superintendens Perlaky Gábor serkentette, kinél előbb nemes - dömölki alumnus, utóbb pedig Pozsonban fíjai informatora volt. Ezt a' szokást nekem is nagyon ajánlotta, azt adván okul, hogy ez a' hallgatóknak is használ valamit, de a' predikátornak még jobban, mivel a' szent írást vele jobban megismeretheti. Nem is mulasztottam el e' jó tanácsot már falusi predikátor koromban is követni, 's hálálva meg kell vallanom, hogy jó sikerét nem kevés mértékben tapasztaltam.

Már huszadik esztendőmet éltem, 's még Sopronon kívül egy várost sem láttam, kivéve a' szülőföldemhez közel fekvő Pápát. 1790-ben az atyámnak Győrben dolga lévén elvitt magával. Én ott legelsőben Ráthot, ki ekkor győri evangélikus predikátor volt, keresém, nem csak azért, hogy tiszteletemet, mellyel iránta viseltettem, jelenteni akarám, hanem azért is, mivel azon szótárra, mellyet kiadni szándékozott, 's mellyre előfizetést hirdetett, előfizetést kívántam nála letenni. De ő akkor a' füredi savanyúvizen tartózkodott 's én

az előfizetést csak testvér öccsénél, kit e' részben megbizott, 's az előfizetők számára nyugtatóványokkal ellátott, hagyhattam az előfizetési pénzt Révayt otthon találtam, még pedig rajzolásban, mellynek akkor professora volt. Ez hidegebben fogadott, mint irántai mély tiszteletemnél fogva reménylhettem, minnek talán az is lehetett oka, hogy dolgozásába el volt merülve. Mennyire emlékezem arcvonási bizonyos kedvetlenséget 's elégtelenséget látszottak mutatni.

E' két kevésbé sikerülő tisztelkedésem után annál inkább megörvendeztete egy előttem nagyon feltűnő látomány. Nyári kellemes nap 's ünnep levén, este felé sok uri személyeket mind két nembelieket láttam sétálni, kik többnyire magyarul beszélgettek egymással. Ez velem, ki még addig városi előkelő rendbeliektől csak német nyelvet hallottam, Győrt nagyon megszeretteté 's bennem igen buzgó óhajtaást gerjeszte, hogy vajha Győrnek lakosa lehetnék.

Ugyan azon esztendőben egy tanuló társammal együtt gyalog elmentünk Budára, hol akkor országgyűlés tartatott. Ezen utunk is nevelte egyben másban tapasztalásimat is, de különösen egy pár eset által lett reám nézve emlékezetessé. Budán történetből gr. Eszterházy Károly egri püspök és pápai földes ur kocsisával és hajdujával esmerkedtünk-meg, kik uraságuk' számára a' pápai urodalomból hosszú szekéren különféle konyhára való eleséget vittek, 's épen ekkor készültek üresen honokba vissza menni. Velek minket is elvittek, egyébb fizetés helyett csak azt kívánván, hogy az utban egy pár ice bort töltsünk számokra. Midőn ezt örömet megigérénk, utra indulásunk után egyik fogadóban igen unszoltak a' velek ivásra, én ki

még akkor bort inni nem szoktam, az erős italtól megrészegeedtem, 's hamar azután mély álomba merültem, melyből csak a' gyomromat kiüríteni kényszerítő 's akkép' meggyógyító hányás ébresztett-fel. Eből állott másodszori 's utolsó részegségem. Azután még más bajunk is volt, még pedig olyan, mely igen szerencsétlenül üthetett volna ki. Egy szántónak két ökre elibe két lovak voltak fogva. Ezek valahogyan elszabadultak 's a' lábaikon csörgést okozó kisafával előnkbe futottak. Gyönyörű négyesikő lovaink, melyek még csak nem rég szoktak hámhoz, megijedvén, kiragadtak az utból 's keresztülkassul addig nyargalódtak velünk, míg a' hosszú szekér fel nem fordult. Szerencsénkre az ut mellett sik mezző 's széles gyep volt, 's más kár nem ért bennünket, egyéb hogy a' szekérből ide 's tova kihajgáltattunk, kisebb 's nagyobb mértékben megütköztünk, a' kocsinak, kit a' lovak a' felfordult szekér mellett is egy ideig a' földön hurcoltak, feje valamenyire megsebesítettett, 's egész Pápaig a' megijedett csikókon nagyon félve utaztunk.

Midőn már soproni deákságom' végénél vagyok nem tartom feleslegesnek arra nézve még egy pár jegyzést ide tenni.

Szüleim' jóságának 's szeretetének az is bizony-sága vala, hogy szegénységek mellett sem hagytak az alumneumra, az az, azon intézetre szorulnom, melyben a' szűkölködő tanulók ingyen kapnak ebédet. Eleinten cserében soproni gyermekeket vivének-le helyettem, kik nálók magyarul tanultak. Azután egy pár esztendeig hazulról küldének számomra élelmet a' szállásért és főzésért alku szerint fizetvén. Utóbb pedig tehetősebb szülék, kik gyermekeik mellé felvigyázóul 's

tanításbeli segédül használtak, fogadának számomra szállást és asztalt, 's ekkor mint már nagyobb deákot a' soproni evang. convent is szegény és szűkölködő tanulók számára rendelt hagyományokból részeltete évenként néhány forintokból álló stipendiumban. — E' szerint nyomasztó szükségét semmiben sem szenvedtem.

Tanulásomra nézve ámbár némelly részben, mint a' mondottakból kitetszik, jó tanítók vezérlése által nagyon elősegíttettem, mindazáltal egy részint még is az autodidactokhoz tartoztam. Ez egyfelől ugyan erőm' előbb 's jobban kifejlődése tekintetében használt valamit; de másfelől minthogy középszerű elméleti tehetségekkel bírtam, sem tanulásom tárgyait jól választani, sem a' tanulás' módját jól intézni nem tudtam.

Harmadik szakasz.

Albizálásom.

Minthogy a' protestans predikátori hivatalra készülő ifjak legtöbbsnyire szegény szülék gyermekei, azért ezeknél régtől fogva szokás vala az albizálás, az az, egy albumnak, vagy tiszta papirosu emlékönyvnek, melybe az adakozók írják neveiket, vívése mellett a' magok vallási felekezetökbeliéknél országszerte segedelem' kéregetése, 's ezen szokás az 1790/1-dik évi országgyűlésen törvény által is megengedettett. E' szerint soproni oskoláink kitanulása után én is elhatároztam magamat kéntelenségből Németh László barátommal együtt a' koldulás' ezen

előttünk akkor is gyűlöletes neme' gyakorlására. Eleintén az 1790-dik esztendő majus hónapjában Sopron és Vas-vármegyéknek Sopronhoz néhány közelebb fekvő ekklesiáiban tevénk egy fordulatot. Azután pedig szándékunk' folytatására 's egyszersmind módosítására egy különös, addig szokatlan tervet készíténk. Azt tevénk-fel magunkban, hogy hazánk' esmerése 's különösen a' magyar íróknak, kiknek munkáikat olvastuk, személyes látása legyen utazásunk' főcélja, 's az albizálásból bejövő segedelem-pénzt csak utazásunk' költsége fedezése gyanánt tekintsük, akár maradjon belőle a' németországi tudományos egyetem' szükségeire valami, akár se. E' végre két lovat és egy szekeret vevénk 's egy kocsiszt fogadánk közös költségen. Így elkészülve 's kellemes és kellemetlen fogadtatásokat várva, elindulánk junius' elején Szent-Andrásról Győr-vármegye felé. Utazásunknak vagy kalandunknak némelly történeteit, mellyek emlékezetembe mélyebben benyomódtak, nem lehet elő nem hoznom. — Győrben egy pár napig késénk 's néhány látogatásokat tevénk. Ráth Mátyáshoz e' nagy tudományu, de nagyon szeszélyes és több tekintetben különös férjűhöz, kiről még utóbb is fogok emlékezni, ünnep előtti napon lépénk-be, midőn épen predikatióján dolgozott; nagyon kedvetlenül 's komoran látá bennünket, alig monda néhány szót hozzánk; mindazáltal albumainkba beírá nevét, 's elmenésünkkor kérdezvén, ha másnap Győrben maradunk-e, 's igenlő feleletet vévén, engem más napra ebédre hiva, Németh barátomnak pedig ezt mondá: „hiszen öcsém uramat is csak fogják majd valahová hívni.“ — Másnap az ebédnél szívesen látá, nagyon vidám ábrázatot 's jó kedvet

mutata, 's egyszersmind azt a' tanácsot adá: hogy predikátorhoz ünnep előtti napon ne könnyen menjünk. Megkülönböztetésemet alkalmasint egy környülménynek köszönhetém, mellyet, mint életem nevezetességei közé tartozót, itt megemlíteni méltónak tartok. Ő midőn, mint már említém, egy nagy szótárt akart kiadni, ez iránt 1789-ben előfizetést hirdete 's egyszersmind deák, magyar és német nyelven alkalmas hosszúságu programmakat nyomata, mellyeknek mindenikében más más nagy részt nyelvről és statistikáról szóló tárgyakat nagyon tudósan fejtegete. A' némettel egy egész ívet tömötten betöltte, 's mennyire eszembe jnt, egyfelől azt vitatá, hogy parancsolat vagy kényszerítés valamely nyelvet el nem törölhet, hanem legfellebb belőle több beszéd módokat támaszthat, másfelől azt feszegeté több adatokon épült okoskodással, mennyire mehet Magyar és Erdély-országban a' magyarul beszélők' száma; de egyszersmind azt is előadá, melly szükséges legyen a' kimiveltetés kedvéért is a' német nyelvet jól megtanulni. Ezen előadásában a' protestans predikátorok, különösen a' dunántuli kerületbeli evangélikus predikátorok' tudatlansága ellen igen kemény és zordon hangon kikele 's többek között rólok azt is mondá, hogy Nothanker Szébald *) széles egész kalandozásában sehol sem talált olyan eredeti ostoba főket, millyenek ezek a' superintendenstől fogva az utolsóig, 's hogy azon tudósok és értelmesek, kik közöttök vagynak, magok

*) Itt célozás van Nicolainak kevéssel az előtt megjelent illy című nem rossz románjára: *Leben und Meinungen des Sebaldus Nothanker*.

is ki tudják magokat venni. Ez a' szörnyű kifakadás az egész vidéken, 's talán nem ok nélkül, úgy nézett, mint azérti boszorkodásának szüleménye, hogy a' nem sokkal előbb történt superintendens választáskor ő is kandidáltván, elmellőztetett 's egy nálánál kevesebb tudósságu tétetett superintendenssé, de egyszersmind, mint könnyen elgondolhatni, nagy boszorkodást is okozta. A' boszorkodás még a' soproni tanuló ifjúság között is nagyon elterjede, 's több ízben közöttünk barátságos vitatkozást és versengést okozta, mellyben én R á t h n a k , mint nagy magyar tudósnak 's a' magyar hirlapok alkotójának, *) néhánnad magammal buzgó pártfogója 's védelmezője valék. Ez hihetőleg valami módon tudtára lett 's azért tapasztaltata velem olly megkülönböztető kegyességet. — Egy másik látogatásunk kellemesebb 's reám nézve jótékony is vala. A' győri grammatikai deák iskolák' professora és rektora alsó-szopori Nagy Pál, ki még most is él 's Rév - K o m á r o m b a n nagyon érdemes predikátor, akkor nem csak tudomány szerető, hanem eleven eszű és virgonc 's bátor természetű huszonhét vagy huszoannyolc éves férfi, nyájasan fogada, egyszersmind mindenféléből mit a' soproni iskolákban tanulni szokás, derekasan kikérdeze bennünket, azután minden jó áldás' kívánásával elbocsátá magától. A' beszélgetés közben megértvén szüleim' szegénységét, minden kérésem 's tudtom nélkül reám nézve egy szép, előttem elfelejthetetlen jótéteményt vive véghez. Egy győri gazdag 's gyermektelen koros asszonynak nagy bizodalját bírva

*) R á t h kezdett legelsőben magyar nyelven hirlapot írni 1780 ban illy cim alatt: M a g y a r H i r m o n d ó.

ennél azt nyéré ki, hogy az nekem, kit nem is esmert, Németországban létem alatt esztendőnkint nem csekély stipendiumot vagy segedelem-pénzt adott.

Győrből Moson-Vármegyén keresztül Pozsonba menénk. Ott az evangélikusok' lyceuma akkori rektora Sztrétsko, ki tudományáért 's egyéb jelességeért nagy tekintetben állott 's különösen a' humaniorákban is magát jól értette, igen emberséges módon bána velünk, 's atyai csaknem baráti indulattal szép oktatásokat 's tanácsokat ada. — A' Sz. György kir. városbeli predikátor, kit mint öreg deákot már Sopronban esmertünk, kevésse az előtt jövőn vissza Németországból az ottani egyetemekről baráti nyájassággal sokat beszéle 's azok iránt szeretetünket még nagyobb lángra gyújtá.

Bazinban azon szívesseggel mellet, mellyel megvendégelteténk, egy pár jó barátot is szerzénk magunknak. Modorban a' megélemedett kora superintendens Torkos maga iránt nagy tiszteletet gerjeszte bennünk, különösen reám hasznos benyomást teve azon tanács, mellyet Erasmus után előszóval is ada, 's albumomba is beira: „*Mea sententia nihil ecclesiastae majori studio curandum, quam ut cor orationis fontem quam purgatissimum reddat.*“ — Pusztafödémesen Pozson megye' egyik helységében a' tudományt kedvelő predikátor, ki a' Hercules' választása történetét a' hirlapokból olvasta, megtudván kérdezése után, hogy én vagyok annak szerzője, alig találá elég szókat öröme 's elég módot kedveskedése nyilatkoztatására.

Az albizálás azt kívánta volna, hogy Trencsin

Turóc, Árva 's Liptó megyéket járánk-meg; mivel azokban számos evangelicusok laknak; de mint-hogy az albizálás csak mellékes célunk volt, ezen megyéket elmellőzván, arra sieténk, hol részint fontosabb nevezetességeket, részint több magyar írókat reménylénk találni 's Nyitra és Bars megyén keresztül a' legrövidebb úton a' bányavárosok felé tartánk.

Hogy a' tót nyelvet, mellynek sokféle ágazását 's hazánkban is szélesen elterjedését, már Sopronban is Schwartznertől hallottuk, fiatalabb korunkban nem tanultuk meg, azt, mint miveltségi hiányunkat is nagyon sajnálánk; ettől fogva pedig egyéb tekintetben is vala okunk sajnálni. Néhány tót szókra és szóllásokra ugyan, mellyeknek legnagyobb szükségben hasznokat vehetnénk, egy tanuló társunk megtanította, de e' mellett még elég rövidséget szenvedénk. Gyakran találkozánk szép asszonyokkal és szép leányokkal, kik igen nyájasan 's barátságosan szóltak hozzánk, 's kikkel, alig lehet kimondani, milly örömet beszéltünk volna; de kénytelenek valánk azzal a' meggyőződéssel beérni, hogy a' durvának tetsző esmeretlen nyelv is bájoló, ha mosolygó szemü, nyájas arcu, 's barátságos indulatu szépek' ajkairól zeng. Néha ezen tudatlanságunk az esmeretlen utakon csötlésünk botlásunk közben egy kis bajt is okoz. Egy helyen a' többek között épen mikor előttünk egy kis távolságban az utat kétfelé válni láttuk, össze találkozáánk egy emberrel, 's kérdénk tőle merre kellene ide 's ide menni. A' becsületes bőbeszédű tót ember kérdésünk után azt gondolván, hogy nyelvét jól értjük, nemcsak azt mondá-meg, mellyik utra kell térnünk, hanem azt is hosszasan megmagyarázá, mit

fogunk utóbb érnei, 's merre kell itt is ott is mennünk. A' hosszas beszédet, melyből csaknem semmit sem értettünk, megköszönvén elindulánk, 's mindjárt az utak elválásánál arra térünk, merre térni nem kellett volna. Az ember szerencsénkre felénk vissza néze 's tévedésünket látván nagyon zordon hangon reánk rivakodék 's mint mi gondoltuk káromkodék is, hogy lám eléggé szánkba rágtá, mire kelljen vigyáznunk, merre kelljen mennünk. A' jó szándékból származott zörgölődést jóra magyarázánk 's tovább hatolánk pusztá utakon a' hegyek völgyek között. Némelly esőmosásos helyeken a' kerékvágásokban mázsányi kőveket is találánk, melyeket félre kelle gördítenünk 's egy ideig menésünk csak mászáshoz hasonlita. Minthogy a' hegyre kinos volt a' felhágatás, lemenet pedig a' kerék kötés 's a' sok kő 's gödrösség gátolá a' menést; egyszer megszólítám a' kocsist, hogy ne kössön kereket, úgy hamarabb haladhatnánk tovább, 's elégedjék meg azzal, hogy a' hegyre menés olly sok időbe kerül; ő kinevete, 's feleletéből tanulám általlátni, hogy kerékkötés nélkül szekerünkkel együtt magunk' is össze zuzhatnánk. E' csekély környülményt azért említem, mert reám nézve hasznos volt. Elszégyenlém magamat, hogy az illy mindennapi dolgot addig nem tudtam, 's ettől fogva gondolkodni kezdék arról, hogy sokszor könyvekből haszontalanabb ismereteket szerzünk, mint millyeneket a' közéletből meríthetnénk, 's alkalmat vevék a' tudósok 's könyvirók felől, olvasásimban számos fonákságokat megjegyezni, melyek szerint sokan közülök ezerféle ismereteket tanulnak, csak a' legszükségesebbeket nem, 's azért gyakran olly emberektől, kik velök tudomány dolgában össze

sem hasonlíthatnak, mint az emberi élet' mindennapi foglalatosságaira alkalmatlanok, 's az emberi társaságot leginkább fentartó kötelességek' véghezvitelében ügyetlenek, megvettetnek. Így csekély események is gyakran jó gondolatokra adnak alkalmat 's fontos következményeket huznak magok után.

A' hegyek völgyek között egykor egy kis faluban estvéledvén-meg, mellyben predikátor nem lakott, a' birónál kérénk szállást, ki azt nagy szivességgel ada, 's tágas szobájában, mellyet egyszersmind konyha, kamara 's istálló gyanánt is szokott használni, cselédjei, barmai 's baromfiái között jó izüen aludtunk. Szivessége irántunk annyira ment, hogy midőn különféle cifrasággal ellátott formájú sajtjait csudáltuk, elmentünkör mindenikünket egy párral megajándékoza.

Bakabányán az ottani predikátor's egyszersmind senior Sztraka*) egy élénk eszű, vidám természetű, 's mint nekünk látszék, nagyon tudományos ember, nem csak nagy emberséggel látta bennünket, hanem tanuságos és nyájas beszédességével oktatásokat is ada, 's több rendbeli anekdotákkal is mulattata bennünket. — A' többek között midőn a' bánya városok' látására célozó vágyásunkat értette, azokat általánosan egy regével festé-le, melly szerint egy néhai gróf, ha jól emlékezem Kohári, rólok azt szokta mondani, hogy azokat az ördög, mikor szent Mihály arkangyaltól meggyőzetvén kergettetett 's az égből leüzetett, futása közben kinjában potyogatta el, 's azért vagynak benne a' házak olly szerete széllyel, majd dombon majd völgyben.

*) Ez mint már most tudom több, nagyon hasznos német könyveket is fordíta tót nyelvre.

Junius 8-án estve elly magas hegyen, melly az égbe látszott vinni, elérénk **Selmechányára**. Másnap első gondunk vala **Járosy**t az evangélikusok gymnáziuma' rektorát és professorát meglátogatni. Ez nagyon barátságosan fogada bennünket; de midőn a' beszélgetésben egész bizodalommal kérénk, hogy késérne-le bennünket a' bányákba, nagy megijedéssel ezt felelé: „Az Isten mentsen meg, hogy én életemben azoknak valamelyikébe is menjek, egyszer voltam bennök, de megfogadtam, hogy soha sem megyek többé. Bámulva csudálkozánk nyilatkozásán, gyáva félénkség' jelének tartván azt. De alig telének el tizenöt tizenhat évek, mikor magamban hasonló bántortalanságot tapasztalék. 1806-ban nemes-dömölki predikátor koromban, felmentem néhány látogató győri barátimmal a' Sághegye' meredek oldalának felső részén találtató azon üregbe, melly (mivel a' monda szerint valamely **Vas Pál** nevezetű a' törökök előtt abban rejtezett el) **Vas Pál** lukának hivatik. A' felmenés, ha vesződéssel járt is, nem rémitett-meg; de midőn az üregből láttam, melly veszedelmes legyen akár a' meredek kősziklák között a' lemenés, akár a' sikos és kopasz ösvényen a' hegy tetejére mászás, akkor borzadás futotta végig testemet, 's megfogadtam, hogy csak ekkor menekedhessen-meg szerencsésen soha sem fogom magamat olly veszedelemnek kitenni. Akkor átlátám, hogy a' könnyelmű ifjuság, melly csak a' jelennek él, az akadályokat 's a' történhető veszélyes következéseket nem számítja-fel, a' meglett kor ellenben, melly világi boldogulását, ha nem mindenkor lelkiismeretesen is, legalább tervszerűleg szokta keresni, éltét sokkal inkább fél kockáztatni. — Azonban mi husz éves korunkban, bánt-

ran 's jó kedvel lementünk a' sikos lajtorjáján, egy lámpás'pislogó világánál a' szörnyű mélységbe 's több bányákat is vidám kedvel megjártunk a' nélkül, hogy akár Ovid verse:

Effodiuntur opes irritamenta malorum:

akár Tibullé:

. . . Primus qui protulit enses

Quam ferus et vere ferreus ille fuit!

eszünkbe jutott volna. A' bányákból szerencsésen feljövénk 's a' számtalan erőműveket nem kevés csudálkozással nézegeténk és vizsgálánk. Egy pár deákkal esmeretségbe jutván, azok vezetése mellett, nem csak a' város' némelly részeit, hanem környékét is megjáránk 's különösen a' kalvaria hegyéről a' szép kilátásban nem kevés gyönyörűséget találánk. Látogatásaink alkalmával leginkább megszereténk Hamaljárt az ottani első predikátort, ki nagyon mivelte lelkünek látszott lenni, 's utóbb superintendenssé is választatott.

Két napi mulatásunk után Besztercebánya felé vevénk utunkat. Zólyomban az ottani predikátor elkésére azon régi várhoz, melly első Mátyás' kedves mulató helye volt. Tudósíta a' város' némelly nevezetességeiről és történeteiről is.

Besztercebányára érkezésünkkor jó előjelnek vevénk azt, hogy a' vendégfogadóban, mellybe szállottunk, a' fogadósnak igen szép fiatal leánya mindjárt nyájas beszélgetésbe ereszkedék velünk, 's nagyon felderíte 's felvidámitá bennünket. — Az előjel az által hamar betelleyesedni látszék, hogy a' történet legelsőben is egy derék tudós katolicus professort esmertete meg velünk, ki a' magyarságot nagyon szerette 's megértvén, hogy a' magyar literatu-

rát kedveljük, arról meleg érzéssel beszélgete's szeretetereszivrehatólag serkente. Ez Grigely nevet viselt'stalan az volt, ki utóbb mint a' budai fő-gymnasium' igazgatója több apró munkákat nyomtatásban is ada ki.*) Ennek segítségével több mivel't katholikusok' esmeretségebe is jövének, kiket különben fel nem kereshettünk volna. Az evangélikusok között legelsőben a' három oskolatanítókhöz menének, kik csaknem vetélkedtek egymással az irántunk mutatott sziveségben, a' város nevezetesebb épületeit megmuto-gatták a' szebb tájékokat velünk együtt megjár-ták, 's különben is hozzájuk tett kérdéseinkre nagy készséggel megfeleltek.

Hogy a' superintendens Szinovi czot sem hagyánk látatlanul, azt alig szükséges mondanom. Mi ezt a' tiszteletre méltó öreget a' legjobb emberek egyikének tapasztaltuk, de ezen mondás: *qui sapit, ille sapit*, mellyet albumomba irt, aesthetikai izlése felől nem sok jót tetete fel velünk; noha még akkor Addison **) értekezéséből nem tanultuk meg, hogy a' szójáték a' hamis elmésség' szüleménye, 's hogy igazsággal azt lehet róla mondani, mit egy földmivelő mondott csalogányáról: *est vox et praeterea nihil*, csak szózat és semmi sem egyéb. Eme szójátékot annál izenetlenebbnek találánk, mivel benne csufos elcsonkítását láttuk egy az oskolában általunk gyakran hallott esmeretes deák imádság' ezen kezdetének: *Christe fac ut sapiam, quia tu sapientia patris, solus es, et tecum qui sapit, ille sapit*.

*) L. *Catalogus Bibliothecae Hungaricae nationalis Széchényianae* Tom. 1. supplementum 1, a' 218. és 219-dik lapokon.

**) L. *The Spectator*. Volume 1. Nro. 61.

Besztercebányáról Radványon, Tót-Lipcsén, Pojnikon, Garamszegen 's Losoncon keresztül Gömör megye felé vevénk utunkat. Radványban Besztercebánya' tőszomszédságában a' kirtanácsos Radvánszky János mind leereszkedése, mind könyvtára' megmutatása által maga iránt bennünk nagy tiszteletet gerjeszte; az ottani predikátor Ambrózy pedig, ki egy pár évvel utóbb az *Annales ecclesiastico-scholastici evangelicorum augustanae et helveticae confessionis in austriaca monarchia* cím alatt egy deák folyóirást ada ki, nagy barátsággal igyekezék ott létünket gyönyörködtetővé 's hasznossá tenni.

Tót-Lipcsén a' papiros malom's a' hegyes völgyes erdők' szemlélgetésében találánk legtöbb mulatságot. A' pojniki predikátor a' lipsiai tudományos egyetemet, mellyben tanult, jó kedvel emlegeté, 's egyszersmind, vagy azért, hogy maga szegénységből lépett hivatalába, vagy azért, hogy szegénységemben engem akart bátorítani, ezen esmeretes mondás' meg-gondolását ajánlá: *Per aspera ad prospera*; a' nagy-szalatnai pedig Erasmus azon jeles mon-dását javaslá emlékezetünkben tartani, melly szerint az azt állítja, hogy az igazságot sokszor jó eltitkolni, és sem nem minden időben, sem nem mindeneknél, sem nem mindenütt kell egészen kinyilatkoztatni. Garamszegét az ottani predikátor is, még inkább egy kellemes társalkodásu fiatal kisasszony reánk nézve nagyon érdekessé tévék.

Losoncon Schwandtner az akkori evang. predikátor az ezen nevű nevezetes íróra emlékezteté, 's maga is tudományos embernek látszék lenni, tőle a' losonci nevezetességeket, különösen a' reformatu-

sok' iskolája' állapotját megtudakozánk, 's ennek egyik professorát meg is látogatánk.

Nógrád-vármegyében kevés ideig késésünk után Gömörbe menénk által 's legelsőben Rimaszombatban pihenénk ki magunkat, hol több magyarságot találánk, mint eddigi utazásunkban. Ezen annál inkább örülénk, mivel a' kereskedés' és mesterségek' gyakorlásában is nagyobb élénkséget látánk 's egyszersmind nagyon barátságosan is fogadtatánk.

Sajó-Gömörben az evangélikusok' deák iskolája' professorát tudományos és nemes gondolkozásu fiatal embernek találánk, 's annál inkább sajnálánk betegeskedését, melly miatt, mint utóbb értettük, nem sokára meg is halt. A' predikátor Frnda Mátyás is igen becsületesen bánt velünk, 's talán istenfő ember is volt, mert ezt írta emlékkönyvembe:

Omnis doctrina est demta pietate venenum.

Neve' kimondása magyaros nyelvemnek sok vesződséget okozott 's eszembe juttatja azt, mit a' hires Haller Albert felől hallottam, ki egy hasonlókép nehéz kimondásu nevű, de jeles tudóssal, ha jól emlékezem, Trnk a néhai nevezetes pesti professzorral levelezvén, egykor ennek azt a' barátságos tanácsot adá, hogy tegyen vezetéki nevébe a' mással hangzó betűk közé egy magában hangzót 's könnyítse meg az által nevének a' késő világnál fenmaradhatását.

Rosnyón egy pár elfelejthetetlen szép napot töltünk, mert ott a' predikátorokon kívül néhány előkelő lakosok is mintegy versenyezve jártak kedvünk-re. Ehez járula az, hogy az ottani professort, ki kevés idővel az előtt ment oda Sopronból, barátunknak esmertük, és hogy két kandidátusok, kik németországi egyetemekről ekkor jöttek vissza, az ifjúságbeli

rokon érzés egész lelkesedésével kapcsolák magokat hozzánk. Ez utóbb említették tudományos műveltséggel is jeleskedvén 's különösen a'-francia nyelvet is szeretvén, igen nagy mértékben megkedveltették velünk magokat, mit meg is érdemlettek, mert utóbb mint hivatalviselők is dicséretesen megkülömböztették magokat.

Itt nem hagyhatom említés nélkül, hogy noha a' természet szépségét már Sopron vidékén is szeretttük 's tudtuk csudálni 's noha egész utunkban is annak ezer meg ezer alakban változása sokkép gyönyörködtete bennünket; mindazáltal Gömör megyében különösen midőn Rosnyóhoz közelítünk egy gyönyörű völgy' szépsége, nem tudom miért, rendkívüli nagy erővel elragadá szívemet, 's ezen elragadtatás annál nagyobb mértékben tartta, mennél tovább menénk.

Rosnyóról igen szép országuton 's nagy részeit szívemelő fenyvessel benőtt hegyek' oldalán menénk Sz o m o l n o k r a. Itt a' többi bányavárosok' szorgalma, ipara, királyi kamara' épületei, 's többféle erőművei annál nagyobb mértékre emelék csudálkozásunkat, mennél kisebb helyre voltak össze szorítva; cement vizet pedig, melly a' vasat rézzé változtatja, itt látánk előszer. Az evang. predikátor, ki egy pár évvel az előtt jövéen vissza Németországból Sopronban is megfordult, 's kifelől akkor azt hallottuk, hogy Homért görögül olvassa, talán épen azért, mivel tőle sokat váránk 's nagy reményekkel mentünk hozzá, nem tett eleget várakozásunknak. Mi ötet csak jó szives embernek találtuk; de kitűnő tudományos műveltségűnek nem. — Ezen véleményünkben annál inkább megerősödtünk, mivel az ezen megyebeli tiszt-társai, kiknél megfordultunk, a' tu-

dósság fensőbb lépcsőjén látszának lenni, mint ő. — Schwedler hasonló élénkséget mutata mint Szomolnok, mind a' bányászatban, mind az ipar' több ágában, 's valamerre menénk a' Szepességben mindenütt virágzóbb kereskedést találánk mint előbb. Egy kis városba ünnepi napon délest érénk. Magyar öltözetünk, szekerünk' Sopron vármegyei szabása, csákós süveges kocsisunk 's egész uti készületünk, mely már előbb is sok helyeken bámuló szemlélés' tárgya volt, az ünneplő lakosokat nagy számmal csodíté hozzánk, kik több rendbeli tanakodásaik után abban egyeztek meg nagy részint, hogy kereskedőknek kell lennünk. Illy véleménnyel többen reánk esének 's egymással vetélkedve unszolának, hogy hozzájuk menjünk gyorsot vásárlani. Az unszolásnak engedvén néhány házakhoz bemenénk 's mindenütt szövőszékeket és sok szép gyorsot találánk. A' szíves kínálásnak az leve következménye, hogy annyi gyorsot vettünk, mennyit pénzünkön vehettünk 's mennyinek szekerünkben szorítkozás nélkül helyet adhattunk. 'S az eladók' dicséretére legyen mondva, vásárlásunkkal nem csak magunk, hanem szüleink is igen megelégedtek.

Iglón senior Cirbesz egy tiszteletre méltó tudományos férjfi, kinek egyik fija Sopronban épen velünk tanula, egész atyai indulatot mutata hozzánk, 's nála mulatásunkat egy szép miveltségű 's szeretetre méltó hajadona is elfelejthetetlenné tévé. A' második predikátor Gotthard is igen lekötelezett bennünket emberséges bánásával. Késmárk egy pár napig olly kellemes mulatságot ada, hogy harmad napon is nehéz szívvel válánk-eltőle. Rektor Potkoniczky egy csinos kertjében vendégleg-meg többekkel együtt bennünket. Professor Kralovanszky, kit

már ekkor megszerettem, utóbb pedig soproni predikátor koromban nagyon jeles tanítónak esmertem 's jobb szerencsére 's hosszabb életre méltónak tartottam, mivel lelkü feleségével együtt baráti szivességgel halmozva kapcsola magához. A' két Genersich is, kik közül az idősbik predikátor, a' fiatalabb professor volt, vetélkedtek a' sziveskedésben, 's különösen a' fiatalabbiknak, ki utóbb mint a' protestansok' bécsi theologiai intézete' egyik professorra halt meg, bibliothekája is, mellyben szép anglus könyveket látnunk, nagyon gyönyörködtete bennünket.

Leibicon, honnét a' soproniak egy jeles hit-szónoka Bogsch az előtt kevéssel hivatott el, ennek utódjában is egy nagyon jeles embert találánk. — Lőcse már régi szabásu épületeivel is magára voná figyelmünket, néhány lakosai pedig tiszteletünk' és szeretetünk' tárgyai is levének; ezek közé tartoztak a' két evang. predikátorok 's különösen rector Toperczer. Ennek fíja épen ekkor szándékozott Jénába menni, 's annyival is barátságosabban fogadának bennünket mind maga, mind igen jó szivű felesége, mind egy kellemes hajadon leánya.

Szepes vármegye gondolkozásom' módjában egy nevezetes változást szüle. Soproni deákoskodásom utóbbi éveiben, midőn a' tanulásba kivált könyvek' olvasásába igen el voltam merülve, az a' gyermeki vélemény támadt bennem, hogy a' megvilágosodás Sopronba Bécs felől jöven, annál kevesebb világosodást és miveltséget lehet találni, mennél tovább távozik az ember Bécstől és Soprontól, 's hogy néhány mértföldeken túl a' világosság' 's miveltség' országa, mintegy deszkákkal vagy köfállal el van a' többi tájékoktól rekesztve. Ezen balvélekedést

eddig utazásunkban is eléggé cáfolta ugyan a' tapasztalás, de ez a' tapasztalás sehol sem hatott olly erővel 's olly mélyen reám, mint a' Szepességben. Itt úgy látszott mintha lelkem' szeméről hályog esett volna le. Nem győzém csudálni a' szorgalommal 's iparral egyesített tudományos míveltséget, 's minthogy ezen utólsót én akkor legfőbb dolognak tartottam, csudálkozásom 's bámulásom alig találta határt; mert egy vagy más német könyvet, kivált a' szép literatúrára tartozót azok közül, mellyeket én szerettem, több helyeken nem csak ferjfiak', hanem asszonyok' és leányok' szobáiban 's asztalain is láttam.

Szepességtől egyfelől tellyes meglepéssel, másfelől bánatos elválással vevénk búcsut, és Sáros Abauj, és Szabolcs vármegyéken keresztül folytatánk utunkat Debrecen felé. Kis-Szebenben és Eperjesen csak az evang. predikátorokat 's professorokat látogatánk meg 's a' gyönyörű tájékokat szemlélvén Kassára siettünk. Sietésünk' oka leginkább az volt, hogy a' kassai Muzeumnak, mellyből már egy két füzetet olvasánk, szerkesztőivel kívánánk minél előbb megismerkedni. Mihelyt oda érünk fő gondunk vala baroti Szabó Dávidot felkeresni 's olly szerencsések valánk, hogy Bacsányi János is, az említett folyóirat' másik szerkesztőjét, éppen nála találtuk. Az első a' Hercules' választását, mellyből hihetőleg Kassára is küldettek példányok, már esmerte, igaz magyar szivességgel látta bennünket 's atyai hangon beszélgete velünk. Bacsányi még akkor ezen munkácskát nem látta, Szabó elővévő példányát, 's Bacsányi végig olvasá azt. Az első serkentő és buzdító helybenhagyását több helyeken nyilatkoztatá; a' második únyásabb

izlést mutata; mindazáltal az is néhányszor monda, hogy abból ki husz éves korában illyet ír, még lehet valami, csak iparkodjék. Én Bacsányival bizonyos feszességért 's ráartásért, melyet benne észrevenni véltem, nem egészen elégedtem meg; de Szabót nagyon megszerettem, 's nem tudtam felőle utóbb is tisztelet nélkül szólni. Szabó Dávidon kívül szokásunk szerint az evang. predikátorokat látogatánk meg. A' nem sokára azután superintendenssé lett Szontag', ki mint az elmésségéről és tudományosságáról országszerte esmeretes báró Podmanicky József' nevelője Göttingában több esztendőig mulatott, tudományos míveltségével 's humanitásával mindjárt az első tekintetre ajánlotta magát. A' másik német predikátor Ochs Ferdinand hasonlóképen nagyon értelmes és jó embernek látszott lenni 's most is annak tartom, mert egy derék fiát nevelt, ki ezelőtt néhány esztendővel Sopron vármegyében mint herczeg Eszterházy fiskálisa jó hirt 's nevet szerzett magának. A' tót predikátor Greszkovics egy elerőtlenedett aggastyán volt, de mind a' mellett is tudósságának némelly romait sejditeté; mert emlékkönyvembe egy szép görög mondással jegyzette fel-nevét. A' magyar predikátor Mayer Mátyás pedig mint legfiatalabb legbarátságosabb beszélgetésbe ereszkedék velünk; de albumomba írt ezen mottojával: *Zuwachs an Kenntniss, Zuwachs an Unruh* nekem, ki esmereteket szerezni olly igen vágytam, nem kis szeget ütött fejembe. Sokat gondolkodtam róla; 's csak több esztendők mulva jutottam arra a' meggyőződésre, hogy nem csak a' költészségre, hanem mindenféle tudo-

mányosságra nézve is áll, mit Pope mond. *)

*A little learning is a dang' rous thing ;
Drink deep or taste not the pierian spring
There schallow draughts entoxicate the brain ,
And drinking largely sobers us again.*

és hogy különösen a' böleselkedésben igaz a' veru-
lami báró Bacon' ezen állítása:

*Leviores haustus a deo avocant, pleniores ad deum
reducunt.*

Tokajra estve érvén a' vendégfogadóba szál-
lottunk, 's vacsora felett, noha csak vizet szoktunk
inni, még is, minthogy a' tokai bor' jó hírét mindig
hallottuk, egy pohár jó bort kívántunk a' fogadóstól;
de az olly rosszat adott alkalmas drágán, hogy meg
nem tudtuk inni. Ezen kis haszontalan költségünket
annál inkább sajnálhattuk, minthogy másnap a' barát-
ságos evang. predikátor ebéden marasztván igazán jó
bort kóstoltata velünk. Tokajból egyenesen Nyíre-
gyháznak vevénk utunkat. Szekerünk mind eddig
baj nélkül marada a' legnagyobb hegyes völgyes uta-
kon is; de midőn itt a' homokos sikon csendesen
mendegeleánk a' hátulsó tengely' balfele töben ketté
törött. Mig ezzel, a' messze kiterjedő sikon semmi-
féle falut sehol sem sejdítvén, vesződénk, egy gya-
log ember találkozék velünk. Kérdezésünkre, ha
messze van-e a' falu, mellyet legelőbb érünk? azt
felelé, hogy nem messze, hanem amott van a'. A'

*) A' kevés tudás veszedelmes dolog; vagy mélyen merítsd,
vagy meg se kóstolt a' Muzák' forrását, itt a' kicsiny id-
dogálás az észet megrészegeti, a' bőven ivás viszont ki-
jőzanítja.

másik kérdésünkre pedig, hogy lakik-e ott bognár? szekerünk baját látván, egy kis káromkodással így felele: nem bognár kell annak, hanem kerékgyártó. Hát kerékgyártó lakik-e ott? kérdénk. Lakik, úgy monda. Szerencsénkre kocsisunk azzal a' vigyázással élt, hogy valahol egy vastag póznát tett fel a' szekérre, 's most ebből ekelő formát csinálván azon csusztatta szép ballagást egész késő estig szekerünket, magunk pedig vele együtt gyalog mentünk a' szekér mellett. Végre elértük az amoda fekvő falut, 's ott új tengelyt csináltatván, másnap tovább indulánk, 's szerencsésen megérkezénk Nyíregyházra, hol minden bajunkat elfelejtettük, sőt egészen felvidámodtunk. Nagyobb mértékű vendégszeretetet alig kívánhattunk, mint, millyennel mind a' két predikátor, kivált a' fiatalabbik bennünket fogada. Mind magunk, mind kocsisunk, mind lovainkra a' legnagyobb gond fordítaték. Szívesen marasztatván két napot töltöttünk. Örömlőnk különösen nevelé az a' szép egyesség, mellyben a' katolikus, görög, evangélikus és reformatus lelkészeket találtuk, 's örömlőnknek annál élénkebbnek kelle lenni, minthogy hasonló egyetértést még addig sehol sem tapasztaltunk. Egyik napon számos társaságban élelem szerekkel bőven ellátva, kikocsikáztunk egy tóhoz 's abban megfürödvén, megújulva 's még jobb kedvel térénk vissza. Szíves vendéglőinknek, kiknek jóságokat nem tudtuk eléggé megköszönni, áldás kívánsái között hagyánk el Nyíregyházát olly ígérettel, hogy jóságokat mindenkor hálás emlékezetben fogjuk tartani. Ezt híven tellyesítettük is mindketten, 's én most is emlékezőm szép gyönyörei közé számlálom velek töltött időmet 's mulatságomat.

Debrecenben más nemű, de hasonlóképp nagyon édes öröm vára bennünket. Tudtuk hogy egy nálunknál valamivel idősebb ifju, kit Sopronban, hol egy vagy két évig tanult, esmertünk, Sopronból esztendővel előbb Debrecenbe ment tanulását folytatni. Előre feltevénk magunkban ezt felkeresni 's megkérni, hogy legyen az előttünk egészen esmeretlen városban vezetők és tanácsadók. — Igyekezetünk minden reményünket meghaladva sikerüle. Azt, kit kerestünk, nem csak hamar megtalálánk, hanem benne minden tekintetben jó barátot is lelénk. Ő akkor nem csak a' legidősebb, hanem legtalentomosabb, legtudományosabb 's legbecsültebb deákok közé is tartozék. Mindjárt jó helyet készíte számunkra 's vendégeivé fogada. Három vagy négy magához hasonló tanuló társaival együtt tarta a' collegiumban asztalt, kik közül mindenik ada jó házokbeli városi fiatalabb tanulóknak külön órákban leckéket 's azért számokra a' szülék naponkint többféle összeillő étket küldöttek a' collegiumba. Ezen szülék tudósíttván a' felől, hogy két vendég jött, még többféle 's váltogatottabb ételeket 's italokat adtak, mint egyébkor, úgy, hogy mind ebédünket, mind vacsoránkat lakomának lehete tartani. Barátunk mindenütt kalauzunk 's értesítők leve. A' predikátorokhoz és professzorokhoz részszerint elkésére, részszerint a' hozzájuk menésre utasítást ada. A' város' nevezetesebb helyeit és épületeit megmutogató, különösen a' collegium' egész szerkezetével megesmertete. Látogatásinkban mindenütt emberséggel fogadtatánk 's esmerkedésünkön kívül egyben másban hasznos esmereteket is nyerünk. Legkülönösebbnek látszott előttünk az, hogy az akkori egyik predikátor utóbb superintendens Be-

nedek Mihály magyar beszédünket hallván, nem akarta elhinni, hogy evangélikusok vagyunk, mert azon legalább akkor ott uralkodott véleményben, mint-ha minden magyarországi lutheránusok vagy tótok vagy németek volnának, ő is osztozott. Utóbb csak ugyan meghagyta magát általunk győzni 's annál örömöstebb beszélgete különféle dolgokról velünk.

Az a' szives barátunk, kinek olly sokat kelle köszönnünk Kolmár József volt, ki utóbb vallási felekezetének egyik kitűnő disze 's egyik legjelesebb hitszónoka leve, 's ki miután magát egy megjutalmazott filológiai értekezése *) 's nyomtatásban megjelent velős predikációi által **) is dicséretesen megesmer-tette, nem régen mint rév-komáromi predikátor és esperes cserélte-fel a' mulandóságot egy jobb világgal. Ez előtt mintegy tizenöt évvel megújította velema' régi esmeretséget, sőt tartós barátsággá is változtatta, mellynek édességét mindenkor tetéztet mértékben élveztem, valahányszor Rév-Komáromban megfordultam.

Szándékunk szerint Debrecenből Erdélybe is be kellett volna mennünk, 'sakkori képzelődésünk ezen tündéres országának legalább egy részét megjárunk;

*) L. Jutalomfeleletek a' magyar nyelvről a' magyar nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire. Egy kötet. Kiadta Horváth Jstván a' Széchenyi országos könyvtár' őrzője a' magyar nemzeti Museum mellett Pesten, Nemes Trattner János Tamás betűivel. 1821. — A' második kötetben Kolmár József, próbatétel a' magyar helyesírás philosophiájára.

**) L. Keresztyén kathedrai tanítások a nevendék néptanítók kedvéért és a' pallérozottabb közönség' házi buzgóságának segédelméül. Szerzette Kolmár József a' helv. vallástételt tartó rév-komáromi ekklesia predikátora, és azon nevet viselő egyházi tractus' esperestje. Két kötet; Pesten, Trattner és Károlyi betűivel és költségén, 1830.

de kocsisunk azt állítván, hogy lovaink, minden jöltartás mellett is (mellyből soha sem láttunk fogyatkozást) elégtelenek lennének olly nagy utat megbirni, tanácsosnak tartánk hazafelé fordulni. Szíves vendéglöinktől tehát baráti csókok között elválva Szoboszlón, Nádudvaron, Kardszagon, TörökSz. Miklóson, Szolnokon, Abonyon, Ceglédén, N. Kőrösön 's több helységeken keresztül Pest felé indulánk. Ezen utunk mig Kecskemétre nem értünk nagy részint csak körültekingésből és szemlélődésből áll. Mit imitt amott rövid tartózkodásunk alatt megnézhattunk, azt megnéztük, a' mezővárosoknak, melyeket láthatánk, a' felsőbb megyék' mező-városaitól különbözőségét bámultuk 's a' szokatlan terjedelmű nagy pusztákat csudáltuk. Látogatást csaknem sehol sem tettünk 's különben is csupán két kis eset nyomta-bé magát emlékezetembe. Egyik az, hogy egy mező-városhoz közeledésünkkor egy velünk találkozó magyar ember általunk kérdeztetvén, melly falu legyen az, boszonkodva, nagyon kemény, erős, csaknem megijesztő hangon azt felelé: Nem falu ez, hanem város! A' másik az, hogy egy csárdába, melly báró Orczy Bagacára emlékeztete, a' zápor eső ellen menedéket kerestünk, 's ott két rettenetes nagyságu magyar embert találtunk, kikhez képest mi csak törpéknek látszottunk, 's kik minket, mint lenézésekből 's tekintetekből láthattuk, valósággal minden értelemben törpéknek is tartottak, 's olly tiszteletet gerjesztettek magok iránt, hogy alig mertünk megszanni.

Kecskeméten nyájasabb társaságot találánk. Göből Gáspár reform. prédikátor örömet mutata,

midőn tölünk értette, hogy nyomtatott munkái előttünk esmertések *). A' 'katholikusok' gymnasiumának direktora a' legnagyobb emberséggel lebecsátkozék hozzánk 's a' városnak nem csak nevezetességei', hanem régibb története' előadásával is olly kellemesen mulattata bennünket, hogy mind tudományszeretetét, mind jóságát csudáltatá 's nagy mértékben szeretteté velünk.

A s z ó d o n két özvegy báró P o d m a n i c z k y-nékban nem csak mivelt lelkű, hanem okos vallási buzgósággal ékeskedő 's minket kegyesen fogadó asszonyságokat találánk; 's egyszersmind egy fiatal nevelővel is esmerkedénk meg, ki egy évvel utóbb Jenában tanuló társunk 's barátunk leve, 's kinek korán elhalása után Sopronban négy jeles fijaival egy kis jót is tehettem.

P é c z e l e n a' sok tekintetben tiszteletre méltó 's tudós öreg báró R á d a y G e d e o n t egészen olly formában, háló süvegben 's háló köpönyegben lelénk könyvolvasásnál, mint igen jól eltalált képén már az előtt láttuk. Szép bibliothekáját nagy készséggel megmutogatá, némelly nevezetes munkákról tanúságos értesítéseket ada, 's különben is példás kegyességgel bána velünk és szép atyai intésekkel bocsátá el magától.

*) L. G ö b b ö l G á s p á r kecskeméti reformatus predikátor. Utazó lélek, az az: Szélllyel járó gondolati egy ollyan léleknek, ki az embereknek társaságát egy kevéssé elhagyván felrepült a' naphoz, és azzal együtt a' világnak bizonyos részeit bejárván, utazásáról számot ad. (versekben). — Duránd Dávid, az első embernek elesése, és az azt követő mind szomorú mind örvendetes dolgok. Két énekekbe foglaltatva: ford. G ö b b ö l G á s p á r. Pest 1789 in 8.

Mihelyt Pestre értünk azonnal felkeresénk el-
felejtethetetlenül kedves előbbeni tanítónkat Schwart-
nert, ki váratlan megjelenésünk által meglepetvén,
örömét szembetűnőképen nyilatkoztatá, 's megdicsért
bennünket, hogy mielőtt a' külföldre mennénk, ha-
zánkat szándékozunk mennél jobban megismer-
ni. Szeretetének az által is bizonyosságát adá, hogy a' neve-
zetesebb tudósokhoz elkésért bennünket. Ezek közé
tartoztak: Dugonics, Koppi, Horányi, Spie-
le n b e r g, kik közül mindeniknél nem csak jól mulatánk
magunkat, hanem tanulánk is valamit. Az ő utmutatása
szerint több érdemes férjfiakat is felkeresénk, mind Pes-
ten mind Budán. Az utóbbi helyen egyik fő nyereségünk-
nek tartánk azt, hogy báró Podmaniczky Józsefet,
ezt az elmésség és tudósság csudáját megláthattuk,
's igaz miveltségű 's nemes lélekhez illő bánását
tapasztalhattuk. Versegi Ferencet is felke-
restük 's beszélgetését a magyar literaturáról örö-
mest hallgattuk.

Pest és Buda után alig győztük várni, hogy
Székesfejérvárt vagy inkább Virág Benedeket
láthassuk. Odaérvén 's egy szép vendégfogadóba
betérvén, hogy Virág' szállását megkérdezhettünk
magával a' fogadóssal kívántunk szólni. A' felső e-
melet' egyik szobájába vezetteténk, hol az egy pappal
beszélgete. Tudakozódásunkra vendége szólamlék
meg, 's kérdező tőlünk, kik 's mi járatbeliek volnánk.
Hallván hogy soproni evangélikus tanulók vagyunk, 's
hazánkkal, kivált nemzeti íróinkkal kívánunk esmer-
kedni, másik kérdése az vala: nem esmerünk-e ne-
véről valamelly F e j é r G y ö r g y ö t, ki hasonlóképen
már az írók közé tartozik. Feleletünkre, hogy mást
nem esmerünk egy poszonyi szemináristán kívül, ki

a' komáromi Mindenés Gyűjteménybe már több darabokat iktatott. Épen azt értem, monda, az most káplánom, hát azzal nem kívánnának - e megesmerkedni? Erre nagy készségünket látván, tüstént felkele, 's a' fogadóstól elbucuszván, házához vezetve, 's ezen szókkal mutata-be Fejérnek: „Ezen ifjak tudósokkal és írókkal akarnak esmerkedni, öcsém uram is az ilyenek közé tartozik, beszéljenek hát egymással tudósul;“ azután magunkra hagyta bennünket. A' három csaknem egészen egyenlő idejű fiatal emberek, kikben a' tudományok 's különösen a' magyar literatura' szeretete lobogó lánggal égett, kevés szempillantatok mulva a' legforróbb indulattal összebarátkozának, 's előbb ennek akkori állapotjáról 's legujabb jelenéseiről buzgó részvéttel beszélgetének 's azután jegyűt mentek el a' mindnyájak által tisztelt koszorus költőhez. Ez kitűnő jólelkűségével, nemes egyszerűségével, csendes vidámságával, baráti hangu beszélgetésével minket, kik őt most láttuk először, egészen megbájolt.

Ezen hármas esmeretség egész életemben igen kedves marada előttem, nem csak azért, hogy elsőben tapasztaltata velem az uralkodó vallásbeliek' részéről olly kitűnő forró és szíves szeretetet, hanem azért is, mivel következményei nagyon szép örömekben részeltetének.

Fejér György a' királyi tanácsos, prépost, nagy-váradi kanonok 's országszerte esmeretes tudósíró, ki forró csókokkal eresztett el magától, sok évekig nagyon baráti hangon leveleze velem, 's mit halátlanság nélkül nem hallgathatok, Göttingában létemkor egy levelébe számomra egy bankó cédulát is zárt, a' legel-

sőt, melyet életemben láttam, 's azóta is noha időjártaival gondolkozásunk' módja, hivatalunk, foglalatosságink 's egyéb viszonyaink eltávolítottak egymástól, mind eddig köszönetet érdemlő jó indulattal viseltetik irántam. A' város' plébánusa, (mert az volt az a' papi személy, ki vele megesmertetett) utóbb is általa sokszor köszöntetett; sőt győri professor koromban egy győri kereskedőnek is, kivel beszélgetnie csak a' történet ada alkalmat, különösen meghagyta, hogy köszöntését nekem jelenteni el nemulassa. Virág Benedek pedig, kinek érdemeit mind jobban jobban megesmertem 's mélyebben tiszteltem, utóbb baráti számába fogadni, néhány leveleivel megtisztelni, 's az írói pályafutásra serkenteni és buzdítani méltóztatott.

Fejérvárról Palotán keresztül Veszprimbe menénk, 's onnét ismét visszafelé csavarulván 's néhány bakonyi helységeket megjárván Komáromba sieténk, hol új örömöket reménylettünk találni. Reményünk a' legnagyobb mértékben teljesítetett, akkori egyik reform. predikátor Péczely József által, ki minden tekintetben a' legbuzgóbb magyar írók közé tartozott. Forróbban mint ő alig szerette valaki a magyar literaturát. 'S minthogy a' leggyengébb igyekezetet is, melly ennek javára célozott, igen kedvelte 's atyai indulattal ápolta 's már hozzá írott leveleinkből ehez vonzó hajlandóságunkat esmerete; azért hazafiui kötelességének tartotta, bennünket mennél hatásabban serkenteni 's hasznos intéseket adni. Intéseit a' legszeretetre méltóbb nyájassággal is fűszerezte 's derék feleségével együtt úgy bántak velünk, mintha házi cselédjei közé tartoznánk. Ebédnél egyik tál igen jól készült 's jó ízű turós mácsik lé-

vén, alkalmatada neki arra a' megjegyzésre, hogy a' magyarok, mikor valamely vendéget szívesen látnak, turós mácsikkal szoktak neki szolgálni. Szeretetének 's jóságának emlékezete soha sem enyészik - el lelkemből. Péczelyn kívül Illeit, Zayt, Mindszentit 's Perlakyt is felkerestük. Illei, kinek csak kevéssel az előtt megjelent Tornyos Péterét már szerettük, de előbbeni jelesebb munkáit még nem olvastuk, *) azon leereszkedésével, mellyel nagyon megélemedett korában is fogadott, nagyon megörvendezett bennünket. Doctor Zay csudálkozott, 's egyszermind örült is, hogy munkája **) felől már tudtunk valamit. Mindszenti és Perlaky, kiket a' Minden es gyűjteményben együtt dolgozó társoknak tartottunk, kevesebb érdeket támasztottak magok eránt bennünk, mert hidegebben láttak; de utóbb még is nyereségünknek tartottuk, hogy őket láthattuk, mert az első kevéssel azután a' Ladvokát és Broughton munkáik' fordítása által esmeretes íróvá, a' másik pedig nem annyira írói mint hivatalbeli tekintetben reánk nézve nevezetessé lett. Történetesen Kovács Jóseffel is összejöttünk, ki ak-

*) L. Illei János — Salamon, Ptolomaeus, Titus, három szomrujáték, kettejét önnön maga szerzette; harmadikát pedig Metastasiusból fordította. Kassán akad. be-tükkal. 1767. 8.

— — — Comaromio - Hung-e S. T. — Tornyos Péter. Farsangjáték. Komáromban. 1789. 8.

— — — Külömbféle válogatott Elme - futtatások; franciából fordította. 2 rész. Posonyban 1790. 8.

— — — Ludi Tragici in academia Budensi nuper exhibiti (I. David poenitans. II. Absolon in Patrem perduellis. III. Lassus sive David lugens Absolonem :) Comaromii 1791. 8.

— — — A. M. Torquatus Boethiusnak öt könyve a' Bölcsesség vizsgáztatásáról. Kassán 1766. 4.

**) Zay Samuel Magyar mineralogia, avagy az ásványokról való tudomány s. a. t. Komáromban 1791. 8.

kor ott reformatus professor volt, 's utóbb mint csak vári predikátor többfelét is nyomattatott.

Rév-komáromban létünket utazásunk végének mondhatom, mert onnét egyenes uton hazafelé mentünk.

Ha ezen két hónapig tartó vándorlásunkra vissza tekintek, azt kell hinnem, hogy ezen időt alig tölthettük volna hasznosabban 's kellemetesebben. Kedvetlen történet csaknem egy sem adta elő magát, azon egy pár csekély bajon kívül, melyet megemlítettem. Gyönyörben pedig a' sokféle tájékok' látása, a' különféle erőművek szemlélése, az ipar és szorgalom' többféle ágainak csudálása, 's a' sok jeles és jó emberekkel esmerkedés, 's a' csaknem mindenütt sok szivesség' tapasztalása, számtalanban részeltete. A' különféle hasznos esmeretek, melyeket könyvekből nem nyerhettem, minden egyéb gyönyör nélkül is bőven megfizették 's jutalmazták volna fáradságomat. Lelkem előbbi nagyon szűk látköre nagy mértékben szélesedék, 's ítélő tehetségem sok dolgokat igazabb szempontból tanula nézni, mint különben néztem. Látám hogy mindenfelé vannak sok jó emberek, mindenütt sok szép örömöket lehet kóstolni, minden vallásbeliekkel kellemesen társalkodni, 's hazánk' minden részeiben boldogokat találni, 's hasznos munkásságra mindenütt széles mezőt nyitni. 'S olly panorámát szerzék magamnak, melynek szemlélése még most is bájol.

Julius utolsó napján Szent-Andráásra értem szerencsésen; de ott megérkezésem' öröme, mind szüleim részéről, mind az enyimről azon körülmény által nagyon gátoltatott, hogy az atyám' testvér bátyját súlyos nyavalyában találtam, melly kevés napokkal

azután élete' világát el is oltotta. Ez második halotti eset volt, melly szüleim házánál szívemre igen mélyen hatott. Tizenhét éves koromban testvér néném ragadá-el a' halál virágzó ifjúságában; most pedig azt, kit úgy szerettem, mint második atyámat, 's ki minden testvéreimhez ugyan, de különösen hozzám atyai indulattal viseltetett. Melly számtalanszor nyilatkoztatá azon ohajtását, hogy vajha csak prédikátorrá létemet érhetné - meg, 's melly igen kívántam én is, hogy ezen ohajtása tellyesedjék; de a' végzése' könyvében máskép vala megírva!

Már most minden szükséges készülétek téteténem, hogy németországi egyetemre mehessek, 's különösen a' Göttingába menésre, mert az ottani tudományos egyetem minden németországiak között méltán elsőnek tartatott. Ezen készülétekhez tartozott egy különös munka is, melly rám nézve nem kevés nehézséggel járt. Aza' hír volt elterjedve, hogy a' németországi egyetemekben tanulók minden kivétel nélkül dohányoznak, 's azok, kik ezt nem cselekszik, kinevetetnek. Nekem mind addig eszembe sem jutta a' dohányozás, mert arra példát szüleim házánál nem láttam, Sopronban pedig a' tanulás miatt nem vettem időt. De jövődöbeli tanuló társaim között csuf' és guny' tárgya nem akarék lenni 's azért komolyan hozzá láték ezen számnak nagyon keserű mesterség' tanulásához. Naponkint két 's több óráig is leckét adék benne magamnak, 's mire indulnom kellett annyira mentem, hogy fél és csaknem egész pipa dohányt ki tudtam szívni.

Mindenképen a' lehetőségig elkészülve September hó' közepe táján felmenénk Sopronba, hol mindazoknak, kik velem együtt Németországba menni szán-

dékoztak, össze kelle gyűlni 's egy pár nap alatt mindnyájan össze is gyűltünk, 's az elindulásra napot határoztunk.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Akademiai életem.

1791-ben September 18-kán indulánk-el Sopronból a' reánk nézve nevezetes utra. Barátink néhány kocsival elkísérének az első faluig Kilimpáig, ott velünk együtt egy pár bucsu poharat üritének 's azután baráti csókokkal 's szomorú zenével bocsátának el magoktól. Utazók hatan valánk, hárman Götttingába, hárman Jénába menni szándékoztak. Egyik közülünk nagyon vidám természettel bírván, mindennütt jól mulattata bennünket. A' jó kedv annyira hatalmában volt, hogy az ország' szélén kérdezősködő komor vámost is megnevetteté.

Bécsben csak két napot tölténk, 's az alatt én a' Hercules' választása' jóvedelmét, Görög Demeter' távollétében, annak barátjától a' Hadi történetek' írójától, Kerekes Sámuel-től, kezemhez vettem. Bécsből bérkocsisok' jól megterhelt szekerein szép lassan menénk egész Cseh ország' fővárosáig. Itt egy napig pihenván, némelly nevezetességeket megnézegeténk 's az írásról már előttünk esmeretes 's akkor itt az egyetemen professori hivatalt viselő Meiszner Theophilt meglátogatánk. Ezt

nem csak csinos, udvarias, hanem másképp is szeretetre méltó embernek találtuk. Prágától fogva Dresden keresztül Lipsiáig még mind a hatan együtt folytatánk utunkat. Innét hárman közülünk Jéna felé térének; Németh, Seybold és én pedig Göttingának tartánk, hová egy veresre festett hosszúkás oldalu paraszt szekérhez hasonló pósta kocsin, jól megrázva, szerencsésen elértünk, 's hol esmerős tanulótársat egyet sem találánk, de az esmeretlen magyar és erdélyi országi hazafiak által szívesen fogadtatánk.

A' göttingai tudományos egyetem, melly II-dik György angol király által 1734-ben alapítatott 's azért Georgia Augusta nevet nyert, több mint fejedelmi költséggel ápolgatván, nem sokára felállítása után, Europa' legjelesebb tudományos intézeteinek rangjára emelkedett fel, 's akkor, mikor én ott tanultam virágzásának nagyon magas pontján állott, mind egyéb tekintetben, mind kivált professoraira nézve. Ezek közül ugyan az egyik fődisz Michaélisz Dávid éppen akkor tájban haláloza meg, 's Lessz egy hasonlóképp jeles tudós, kevésbé az előtt hannoverai udvari predikátorra nevezteték ki. De még az ott maradtak között is sokan első rendű csillagokként fényltek a' német literatura' egén. Ezek közé tartoztak (hogy csak a' theologiai és bölcselkedési karbeliekről, kik engem legközelebb érdekeltek, tegyek említést) Plank, a' legtudósabb 's egyszersmind legszelídebb 's szeretetre méltóbb protestans theologusok' egyike; Eichhorn a' napkeleti nyelvekbeni és bibliai kritikáiban jártasság' nevezetes képviselője; Hayne, a' classikai literatúrában, Kaestner a' mathesisban, Gatterer, Schlötzer, Spittler a' történet-

írásban, Blumenbach, Beckmann, Lichtenberg a' természeti tudományokban, 's az utolsó egyszersmind az elmésségben is, az akkori idő nagy hősei; Feder, a' gyakorlati bölcselkedés' jeles tanítója; Bürger, a' híres költész; 's a' hitszónokok között magát már ekkor is megkülömböztető Marezoll. Meiners, Mitscherlich, Schleusner, Stäudlin, Buhle, Bouterwek alsóbb rendű, de még is ügyes tanítók voltak, valamint az akkor fiatal 's még most is élő Heeren *) is, ki azóta a' tudósok között olly szép hirt szerzett magának. Mind ezeket nagyrészt az előszóbeli előadás is ajánlotta, de e' részben leginkább megkülömböztette magát az élénk emlékező tehetségű, virágzó képzelődésű, éles ítéletű, 's tekintélyt szerző magatartású Spittler, ki nem sokára azután a' württembergi király egyik ministere leve.

Minden egyéb tudományos intézetek és készületek mellett, mellyek jól rendelt egyetemhez megkívántatnak, Göttingát egy igen jeles könyvtár is ékesíti, melly mintegy háromszáz ezer kötet könyvet, és öt ezer kéziratot foglalván magában, a' tudósok' vélekedése szerint, kivált az új literatúrára nézve, egész Németországban 's talán egész Európában is leggazdagabb volt. Ebből a' könyveket az én időmben könnyebben megkaphattuk olvasás végett, mint akármelly más tudományos intézetben. Csak a' címöket kellett egy nyolcad, vagy negyedréte papirosra nevünkkel együtt felírunk, 's egyszersmind valamelyik professzorral is, mint kezeskedővel, a' magáét felíratunk, 's azután ezen jegyzéket a' könyvtárba

*) Ez is meghalt 1843.

vagy elvinnünk vagy eselédttől elküldenünk, 's a' kivánt könyvek minden nehézség nélkül kiadattak. E' részben kivétel csak az igen drágákra 's ritkaságokra nézve volt, mellyeket egyedül a' főkönyvtárnoknak Heynenak engedelmével lehetett kivinni. Kezeskedő professorra, kivált mi magyarok, kik általában jó hirrel dicsekedhattunk, nagyon könnyen teheténk szert. Én találtam olyat, ki annyi albát adott előre, valamennyit kivántam. E' szerint azon mohóságomnak, mellyel a' könyveket csaknem elnyeltem, nagy mértékben engedtem; 's nem csak a' könyvtárban minden könyveket, mellyeket látni kivántam, megnézegettem, hanem esztendő forgása alatt igen sokat, részint olvasás, részint forgatás végett szál-lásomra is vitettem.

A' sok jeles tanító az ifjuságban nagyon szem-betűnő tanulási vetélkedést támaszta. Ez az által sem kevésbé mozdítatott elő, hogy esztendőnkint mind a' négy tudományos kar az angol király költségén a' tanulók' számára egy egy pálya-kérdést szokott feltenni, mellyeknél a' jutalom mindenik karban huszon-hat arany nehézségű arany emlékpénzből állott. Mind-járt oda érkezésemkor örömmel érttettem, hogy kevés-sel az előtt, három esztendő forgása alatt két ma-gyar és egy erdély országi hazafiak jutalmat nyertek, tudniillik: a' most köztiszteletben részesülő királyi tanácsos és pesti egyetemi professor *Schedius La-jos*, *) az általam már fellebb dicsérettel említett

*) *Schedius Ludovicus. Joannes Jaurino. Hung. prof. Aesthet. in Univ. Hung. Commentatio de sacris opertis veterum christianorum, sive de disciplina, quam vocant, Arcani. A Venerab. Ordine Theologorum in certamine literario civium academiae Georgiae Augustae 1790. proemio ornata, Göttingae in 4.*

Ásbot János *) és Binder János **) ki utóbb Szebenben professorságot viselt, de már meghalálozott.

Göttingai életem a' tanulás' és barátkozás igen édes, de csendes és egyforma örömei között tölt el, hasonló az ily folyamhoz:

— — — *Tacitis, qui leniter undis
Caeruleis placidus per vada serpit aquis.*

Hogy tanulási vágyam bőven talált táplálékot és élvezést, az eléggé kitetszik abból, mit eddig mondték. Az élvezést a' professorok' tanítási ügyessége 's tanítványaikkal példás emberséggel és szeretettel bánása, még kellemesebbé tevő. Én Heynénak, Planknak, Spittlernek, Eichhornak és Bürgernek legtöbb köszönettel tartozom, 's ezeket megkülönböztetve szerettem 's tiszteltem is.

Barátkozásba külföldi tanulókkal, noha könnyen lehetett volna, nem bocsátkoztam. Egyfelől gazdasági tekintetből attól tartottam, hogy általok erszényemet megerőtető költségeskedésre kényszeríthetném; másfelől azon kívül, hogy az anyai nyelvemen beszélgethetés az idegen földön reám nézve még nagyobb bájjal birt, mint itthon, megelégedést is többet reménylhettem a' magyarok társaságában, mint a' náluknál jóval fiatalabb 's nagy részint jóval is érettebb németekében.

Magyar és erdély országiak részint reformátusok részint evangélikusok többen valánk; husznál. Az

*) Ásbotról lásd felebb.

**) Binder Jo an. Saxonis Transylv. Commentatis de po-
litia, veteris urbis Romae. Göttingae 1791 in 8.

akadémiai élet' szelleménél 's az ifjúság' természeténél fogva nagyon szép egyetértésben 's szoros kapcsolatban éltünk 's pihenésre szánt óráinkat nagy részint nyájas társalkodásban együtt töltöttük. Társalkodásunk többnyire barátságos beszélgetésekből és sétálásból 's gyakran tudományos vitatkozásokból is állott; de ezen utolsók soha sem mentek túl a' barátság' határin. Ha valami literaturai ujdonság 's kivált nevezetes röpirat figyelmünket magára vonta, azt hárman, négyen és többen is együtt szoktuk elolvasni, 's róla ítéletünket egymással közölni. A' jelesebb professoroknál is, leginkább vasárnapokon 's ünnepeken, délelőtti tizenegy 's tizenkét óra között gyakran hárman, négyen 's többen is együtt tettük látogatásunkat, vagy inkább udvarlásunkat. Nemzeti felekezetünk' becsületét pedig nem csak minden mocsoktól gondosan őriztük, hanem még szebb fénnel is diszesíteni igyekeztünk. Nem is találtatott egy is közöttünk, ki tisztességes magaviselettel 's tanulási szorgalommal nem jeleskedett volna, 's találtattak számosan, kik magokat talentomaik 's gyűjtött esmereteik által már akkor is dicséretesen megkülömböztették, utóbb pedig részint főiskolákbeli professorokká, részint városi predikátorokká, vagy máskép a' polgári társaságnak derék 's hasznos tagjaivá lettek. Így p. o. Barcafalvi Szabó Dávid Sárospatakon, Széplaky Debrecenben, Dózsa Maros-Vásárhelyen, Seybold Sopronban, Németh Győrben professori; Herepei és Liedemann Kolosvárott, Biermann Pozsonban, Richter Bazinban, Gamauf Ruston predikatori hivatalt viseltek, 's az 1841-ben meghalt Buday Ezsaiás nem csak mint professor, hanem

mint író és mint superintendens is szép hirt szerzett magának.

Barcafalvi Szabó Dávid akadémiai társaink között több tekintetben első vala. Ő már 1786-ban és 1787-ben a' pozsoni Hirmondó című magyar ujságot írta, 's akkor az által is nevezetessé lett, hogy a' magyar nyelv' szegénységét érezvén, több új szót kezdett csinálni; de mint hogy az olvasó közönség az illy szokatlan dologra még nem vala elkészülve, 's minthogy ezen próbáját sokan vétkes merénynek nézték 's neki kemény szemrehányásokat tettek; azért próbálásának félbehagyására engedte magát biratni*). Ha azzal negyven évvel később lép-fel, Helmecki és egyéb magyar hirlap írók 's könyv-szerzők helyett ő lesz nyelvünk újításában 's gazdagításában egyik első Herkules. Az általa csinált szók' egy részét csak ugyan ki is adta egy külön munkácskában.***) — E' szerint Göttingába idősebb korában ment, mint egyebek menni szoktak. Ugy látszik, hogy ott csak a' természet tudományban 's mathesisban kívánta magát még nagyobb mértékben tökélyesíteni; mert ezen tanítmányok' tanító széke a' sárospataki reformatum kollegiumban már neki volt szánva, 's azt mindjárt hazájába visszajövése után 1792-ben el is foglalta. ***)

*) L. az A) alatti toldalékot.

**) Barcafalvi Szabó Dávid a' Tudományok magyarul. Pozsonban 1792. 8-ad r. 57 l.

***) L. — — — Oratio inauguralis de multiplicibus scientiarum naturalium in omni vita utilitatibus recitata publice Sárospatakin 1792 cum ordinariam Matheseos et Physices professionem auspicaretur. Posonii in 8.

Életünk' 's örömeink' egyformaságában esztendő forgása alatt két történet tett valamennyire változást, egy örvendetes és egy szomorú; néhai Gróf Teleky József Göttingában megjelenése, és II-dik Leopold' dicső emlékezetü királyunk halála.

Gróf Teleky József császári királyi belső titkos tanácsos, Ugocsa vármegye' főispánja és korona ör, ez a' mély és széles tudományu 's esmeretei bővítésében fáradhatatlan magnás, Frankfurthól hol Ferenc császár koronázásán jelen volt, egy fordulást tett Németországban, leginkább némelly tudósoknak, azok között a' Göttingaiaknak is, meglátogatása végett. Göttingában létét odaérkezése után hamar megtudám. Délelőtt egyik leckére menvén történetből egy diszes magyar öltözetü legénnyel az említett gróf cselédjével találkozám. E' szokatlan látásnál kérdém a' legénytől ha tud-e magyarul? Hogy ne tudnék uram! ez vala a' felelet; hiszen csaknem semmi más nyelvet sem tudok, mint a' magyart. További kérdéseimre elbeszélé, kivel jött 's hová szállottak. Leckémről kijövéen első gondom leve minden hazafiakat összegyűjteni, 's azután seregesen menénk Göttinga' ritka vendége' tiszteletére, kinek én egyszermind néhány sor verseket is nyújtottam által. *) A' különben nagyon komoly gróf nagy lebecsátkozással fogada 's több rendbeli kérdezősködése 's intései után ozsonnát is adata. Egy pár napig késvén ott a' jelesebb professorokat meglátogatta 's a' fogadóban meg is vendégelte.

Ottiléte nekünk még egy más mulatságot is ada. Titoknoka Mátyásy József, ki utóbb magyar ver-

*) L. Kis János versei, 2-dik kötet, I. 89.

seket is ada - ki, *) nagyon vidám kedvű 's elmés fiatal ember néhány Debrecenben vele tanult 's ekkor Göttingában volt barátival együtt, egyik barátja szállásán színjátékképen előadták azon módot, mellyel a' debreceni professorok a' collegiumtól bucsut vevő 's felsőbb tudományos intézetekbe 's theológiát tanulni menő deákokat megvizsgálni szoktak. A' magok között kiosztott szerepek' eljátszásával annyit nevetettek velünk, hogy akármelly színházi vigjátékban sem kellett volna többet kívánni.

II. d i k L e o p o l d ezen olly sok és nagy érdemekkel fénylő 's még szebb reményeket nyújtó királyunk' váratlan halálát legelsőben egy professor tudta meg 's ettől én hallám legelőbb. A' szomorú hír kétélű tőr gyanánt átjárta lelkemet. Siettem, futva siettem arról több hazafi társaimat tudósítani; 's a' futás közben a' fagyos és sikos uton úgy a' földhez csaptam magamat, hogy nem csak derekasan megütközém, hanem nadrágom egyik szára is egészen ketté hasada. És így ezen elfelejthetetlen fejedelemnek mindkoronáztatása, mind halála rcám nézve rossz előjelekkel vala összekapcsolva.

Göttingában létem a' haza szeretet' egy igen érdekes példáját is juttatja eszembe. Braunschweigban egy S z e l e c k y nevezetű 's magyar születésű professor igen élénken bizonyította Ovid' ezen esmeretes verseinek igazságát:

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

Ducit et immemores, non sinit esse sui.

*) Mátyás József. Semminél több, Valami az az: elég tárgy és formájú egynehány darab versek. Két darab. Pozsonban és Vácon 1794 — 8ad réti I. 310 lap II. 386 lap.

Hazájához forró szívvvel vonszódását több ízben többekkel tudatta; mert már Horváth Ádám a komáromi mindenes gyűjteményben, ha jól emlékezem 1790-ben intézett hozzá erre nézve egy versezetet. Tudatta azt különösen Göttingában tanuló hazafi társaival is. Ennél fogva már Ásbót János néhány magával meglátogatta őtet. Az én időmben is elmentek hozzá némelly tanuló társaim. Ő azokat öröm könyekkel fogadá 's úgy nyilatkozáék előttök, hogy ámbár semmi különös baja nincsen, és van oka sorsával megelégedni, még sem tudja hazájához vonszó szenvedélyes szeretetét mértékelni. Csak ugyan annyi szépet 's jót is beszélt gyermekei előtt a' téjjel mézzel folyó magyar Kanaánról, hogy azok közül egy fia Pozsonban francia nyelv tanítóvá, 's egy leánya magyar országi predikátornévá lett.

Egy göttingai tréfánkat is megemlítem. Tésztás ételeket nagyon ritkán kaptunk, 's mellyeket kaptunk azok sem igen tetszettek magyaros izlésünknek; 's e' szerint közülünk még azok is nehezen nélkülözték az efféle eledelt, kik honokban nem igen szerették. Öten, mindnyájan soproni tanulók, egy házban tartottunk szállást, épen azon házban, mellyben Schwartner és Ásbót az előtt tartottak vala. Az a gondolat támadt bennünk, hogy próbálnunk kellene jó tésztás magyar ételekből álló vacsorát készíteni. Egyik közülünk bizott magához, hogy ő nem rosszul ért a' főzéshez. A' szándék munkába véteték; a' szükséges szerepek kiosztogattának: nekem, ki a' konyhabeli dolgokhoz annyit sem értettem mint a' hajdu a' harangöntéshez, az a' foglalatosság juta, hogy az utsza felé levő szobában a' látogatókat, ha jönének, el kelle fognom 's a' hátulsó szobák' - 's kony-

habeli munkálkodást titokban tartanom. Az első próba türhetőképén ütött ki, 's azért más alkalommal terjedettebb terv szerint készítettünk egy magyaros vacsorát, 's arra hazánkiai közül többeket is meghíván egy estvét igen jó kedvel tölténk-el.

Göttingában esztendeig tartózkodásom után tudván, hogy Németországban sok időt nem tölthetek 's más tudományos intézetbeli professorokat is kívánván esmerni, arra határozám magamat, hogy a' második esztendőre Jénába menjek által; 's ezen szándékomat végre is hajtottam. Barátim seregesen elkésérének egyik szomszéd faluig, 's ott érzékeny szívvel vevénk egymástól bucsut. Legmélyebben hattyott reám Németh László' bucsuzása, ki egyszerűsmind emlék könyvembe is ezeket írta:

B a r á t o m !

„Eddigi barátságunkat, ha nem egészen is nagy részt a' szerencsének köszönhetjük. — Összehozott az bennünket Sopronban, mint hosszú utra indulókat; úgy helyheztetett, hogy sem utnak indulásunk idejére sem az uti költségek és mindenféle szükséges dolgoknak megszerzésére, sem feltett célunkra nézve egymástól nem igen különböznénk. — Elkezdettük ezt az utat, — együtt folytattuk tisz évekig — megismertük egymást minden lehetséges környülállásokban. — Ó minő érzések érdeklik itt szívemet!!! — Sok jót tanultunk, sok roszt tapasztaltunk, — együtt érzettünk, együtt gondolkodtunk; együtt fájlaltuk, ha valami ért, együtt örvendeztünk, ha okot találtunk reá. — Mindenben része volt mindenikünknek. — Megmaradt épen régi kötésünk!! — Már ezután utunk két-

felé vál csak hírét halljuk egymásnak. — Célunk a' haza' haszna, — 's sziveink egyforma érzése tartsa fenn tovább is szövetségünket. — Öröm lesz, ha hirt adhatunk egymásnak utunk szerencsés folyamatjáról 's célunkhoz közelítésünkről."

Göttingától nehéz szívvel váltam- meg, nem csak azért, hogy sok jó barátimtól távoztam el, hanem azért is, mivel attól tartottam, hogy olly jeles professorokat 's olly uralkodó tudományos szellemet, mint Göttingában találtam, sehol sem fogok találni.

Szállásom egyik ablakára valamely ott lakott elődöm nagyon olvasható betűkkel ezen rendeket véste:

*Die Rolle ist gespielt, der Vorhang fällt nun nieder
Göttingen lebewohl, ich seh' dich schwerlich wieder*

R á t h M á t y á s n a k s u p e r i n t e n d e s P e r l a k y ' halálakor mondott 's nyomtatásban megjelent bucsuztatójában pedig a' többek között ezen tizenöt éves koromban rám mélyen hatott sorok fordulnak elő.

*Göttinga, o dicső tudomány' kormánya,
Mellytől elvdlását szívem most is bánja.*

Elmenetelem közeledésekor későn korán ezen német és magyar versek forogtak elmémben, 's számtalanszor elmondottam azokat magamnak.

Azonban Jénában létemet nem csak soha sem lett okom megbánni, hanem reám nézve nagyon jótékonynak is kelle tartanom. Legelsőben is az a' társalkodásbeli vidorság és virgone jókedvűség, melly ott az egész tanuló ifjuságot, 's azok között a' magyarokat is, kikkel mindég tartottam, lelkesítette,

reám, ki a' komolyságra még mindig kelleténél hajlandóbb voltam, hasznos befolyást gyakorlott. Ott sem divatozott ugyan már a' renomistaság, melly azt 40-50 évekkel előbb olly rossz hirbe keverte! A' tanulók már nem keresték dicsőségeket hosszú kard' viselésében, akademiái képzelt szabadságért verekedésben, éjjel nappal dözsölésben, piacokon tele torokkal éneklésben, egyetemi örökkel harcolásban, filiszteusok'gyűlölésében, szolga-leányok' pofozásában, 's hitelezők' csalásában: *) ezek 's e' félék helyett szelidebb szellem lett uralkodóvá. Mindazáltal a' társalkodást még is élénkebb 's úgy szólván fiatalabb szesz birta, mint Göttingában. A' göttingai tanulók között a' hangosabb vidámság 's annak dalolásban kitörése már a' ritkaságok közé tartozott. 'S egy kis változtatással reájok lehetne alkalmazni azt, mit Helvetius annak vitatásában, hogy a' vidámság megszűnt a' franciák között megkülömböztető erkölcsi billyeg lenni, néhány évekkel előbb irt: „la jeunesse en s' interdisant le cabaret a perdu une partie de cette gaieté, qui souvent a besoin d' être animée par le vin: et la bonne compagnie, en excluant la grosse joie de ses assemblées en a banni la véritable. **)

Jénában a' baráti társalkodás harsányabban ömledezteté érzelmeit. Rendszerint minden szombaton délest, mikor különben sem tartattak leckék, kísétáltunk kisebb vagy nagyobb seregben valamellyik szomszéd helységbe, 's ott egy két pohár ser mellett a' legforróbb részvétellel 's lelkesedéssel zengtünk legjobb német költőkből vett bor-'s szerelem dalokat, 's estve vissza menet Schi-

*) L. Poetische Schriften von F. W. Zachariä. 1 Band Wien 1765. A' Renommist című költeményt.

**) L. Oeuvres de Helvetius. Tome second. De l'esprit. Chap. 30.

I er zsiványinak ezen esmeretes sorait harsogtattuk a' légbe: „Ein freyes Leben führen wir s. t. Mindazáltal nem emlékezem, hogy jó kedvünk csak egyszer is patvarkodássá vagy más szembetűnő illetlenséggé fajult volna el. Általában a' magyarok 's erdélyiek mint Göttingában, ugy itt is mind szorgalmokra, mind tisztességes erkölcsaikre nézve megkülömböztették magokat, 's azért a' közvéleményben is egyebeknek eleikbe tették. Ha mi kicsapongások az ifjuság között történtek is, alig vett közülünk azokban részt egy két magyarnál több.

Az illy vidám társalkodásban több jeles ifjakkal volt alkalmam barátságot kötni, 's különösen kettővel ollyannal, kik valamig éltek, mindig szorosabb értelemben jó barátim maradtak, 's irántami szeretetöknek sok bizonyosságit adták. Egyik ezek közül **Zsoldos János** a' Veszprém vármegye mostani jeles főjegyzőjének **Zsoldos Ignác**nak atyja, ki mint Veszprém vármegye köztisztetű főorvosa ezelőtt néhány évvel holt meg, 's kivel kivált **Nemes - Dömölk ön** lakotomban gyakrabban cserélhettem ki érzelmeimet 's gondolataimat; a' másik pedig **Szentgyörgyi József** kiről alább még bővebben fogok szólni.

De a' barátság örömein kívül a' lelki művelődés' fensőbb örömeit is nagy mértékben leheté Jénában élveznem. A' tudomány kedvelők előtt tudvavagyon, hogy **Erneszt Auguszt Constantin** veimári nagy herceg özvegye **Amalia** 's ennek fija **Károly Auguszt** a' 18. század' végefelé a' német literaturát 's művészséget példátlan buzgósággal mozdították elő, hogy sok jeles tudósokat 's művészeket magok körül összegyűjtván, udvarokat a' hazájokbeli miveltség közép pontjává 's lelkévé tették, 's hogy

ezt 1792-ben, mikor e' tájékra mentem, az első rangnémet írókon, G ö t h é n, W i e l a n d o n, H e r d e r e n kívül számos egyéb jeles talentomok is ékesítették. Az említett nemes lelkű pártfogók a' jénai tudományos egyetemre is nagy mértékben kiterjesztették gondoskodásokat, úgy hogy ez, az én odamenetelemtől sok igen tudós és ügyes tanítókkal dicsekedhetett. Ezek közül leginkább G r i e s b a c h, S c h ü t z, R e i n h o l d, P a u l u s és S c h i l l e r vontak engem, sőt minden jobb igyekezetű tanulót magokhoz; méltán is vonhattak, mert több rendbeli érdemeik nagyon szembe-
tűntek.

Griesbach, az új testamentom' kritikái kiadása által nevezetessé lett férfi, kellemes alapos és hasznos tanításával is köztisztelet' tárgyává tette magát. Noha melle' gyengesége miatt leckéit alacsonyabb hangon tartotta, mint egyebek, még is hallgatóit, kik mindenkor igen nagy számmal voltak, tartós figyelemre 's legnagyobb csendességre tudta bírni.

Schütz, az elsőbb rangú filologusok' 's polyhistorok egyike, mélyen ható eszén 's szélestudományán kívül termékeny elméssége, bájos nyájassága, kifogyhatatlan vidámsága 's mindenben kitűnő jósága által mind szeretetet, mind tiszteletet nagy mértékben szerze magának. Jóllehet leckéit egyéb foglalatosságai miatt gyakran elmulasztotta, 's az elmulasztást csak az óra kezdetekor adatta inasa által hallgatóinak tudtokra; még sem tudott senki is rá neheztelni, 's mindenkor tömve volt egész auditoriuma. Engem 's velem együtt néhány kedvesebb tanítványait az által is különösen lekötelezett, hogy egyszer 's másszor ebédjére is meghívott, 's olyankor

a' vele töltött egy pár órát elmés tréfái által is elfelejtethetetlen ünneppé tevő.

Reinhold, Kant' egyik legbuzgóbb 's legügyesebb követője, kellemes előadásával, mely a' legmélyebb böleselkedési fejtegetést is érthetővé tevő, minden tanító társait fellülhaladta. Velem annál inkább szerettteté magát, mivel megengedé, hogy némelyekkel együtt estvénkint vacsorázásakor szabadon hozzá meheték 's beszélgetésében részesülheték. Illyenkor nyájaskodását is hallhatám, de egyszersmind olly dolgokat is tanulhattam tőle, melyekről leczkéiben nem szólhatott. Egy illyen estve a' legnagyobb lelkesedéssel elbeszélé azt is, mely tiszteletre 's csudálásra ragadtatott gróf Teleky József' éles és mély esze által, midőn az ötlet esztendővel előbb meglátogatta.

Paulus, ki professorságának 50-ik évi jubileumát az 1839-ik évi April' 15-kén ünnepelte, 's kinek el nem gyengült lelke a' literatura' mezején még most is fáradhatatlanul munkálkodik, Jénába menetelem előtt csak egy párévvvel 1789-ben neveztetett-ki a' napkeleti nyelvek' rendes tanítójává; még is már az én időmben közkedvességgel dicsekedhetett.

Schiller' verseit minden jobb készületű ifjak bámulva olvasták, 's maga iránt tudományos tekintetben ollyan hódolat érzés uralkodott közöttök, millyen jó polgárok között jeles fejedelmök iránt uralkodni szokott; csudálták érdemeit, de személyéhez bizonyos félelemmel és tartózkodással közeledtek.

Ezekén kívül is számos, részint már akkor is szép hírű, részint utóbb híresekké lett professorok érdemlék tiszteletemet; p.o. Döderlein (de, ki oda menetelem után hamar megholt) és Schmidt Vilmos a' theológiában; Voigt, Göttling

Batsch a' természeti; Gruner, Loder, Stark az orvosi tudományokban; Niethammer's az oda akkor tájban jött Fichte a' bölcselekedésben, Fabri a' földleírásban.

A' szomszéd weimárbeli nagy tekintetű írók pedig minden lépten nyomon geniuszok gyanánt késérének 's lelkesítének; noha őket csak távolról láttam 's személyes látogatásoktól a' csaknem imádásig menő tisztelet, mellyel munkáik után irántok viseltetem, annyiival is inkább visszatartóztata, mivel a' tanulók közül különben is igen sokan ostromolták látogatásaikkal házaikat.

Jénai szellemi örömeim közé tartozék az is, hogy Lavatert láttam, 's Kazinczyval levelezni kezdettem.

Lavater, ezen akkor rendkívül elhíresedett 's a' nagy hirre több tekintetben méltó férjfi, Jénán keresztül utazván, professor Reinholdhoz szállott. Ottléte híre villám' sebességével elterjede a' tanuló ifjuság között: seregesen sieténk Reinhold' lakáshoz, kevés pillanatok alatt nem csak a' ház' udvara, hanem az utsza' nagy része is megtele látnikivánókkal. Lavater egyik ablakból köszönte bennünket, 's előbb a' professortól az ifjuság' erkölcsi magaviselete felől tudakozódék, 's azután olly szívreható intéseket ada, hogy mindnyájunkban, kik szavait megérthettük, szíves tiszteletet és szeretetet gerjeszte maga iránt.

Kazinczynak, kit már több évek óta mélyen tiszteltem, Jénából jelentém előszer egy hozzá írt levelemben ezen tiszteletemet. Ó, kiben a' nemzeti literatúra' szeretete példátlan tüzzel égett, legforróbb indulattal 's szívelességgel fogadta leveletem 's a' vele levelezésre felszólította. Ki nem mondhatom, melly nagy

mértékben örvendeztete felelete. Már akkor sejdítetem, hogy barátsága reám nézve sok örömök' forrása leend; 's e' sejditésem minden reményt felülhaladó mértékben beteltyesedett. Közel negyven évig, egész haláláig, szakadatlanul tarta sok szép és jóra's különösen literatúránk' szeretetére buzdító, és több tekintetben boldogító barátsága. Hálámnak, mellyel a' megdicsőültnek tartozom, bizonyosságául, álljanak itt is azon rendek, mellyeket hozzá 1804-ben szívem teltyességéből irtam:

Felejthetetlen nap, édes emlékezet,

Mellyen a' legelső baráti nevezet

Tőled hozzám repült.

Hányszor fűzött nekem e' szép frigy szárnyakat,

Hányszor gyújtott bennem istenibb lángokat,

Hány boldog órát szült!

Jéna is tehát, mint Göttinga, bőven szolgáltatata alkalmat kimiveltetésemre. Ott is sok, nem csak tudós, hanem tudományokat ügyesen közlő, 's hallgatóikkal jólbánó tanítókat, szerető és szeretetre méltó tanulótársakat 's egyéb lelkesítő környülményeket találtam.

Általában egész académiai életem az európai tudományos míveltség' egyik legszebb szakába, 's különösen a' német literátura' arany idejébe esett. Mert a' 18-dik századnak, kivált utolsó felének, vélekedésem szerint teltyes joga van azzal dicsekedni, hogy egyfelől a' bámulást érdemlő utóbbi felfedezésekre 's az anyagi és szellemi élet' javítására az utat jól készítette-el, másfelől semmi oka sincs, sem a' bölcselkedésben az az olta született, 's születésök után

töbnyire hamar megholt rendszereket, sem a' költés-
ségnek új divatu szüleményeit, sem a' theologiá-
ban a' világositni, vagy homályositni akarók' tulságait
irigyelni, sem azon vádaktól félni, melyeket részint
erőtlen gondolkozásuak, részint rossz szándékuak el-
lene támasztanak, 's melyek alól azt az igazságos
későbbi kor kétség kívültökéletesen fel fogja menteni.
Most is hiszem azt, mit fiatalabb körömban róla
Manszó után irtam:

*Idvez légy, nagy század, emeld-felfejedet,
Nem borítja homály soha szép fényedet.
A' népeken kívül eteid' nyomain
Kiket tovább vittél a' Muzák' halmain,
Péter, Fridrik, József és Franklin országi
Lesznek nagy érdemid' örök bizonysgái;
'S amaz özönében a világosságnak
Melly egykor nappalt át az egész világnak,
Te is olly tündöklő sugárt vegyítettél,
Mellyel nagy jóltévő 's halhatatlan lettél. *)*

De mint töltöttem hát időmet az illy szerencsés
csillagzatok alatt? Bizonyosan nem egészen olly jól
mint lehetett 's kellett volna; mindazáltal még is na-
gyon türethetőkép, ha megondolom, hogy akadémiái
tanulásom' okos terv szerinti folytatására senki sem
adott elégséges utmutatást.

Tanulásom' rendjét nem éppen helytelenül intéz-
tem-el; 's mind leckéim' számának kiszabásában!,
mind azoknak és professoraimnak választásában nem

*) L. Kis János Versei, Harmadik kötet. lap. 52.

rosz uton jártam. Leckék' hallgatására napjában csak négy, legfellebb öt órát fordítottam; 's ha szintén ezt akkor főkép pénz kémelésből cselekedtem is, még is elkerültem ez által azok' hibáját, kik sok leckék' hallgatásával magokat megterhelvén rendszerint a' főlöstleges lelki eledelt nem emészthették jól-meg 's világos esmeretek helyett zagyvalékkal tölték-el elméjüket.

Mínthogy hajlandóságom nem annyira predikátori, mint professori hivatalt kívántata velem, a' theologia mellett mind azon tudományokra is kiterjede figyelmem, mellyeket magyarországi protestans deák oskoláinkban tanítani szokás. Hogy az első tekintetben a' szent irás' magyarázatát 's az egyházi történet-írást, a' bölcselkedést 's a' régi görög és romai literaturát tevéem szorgalmam' főtárgyaivá, azt most is jóvá hagyom. Mert a' keresztyén hit 's erkölcs tudomány legszerencésebben a' jól értett szent íráson alapul; az egyházi történetek mutatják meg mikor és mint támadtak a' vallásbeli különböző hitágazatok; a' bölcselkedésnek kell minden tudományos foglalkozásban még a' keresztyén hitnek az okossággal összehasonlításában is oktatónak lenni; a' történetírás nem csak azon dicséretet, mellyet Cicero' esmeretes mondása reá ruház, tellyes mértékben megérdemli, hanem az emberekre, kivált a' világ' nagyaira nézve igazságos ítélő-szék, 's olyan olvasztó tégely gyanánt is szolgál, mellyben csak az igaz érdem' aranyja állja - ki a' próbát 's a' hamis hösségek semmivé oszolnak; a' józan régi filologia pedig legjobb segédeszköz, nem csak a' régi görög és romai íróknak, hanem a' szentírásnak is megértésére; valamint a' régi görög és romai klasszikusok' ért elemmel olvasása legbizonyosabb ut,

mind az alapos gondolkozás' 's helyes előadás megszerzésére, mind Jézus vallásával együtt a' képzelődés' neveléséges ábrándozásinak 's az érzélgés' káros kicsapongásának eltávoztatására is.

MindGöttingában, mindJénában olly professoroknál is, kiktől rendes leckéket nem hallottam, egyszer mászor hospitáltam, az az néha, — mit a' szokás megengedett — a' leckék hallgatására bementem; ez által is többféle tudományos nézeteket tanultam esmerni, 's kivált a' jobb és rosszabb előadás' különbségét átlátni.

A' szünnapokban egykor Hálába egy fordulást tettem 's azon alkalommal is ott, részint a' jelesebb professorokat, kiknél udvaroltam megismerem, részint némelly hazafi társaknak 's különösen Bilnica Pálnak utóbb pozsoni professornak és superintendensnek, barátságokat megnyertem.

Hogy külföldi egyetemekben csak két évet tölthetvén, minden tudományokban nem vettem külön leckéket, melyek a' predikátorságra vagy professorságra készülőknek szükségesek, azt nem nagy vesztéségnek tartom. Az ifju, csak benne a' tanulási vágy jól felébresztessék, csak megtanulja hogyan kelljen tanulnia, 's csak tudattassék vele, melly segéd eszközökkel kelljen tanulásában élnie, sokban ellehet előszóbeli tanítás nélkül. Én az ékesszóllásban 's logikában tanítóktól csak silány oktatást vettem; 's a' homiletikából, 's lelkipásztori gondviseléshez tartozó tanítványokból semmi leckéket sem hallottam; mindezekben csak könyvek, 's mikor lehetett, jó példányok voltak oktatóim; még sem ezekben tapasztaltam utóbb magamat legerőtlenebbnek.

Az sem sokat árta, hogy professoraim' tanítását csak olly utmutatásnak nézvén, mellynek segítségével saját sorgalmam által kellene tovább mennem, a' tőlök hallottakat ugyan irtam, de mig sok egyebek e' féle írásaikat gondosan beköttették, 's szent ereklyék gyanánt fenntartották, én az enyimeket egyszeri kétszeri átnézés után, végkép félrevetettem, 's magamat hasontárgy könyvekhez tartottam.

Legfőbb hibám abban álla, hogy sem a' leckékre illőképen el nem készültem, sem azok tartalmát ismételés által illő figyelemmel emlékezetembe nyomni nem igyekeztem, 's annak mit a' leckékben feljegyeztem, futva végignézésével, 's a' kép szerzett felületes esmeretekkel megelégedtem. E' hanyagságot leginkább olvasási szokott szenvedélyem okozta, mellynek különösen bő táplálékot ada a' franciaországi forradalom.

Ez az olly sok és olly nagy következményű történet akkor az egész mivelt világ' figyelmét magára voná. Kissebb 's nagyobb körökbeli beszélgetések azt tárgyazák. Hirlapok, röpiratok és sok könyvek azzal telének - meg. A' legjelesebb tudósok nagy tüzzel nyilatkoznak, némellyek ellene, 's még többen mellette: az első pusztító vandalismust látván benne, az utolsó földi menyországot igérvén belőle az emberi nemzetnek. Természet szerint én sem maradék részvétlen 's idegen, hanem a' fiatalkor' egész hevével 's tudatlanságával foglalatoskodám vele. Eleinten arany időt reménylettem 's Virgillel ezt mondtam.

*Magnus ab integro seclorum vertitur ordo.
Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies coelo demittitur alto.*

Nem sokára azután a' terrorismus' kezdetével rossz következményektől rettegettem. De mindenik esetben a' nagy történetet tárgyzó tudósítások' olvasásában a' tehetetlenségig buvárkodtam, 's e' miatt tudományos esmereteim' illendőkép gyarapítását nagyon elhanyagoltam. Ennek természetes következménye a' lett, hogy tudományos esmereteim' tömege nem csak csupa töredékekből áll, hanem rendezés nélküli chaos leve:

— — — *Rudis indigestaque moles,*
Nec quidquam, nisi pondus iners.

Azonban az akármikép töltött szép idő sebesen eljára 's szomorúbb érzések közt végződén, mint eleintén jövendölhettem, egy kellemes tavaszi naphoz hasonlita, mellyen estvefelé a' tiszta ég fellegekkel boritatik-be, 's utóbb fergeteg következik.

A' foglalatatos polgári életet minden órán kezdenem kelle. Ennek meggondolása 's szegénységem' tudása nagy aggodalmat támaszta bennem jövendőm iránt. Képzelődésem rendszerint e' fölött repdese, 's erről ábrándoza. Egy terv után mást készíték életem utóbbi folytatása felett, vagy igazabban szólván, tündér várakat építék a' légbe, 's azokat ismét lerontám 's ujaknak csinálék helyet. Ha álmadozásimból ideig óráig felébredtem is, azokba ismét hamar elmerülék 's egészen visszaestem előbbi komolyságomba, mellyet a' barátság' 's tanulás' örömei egy ideig felderítettek. Lelkem' ekkori állapotját rajzolja azon levelem, mellyet Fejér Györgyhez irtam. *)

*) L Kis János' Versei. Második kötet, Lap 91—92.

Komolyságotat egy másik környülmény nem csak nevelé, hanem gyötrelemmé is változtatá. Minden gondolkodó 's igazságkereső ember' életében vñ olly idöszak, mellyben meggyöződéseit tisztába akarván hozni, kissebb vagy nagyobb mértékben kétségekkel küszködik. Ezen idöszak nálam éppen ekkor jelene-meg, még pedig igen kemény ostromlással. Több ugy nevezett erős lelkek' munkáit nagyon éretlen ko-romban olvastam, 's mi azokban babona 's előitélet gyanánt adatott-elő, azt én is annak tanultam tartani. Hiuságomnak hizelkedett azon gondolat, hogy a' pör seregből kilépvén, a' megvilágosodottak közé avatkoztam. Számos uralkodó véleményeket 's vallási szertartásokat a' babonák közé számláltam, 's képzelődésemben már bölcs valék. De midön az igazságot mennyei fényében vélém látni, egyszerre, miről álmadni sem tudtam, vélt meggyöződéseimet alap nélkülieknek tapasztalám. Erősítésök végett a' metafizikához folyamodtam. Ennek mezején még homályosabb még megfejthetlenebb szövevényeket találtam, 's a' hypothesisek 's sophismák' tömkelegében sokáig vigasztalás nélkül tévelyegtem. Kétségeim leginkább az Isten' létét tárgyazák, mert azt gondoltam, hogy csak a' felől meggyöződhessen, könnyü lesz a' lélek halhatatlanságát, 's a' jónak egy más világban megjutalmaztatását, 's a' vétkek' 's gonoszságok, megbüntetését hinmem. Minél inkább kerestem e' végre a' világos esmeretet, annál sűrűbb homályba merültem. A' világon található sok nyomoruság és történő sok rossz, az éhség, ragály, háboru, vallási fanatizmus, a' jó emberek' méltatlan sorsa, 's a' roszak' meg nem érdemlett szerencséje, szüntelen háborgaták lelkem' nyugalmat. Különösen a' két utolsó tárgyat a' francia

forradalom' idejebeli tulzó rajzolatok 's festések előtt még irtózatossabbá, 's még megmagyarázhatatlannabbá tevék. Az e' féle tárgyakról gondolkodásom mind nagyobb és nagyobb mértékben támasztott bennem olly kétségeket, mellyek mérges fene vadak gyánánt marcangolták szívemet. A' legkomorabb melancholiába süllyedtem, mellyet sok ideig semmiképen sem birtam felderíteni. Ekkor irtam hymnuszomat a' bölcseséghez, 's ekkor fohászkodtam szívem tellyes-ségéből ekkép hozzá:

*Oh! szívemnek szentséges bálványa,
Hol van, hol van örökös helyed?
Mért hogy lelkem, úgy a' mint kívánja,
Nem mulathat itt alatt veled?
Ah! eltüntél, eltüntél mi tőlünk
Felsőbb lelkek' társaságába,
'S téged' vélvén lelni, hányszor dőlünk
Csalárd árnyék karjába.*

*De ha szívem tegszebb lángozatja
Feléd lobog hajnal jöttével,
Ha lelkem' legtitkosbb mozdulatja
Téged sohajt nap' lementével,
Jöjj kegyes, oh jöjj zephir szárnyakon
Neked szentelt rejtek helyembe,
'S nagy leckéd mennyei hangokon
Ejfélenkint sugalld fülembé! *)*

*) L. Kis János' versei. Első kötet. lap 25. 26

Második rész.

Professorságomat tárgyazó emlékezesék.

1793-ban ősz' elején elhagyám Jénát, a' barátság', a' honvágy', az aggodalmak', 's a' kétségek' igen vegyes, részint édes, részint keserű érzelmei között. Az utolsók nagy túlysullyal birtak. Azt lehetne ugyan gondolni hogy azok, ha valamikor, most meg fognak szünni. Az utazás már maga is minden esetben igen hasznos eszköz a' bú' és gond' osztatására. Utitársaim között egyik barátom, T o p e r c z e r, az akkori löcsei rektor' fíja, egy szép műveltségű ifju, ki kevés évek múlva fiatal predikátor(korában megholt, egyébb szeretetre méltó tulajdonsági mellett, kellemes társalkodásával 's elmés nyájasságával is megkülömbözteté magát. A' hazámat 's honi kedvesimet látni kívánás' tüze is nagyon élénken ége bennem. Ezek mellett magam is buzgón igyekezém örömöm belső ellenségét meggyőzni. Magam erőltetésével próbálám lelkemet kellemesebb festésekkel foglalatostkodtatni, mint millyeneket magára hagyott képzelődésem eleibe rajzolt. Mit a' boldog életre szükségesnek tartottam, mi után nagy hévvel vágytam, minek létesülését óhajtottam, de reményleni sem mertem, azt úgy varázsoltam előmbe, mint már valósul-

tat, 's az illy ideálok' szemlélése által akartam bajomat felejtetni. Illy szándékkal készítém utazásom közben a' hajós éneket. *)

Mindazáltal sem az említett kedvező körülmények, sem törekvéseim nem tudták hamárjában lelkem' egeről a' sűrű felhőket elűzni. A' szomorító 's kivált a' vallási üldözéseket 's köznép' nyomorgatását tárgyazó gondolatok 's tépelődések nagyon erős gyökereket vertek bennem. Minden tornyas templom vallási fanatizmust, minden kastély zsarnokságot juttata eszembe, 's az első Lucretius' felkiáltására:

Tantum religio potuit suadere malorum,

a' második Voltaire' egy versére emlékeztete, melyben szegény földmivelők' szerencsétlenségét festi. **) Igen setét melancholia vált bennem uralkodó nyavalyává, 's állapotom az olly emberéhez hasonlita, ki hajótörést szenvedvén 's tengeren utazását folytatni kényszerítetvén, azon veszélytől melly már egyszer szerencsétlenségét okozta, szüntelen retteg.

De melly sokkal bölcsebben 's melly végetlen jóssággal rendelé el az isteni gondviselés a' körülményeket akkor is, midőn mi rövid látásu emberek a'

*) L Kis János Versei 1-köt. lap 28—30.

**) *Chers enfants de Cérés, ô chers agriculteurs !
Vertueux nourriciers de vos persécuteurs,
Jusq' à quand serez-vous, vers ces tristes frontières,
Ecrasés sans pitié sous ces mains meurtrières ?
Un temps viendra, sans doute, où des lois plus humaines
De vos bras opprimés relâcheront les chaînes :
Dans un monde nouveau vous aurez un soutien,
Car pour ce monde-ci je n'en espère rien.*

jövendőtlől iszonyodunk! Nem sokára olly történetek, millyenekről álmodni sem merészeltem, sorsom felőli aggodalmamat megszünteték, kétségeimet józanon gondolkozással cserélék-fel, 's általában lelkem' nyavalyáját jótékonyan enyhíték, 's utóbb egészen meggyógyíták.

Mindjárt hazámba érkezésemkor szép nap támadt a' zivatar után. Sopronban nem csak azon régi barátim, kiket még ott találtam, hanem néhány újabb jóakaróim is szíves örvendezéssel fogadának. Ás bót né, e' nemes szívű jótévőném, házához veve, 's úgy bána velem mint gyermekével. Idősbbsik fijával Jánossal is, kit elébb csak távolról esmertem, ekkor köték haláláig tartó baráti szövetséget. Volt professoraim barátjaik' számába sorozának, 's a' külföldi tudósokról nyájas társalkodásokban kérdezősködének. Gróf Széchenyi Ferenc, kinél udvarlásomat tettem, velem hosszas beszélgetésbe bocsátkozék, 's asztalához is meghívni méltóztaték. Professor Schwartzner pedig egy igen baráti hangon irtt levelével lepe-meg, mellynek illy forma tartalma volt.

„Kedves Barátom! Én kegyedet nagy méltóságú báró Pronay László Ur' kisasszonyaihoz házi tanítóul ajánlottam 's ajánlásom foganatos lett. Ő Excellentiája azon rajzolat után, mellyet én kegyedről tettem nagy óhajtással várja a' hivatal elfogadását. Siessen Barátom azon házba jönni, mellyben én hivataloskodásom pályáját futni kezdettem; siessen azon Méltósághoz, kinek estvélenkinti beszélgetésiből én sokszor többet tanultam, mint valamely göttingai professor' leckéiből. Bizonyos lehet, hogy házi barát

gyanánt fog nézetni. s. t.“ Lehetett volna - e' jövőmre nézve ennél szebb előjelt kívánnom, vagy csak képzelnem is.

Kevés napok után Sopronból szüleim, testvéreim és egyéb rokonaim' karjai közé siettem. Hogy ezek a' szeretet' legtűzesbb indulaltjával öleltek, azt szükségtelen mondanom. Csak egy dolgot említek, melly miatt a' szüléi felesleges szeretet a' szüléi örömet valamenyire gátolta. Én németországban takarékoságom mellett kevés ételüvé lettem, 's különösen a' főtt vacsoráktól egészen elszoktam. Ez az e' félékben tapasztalatlan jó édes anyámnak nagy aggodalmat okozta, mert ő ezt ha betegségnek nem is, betegség előpostájának vélte lenni. Melly igen igaz, hogy a' nagy szeretet olyankor is lehet fájdalom' forrása, mikor reá semmi ok sincsen!

Alig tölték szent-Andráson néhány napot, egy győri gyalog posta jöve hozzám. Alsó - Szopori Nagy Pál, kiről fellebb már emlékeztem, ekkor váltá - fel győri professorságát rév-komáromi predikátorsággal, azon hivatallal, mellyet azolta mindenkor közmegelégedéssel viselt, most is visel 's vajha még soká viselhetne. A' győri gyülekezet felügyelője arra szólítá - fel hozzám küldött levelében, hogy válaljam - fel nálók az üresen maradott professori hivatalt, de eleinten csak ideiglenesen, mert a' rendes választás a' bevett mód szerint egy december hónapi ünnepen tartandó közgyűlésben fogna történni. Bár melly igen örültem is ezen felszólításnak, még sem csekély zavarba jövék miatta. Egy felől professorságra vala legnagyobb hajlandóságom; 's most arra éppen azon magyar városban nyíla félig meddig kilátásom, mellyben lakhatni egy pár évvel előbb olly boldogságnak tartottam,

másfelől attól féltem, hogy talán a' választáskor itt is másé lessz az elsőség, 's báró Prónaynál is elveszttem az ajánlott helyett, és így a' példabeszéd szerint „két szék között pad alá esem.“

Azon bizonytalanságban, melyet ezen körülmény okozott olly szándékkal, hogy a' dologról bővebben gondolkodjam, 's mások tanácsával is éljek, annyi- val inkább haladék nélkül Győrfelé indultam, mivel az esmeretlen asszonyságtól nyert Stipendium' meg köszönése végett különben is kötelességemnek tartottam az odamenést. Odamenetelemben egy történeteske adá magát elő, mellyett, ha csekélységnek látszik is, nem hallgathatok-el, mert életemre nagy befolyása volt.

Utam győri-Szemerén keresztül mene,hol Matkovich Pál a' köszegi kerületi királyi tábla' ülnöke 's a' dunántuli kerületbeli evangelika Ekklesiák' világi felügyelője lakott. Ezen jeles talentomokkal bíró, középszerüséget felülhaladó tudományos műveltségű, különösen nagy törvénytudó, 's a' maga helyén nagy jelentőségű férjfe felől a' hír azt tarotta, hogy a' kandidatusoktól az az, a' külföldi tudományos egyetemekből vissza jött 's egyházi hivatalra vágyó egyenektől az udvarlást igen megkívánja, 's azokat, mint neologusokat, ő mint nagy orthodoxus nagyon szigoruan megvizsgálja. Az illendőség úgy hozván magával, bemutatám magamat nála, de olly feltétellel, hogy kérdéseire félelem nélkül fogok felelni. A' kemény vizsgálat nem hiányza, én sem maradék adós a' bátor feleletekkel, 's mennél inkább vádoltatának az újabb theologusok ujsági viselkedéssel, annál inkább védelmezém őket. Egy óránál tovább tartó meleg beszélgetés után bucsuzni akarék

tőle utamat tovább folytatandó. De nem ereszte el, hanem azt kíváná, hogy másnap, midőn éppen szüreteltetett, vele maradjak. Kivánságát parancsolatnak néztem 's tellyesítenem kelle. A' szőlőhegyen csaknem az egész nap abban telék - el, hogy hol szelidebb, hol szigorubb hangon minden oldalról vizsgálgata, próbálgata 's mindenféleképpől kérdezősködék. Mint utóbb meggyőződtem erkölcsi jelleméhez tartozott azokat, kikben valamennyire több észet, tudományt 's talentomokat tapasztalt, magának gondosan megjegyezni, 's mikor reá alkalom adódott, egyebek fölött megkülömböztetni. Későbbi történetim megbizonyítják, hogy ezen napnak reám nézve is fontos következményi lettek.

A' következő napon bemenék Győrbe; ott legelőbb Vallaszkainé asszonynál, ezen addig esmeretlen jótévőnémnél, tevém meglátogatásomat 's nyilatkoztatám szíves köszönetemet. Azután a' predikátoroknál jelentém-be magamat. Midőn Ráth Mátyásnál valék, véletlenül belépe ahoz Schwartner, ki Bécsbe utazván ezen tudós barátját meglátogatta. Milyen helyt a' két barátok egymást kölcsönösen köszöntöttek: hozzám fordula 's következő beszélgetés támad a közöttünk:

Schwartner: Hogy hogy, itt találom kegyedet? Örvendek megérkezésén. Vette-elevelemet?

Én: Igen, ez előtt néhány nappal Sopronban.

Schw: Hát mit felel reá?

Én: Nagyon kétséges vagyok, mit feleljek.

Schw: De miért?

Én: A' Tekintetes ur fütől fától eldicsért engem a' bárónak, 's félek, hogy nem tehetek eleget a' felőlem támasztott várakozásnak.

Schw: Gyermekség! hát most is olyan bogarak bántják 's most is olly keveset tart maga felől? Ha egyéb oka nincs, ez a' kétség ne tartóztassa: én jobban esmerem kegyedet, mint maga magát.

Én: De van még egy másik ok. Meg vagyok hívva ide Győrbe ideiglenes professornak. Ezen hivatalt nagyon kívánnám elnyerni 's szeretném megvárni a' professor választást; de attól félek, hogy talán itt sem választatom 's az alatt mig itten a' dolog elválik a' báró is más informátort vesz kisasszonyai mellé.

Schw: Ez már más. Ha így van a' dolog, én is leginkább kívánnám, hogy professor lehetne; mert én a' professorságra kegyedet alkalmasnak tartom. Tudja-e, mit cselekedjék? Irja meg haladék nélkül a' bárónak az egész környülményt azzal a' nyilatkozással, hogy ezen közönséges hivatalt, melly hajlandóságával megegyez, legörömeztobb fogadná-el, 's azért a' rendes választást megkívánja várni; 's ha nem választatik, azon esetben igen kész lesz ő excellentiájához menni.

Ezen tanácsat bevevén másnap mindjárt báró Prónaynak levelet írek 's abban a' dolgot egész valóságában előadtam. A' felelet, melly nyomban következett, minden reményemet fellülhaladá 's írója iránt mély tisztelettel tölte-el. Azt válaszolá, hogy a' közjót eleibe kell tenni a' magánosok javának, igen helyben hagyá, hogy az oskolai hivatalt kívánom választani 's hogy ő kész várakozni, mig a' dolog eldül; 's azon esetben, ha nem választatom, szívesen magához vesz. — Már most e' részben is vége leve bizonytalanságomnak, nyugodtt szívvvel várhattam a' választás kimenetelét. Ezen felelet annál inkább megörvendezettete, mivel (mit levelem' elküldése után tudtam

még) az általam igen tisztelt és szeretett Ásbót János is vágytársaim közé tartozott, 's annak, mit igen meg is érdemle, számos pártolói voltak. Most már csendes szemlélője leheték a' dolog menetelének, azért egészen szenvedőleg tartottam magamat. Mint-hogy vágytársamat nem csak igen becsültem 's szerettem, hanem a' tárgyazott hivatalra magamnál méltóbbnak is tartottam, semmi lépést sem tettem magam' ajánlása végett, egyéb, hogy az ideiglenes hivataloskodásban, mint legjobban tudtam, eljárék. Semmi látogatásokat sem tevék, jöllehet arra a' predikátorok, kik mind ketten jóakaróim voltak, több ízben serkentettek. A' pártfelek, mint ilyen esetekben történni szokott, nagyon dolgoztak egymás ellen és pártoltjok mellett. Azonban a' választás' napja eljött, 's a' többség engem marasztalta-meg. Ezt azonnal tudtára adám a' bárónak, ki' jóságát azzal tetézte, hogy levelemre nem csak viszont kegyesen felelt, hanem örömét is nyilatkoztatta, hogy az az ifju, kit neki Schwartner dicsért, 's ki felől ő az illy férjfi' ajánlása után jó reménységgel van, olly tisztességes és közhasznu hivatalt nyert.

E' szerint óhajtott pályára lépék, még pedig azon városban, mellyben lakhatásomat egy pár évvel előbb olly igen óhajtottam. 'S valóban reám nézve azt most is nagy boldogságnak mondhatom; mert kétlem, hogy másutt annyi kedvező környülmények jöhettek volna össze melancholiám' gyógyítására 's lelkemnek nem csak felderítésére 's vidámítására, hanem kimivelésére is.

Első gondomat a' nevelés' és tanítás' tárgyában akkor esmeretes jelesebb munkák' olvasására fordítám.

Még akkor nem jelent-meg Niemeyer *) nagybecsű könyve, melly az oktatás és nevelésbeli tapasztalásokat és észrevételeket olly gondos kiszemeléssel és kielégítő rövid sommába foglalja 's mellyből Szilasy János **) professor ur ajánlást érdemlő munkájában a' magyar olvasó közönség' számára olly sok jót kölesönözött. De Campe' revisióját, mellyben olly sok írók' gondolatai, észrevételei 's tanácsai fordulnak-elő, már használhatám. — Tizenkét és tizennégy évek közötti tanítványimnak, kik' száma 30 és 40 között állott, a' latin syntaxist's az azzal nálunk együttjáró tanulmányokat kelle tanítanom. Az 'a buzgóság, mellyel a' tudományokat szerettem, a' fiatalkori tüzzel párosulva, tanításomat elég élénké tévé. Magam elébe abban ezen szabályokat íram: a' diktálást, melly a' tanítónak kevés munkát, de a' tanulóknak is kevés hasznót ad, lehetőségig távoztatni, oktatásomat legtöbbsnyire katechizatióvá változtatni, vagy kérdésből 's felelésből állóvá tenni, tanítványimmal semmit, mit nekik elébb meg nem magyaráztam, könyv nélkül nem tanultatni, közöttök a' gyermeki ártatlan vidámságot fentartani, 's a' fenyegetékből a' testi büntetést, ha lehet, egészen száműzni. Legtöbbsnyire az iskolában fellebb alább járkálva tanítottam, 's minden egyéb ijesztő szerszám' helyét, csak egy vékony vessző foglalta-el, mellyet kezemben hordoztam, 's mellyel a' vigyázatlanok 's csacsogók, vagy máskép kötelességökről megfelejtkezők felé

*) L. Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts für Eltern Hauslehrer und Erzieher von D. A. H. Niemeyer. Halle 1796 's utóbb többször is.

**) A' nevelés tudománya. Irta Szilasy János Budán 1827 2. kötetben.

suhintottam, vagy őket gyengén megérintettem, minek rendszerint az lett következése, hogy azok, mint a' hámhoz még nem szokott jó vérű csikók magokat tüstént észrehevék 's rendhez alkalmazák. Néha a' rendszer leckék között melleleg erkölcsi érzést és izlést képző, magyar, deák vagy német verseket diktáltam 's megmagyarázás után könyv nélkül tanultattam 's elszavaltattam. Ezt figyelem ébresztés végett is cselekedtem 's csak jutalomnak 's mulatságnak kívántam nézetni; melly célomat nagy mértékben el is értem.

Az írásbeli munkák, mellyeket tanítványimnak feladtam, többnyire abban állottak, hogy néha azt, mit tőlem a' történet írásból hallottak, másszor azt, mit sétálásaik közben láttak és tapasztaltak, elbeszélés formában, ismét egyébkor azt, mit szüléiktől vagy barátjaiktól kívántak, vagy azoknak, jelenteni akartak levél formában kellett írásba foglalniok, 's ismét egyébkor azon tartományokról, mellyek a' földleírásban tanítási és tanulási tárgyak voltak, földabroszt készíteniek. Arra is serkentettem őket, de csak tanácslásképen, hogy azok, kik magokat meg akarják különböztetni, írának naplókönyvet, 's jegyeznek fel abba naponként, mit láttak, mit hallottak, mit tapasztaltak. A' feladott munkákat több vagy kevesebb hijánossággal mindnyájan elkészítették; legnagyobb kedvöket találták a' földabroszok' csinálásában, mellyeket némelylek ki is festettek; 's mit nem is reménytettem, naplókönyvet is mindnyájan tartottak, 's a' jelesebbek alkalmas bő tudósítással töltötték meg.

Igyekezetem kívánt előmenetellel jutalmaztaték meg. Nem csak engedelmességet, hanem szeretetet is bő mértékben tapasztaltam. Vadság, makacsság és nyakasság soha sem adott okot bosszúságra, haragra

vagy panaszra, a' jobb talentuak 's jobb indultuak pedig versenyezve igyekeztek tetszésemre járni.

Felvigyázásom alá három oskolatanítók valának rendelve: az egyik a' tanulni kezdő magyar és német férfi gyermekeket, a' másik a' donatistákat vagy deákul kezdőket, a' harmadik a' leány növendékeket, oktatta. Az első egy középszerű tehetségű 's készületű, különben jó indultu fiatal ember a' szokott módszert követve szorgalmasan eljárja dolgában. A' másodikkal csak tanítási serénysége követtete-el némi hibákat, még pedig nem annyira nagyon szigorú fenytéke, mint tanítványinak egyhuzomban igen sokáig oskolában tartása által, mitől őtet, mint már élt ember 's régi tanítót, többszöri kérés, intés és feddőzés; sem szoktathatta el. A' harmadik pedig *Zathureczky Sámuel*, egy talentomos, tudományos, ügyes és nagyon szorgalmas férfi, mint kántor, orgonista, és leány-tanító, mind a' három hivatalban olly dicséretesen viselte magát, hogy párját keveset lehet találni. Különösen becsülni, sőt csudálni kelle őtet azon kitűnő ügyességért, mellyel mind kisebb, mind nagyobb leányokat oktatni 's magát velők is, szüleikkel is nagy mértékben kedveltetni tudá. Ezen érdemeiért közszeretettel is jutalmaztaték-meg 's utóbb közel ötven évi hasznos fáradozási tekintetéből a' gyülekezet és superintendens által méltónak tartaték a' fejedelem' kegyelmébe érdempénzrel megajándékoztatás végett ajánlatni; 's a' kért tiszteltetés' megnyerését kétségkívül csak hamar közbejött halála gátolá. Irántam mind a' három tanító - társaim illő szeretettel 's bizodalommal viseltetének.

Elöljáróimat a' gyülekezet' Conventje, vagy előkelőbb tagokból álló választmánya központosítá magá-

ban; de minthogy annak én is részese valék, szoros értelemben csak elnökét, jegyzőjét 's a' két prédikátort, mint különben is idősebbeket, nézhetém előljáróimnak. Az elnököt Tóth Imrét, ki egyszersmind a' vármegyét is mint fő adó-szedő, több évekig szolgálta, minden tulajdonsági között leginkább jellemzé a' jóság és szelidség, mellyeken az aristokratái szellem csak néha látszott nagyobbacska mértékben által. A' jegyző, Horváth János, jeles talentumu 's nem is tudománytalan derék férjfi, második József országglása alatta' földmérés' alkalmával szép tisztségre tevé 's a' kormány' megváltozása nélkül hihetőleg még szebbekre tehetett volna szert; de ezen változás' elkövetkezésével csak kitűnő ügyész 's a' győri evang. gyülekezetnek egyik ügyes igazgatója leve. Tudományos tárgyakról, kivált iskolai dolgokról nagyon szerete velem beszélgetni, 's mennél többször történt ez, annál nagyobb mértékben megnyeré szeretetemet 's becsülésemet.

A' predikátorok egyike, Ráth Mátyás, ki mint író 's kivált mint az első magyar hirlap' alkotója 's szerkesztője a' magyar közönség előtt is szép hírrel birt, nem csak alapos tudóssága különösen, a' mathe-sisben 's a' régi Classikusokban jártassága, hanem predikátori szónoklása, 's buzgósága által is nevezetessé tette magát; a' másik Fábri Pál tudományaért 's predikátori jó tulajdonságiért is ugyan, de leginkább megvilágosodottságáért 's emberekkel társalkodni tudásáért tiszteletet, szeretetet közönsége előtt még nagyobb mértékben nyere. Én mindkettőt gyakran meglátogattam, 's mindkettőtől sokat tanultam. Az elsőt széles és mély tudományossága mellett a' gyülekezet' legbefolyásosabb alakítójának, sok balvélemé-

nyek 's előítéletek' legbuzgóbb 's legbátrabb írtójának, minden megesmert jó állhatatos előmozdítójának, de mint körül belül 45 éves koráig feleségtelent a' nevelés dolgában egyéb esmereteihez képest, kevés tudományunk találám. Valamennyiszer meglátogattam (mi pedig, mivel őt nagyon tiszteltem gyakran történt) csak nem mind annyiszor a' nevelésről is beszélgetünk, 's erre nézve elveink' részletei egyben vagy másban csaknem mindenkor összeütközték nem ritkán hevesen vitálkodánk, de mindenkor békével váltunk - el; 's dicséretére meg kell vallanom, hogy több ízben (mit nekem kellett volna cselekednem) ő követett-meg engem, hogy ellenmondásait ne venném rossz néven. Azonban azt sem hallgathatom-el, hogy kevés évek múlva, mikor mint gyermekes atya nevelővé lett, előbbeni nevelési elveit, igen megváltoztatá. Fábri, kinél ideiglenes tanító keromban szalást és asztalt tartottam, 's kit ugyan azért nagy miveltségű 's mindenképp tiszteletet érdemlő feleségével több oldalról megesmertem, tisztársát tudományosságban nem éré el, de bájos nyájasságával, egyuri családnál házitanító korában több ideig gyűjtött emberesmeretével 's nevelési ügyességgel és szerencsével jóval felülhaladá. Nekem azon szerencsés osztály jutha, hogy mindeniktől szerettetem 's a' megkülönböztető tulajdonságokat mindenikben becsülni és tisztelni tanulám.

Rendes professorságom kezdetekor Kencsey Gáspár táblabíró, egy tisztos nőtelen aggastyán megszólíta, hogy vennék nála lakást és asztalt; mire őt az a' szép szándék birta, hogy két árva testvérekre, kiknek a' megye által gyámatyjokká neveztetett, 's kik közül az egyik az én iskolámba járt, vigyázó szemekkel lehessenek. Ajánlását azonnal elfogadám,

a' feltételek felett könnyen megegyezénk, 's egész győri életemben nagy meglelégedéssel nála maradtam. Ő egy szép értékű, de sok gyermekű atyának fia, fiatal korában egy németországi kisebb rangu fejedeleminél, ki szép ifjából álló testőrző seregben nagyon gyönyörködött, szolgálatba állván 's több évek múlva a' szolgálatból kilépven, utóbb Győrben telepedett meg. Háznépe egy szakácsnéből, egy kocsisból, 's az említett két árva testvérekből áll. A' nagyon jó és becsületes ember velem mindenképp kedvelteté magát, 's különösen ifjúsága' történetiről örömet beszélgete. Többek között herczegét kemény katonai természetűnek rajzolja, 's ennek két bizonyását emlegeté: egyiket azt, hogy télközepén is mindenkor fűtetlen teremben ebédelt, a' feladott étkeket ott szeszszel melegíteté 's vendégeit, kik között sokszor öreg katona tisztek is voltak, jól megfázlatá; másikat azt, hogy gyermekkorbeli fijának, ki a' káposztát nem szerette 's nem akarta enni, minden ebédnél legelsőben káposztát tetele eleibe 's míg azt legalább meg nem kóstolta, addig nem engedett más ételből ennie, 's úgy szoktatá a' káposztá evéshez.

Gazdámát néhány vármegyei tisztviselők különösen az akkori másod al-ispán 's egy főbíró gyakran meglátogatók 's nála magokat beszélgetéssel 's ottan ottan ártatlan kártyázással is mulaták. Ezek némellykor velem is beszélgetésbe bocsátkozának. Különösen Györgyi főbíró, ki utóbb sok esztendei al-ispán és királyi tanácsos leve, nagy gondal kérdezősködék németországi tapasztalásim felől. Egy illy beszélgetés alkalmával azt is említettem, hogy a' miveltebb nemzeteknél a' futó homok' elterjedését homokos helyen is könnyen megéledő fák' ültetése által szokás gátol-

ni. Néhány évek után tét és győri-szemere között a' bokán fellül érő homokban könnyen növő fákból egy kis erdő neveltetett 's annak segítségével a' posta-ut is becsületesen megjavított. Nem állítom, hogy az én emlékeztetésem hozatta ezt indítványba; de bizonyosan nem ritkán megtörténik, hogy barátságos beszélgetésben ejtett egy vagy más szó olyan elhíntett mag, melly idővel hasznos gyümölcsöt terem,

Tanítói hivatalom' körén kívül eső jelesebb lakosok közül mivelletésemre legnagyobb befolyással voltak: Pongyeloki Róth György nyugalmazott tábornok, Sólyom István vármegyei főjegyző, Kis János fő szolgabíró' és Gömöri Dávid, orvos doktor házaik. —

Róth tábornok inkább jóságával, becsületes lelkületével, mint tudományával 's elmésségével nyermeg tiszteletemet; de felesége Podmaniczky Johanna báró nő, a' mindenektől, kik esmerték, csudált elmésségű 's tudósságu Józsefnek nem csak testvére, hanem mind testére mind lelkére nézve igen közel rokona, eszével is, szívével is neme diszei közé tartozott. Ezeket a' város mind két nemű jeleseibei 's miveltebbei gyakran szokták látogatni, 's mint-hogy közöttök én is, mint a' házi két urfiak' nevelőjöknek felügyelője 's csaknem minden héten asztali vendég, gyakran megfordultam, azért az illy válogatott társaságok' örömeiben 's hasznaiban is részesültem. Itt gyakran az is emlegettetett, melly sokban hátra van nemzetünk más mivellet nemzetekhez képest, 's melly sokféle javítások volnának hazánkban szükségesek. A' háziasszonyság minden szép' és jó buzgó előmozdítója egykor szóba hozá, melly igen ó-

hajtaná, hogy az evangélikusok' templombeli magyar énekes könyvök helyett jobb izlésű készítenék, 's felszólíta, hogy kedvéért csinálnék egy pár magyar szent éneket. Kivánságát tellyesítém, 's ennek utóbb fontosabb következménye lett. — S ó l y o m I s t v á n az uralkodó divatot 's finom izlést legjobban megismerteté velem, de egyszersmind azt is átláttatá, hogy a' fényezésben mértéket tartani 's magát értékéhez 's polgári sorsához szorosan alkalmazni nagyon szükséges. — K i s J á n o s rendszerint csak a' telet töltötte háznépével együtt Győrben, de akkor szomszédságomban lakván a' hosszú estvéken, mint nagy törvénytudó, olvasást kedvelő 's talpig becsületes ember, annyival inkább is sokszori látogatójává teve, minthogy nem csak magától sok hasznos észrevételeket hallottam, hanem szerény és értelmes feleségének 's jól nevelt gyermekeinek társaságában is sok örömet találtam. — G ö m ö r i D á v i d n á l ezen tudós *) és egykor igen híres, de már akkor 80 évet meghaladott 's ugyan azért magányba vonult orvosnál leginkább azért fordultam meg gyakran, mivel két szép reményű onokái iskolámba jártak, 's a' vele esmerkedés reám nézve csak azért sem maradt minden haszon nélkül, mert a' nagyon jó ember egyéb hasznos esmeretek közlése mellett az általa szeretett alchymiáról 's az alchymisták' álmódzásairól is sokat beszélt, mit leghölsszer tőle tanultam - meg.

Velem egy idejű jó barátok sem hiányzának. Azok közül különösen ki kell emelnem M a t k o v i c h

*) Egy magyar munkáskája nyomtatásban is jelent-meg illy czim alatt. A' pestisről való orvosi tanácslás. Győrben 1739. 8. rét. 108 lap.

Istvánt és doctor Szentgyörgyi Józsefet. Legelőbb is Győrbe menésem után hamar az elsőnek hajlandóságát 's szivességét nyertem meg, ki akkor csak kezdő ügyész; de már is kitűnő talentumu volt. Minthogy ötlet jeles ügyessége fokonként főbb hivatalokra, 's utóbb a' hétszemélyű törvényszéki bíróságra, melyet most is nagy dicsérettel visel, felemelte, a' haza előtt eléggé ismeretes tulajdonságait szükségtelen volna hosszasan rajzolni. Csak azt említem, hogy miután 1835-ben a' dunántuli kerületbeli evangélikusok' világi felügyelőjévé választatott *)

-
- a) L. Beszédek, melyek Méltóságos Matkovich István urnak a' főmélt. hétszemélyű törvényszék ítélő bírájának, az ágostai vallástételt tartó evangélikusok dunántuli kerületi felügyelői székébe történt iktatásakor mondtak. Sopronban Mindszent hava 7-én 1835. Szombathelyen 4-ed r. Ezen beszédeinkben mind ketten a' nélkül hogy összebe-széltünk volna szivünk sugalásából megemlékeztünk fiatal-kori barátságunkról. Én ídvezlésemben többek között így szóltam: „a' mi különösen engemet illet, kit az isteni gondviselés a' superintendens javára nagyságoddal együtt munkálkodásra hívott, én kész szívvvel 's jó lélekkel igérem 's fogadom, hogy minden kötelességemnek mennél hűségesebb teljesítése által nagyságod előtt kedvet találni, tőlem kitelhetőképén igyekezem; valamint másfelől az az édes remény is taplál, hogy minekutánna superintendensi hivatalomnak huszonhárom esztendőkre tölt folytatása alatt három megdicsőült főinspectoroknak 's nagy férfiaknak irántam halálomig szakadatlanul tartott kegyességekkel dicselkedhettem, nagyságodét is annyival inkább szerencsés lesznek megnyerni, minthogy közös ifjuságunk' édes emlékezetű tavaszán nagyságod' szives hajlandóságában már részesülni sserencsém volt.“

életem estvéjén ismét szorosabb 's előttem igen becses viszonyba lépett velem, 's így reánk illenek egy német költő' következő sorai:

*Die frühe sich verloren hatten,
Begegnen sich im Abendschatten,
Und gehen Hand in Hand zur Ruh.*

Szentgyörgyi, kiről már fellebb emlékeztem valamivel később jött egyébb győri barátim közé. Ő jénai tanulását elvégezvén, egy ideig Bécsben késett, magát ott doktorságra graduáltatandó. Ez alatt Győrben egy jeles orvos meghala, 's egy másik megholt testvér bátyjának helyébe Győrből Pozsonba költözék. E' két esetet barátomnak tudtára adtam, 's egyszersmind javasoltam neki, próbálná 'szerencsáját Győrben. Javaslásomat elfogadá 's valamig Győrben, 's Győr vidékén laktam, örömeim 's multságom valamint gondjaim 's aggodalmaim hű osztályosa, sokban jó tanácsadóm 's mindenben meghitt biztosom leve. Emlékezetét kitörülhetlen betűkkel beirtam szivembe; mert ő sok tekintetben a' tökéletesebb emberek közé tartozott: nagyon szép talentomokkal ékeskedett, széles tudománnyal birt, társalkodási kellemeivel bájolt, a' barátságban példányul szolgált 's

A' méltóságos kerületi felügyelő ur pedig e' tárgyra nézve többek között következő nyájas kifejezésekkel élt: „Gyámoltitani fog engem igyekezetemben, (mit, mint bizonyost hiszek) az én mélyen tisztelt előülői társam Főtitesteleudő Superintendens Ur. — Te magas érdemű és mind két magyar hazában méltán dicséretes emlékezetű férjfiu, ki már hajdan fiatalságunkban a' te barátságos társalkodással engemet gyönyörködtetett, ki" 'st. 'st.

orvosi foglalatosságában is úgy járt el, hogy nálánál lelkiesméretesebbet soha sem esmertem. Jó híre hamar is elterjedett, 's nem sokára elébb Nagy-kőrös hívta-meg orvosának, azután pedig Debreczen, hol haláláig köztiszteletben részesült. Egy fiat és két leányt hagyott maga után, Eleket, Biharvármegye egyik esküdtjét, Zsusánnát Bőszörményi László táblabíró már megholt hitvesét és Ersébetet a' talentomokkal tudománnyal 's hazafiai buzgósággal jeleskedő Péczely Józsefnek feleségét. A' magyar literaturát is, különösen a' természet-historiát egy hasznos könyvel bővítette. *)

Barátsági örömeim közé számlálhatom azt is, hogy Kazincy Ferencet, Horváth Ádámot, Báthory Gábort; Földváry Józsefet és Sárváry Pált, kiknek a' két elsője már jeles író volt a' három utóbbiak közül pedig az egyik jeles superintendens, másik jeles hitszónok, a' harmadik jeles professor lett, személyesen megismerhetém. Kazincy, kivel már elébb szorgalmasan leveleztem, Kufsteinba Győrön keresztül vitétvén a' fogadóba magához hívata, 's ett az őt késérő katonatiszt' jelenlétében beszélgeténk egy mással 's akkor általa a' többek között az is értésemre esett, hogy hozzá irt leveleim budai fogságában tőle elvetettek; de ártatlanoknak találtatván, ismét visszaadattak. **) Horváth Ádámot Füreden másodszeri ott

*) L. A' legnevezetesebb természeti dolgok' esmerete. Az apróbb oskolák' számára, készítette Szentgyörgyi József orvos doktor, nemes és szabad királyi Debreczen városának rendes Physicus. 1, D. XIX. réz táblákra metszett rajzolatokkal. Debreczenben. MDCCCIII.

**) Ezek utóbb Kufsteinban ismét elvetettek tőle, 's nem is adattak vissza.

létemkor látám 's általa nem csak szívesen fogadtatám hanem a' Balaton' partján akkor tájban épült házánál barátságosan meg is vendégtetém. Báthory Gábort még akkor patai predikátort, hasonlóképp Füreden láttam, Földvárival 's Sárváryval németországi tudományos egyetemekről visszajöveletekkor Győrben tölték egy igen kellemes estvét.

Még két utamat sem mellőzhetem - el hallgatással. Egyikkel Soproni esmerőseimet látogatván-meg, a' velők már előbb kötött barátságot újra élveztem, 's annál nagyobb gyönyörrel élvezhettem, mint-hogy mindnyájan megelőző 's nagyon lekötelező szívesességgel fogadtak. A' másikat Szent-Andrássa szüleimhez 's Egyedre Gróf Festetics Ignáchoz tettem. 'S ez még több örömben részesített, mint az előbb. A' győri püspökség szanyi tisztartójával, midőn egykor hivatalos dolgában Győrben megfordult, megesmerkedtem, 's ez szívesen ajánlotta, hogy el-
visz engemet oda magával. Ez a' nagyon éltés és igen becsületes ember már ezen szívesességével is lekötelezett, de még több öröme is adott alkalmat. Az árpási plébánushoz, mint jó esmerősehez beszélván, abban nagyon emberséges, barátságos és szeretetre méltó férjfit esmertete-meg velem, 's ezen esmerettségemet is már nyereségnek tartám. De utitársam utóbb még érdekesebbé tévé magát előttem utazásunk folytatásbani beszélgetésével, kivált egy bizonyos tárgyról előhozakodásával. A' Sopronból Pápa felé menő ország-ut gyermekkoromban különösen Kapuvártól fogva Marczaltóig nagyon nyomorult állapotban volt; annak igazítását ekkor vevék mind a' nemes vármegye, mind az illető földes urak komolyan munká-

ba. Gróf Amade Antal Marczaltő földes ura nem elégedvén meg azzal, hogy a' Marczal posványain csatornákat húzatott, *) Marczaltőtől fogva a' keszei határig olly töltött utat is csináltata, mellynek azon a' tájon párja nem találtatott. Fölről pedig a' vármegye részéről a' javítás a' Szanyi határig már nagy részént véghez ment. A' győri püspökség sem akaráván a' jó igyekezetben hátra maradni, azt a' rendelést tette, hogy a' hajdani keszei vár még ekkor fenállott erős falaiból a' kövek az itteni szanyi és keszei jószágának nagyon vizenyős lapányos és posványos helyein menő utnak igazítására vagy inkább annak alkotására használtassanak, 's a' rendelés' végrehajtását ezen szanyi tisztartóra bízta. Valóban ennél buzgóbb eszköző alig is találtathatott volna. Ő ezen utunkban e' tárgyról olly lelkesedéssel, buzgósággal 's elragadtatással beszélt, mellyet nem lehetett nem bámulnom. Több ízben mondotta, hogy Isten' minden kívánságait tellyesítendi, ha őtet addig engedi élni, míg e' munkát véghez viheti. A' munka nagy erőt 's erőtétést kívánt; mert az említett helyeken az előtt néha az üres szekerekelibé is vontató ökrök kívántattak, 's vízáradásokkor éppen nem lehetett járni. Kívánsága szerencsésen tellyesedett, 's azóta Sopron és Pápa között a' közlekedés hasonlíthatlanul megkönnyebbítette-

*) Erre nézve még ezelőtt kevés évekkel e' tájon az ut mellett egy pyramis forma emlék állott, illy felirattal: „Antonio Com. Amade de Várkony, quod deductis stagnantibus aquis ditioni suae salubritatem ubertatem, amoenitatem induxerit, D. CL. P. 1795.” De már most ez is omlandozik.

tett. Ezen utam' alkalmával tettem legelsőben Gróf Festetics Ignácnál is, az atyám földes uránál, személyes tiszteletemet. Ez a' méltóság azt minden reményemet felülhaladó kegyességgel fogadta. Nem csak ebédjére megmarasztott 's az ebéd után akkor épülő 's építés végéhez közelítő kasztélyának és kertjének minden részeit megmutogatta, különösen bibliothekáját megláttatta 's lebecsátkozó beszédével sokképen magához édesgetett, hanem elbucsuzásomkor egy becses francia munkának ajándékozása mellett azt is meghagyta, hogy többszer is mikor lehet hozzá menjek 's valamikor Egyed felé lesz utam, mindenkor egyenesen hozzá szálljak. E' szép tapasztalásimnak az a' haszna is lett, hogy még jobban átláttam azon véleménynek helytelenségét, melly szerint sokan a' magok vallási felekezetét úgy szokták nézni, mintha az az erkölcsiség' kiosztogatásában némi egyedárusági joggal birna.

Eddig említett kedvező győri környülményeimhez egy másik még kedvezőbb 's reám nézve nagyon jótékony hatása is járult. Addigi életemben az egy Ásbót házat kivéve sehol sem részesültem jó erkölcsü 's mivelt nőszemélyek' társaságában, mellynek az ifjak' kiképzésére, csinosítására 's erkölcsaik' simítására hasznos voltát olvasásból is, látásból is, hallásból is már ekkor tudtam. Erre most nekem nem csak jó alkalom, hanem serkentés is adaték. Ideigleni professorságomban azért, hogy semmi látogatásokat sem tettem, az ellenfélnél az a' gyanú támadta, vagy legalább ellenem vádkép az nyilatkozik, hogy vagy különnek 's vadoncnak, vagy társalkodást gyűlölőnek kell lennem; olyan professor volna

pedig ohajtandó, ki velők, feleségeikkel 's leányaikkal is képes lenne társalkodni. Ezt én felszóllítás gyanánt vevém 's hivatalom' kezdetekor feltevém magamban, asszonyi társaságot annyival inkább keresni 's gyakorolni, mivel reám nézve szükséges voltát mélyen éreztem. Üres óráimnak mulatságra fordítható részét tehát leginkább erre használtam. Valahány tisztesebb 's miveltebb evangélikus családoknál leányokat tudtam, ott sorban tevék látogatást 's nem sokára ezek közül azoknál, kikhez az esmeretség után a' tiszteleti hajlandóság leginkább vont, igen gyakran megjelentem, 's annál örömeosebbs megjelentem, minthogy általak nagyon nyájasan 's lekötelező udvariassággal fogadtatám. Az illyekkel majd házaiknál, majd sétálás közben számtalan kellemes és édes emlékezetű órákat töltöttem. Szerencsémre ekkor nem kevesen találtattak közöttök mind külső mind belső kellemekkel ékeskedők 's mind szemet, mind szívet, mind észet gyönyörködtetők. Melly állításomnak az is némi bizonyosságául szolgálhat, hogy rövid idő alatt csaknem mindnyájan mivelts osztálybeli férjeket kaptak. Az illyenekkel 's az illyenek között részint házaiknál, részint sétálások közben a' nyájas beszélgetések, elmés tréfák, ártatlan játékok, százféle mulatozások nem csak külső durvaságot simitották 's aluszékonyságból ébresztettek, hanem komorságot is nagy mértékben derítették, 's általában lelkemnek addig nem esmert élénkséget, szívemnek igen édes éledeletet adtak. Társaságukban a' szemérmetesség' 's illendőség' szabályainak áthágásától nem félhettem, ez ellen mind az ő jó erkölcsök, mind a' magamé eléggé biztosított. Hogy pedig szívemet se engedném egyiknek is idő előtt rabjává tenni, arra nézve jókor

nagyon szivrehatólag megintett a' következő eset. Egy tisztas özvegy asszonynak két szép leányai voltak, kikhez egy barátom 's én gyakran jártunk; az mint egyiknek szeretője, én mint házibarat. Az idősebbik 's elmésebbik épen a' szeretett és viszont szerető hozzátartozói' unszolására egy vidéki nem rossz hírű 's nem is szegény sorsu, de belső tulajdonságira nézve kevéssé esmert férjfunak adta kezét. A' menyekzöre mind ketten elhivatánk, 's annak végeztével az új házosoktól a' legjobb áldás' kívánásával elbucsuzánk. Másnap barátom sétálni hiva, 's a' sétálás közben sirva panaszkodék, melly gyötrelmet okoz néki szerelme. „Ez a' jó leány, így szólla, kit, mint tudod, szerettem, ezt az embert, ki elvette, talám nem szereti 's talám szerencsétlen lesz vele. Én, ki ötetörömost feleségemmé tettem volna, mostani környülményeim között bár mint akartam is, nem tehetém, tán idővel olly állapotra jutok, mellyben ötet 's családomat tisztességesen eltarthatandom, 's akkor talám én is, ő is boldogok lennénk.“ A' három első talános jóslat tökéletesen beteljesedett; a' negyedik beteljesedett volna-e vagy nem, az a' végzések' könyvében elrejtve maradott. — Én barátomat, mint lehetett, vigasztaltam, mind a' két szeretőt szívemből sajnáltam, 's feltettem magamban hasonló kintől mint csak lehet őrizkedni.

A' győri szépekkeli társalkodás még más tekintetben is nevezetes hatást teve reám. A' versírással már soproni tanuló koromban kezdettem foglalkozni 's ezen foglalkozást üres óráimban Göttingában 's Jénában is folytattam. De hogy azt hivatalba lépésemkor egészen félben nem hagytam, nagy részt ezen

társalkodásnak tulajdoníthatom, mely reá sokszor alkalmat 's néha serkentést is ada. Tudtam ugyan már akkor is, hogy jeles költő belőlem soha sem lesz 's nem csupa poétai enyelgés volt mit e' részben 1792ben Szentgyörgyihez *) 's 1793ban Kazinczyhoz **) írtam. Mindazáltal ha igaz mit Garve mond, ***) hogy, ki a' muzák' művei iránti izlés nélkül születik, az a' képzelésnek 's érzésnek, következőleg két olly tehetségnek hijával van, mellyek nélkül a' tudományok' mezején senki igazán nagy, legalább feltaláló 's az igazság' nagy hatásu tanítója nem lehet; 's hogy értelem és esmeretek, ha ezen alapon nem nyugsznak 's ezen gyökerekből nedvet és táplálékot nem nyernek, elszáradt faderekakhoz hasonlítanak, mellyek szilárdságok és részeik' benső összefüggése által fenállhatnak, de sem nem virágozhatnak, sem nem gyümölcsözhetnek; 's ha továbbá az is igaz, hogy mind az érzés' mind a' képzelés' ereje gyakorlás által nagyon gyarapodik 's a' költészetek' szépségét legteljesebb mértékben az érezheti, ki az azoknak készítésével együttjáró nehézségeket saját próbatételei után tapasztalásból tudja; már ezen okokra nézve sem volt 's most sincs okom verselési próbáimat megbánnom. 'S ha még ehez számlálom azt, hogy e' foglalatosságom nem csak az unalomtól, melly üres óráimban különben kinozhatott, vagy nemtelen időöltéstől, mellyre vetemedhettem volna, megmentett; hanem reám nézve a' dolgozáskor édes gyönyörrel járt 's

*) L. Kis János' Versei' Második köt. l. 9.

**) L. Ugyan ott l. 16.

***) L. Vermischte Aufsätze von Christian Garve. Berlin 1796, az 1. köt. l. 276.

nem kevés igen érdemes jó barátokat is szerzett, 's hogy az olvasó közönségre nézve sem maradott minden jó hatás' nélkül; örömet megvallo, hogy köszönettel tartozom akkori győri barátncimnak, kik ezen nemes játékot megkedveltették 's későbbre is késérrömmé tették. Igaz hogy verseim' gyűjteményében sok darabok jelentek - meg nyomtatásban, mellyek napfényt nem érdemlettek; de bizonyos értelemben annál inkább elmondhatom azon gyűjteményről *Gö t h e v e l*:

*Was ich irrte, was ich strebte,
Was ich litt und was ich lebte,
Sind hier Blumen nur im Strausz.*

Az iskolai munkák 's ennyi mulatságok között könnyen elmulaszthattam volna a' fontos tudományos tárgyakról gondolkodást; de komolyságra hajló természetem nem hagyá elfelejteni Horác' ezen intését:

*Inter cuncta leges et percontabere doctos
Qua ratione queas traducere leniter aevum;*

's ezen intést annál kevesebbé felejtethém - el, mivel fellebb említett kétségeim még most sem szüntek-meg magános óráimban rajtam alkalmatlankodni; különösen az isten' létéről tökélyes meggyőződés' kívánása sok nyughatatlanságot okozott. Megnyugtatást keresván viszont az elméleti bölcselekedéshez folyamodám. Abban akkor *Ka n t* ült a' királyi széken, mig ezt rövid idő alatt egymás után többen el nem foglalták. Sokakkal együtt én is tehetségemhez képest igyekeztem annak okoskadásai által minden kétségeimből egészen kivergődni. De nem sokára arról győződém-meg, hogy

az okosság' vitatásai abban, mit én nyugalmmal végetti óhajtottam, a' hihetőségnél többet nem adhatnak. Felhagytam tehát az elméleti bölcselkedéssel 's a' vallás oktatását és az élet' bölcseségét választám tanulásom' tárgyául. Itt nekem akkor két dolgozat tevé leghasznosabb szolgálatot. Wieland Muzá-
riona 's Barthelemynek az ifjabb Anachar-
zis' utazásában találtató értekezése a' boldogságról. *) Ezeket háladatosságból nem sokára magyar-
ra is fordítám **) 's egyszersmind életem főtörvényé-
vé tévém egyfelül a' boldogságot az istenség, a' ha-
za, a' szülék és háznép 's a' barátok iránti köteles-
ségeknek mennél hűségesebb teljesítésében keresni,
másfelől ezen kötelességek' teljesítésében Muzá-
rion philosophiáját követni:

*Melly, a' mit a' kegyes természet' számúra
Öröminek gazdag árából folyni hágy,
Azzal vidámon él, 's többre önként nem vágy;
Örömet a' dolgok' szebb felét vizsgálja;
Bölcs szívvel megnyugszik akarmi találja;
Nem fessegeti azt, a' mit az istenek
Sötét éjszakába kegyesen rejtenek
Az alsó világon élő jámborokra,
Noha talál köztök sok bolondságokra,
Soha nem haragszik; sokszor megneveti
Őket is, magát is, de még is szereti.*

*) L. Voyage du jeune Anacharsis en Grèce dans le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire. Tome huitième. Aux deux ponts. MDCCXCI. lap. 284.

**) L. Kis János Verseit, II. köt. I. 197 és 'Sebbe való könyv 1799. I. 31.

*A' színest kerüli, a' tévelygőt szánja,
A' virtust dicsérni nem mindég kívánja,
Nem is ég mindenkor, mikor szól felőle
De szívből szereti 's el nem pártol tőle,
'S a' földet, dolgait bár melly sors intézi,
Elysiumnak sem, pokolnak sem nézi, —
Nem olly megromlottnak, mint azt az epével
Teljes elme látja nagyító csöjével,
Olly gyönyörűnek sem mint a' költő írja,
Kinek gyúladt agyát a' bor 's Phyllis bírja.*

Azok szerint, miket eddig előhozék azt kellene olvasóimnak gondolniok, hogy sorsommal tökéletesen megelégedtem. Mindazáltal, noha életemet sok örömök szépitették 's magamat sok tekintetben szerencsésnek is tartottam, három év sem tölt el egészen, mikor hivatalomnak mással feleszerelésére határozám magamat. Erre több okok birtak. Az örömök után ide 's tova csavargást megunván, a' helyett a' házi boldogságban, mellyet fiatal képzelődésem nagyon szépen kitudott festeni, kívántam részesülni, 's végre Gessner idylliumainak' valamellyik Phylliséét magamévá tenni, mit akkori helyzetemben nem tehettem. Mercier is ekkor tudatá velem, hogy a' megelégedés egyik legfőbb akadálya, sorsunknak másokéval összehasonlítása, mellyre városban sokkal több alkalom 's kísértetés van, mint falun; 's ez a' falun lakást óhajtata velem. De a' legfőbb okot, melly más helyre vágyásomat megérlelésre táplalta a' következő levél, mellyet egy barátomhoz írek, legjobban megmondja:

Kedves Barátom!

Midőn akadémiai életünk végefelé az életmód' választásáról beszélgettünk, friss emlékezetemben van melly gyakran 's melly tüzzel ellenezted a' professori hivatalt, 's melly élénken festetted előmbe nem csak azt, mennyi talentom, tudomány, tanulási és tanítási szorgalom, 's testi és lelki erő 's ügyesség kívántatik a' jeles oskolatanítóktól, hanem azt is, melly sok baj és vesződség várakozik reájok és kísérik őket egész életökben, mennyi bosszúságot kell részint a' csinatalan pajkos vagy durva tanítványoktól, részint a' rájok argus szemekkel vigyázó 's gyakran igazságtalan közönségtől szenvedniök, melly könnyen ragad reájok társalkodás' tekintetében csufos és nevetséges félszekség vagy feszeesség, vagy visszataszító komorság 's hányszor szokott minden fáradságaiknak jutalma utóbb gyötrő szegénység 's hypochondria lenni. Azt sem feledtem el, melly buzgón harcoltam véledkedésed 's állításod ellen, melly kevesé tántorított 's ijesztett-el szándékomtól, sem a' kevés jövedelem, sem a' nagyon csekély külső előmenetelt 's tisztességet mutató kilátás, sem a' te okoskodásod, sem az az esmeretes példa beszéd, melly szerint az istenek azt, kit gyűlölnék, gyermek tanítóva teszik; 's melly lelkesedéssel erősítettem az iskola tanítói hivatal' méltóságát 's melly meggyőződéssel vitattam, hogy mind egyes emberek, mind egész népek és nemzetek értelembeli 's erkölcsi kimiveltetésüket leginkább annak köszönhetik, hogy leginkább attól függ, millyen esmeretek terjedjenek-el, hogy az értelmes és hű tanítók teszik az embert igazán emberré, hogy az emberi nemzet legszebb virágainak ők a' kertészei 's hogy az ő bármelly gyenge

fényű mécsek terjeszt az egész földkerekségére élte-
tő és vidámitó világosságot. Mióta pedig az általam
olly igen magasztalt és óhajtott hivatalba léptem, szá-
mtalanszor olvastad leveleimben, hogy magamat nagyon
szerencsésnek tartom, hogy a' tanításban örömet
lelem, hogy tanítványim szeretnek 's előljáróim be-
csülnek, 's hogy a' legszebb társalkodási örömek é-
kesítik életemet. Annál váratlanabbnak kell előtte
lenni, ha most, midőn itt még három évet sem tölték,
arról tudósítalak, hogy mihelyt lehet, helyzetemet vál-
toztatni szándékozom. Kétség kívül az lesz első gon-
dolatod, hogy a' bajokat, mellyeket a' vitatkozás tü-
zében csekélységnek tartottam, már nem csak egé-
szen érzem, hanem meg is untam, 's az aranyhegyek
helyett, mellyeket magamnak ígértem, sivatag puszt-
tát leltem. De a' dolog nem egészen úgy van, én még
most is nagy örömet találok, mind itteni életemben
's általában mostani sorsommal meg vagyok elégedve,
hanem a' jövődőtől félek 's attól sem egészen azon
bajok miatt, mellyekkel a' te rajzolatod ijesztett. Az
ezen hivatalt szükségkép kísérő veszélyekkel utóbb
is szembe mernék szállani, ha egy környülmény nem
forogna szemem előtt, melly abban áll, hogy azon ta-
nítói intézetekben, mellyek nálunk itteni protestánsok-
nál találtnak, naponként négy sőt sok helyen több
óráig is kell tanítani. Ez nem csekélység 's nem ke-
vés testi 's lelki erőt kíván, ha gyermekek és ifjak
repső figyelmét valamelly egyes, kivált szellemi tárgy-
nál együtt tartani, őket az unalomtól megmenteni, ta-
nításunkat reájuk nézve érdekessé 's így hasznossá
tenni akarjuk. Még most az illy fáradságos munkát
elbirom; noha meg kell vallanom most is ha a' lec-
kékre készülést is hozzá veszem, nagyon elfáraszt.

De időjártával a' tereh mindig nehezebb 's öregségemben (ha öregséget érnék) elviselhetetlen lenne, az az fásult lélekkel, erőtlen testtel mozgonykint kéntelenítetném oskolába járni 's a' drága időt az ifjusággal haszontalanul vagy legalább csekély haszonnal tölteni. Hogy az illy nyommasztó szerencsétlenségnek, mellyen nem egy élemedett Mentort látunk sinlődni, elejét vehessem, másíthatlan feltételem a' professorságot a' vele rokon, de könnyebb predikátorsággal felcserélni, még pedig mihelyt lehet, mert még most könnyebben tehetek reá szert 's könnyebben beletanulhatok. Te barátom úgy hiszem magad is jóvá hagyod szándékomat 's minden esetben szakadatlanul megtartod régi szivességedet 's hajlandóságodat az iránt, ki nem szünik - meg hű szeretettel lenni

igaz szivű barátod,

K. J.

Ha igazat akarok mondani, meg kell vallanom, hogy nem örömet adtam magamat reá a' predikátori hivatalra. Abból a' tévelygésből ugyan, melly szerint a' francia is egyéb deistak velem a' vallást csak köznépet fékező zabola gyanánt nézették, már ekkor a' józanabb gondolkozás egészen kigyógyított: de helyette más nehézségek gördültek előmbe. Egyfelől a' katolikus papsággal resteltem név szerint egyenlő; de valósággal olly sokkal alacsonyabb foku polgári osztályzatba lépni, attól félvén: hogy az azzal közelebb érintkezés részint kedvetlen surlódásokat fog okozni, részint bennem közülök a' gazdagok irigységet, a' türelmetlenek boszorkodást, a' felekezetembeli egyháziakat megvetők elszomorodást 's csüggedést tá-

masztani; 's lelkem' nyugalma többféleképen fog háborgatni. Másfelől a' protestans predikátorok között is esmertem olyanokat, kik társuságokat velem nem kivántathatták. Ha az ilyenek tanításait 's imádkozásait hallottam, azon kívül hogy munkáikkal 's előadásokkal ritkán elégedtem meg, elijedtem mesterként, kényszerített, természet elleni, 's következőkép előttem nagyon csufosnak látszó hangoktól. Ha magok viselését 's alkalmazását vizsgáltam abban a' szent hivatalhoz illő erkölcsi méltóság 's lealacsonyulást és felfuvalkodást egyiránt kerülő nemes egyszerűség helyett alacsony gondolkozást, képmutatást, szinlett áhítatosságot, lelki kevélységgel vegyes mászkáló alázatosságot 's körökben valamivel alább rendelt tisztársaik 's oskolatanítóik iránt zsarnokoskodást véltem észre venni. 'S habár több helyeken ezen tekintetekben láttam is dicséretre méltó kivételeket, a' benyomást, melyet amazok reám tettek, nem könnyen tudám belőlem kiirtani.

Azonban a' fellebb említett okok egy kis küszködés után legyőzték ezen nehézségeket, 's változási szándékomat, bár mely igen marasztottak is győri jóakaróim, nem sokára végrehajtottam 's a' Győr szomszédságabeli Nagy - Baráti gyülekezet' hívó levelét elfogadtam. Helyembe Németh László barátomat ajánlám, ki utódomnak egyező akarattal meg is választatott. Elbucsuzásomkor több környülmény érzékenyíté szívemet, de leginkább tanítványimnak hozám szíves ragaszkodása, kik csaknem egytől egyig sirva váltak meg tőlem.

Már most új pályán fognak emlékezéseim vinni; csak egy tekintetet vetek még vissza Győrben töltött életemre. Örömeimet 's kedvező környülményeim

böven leírtam. Bajok, melyek említést érdemelnének, nem jutnak eszembe, hanem két dolog van, melyet érintenem kell, melyeknek egyike káros következményt huzhatott volna maga után, a' másika pedig nem is maradt minden ártalom nélkül. A' györi gyülekezet' előjárói a' kerületi egyházi felügyelővel Matkovich Pállal nagyon megalégedetlenek 's vele szüntelen ellenkezésben voltak, azt önkényűnek, nagyra-vágyónak tartották, 's engem is tőle nagyon elidegenítettek. Tudtam, hogy az udvarlást a' körébe tartozó egyháziaktól, kivált a' fiataloktól igen megkívánta, még sem mentem, bár igen közel laktam, látogatására. Ez az olly nagy hatásu előjáróm' nehez-telését vonhatta 's egyideig vonta is reám.

Az asszonyokkal 's leányokkal társalkodás egy-felől ugyan férjfiaknak, kivált ifjaknak igen hasznos és reám nézve is mint már említettem igen jótékony volt; de másfelől könnyen puhákká, könnyelműekké, csekélységekhez ragaszkodókká 's asszonyodottakká tehet bennünket. Az elpuhulástól én sem menekedtem meg egészen 's úgy hiszem legalább részint ezen társalkodásnak tulajdoníthatom azt, hogy a' nyomos huzomos gondolkodás helyett a' tudományokkal csak játszva foglalatoskodtam, 's a' helyett, hogy tehetségeimet erőltettem és saját munkáknak feszített figyelemmel kidolgozására kényszerítettem volna magamat, csak azon olvasmányimnak, melyeket megszerettem, lettem fordítójok vagy inkább parafraszteszők.

Harmadik rész.

Predikátorságomat tárgyzó emlékezések.

ELSŐ SZAKASZ.

Nagy-baráti predikátorságom.

Az 1796-dik év Martiusában Nemes-Dömölkön több predikátorok' jelenlétében egy könnyen kiállott vizsgálat után Hrabovszky Sámuel superintendens által felszenteltetém 's beköszönő predikációmát mindjárt azután virág-vasárnapján tartám. Erre nézve magamat illetőleg csak azt mondhatom nevezetesen, hogy a' kerületi felügyelő Matkovich Pál, kit, ám-bár csak egy órányira lakott, még sem hívtam meg, hivatlanul 's minden várakozásom ellen megjelent, a' predikációt meghallgatta, 's nekem (mi nem igen jót hagyott jósolnom) szememre vetette azon udvariatlanságot 's embertelenséget, hogy nála sem hivatalom' változtatásáról, sem új hivatalomba leendő lépésemről jelentést nem tettem. De ez az iránta belém plántált idegenséget nem csak nem gyengítette, hanem inkább nevelte. — Mert győri esmerőseim, kik előbb szívemet elfoglalták, most is körül vevének, ellene bátorítanak, 's hogy bátrabb lehessenek, szivességök' folytatását ígérék, 's szivességök' új jelül a' predikatori házat is kiigazították 's kényelmesebben lakhatóvá tévők.

Eleinten az új hivatalhoz készülés 's hallgatóim-mal esmerkedés időm' legnagyobb részét elvette, ü-res óráimban pedig Győr nem engede unalmat hozzám közelíteni. Fábry, Szentgyörgyi, Németh gyakran meglátogatának 's különben is levelet egymással csak-nem mindennap váltánk. Elébbi tanítványim szünnap-jaikon seregesen jövének hozzám. Magában értetődik, hogy én sem hagytam a' Győricket látatlanul 's így a' barátság örömeiből nem léték szükségét.

Hogy pedig örömeim utóbbra se fogyatkoznak, hanem inkább szaporodnának; nem késtem a' házaso-dásról gondolkodni. Több ifjak' természete 's szoká-sa szerint, kik mint a' halak a' varsába örömet 's játszva mennek - be, habár azután szeretnének is be-lőle kibujni, a' házasság' bilincsét jó kedvel veszik lábokra, noha utóbb sokan kívánnák lerázni; én is minden aggodalom nélkül készültem az új életmódot elkezdeni. Még addig az asszonyi nemet tapasztalásból csak szebb és jobb oldaláról esmertem. Kön-nyen elhittem hát, mit a' bölcs Salamon i példabe-szédekből *) a' jó feleség' dicséretéről tudtam, hogy t. i. a' jó asszony ára sokkal felülhaladja a' karbanku-lusokat s. a. 's mit Menander egyik töredékében**) olvastam, hogy az az élet' boldogsága, a' ház' kor-mánya, a' szem' gyönyöre, a' természet' egyik leg-szebb növénye s. a. t. Egyéb költők' e' nemet ma-

*) Példabeszéd 31. rész.

**) Γυνή δικαία τε βίη σωτηρία, — —

Γύνῃ δὲ χρῆσις πηδαλίων ἔστι οἰκίας

Καλὸν γυναικὸς εἰσορᾶν καλὰς τροπὰς

Καλὸν φυτὸν πεφυκέν ἐν βίῳ γυνῇ

gasztaló versei 'is összehangoztak érzéssimmel. Azon, hogy minden tekintetben jó feleséget nehéz találni, keveset törtem fejemet.

Nem tettem ugyan a' nagy lépést vaktában és minden meggondolás nélkül; de akkori nézeteim szerint tettem, mellyekkel a' mostaniak nem egészen egyeznek-meg. A' jó erkölcsöt, házassági hűséget, nekem tetsző külső szépséget 's természeti jó érzet megkívántam ugyan házastársamtól; de a' külső 's belső miveltséggel 's az értékkel keveset, 's kívált az utólsóval csaknem semmit sem gondoltam. Horác'szavai *ne cunctata regit virum conjux*, igen mély benyomást tettek reám, 's nálamnál gazdagabb személyt épen nem akartam választani; mi más szókkal annyit tesz, hogy valamint magam nagyon szegény voltam, úgy nagyon szegényt akartam elvenni. E' részben szüleim 's atyámfiai másképp gondolkoztak, 's mostani eszemmel igen helyesnek találom az anyám egyik testvére akkori okoskodását. Ez, midőn nálamnál értékesebb házastárstólí felelmemet azon okból származni értette, hogy a gazdagabb feleség fennlábóbb, fényűzőbb 's takaréktalanabb lenne, mint kívánám, azt az okos feleletet adá, hogy értékes leányokban sem lehetetlen ellenkező jó tulajdonságokat találni; mert az érték is sokszor jó indulatu, erkölcsü szorgalmas és gazdálkodó szülék által szerzettetik vagy takarítatik meg, 's az illy szülék hasonló jó tulajdonságu leányokat is nevelhetnek. De én akkor saját elveimhez szerfelett ragaszkodtam, 's rokonságom a' dolgot könnyen magamra hagyta,

Győri esmerőseim azt hitték, hogy az ott előttem esmeretes leányok' valamelyikét választom hitvesemül. Azonban én tervemet egészen akkori falusi é-

letem szerint készítettem, képzelni sem tudván, hogy valaha városi lakos leszek. Egy falusi kisasszonyt, kivel, minthogy a' telet szüleivel Győrben töltötte, megismerkedtem, kit igen szerettem, kiből jó gazdaasszonyt is reménytettem 's kinek irántami szíves hajlandósága felől sem kételkedtem, azért nem kértem-meg, mert attól tartottam, hogy szülei őtet tőlem, mint falusi predikátortól és nem is nemestől megtagadnák. Egy másik városi leányhoz is volt szíves vonzódásom, 's nem is kételkedtem annak megnyerhetésén, de az volt előttem, hogy talán a' falusi gazdaasszonysághoz nem lenne kedve 's a' városi mulatságokat sem örömet nélkülözné, azért az iránt sem tettem jelentést.

Három győri barátimmal 's kivált saját szívemmel többszer tartott tanácskozásom' eredménye végre az lett, hogy egy tisztos falusi mesterember leányával kézfogást tartottam 's azután nem soká házasságom' készülését a' szent székről kihirdettem. Az előszeri kihirdetés után a' következő esetecke történt. Hallgatóim között volt egy a' vidéken igen elhíresült javos, ki többféle nyavalyáknak, különösen veszett kutyák' harapásának gyógyításában mind embereknél, mind barmoknál sok helyeken használtatott, 's egyszersmind a' bájoláshoz igen értőnek tartott 's azért a' köznép előtt maga iránt bizonyos félelmet támasztott. Ez ünnepélyes tiszteletet jelentő ábrázattal bejött hozzám 's kérdésemre mi jót akar illy formán válaszolt: édes tisztelendő uram, sok rossz ember van, kik az új házasságukat meg tudják kötni, 's gyakran meg is kötik. Mi ugyan igen szeretjük tisztelendő uramat, de nem tudjuk, kiből mi lakik; találkozhatik olyan is, ki ártani akarna. A-

zért jöttem ide, hogy tanácsot adjak, hogyan lehet ilyen alkalommal minden ártalmas mesterséget semmivé tenni. Csendesen végig hallgatám beszédét 's mosolyogva kérdém, miből állana tanácsa? Felelete az volt, hogy csekélységből, csak mátkám' harisnya kötőjét kellene elkérnem 's egy vagy két napig lábomra kötnöm. Minden tölem kitelhető módon igyekeztem az illy babonaságot fejből kivenni 's ötet józanabb gondolkozásra birni; de semmire sem mehettem vele, csak ismételve kért, hogy ne vegyem a' dolgot tréfára. Végre komolyan megmondottam neki, hogy okos ember semmi a' félét el nem hihet, mi a' józan ésszel ellenkezik, 's biztattam, hogy próbálja - meg én rajtam minden bűvös bájos mesterségét, 's ha nekem ártani tud, akkor hiszek neki, de másképp nem. Ekkor nem ugyan haraggal, mivel mindent nyájos hangon mondtam, de sajnálkozása' ismételt nyilváníásával mene - el tőlem; 's én és mátkám a' háromszori hirdetés' kitöltével az 1796-nak egyik nyári hónapjában egymással, minden olyan következmények nélkül, millyenekkel ezen ember ijesztett, ünnepelesen összekeltünk.

Nem állítom hogy házasságom a' legszerencsésebb volt; de azt igazságosan állíthatom, hogy az olly igen számos szerencsétlenek közé sem tartozott. Igaz, hogy feleségem a' feddhetetlenül tiszta erkölcsű 's egy-szersmind szép asszonyok' nem csak erényeit 's jó tulajdonságait, hanem némelly hibáit is birta, 's neveltést sem nyerhetett, millyent természeti hajlamai's i-domai érdemlettek; de bizonyosan egyike volt a' leg-hűségesebb házastársoknak, a' legszeretőbb anyáknak 's a' legtakarékosabb gazdaasszonyoknak.

Házasságom' emlegetését azon meggyőződésim' nyilatkoztatásával fejezem - be, melyeket részint nőtelen, házas és özvegy korom' tapasztalásiból, részint az ezen tárgyról többszöri gondolkodásom után szereztem. Ezek abban állanak, hogy a' házasságot az emberi élet' legfontosabb társaságának tartom, hogy azok, kik azt akár beszédekben, akár még inkább elménckedve gunyoló írásaikban megvetés tárgyává tenni igyekeznek, igen alacsony gondolkozásuak, hogy mind azok, kik különös fontos körülményeik 's köteleztetések által vissza nem tartóztatva azt elmelőzik, nem csak a' társaság, hanem magok ellen is vétkeznek, 's hogy még azoknak is, kik a' kereszttyén erkölcs tudománnyal nem gondolnak, saját hasznok' tekintetéből azt kellene róla mondani, mit egy római férjfi, Metellus mondott. „Si sine uxore possemus, Quirites, esse, omnes ea molestia careremus. Sed quoniam natura ita tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum“. L. Aul. Gellius Noct. Atticæ.

Én e' szövetségnek egyik nagy hasznát mindjárt eleinten abban tapasztalám, hogy a' házi gondokat és dolgokat nagy részint feleségemre bizhatván szabadban, nyomosabban 's foganatosabban foglalkozhattam hivatalommal 's olyan tárgyakkal, melyek annak viselésére ügyesebbé tehettek, 's olly akadályok' elhárításával, melyek benne elkedvetleníthettek 's töle elidegeníthettek volna.

Az utolsókhoz tartozott egy új nehézség, mely szívemet nagyon kezdette nyomni. Miután a' valláscsufolók' esztelenségét 's fegyvereik' erőtlenségét áttallátván,

a' keresztyén vallás' véghetetlen becsét mind jobban jobban megcsináltam; azon testületet, melly annak hirdetésére, életbehozására 's terjesztésére van rendelve, a' polgári társaság igen fontos részének tartottam, 's mint egyik tagja magam számára is illő becsültetést igényeltem 's reményeltem. Midőn ezen reményem' tellyesedését nagy bizodalommal vártam, több mint egy tekintetben ellenkezőt kelle tapasztalnom.

A' katholikus papok egy részének magok viselkedéből azt véltem következtethetni, hogy a' más valásbeli egyháziakat ártalmas munkásoknak 's konkolyhintőknek tartják, 's mint olyanokat ha nem üldözik is, legalább megvetik 's irántok idegenkedést mutatnak. E' véleményemet két izbeli saját tapasztalásom is táplálta. Egy katholikus győri esmerősöm tudakozódásomra, hol kaphatnék olvasás végett magyar könyveket kölcsön, azt a' feleletet adta, hogy N. N. kanonoknak szép könyvtára van. Én ezen urhoz, mint olyanhoz, kit tudomány szeretőnek 's tudomány terjesztőnek tartottam, nagy örömmel elmenék. Magánosan találám őt szobájában, hol két csinos üveg ajtós almáriomban szépen bekötött könyveket láttam. Jelenem neki, hogy miután bibliothekáját dicsérni hallottam, bátorkodom őtet alázatosan kérni, méltóztassék szükségemben rajtam segíteni, 's egy vagy más könyv kölcsön adásával megörvendeztetni. Első szavai hozám ezek valának: ugyan ugy - e? hát hallotta bibliothekámat dicsértetni; 's vallyon kitől hallhatta? Miután én a' tanácsadót egész őszinteséggel megneveztem, ő kevés sima mentegetéssel, hogy könyvei nem nekem valók, kerekiesen kiadott rajtam. Ez még

nem volt elég. Néhány napok mulva az az uri ember, ki nekem a' tanácsot adta, panaszkodék, hogy a' kamonok ötet derekasan megpirongatta, pirongatásában ezen szókkal is élt: quid mihi mittit istum prædicantium Nagy - Barátiensem? Pergat mihi in posterum cum ipso! — Nem sokára azután egy szegény hallgatóm meghalván, 's holmije örökségül a' győri káptalannak jutván, a' temetési járandóság végett ehhez utasítatám. A' dolgot jelentettem azon kanonoknál, ki az illy jövedelmekre ügyelt. A' külső szobában soká várakozván, végre bebocsáttatám hozzá 's jelentésem' megtevése után a' pénzt ugyan minden ellenmondás nélkül megkaptam, de olly lenézésel fogadtattam, melly sokkal jobban fájt, mintha a' csekély fizetés tölem megtagadtatott volna.

A' világi kivált valamivel főbb rendü urak közül is sokan, mint nekem látszott, a' szegény predikátort csak úgy nézték, mint nagyon alsó rendü ostoba teremtetést, ki csak arra való, hogy gyermekeket kereszteljen, njházásokat eskessen, halottakat temessen, poklot ördögöt predikáljon, 's mikor kívántatik a' polgári felső hatalmasság' rendeléseit kihirdesse, ki felől azt kellene mondani, mit egy franczia költő mond:

*Prenons ce fameux — ce suppot de Calvin
Ce zelateur couru du sexe féminin,
Qui deux fois par semaine en stile de sophiste
Fulmine l'anathème et proscriit le deïste.
Par de sombres terreurs ses esprits égarés
Adorent en tremblant des énigmes sacrés
Ce docteur à son grè gouverne le vulgaire
Une foule stupide environne sa chaire.
Avec un saint respect l'écoute en sommeillant,
Le croit sans le comprendre et l'admire en baillant.*

Igaz ugyan, hogy mind a' pápista papság, mind a' világi nemesség között mindjárt predikátorságom' első esztendejében esmertem olyanokat is, kik a' kereszttyén vallás' méltóságához illő gondolkozással magokat megkülönböztették, 's minden vallásbeli papokat érdemök szerint méltányoltak; de ez nem volt képes azon sebet egészen meggyógyítani, melyet az ellenkező tapasztalás szivemen ejtett 's nagyon le voltam verve.

Ekkor jött kezembe Humenak, *) az angol híres bölcseledőnek és történetírónak az egész papi rendet gyalázó rajzolata, melyet lefordítva ide iktatni szükségesnek tartok, hogy az értelmes és elfogulatlan olvasók egyfelől a' benyomást, melyet környülményeim között annak reám tenni kellett, elgondolhassák, másfelől megítélhessék, ha becsületére válik-e az szerzőjének, vagy kisebbségére. „A' katona és a' pap, így következnek Hume' szavai, minden nemzetek között 's minden időben különböző jelleműek; 's ezen különbség olly környülményeken alapul, melyeknek működése állandó 's másíthatatlan. A' katonákat életök' bizonytalansága bőkezűekké, nagy lelkűekké 's bátorszívűekké teszi. Hiuságok, 's táborban 's városi örökösben sokakkal társalkodások hajlandóságot támaszt 's táplál benne a' mulatságra, 's az asszonyi nemmel szépen 's csinosan bánásra; társaságaik gyakori változtatása által pedig jó nevelést 's nyíltszívű

*) L. Essays and treatises on several subjects. In two volumes. By David Hume, es qu Volume I containing essays, moral, political and literary Edinburgh lap. 214 és 547 — 550.

séget nyernek. Minthogy csak közös és nyilvános el-
lenség ellen használtatnak, egyenes szívüekké, be-
csületesekké 's ravaszságtalanokká lesznek, 's mint-
hogy többnyire testi nem lelki munkákat gyakorolnak,
azért nagy részint tudatlanok 's kevesebbé gondolko-
dók. A' társaság és a' világ az ő körök. 'S ha van
olly csinos maga alkalmazás, mellyet társalkodásban
lehet tanulni, az bizonyosan az övék."

„Régen esmeretes, és nem egészen hamis állítás
az, hogy minden vallások papjainak jelleme ugyan az
's noha a' polgári kar' jelleme nem minden esetben e-
rősebb a' személyes jellemnél, mindazáltal, az egyé-
nek legnagyobb számánál bizonyosan uralkodó. Va-
lamint a' vegytani tudósok' észrevétele szerint minden
szeszek, ha egy bizonyos magassáig emeltetnek,
vagy megtisztítatnak, egyenlők, akarmi anyagokból
vonatnak-ki: ugy ezen emberek is az emberiségen fe-
lül levén emelve, bizonyos egyenlő jellemet nyernek,
melly egészen sajátjok, 's mellyet vélekedésem szerint,
általában szolva, az emberi társaságban találtatók
között nem a' legszeretetre méltóbbnak lehet tartani.
Az csak nem mindenben ellenkezik a' katonákéval,
valamint ellenkezik az életmód is mellyből származik."

„Noha bizonyos időszakokban 's bizonyos hajla-
moknál fogva minden emberek igen vallásszeretők,
még is vagy senki sincs, vagy kevesen vagynak, kik-
ben a' vallás szeretés olly mértékben 's olly állhata-
tosan találtatnék, millyenben az a' papi rend' jellemének
fentartása végett megkívántatik, Szükségképen követ-
kezik tehát, hogy a' papok az emberek' tömegétől
szintugy elvonatván, mint egyebek hasznuk' tekinte-
téből más foglalatosságokra vonattatnak, nagy részint,
ha nem istentagadók vagy vallástalanok is, különös

alkalmakkal kényteleneknek tartják magokat nagyobb vallási buzgóságot mutatni, mint mellyel birnak 's vallási buzgóságot és komolyságot akkor is színleni, mikor a' vallási gyakorlások miatt elfáradtak, vagy mikor elméjük az élet' közdolgaival foglalkozik. Nem adhatnak, mint egyebek, gerjedelmeiknek 's érzelmeiknek szabadon helyet, szüntelen örködniük kell tekinteteik, szavaik 's cselekedeteik felett, 's hogy azon tiszteletet, mellyet a' köznép irántok mutat, fenntarthassák, kénytelenek nem csak észrevehető tartózkodást gyakorolni, hanem szünet nélküli képmutatás és alakoskodás által a' babonásság' lelkét is előmozdítani. Az illy színlés sokszor egészen elrontja természetök' egyenes és nyíltszívűségét 's jellemökben helyrehozhatatlan kárt okoz.“

„Ha történetből némelleyek természetök szerint rendkívüli mértékben hajlandók is az áhitatosságra, ugy, hogy csak ritkán van okok hivataluk' komolysága fenntartása végett képmutatást gyakorolni: akkor olly igen természeti dolog ezen hajlandóságokat túl becsülni, 's akarmélly erkölcsi vétékért kárpótlásnak nézi, hogy sokszor erre nézve semmivel sem erényesebbek, mint a' képmutatók. Gyakran lehet tapasztalni, hogy a' vallási szertartások iránti buzgóságot olly nagy érdemnek tartják, melly sok! vétkeket 's éktelen cselekedeteket kipótolhat. Ezen észrevételek olly közösök, hogy minden okos emberek vigyáznak magokra, midőn valahol vallásosság' rendkívüli színlését látják, jöllehet megvallják, hogyjle' részben az általános szabályból sok kivételek vagynak és hogy az erényesség 's babona, sőt még az erényesség és vakbuzgóság is némely esetekben együtt lehetnek.“

„Az emberek többnyire nagyravágyók; de egyebek' nagyravágyása rendszerint az által kielégítetik, ha a' saját karukbelieket felülhaladják 's aképen a' közjót előmozdítják. A' papi rend' nagyravágyása sokszor csak tudatlanság, babona, vakhit és ámitás által elégitethetik - ki.“

„Az emberek többnyire felettébb sokat tartanak magok felül 's igen kevélyek; de a' papok, minthogy a' tudatlan köznép előtt olly nagy tiszteletben vagnak, 's szenteknek is tartatnak, különös nagy mértékben kísértetnek ezen vétekre.“

„Az emberek gyakran hajlandók a' velek egy polgári karba tartozókat másoknál főlebb becsülni; de minthogy a' törvénytudó, az orvos, a' kalmár mindenik külön viszi véghez foglalatosságát; azért az ilyenek' érdeke nincs olly szoros egyesülésben, mint az egy vallásu papok' érdekei, kiknél közös tanítmányaik' tiszteltetése 's ellenfeleik' elnyomottatása által az egész testület nyer.“

„Az ellenmondást kevesen tudják békével tűrni; sokszor a' papság e' részben egész a' dühösségig szokott menni. Mert minden hitelességök, 's fennmaradhatások vélekedéseik' elhívésétől függ 's egyedül ők igényelnek isteni 's természet fölötti tekintélyt, vagy csak nekik van némi ürügyök ellenfeleiket istenteleneknek nevezni 's mint ollyanokat kárboztatni. Az odium theologicum közmondássá is vált 's a' legmérgeesebb, a' legdühösebb 's legengesztelhetetlenebbnek tartatik.“

„A' boszuállás' természeti szenvedélye az emberi nemzetnek; de úgy látszik, hogy a' papokban és asszonyokban uralkodik legnagyobb hatalommal; mert boszonzkodásokat nem fakaszthatván ki nyilvános

erőszakoskodásban 's harcolásban, azt képzelik, hogy ezért megvetés' tárgyai; 's kevélységök elősegíti boszuállási hajlandóságukat."

„E' szerint az emberi természet sok vétkei ezen karbelieknél több állandóan megmaradó erkölcsi okok által nagyobb lángra gyujtatnak, 's jöllehet egyes tagok a' közös ragadó nyavalyától menten maradnak, még is minden bölcs kormány szüntelen óvakodik egy olly társulat' merényeitől, melly minduntalan egy pártfélben egyesül, 's mig társulatkép munkálkodik, mindenkor nagyravágyás', boszuállás' és üldözés' lelke által izgattatik."

„A' vallás' természete komoly és magát visszatartó, 's ezen jellem kívántatik a' papoktól, melly őket az illedelem' szoros szabályai közé szorítja 's rendszerint a' rendetlenségektől 's kihágásoktól megóvjá. A' vidámságot ezen testület nem engedi-meg's még kevesebbé az öröm kicsapongását; 's ezen erény talám egyedül maga az, mellyet ők a' karukhoz illőnek vallanak 's kötelességöknek tartanak. Az olly vallásokban, mellyek szemlélődési elveken alapulnak, 's nyilvános szónoklatok az isteni tisztelet' egyrészét teszik, azt is fel lehet tenni, hogy a' papság a' maga idejebeli tudományosságban meglehetősen jártas; noha bizonyos, hogy ékesszóllásbani izléssel nagyobb mértékben bírnak, mint okoskodásbani és bölcselkedésbeni ügyességgel. De ha ki közülök az emberiség egyéb nemes erényeivel, szelidséggel 's mérsékléssel ékeskedik, mint némelleyek közülök bizonyosan ékeskednek is, azt természetének vagy elmélkedésének, nem hivatala' szellemének köszönheti."

El lehet gondolni, melly elszomorodást okozott bennem olly tudósnak, kitől egészen mást vártam,

ilyen gondolkozása. Öntudatom felőlem ugyan azt a bizonyyságot tette, hogy másféle jellemű vagyok, hogy nagyobb vallási buzgóságot 's komolyságot, mint mellyel bírok, soha sem mutatok, hogy képmutatás és alakoskodás természetemmel ellenkezik, hogy sem szerfelett áhítatoskodni, sem áhítatosságomat akar-melley vétekért is kárpótlásnak tartani nem szoktam, hogy nagyravágyásom a' babonák által ki nem elégítethetik, hogy felfuvalkodás nincs természetemben, hogy a' papság' közös érdekét tulságosan soha sem pártoltam; hogy az ugy nevezett theologicum odium tőlem távol van, 's hogy a' boszuállásra sem érzek magamban nagy hajlandóságot. De irtóztam olly testület' tagja lenni, mellynek illy rut közös erkölcsi jellem tulajdonítatik, 's annál inkább is irtóztam, mivel azon esetben, ha ezen rajzolat igaz, attól tarthat-tam, hogy a' közös jellem' pestise előbb utóbb reám is ragadhatna. Ha a' protestáns papság' részéről azt az ellenvetést gondoltam is, hogy Hume' rajzolatja ar-ra legalább hazánkban, hol az olly szegény állapotban van, talám nem illik 's talám nem alkalmaztathatik: ezen gondolat sem nyugtathatott-meg. Mert a' rajzo-latban nem csak az mondatik, hogy minden vallások papjainak jelleme egyenlő, hanem a' Hume' azt is felelhetnék az illy ellenvetésre, hogy a' protestans papi rendben is elég gyom van, melly magasra ugyan fel nem nőhet, hanem csak a' földön terül-el, de a-zért szintolly nemtelen, vagy még nemtelenebb; 's hogy közöttök is, ha fényüzéssel együttjáró felfuvalkodottság nincs is, mászkáló parasztos és koldusi ke-vélység elég találtatik, és hogy az efféle vétkek an-nál rutabbak, ha vastag posztójú 's kopott papi öltö-zetben mutatkoznak.

Vigasztalást 's nyugalmat keresvén, siettem, Spaldingnak nevezetes munkáját, a' predikatori hivatal' használhatóságáról, (Über die Nutzbarkeit des Predigtamtes) elolvasni. Találtam ugyan abban sok szépet és jót, de olyat nem, mi Hume' állításait megcáfolta volna.

Jó geniusom akkor vetete-elő velem kis biblióthekámból egy addig nem olvasott illy című könyvecskét: An Prediger. Fünfzehn Provincialblätter, melly 1774-ben jelent-meg, mellyet Jenában egy árverés' alkalmával néhány krajcáron szereztem, 's melly felől utóbb tudtam-meg, hogy az az olly híressé lett Herdernek fiatalkori munkája. Mint örültem, midőn ebben az egész papi hivatalt minden oldalról a' legnagyobb tüzzel védelmeztetni láttam! 'S melly nagy lett örömöm kivált akkor, midőn benne Hume' állításainak alapos, férjfiás 's bátor lélekkel irt megcáfolását olvastam.

Mint Hume' rajzolatját egészen lefordítottam, úgy ezen cáfolást is fordításban ide iktatni illendőnek tartom.

„Mind azt, mit Hume mond, igaznak véve is (így következik az) kit kell azért okozni? Papi rendünk' szabályai nemeseek és jók, azt a' Hume' sem tagadhatják. Jellemeink, mi előtt ezen rendbe lépünk, közönséges emberi jellemeek, rosszak és jók, jók és rosszak. Nem magunk választjuk magunkat; nem magunk toljuk karunkat egyéb karok közé. Következőleg vagy a' legrosszabbaknak 's csupán gaz embereknek kell ezen hivatalra választatni, vagy a' hivatalban 's a' hivatal körül sárkányoknak, botrányozás köveinek 's kísértéseknek kell lenni, úgy, hogy minden kötelességeknek, mellyeket maga a' hivatal'

természete kíván, ellenére a' legjobb jellemek is olly rosszakká elfajulnak. Ki rak már köröskörül ilyen akadályokat? ki választ? ki helyzi vagy tolja ezen hivatalt a' hivatalok közé ugy, hogy a' magában isteni tűz, pokol tűzévé váljon? — A' politicus urak tehát elsőben egyenesen magok ellen beszélnek!“

„S' továbbá mind azt, mi a' papi rend ellen itt mondatik igaznak véve is, szeretném tudni, melly felebarátszerető ember irhatna egy egész rend, vagy kar ellen, emberek ellen, testvérei ellen a' szánakodás' legkésőbb könnyei nélkül, vagy gúnyoló mosollyal 's örömmel illy pasquilt, mint az erőtlen udvarias Hume? Ki mondhatná 's állíthatná olly nyugodt szívvvel, hogy a' papok nem adhatnak, mint egyéb emberek, természeti gerjedelmeiknek 's érzelmeiknek helyet, hogy azoknak szüntelen kell szemek, szavak 's cselekedeteik fölött őrt állani 's a' tudatlan köznép előtt nyert tiszteltetés' fenntartása végett a' babona' lelkét a' képmutatás' arcfintorgatásai által éleszteti?

„Ha a' katonák' jelleme ezekével mindenben ellenkezik, és olly sokkal becsesb; tehát ki kell az olly rut babonás és képmutató papi rendet irtani, 's helyébe a' nyíltszívű, becsületes, haszonlesés nélküli kiképzett és képző katonai jellemet tenni, 's a' világ közösebb 's jobb kimivelése végett a' szentszékekre 's oltárookra szuronyokat állítani.“

„Ha én mind azt, mit ő hisz, hinném és érezném, meg állapodhatnám-e egy egész karnak, mellyet az emberiség egyéb karaihoz tartozónak hiszünk, illy utálatos torzképe mellett hidegen örvendezve, a' nélkül hogy kérdezném, honnét van a' gonosz? mikép lett ez a' kar ollyanná, 's mint kell rajta segíteni?

és ha úgy találnám, hogy a' mondottak szerint minden rossznak kívülről kell származni, minthogy a' karban magában ellenkező van, melly egészen másképp fordulnék a' kormányokhoz 's fensőhatalmasságokhoz! Nem a' papoktól óvakodásra hívnam én fel ezeket, hanem inkább ellenök felingerelném, hogy a' rosszat lássák és jobbitsák. Tegyetek, így könyörögnék nekik, ti, kik a' földön mindent tehettek, tegyetek a' dolgon változást, mozdítsátok félre az utból azon alkalmakat, okokat és akadályokat, mellyek egy általatok rendelt vagy eltűrt egész karban olly sok nemmes lelkeket elrontanak, mozdítsátok félre a' tudatlan babonás köznépet, mellyet, mint mondjátok, a' papnak úgy meg kell csalni; mozdítsátok félre mindeneket, kikre a' babonásság és csalárdság hat, kivált feleségeiteket és gyermekeiteket, kikkel végre minden összefügg, mozdítsátok félre a' papokat 's jobbitsátok helyettek parancsolatok, adózási rendelkezések 's Hume' erkölcsi 's politikai értekezése által! Melly kormány tápláljon gyujtogatokat? 's melly gyujtogató tehet kárt, ha a' gyujtogatás meg nem engedtetik? vagy nem látjátok-e által veszedelmes voltát ezen társaságnak, melly mint társaság mindenkor nagyravágyás, fősvénység 's üldöző lélek által izgatattik. A' vallás' természete komoly és magasságos! nem enged meg semmi vigasságot, annál inkább sem kicsapongó örömöket! szemlélődési elveken alapult vallásokban, mellyekben az isteni tisztelet' egy részét nyilvános szónoklatok tesziki, azt is fel lehet tenni, hogy a' papok a' tudományosságból jeles részt birnak s. a. t. Egy szóval, ha mint Cæsar a' jósló által az Idusoktól, úgy minden bölcs kormányok

a' nagy eszü gyermek által a' papoktól óvakodásra felszólítanak: akkor bizonyosan a' kormányok is ugy okoskodhatnak, mint Cæsar okoskodott:

*Would he were fatter: but i fear him not;
Yet if my name were liable to fear,
I do not know the man, i should avoid
So soon, as the spare Cassius. He reads much,
He is a great observer, and he looks
Quite through the deeds of men: he loves no plays —
Seldom he smiles, and smiles in such a sort,
As if he mock'd himself — —
Such men as he be never at heart's ease,
Whilst they behold a greater than themselves,
And therefore are they very dangerous“.* —

Herder e' cáfolás után még így szól! Swift ezt mondja: minden karokat gyűlölök; de a' jó Pétert és Pált minden karban szeretem. Más ezt fogja mondani: minden karokat szeretek, de a' rossz Pétert és rossz Pált mindenik karban gyűlölöm; 's mind a' kettőnek igaza van. A' kar nem egyéb, mint korlát vagy sorompó, a' korlátban 's a' sorompók között sok jó és rossz erők munkálkodhatnak, mindenkinek ítélete a' szerint üt-ki, mint a' rossz vagy jó erőkre néz; a' sorompókat egyik egy, másik más szempontból nézi, 's nézetei szerint ítél. Azonban a' bölcs, úgy hiszem, inkább néz a' benső értékre, mint az alakra; 's a' tökélesen bölcs pedig mind a' kettőre. Következéleg mint akarmelly dologról a' természetben, úgy ítél a' papok' seregéről is; nem mondja, hogy közöttök semmi rossz sem volna 's nem költ rájuk tulzólag jó tulajdonságokat; mind a' sorompókat, mind a' só-

rompók között munkálkodó erőket illendőkép méltányolja, 's úgy tartom, hogy csak az ilyen az igazán megvilágosodott felbarát“.

Azokat, mik itt Hume állításának cáfolására mondatnak, többszer megfontolván 's e' részben sorsommal megengesztelődvén, feltettem magamban, hogy hivatalomat nemcsak nem szégyenlem, hanem abban hiven munkálkodni dicsőségnek is tartom, 's hogy egyfelől minden vallásbeli tisztitársaim' gyarlóságai iránt türelemmel viseltetem, 's hasonló hibákba eséstől tehetőségem szerint őrizkedem, másfelől az ezen hivatalt nem becsülők sőt gúnyolók által nem csak hivatalom iránt meg nem hidegedem, hanem inkább arra naponkint alkalmasabb 's ügyesebb lenni igyekezem. Mint tellyesítettem feltételemet, az utóbb említendő cselekedeteimből fog valamennyire kitetszeni. — Most viszatérek Nagy - Baráti életem némelly környülményeinek rajzolására.

A' győrvidéki alkalmas nagy terjedelmű síkság Győrtől egy órányira a' Pápa felé menő postautról bal felől kellemes változatossággal, legelőbb szakaszta-
tik félben a' csanaki, méfői, kis-baráti, nagy-baráti és nyuli szőlő hegyek által, mellyekben sok résztint sorban, résztint szanaszétt épült 's lakosokkal tellyes házacsok találhatók. Hallgatóim legnagyobb résztint e' szőlő hegyek között laktak, 's jóllehet csak szőlőmivelésből élő zsellérek voltak, mindazáltal, mivel minden csekélységet, mit szorgalmokkal 's takarékosságokkal szereztek, a' szomszéd városban naponként pénzé tehettek, nem nyomta őket szerfelett nagy szegénység 's egyszersmind e' közlekedésnél fogva erkölceiket is kevesebb durvaság billyegezte, mint elszigeteltségek gondoltathatná. A' helységekben keve-

sebb számmal lakókat pedig nem csak ezen tekintetben, hanem azért is a' szerencsésebb adózók közé lehetett számlálni, mivel szőlőmivelés mellett szántóföldekkel birás is elősegítette gyarapodásokat. A' hegybelieket a' távolabb eső sághegyieken kívül lelkipásztori gondviselés gyakorlása végett gyalog kelle meglátogatnom, mert vonós marhája kevésnek volt, 's ha lett volna is nem mindenüvé lehetett szekéruton menni. De akkori fiatal koromban az illy gyalogolás nekem a' helyett, hogy vesződséget okozott volna, inkább többnyire mulatságul szolgált, még pedig nem csak az esztendő szebb részeiben, hanem még télen is minthogy hóban gázolódni csaknem szenvedélyesen szerettem. —

A' sághegyiek' betegekhez 's halottjaikhoz kocsin vittek-kí, 's illyen alkalommal egykor kevésben mult-el, hogy igen szerencsétlenül nem jártam. Egy pár nagyon jó vérű 's hámhoz még csak akkor szoktatott csikók küldettek érettem. Ezek megbokrosodván elkaptak 's irtóztató sebességgel az uton kívül ragadtak bennünket. Szerencsénkre tágas térségen nyargalódhattak velünk, 's kocsisom által, ki nagyon erős és különben is derék ifju volt, megállítathattak. Ijedésünknek annál nagyobbak kellett lenni, mivel hivatalbeli elődöm kevéssel az előtt hasonló elkapatás alkalmával a' kocsiból kiugorván szörnyű halált halt, de másfelől kocsisomat, mint ijedésünk megszűnése után maga mondotta, épen ezen eset lelkesítette előbb soha nem érzett örömutatásra; az a' gondolat, hogy talán lelkiattya gyilkosa lesz, villám sebességgel keresztül futott rajta 's magán kívül ragadtatást szült benne.

Hiveimet ottan ottan egészséges korokban is megszoktam látogatni, 's egy illy látogatás történetesen nagyon hasznos intést és leckét ada. Az a' jó ember, kinél ekkor egy szép őszi ünnepi napnak délestén voltam, szívésségét akarván mutatni, pincéjében találtatott borral, az az, csipős mustal is kínált. Noha mint a' borivásban akkori kezdő, keveset ittam, még is mikor a' szobából a' szabad levegőre mentem, kábulást éreztem, 's igen szerencsésnek tartottam magamat, hogy kábulásomat eltitkolhattam, de egyszersmind erősen is feltettem magamban, hogy attól fogva minden részegítő italoktól gondosan őrizkedem, melly feltételemet egész életemben meg is tartottam. E' magam eltökélését nem tartom ugyan részemről nagy erénynek, minthogy ez iránt, mint eddigi elbeszéléseimből kitetszik, ekkor már harmadszor vettem intést, 's azon kívül a' szesz italoktól óvakodás még akkor nagy magam megtagadásába sem került. Mindazáltal akarmelley kicsiny erény volt is ez nálam, igen óhajtanám, hogy mindenek, különösen a' falusi predikátorok és iskolatanítók, kik olly körülmények között, mint én akkor voltam, gyakran szoktak lenni, mennél előbb hasonló őrizkedést és óvakodást tennének-fel magokban 's feltételeket szentül meg is tartanak. Példák bizonyítják, hogy ők e' részbeni vigyázatlanság miatt kicsinyenként vagy hivataljokat alacsonyító parasztos társalkodásra, vagy épen mikor észre sem veszik részegeskedésre csábítatnak-el. Mint minden véteknél, úgy itt is mindjárt eleinteni kell 's akkor lehet legfoganatosabban el-lentállani:

*Principiis obsta, sero medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.*

Erzittre vor dem ersten Fall!

Denn sonst fällst du mehr, als einmal.

Az oskolatanító, ki a' gyülekezetben az én oda-
menésemkor hivataloskodott, csak kevés-sel volt idő-
sebb mint én, 's mind ügyességére, mind szorgalmá-
ra nézve a' jobbak közé tartozott, 's azért nem soká-
ra predikáló mesterré 's utóbb predikátorrá is leve. Az
utánna következő ötet mind ügyességével, mind hiva-
talbeli buzgóságával, mind egyéb-b magaviseletével,
mind tudományos készületével nem csak utolérte, ha-
nem felül is haladta; de szerencséjére 's előmenetelé-
re nézve utóbb nálánál jóval hátrább maradt. Mint-
hogy történetei szánakozás nélkül nem juthatnak e-
szembe, azért itt azoknak egy-két környülményeit
megemlítem, annak bizonyságául, melly sok kárt o-
kozhat egyetlen egy vigyázatlanság is. Ez a' fiatal
ember mintegy 19 esztendő-s korában, nagyhéten,
mikor épen Nagy-Baráti-n a' mesteri hivatal megürült,
hozzám jött olly ábrázattal, mellyen a' szomorúság
festve volt, 's magát mint soproni tanuló nálam beje-
lentette. Egykét szóból álló beszélgetésből mindjárt
kitetszék, hogy nem ügyetlen, 's nem rossz tanuló-nak
kellett lennie. Kérdezém tehát, minthogy érdeklett,
mi lehet baja 's mi okozhatja levertségét. Ismételt
barátságos kérdése-mre ő így beszélé-el történet-cit:
„Én, ugy monda, a' soproni oskolákban ez eszten-
dőben végeztem volna el tanulásomat; de egy kü-
lönös eset félbeszakasztatta azt velem.“ Kérdém
miből állhata az. Ő így folytatta beszédét: „egy tanu-
ló társomra egy pasquil terjesztetett-el, mellyben az
egy leánnyal együtt, ki szeretőjének tartatott, kigunyol-

taték. A' vers a' tanuló ifjuság között köz beszélgetés tárgya lett. Szerzőjének nem sokára a' közvélemény engem tartta 's meg kell vallanom, hogy én voltam az. A' dolog egy kis idő múlva feledékenységre látszott menni. Ekkor azon tanuló társom, ki a' gunyolat' tárgya volt, barátság színe alatt, egy déleesti szünnapon kihivott sétálni. A' sétálás közben különféleről barátságosan beszélgeténk. De midőn a' várostól távol, egy szép tájékon leültünk, egyszer felkél, egy pisztolyt vesz elő 's azt nekem tartva ezt kérdezé tőlem: mond meg, mit érdemel az, ki tanuló társát így rágalmazza? Én illy hirtelen meglepetve 's megijedve semmit sem tudtam szólni. Ő pedig engemet derekasan megpirongatott 's lehordott, de többet nem tett, hanem azzal megelégedett, 's így váltunk-el egymástól. Én az illy váratlanul 's véletlenül történt megszégyenítettésemén úgy megzavarodtam 's háborodtam, hogy vissza sem mentem Sopronba, hanem egyenesen Pozson felé vettem utamat, olly szándékkal, hogy ott katonává leszek. Azonban a' menés közben vérem valamenyire lecsendesedvén szüleimhez jövék 's ott meghallván, hogy itta' mesteri hivatal üres, azzal a' kéréssel jövök ide, hogy méltóztassék tisztelendő uram ezen hivatalra a' gyülekezetnek engem ajánlani. Ezen vallástétele után több oldalról vizsgálgatám tanulási előmenetelét 's azt a' középszerűsége felülemelkedettnek találtam; igyekeztem őtet vigasztalni 's bátorítani, tanácsoltam neki, hogy menjen vissza Sopronba, békéljen meg tanuló társával, végezze-el tanulását, 's biztattam, hogy belőle jóra való predikátor lehet. De ő állhatatosan azon állítása mellett maradott, hogy szégyenlése semmikép sem engedi visszamenését és tanulása' folytatását. E'

szerint ajánlám ötöt a' gyülekezetnek, ajánlásomra meg is választott, 's valamig mellettem volt, mindég nagyon dicséretesen viselte magát. De utóbb egy nagyon szerencsétlenül választott házastárs miatt szerencséje a' helyett hogy javult volna, inkább romlott és talentomai 's tudományos készüllete mellett is csak oskolamester maradott, 's még az oskolamesterek között is csak középszerű ekklézsiákban.

A' katolikus plébánusok közül a' nagy-barátival, kisbarátival és nyulival jöttem gyakrabban érintkezésbe. A' nagybaráti egy legjobb idejebeli nagyon egészséges ember több vallási buzgósággal, mint tudományossággal birt 's erántam inkább hidegséggel mint jósággal viseltetik, de különben nagy bajt nem okoz. — A' kisbaráti egy éltes exjesuita, valamikor hozzá mentem, a' legnagyobb emberséggel látott 's velem nyájasan beszélgetett; de egykor összeütközésre adott alkalmat. A' kis-baráti helységben, hol hallgatóim csak három háznépből állottak, a' mészáros, ki ezek közé tartozott, 's kit köztudomásra ő nagyon szeretett, megkülönböztetve becsült, 's kivel jóságát és szivességét is gyakran tapasztaltatta, meghalálozott. Minden várákozásom ellen az a' jelentés tétetik nálam, hogy a' plébánus nem akarja a' helység' temetőjébe temettetését megengedni. Ezt alighihetvén, hozzá menék 's kérdezem, ha igaz-e, mit nálam jelentettek 's mit én fel nem tehetek. Igen is úgy van, ez vala felelete; igaz hogy ő nekem nagyon jó emberem volt, de annál inkább sajnálom, hogy testét temetőnkbe nem engedhettem temetni. Mondottam, hogy közös temetők több helyeken vagynak. Én azt tudom, felele, de részemről 's elveim szerint nem hagyhatom eltemetni. Azon

ellenvetésemre pedig, hogy a' királyi helytartó tanács egy intézvénye szerint a' földesurak minden vallásbeli jobbagyaik' számára tartoznak temető helyet adni, azt felelé, hogy úgy vagyon; de magunkat kell okoznunk, hogy nem adattunk magunknak a' földes[uraság által temető helyet: *vigilantibus jura*. Elég az, hogy kén-telenek voltunk a' holttestet a' kisbaráti hegybeliek' temetőjébe eltakarítani.

A' nyulí plébánusban, egy hasonlóképp féltés férjűben, legtöbb tudományos műveltséget és igaz fele-baráti szeretetet tapasztaltam, 's azért azt több ízben meg is látogattam. Ez egykor tudományos beszélge-tésünk' alkalmával, de bizonyos félénkséggel és titkolódás' hangján azt a' nyilatkozást is tette, hogy a' katholika egyház' ezen állítását: *extra ecclesiam catholicam nulla salus*, nem kell betű szerinti értelemben venni, 's hogy mit a' katholika egyház tévelygésnek tart, csak az Isten ítélheti-meg, ha val-lyon az meggyőzethető tévelygés-e, vagy meggyőz-hetlen: *fides ad salutem est necessaria*, de a' *fides* kétféle, *explicita* és *implicita* 's az Istenség az utólsóval is megelégszik, ha az ember szíves igyekezete mellett sem juthat az igazság' bő-vebb esmeretére.

Szomszédságbeli predikátor társaimmal semmi viszálykodások sem fordultak-elő, de szorosabb bará-ti szövetekezés sem létezett. Egyfelől életidejekre, 's alkalmasint elveikre nézve is tölem nagyon különböz-tek, másfelől győri barátim által annál nélkülözhetőb-bekké lettek, minthogy ezek jóval közelebb laktak hozzám, mint ők.

Házi környülményeimre nézve leginkább két történet egyörvendetes, és egy gyászos érdeklette nagy-

baráti predikátorságom alatt szívemet, egyik az, hogy 1797-ben első gyermekem Lajos fiam született, másik az, hogy jó anyám, miután ezen unokáját csak egy-párszor láthatta, élete olly korában, mellyben emberi mód szerint magának még számos esztendőket ígérhetett, váratlanul meghalt.

Halála, melly szívemet mindenkor igen megsebhette volna, ekkor annál mélyebb szomorúságot okozott, minthogy egyfelől kivált testvéreimet a' nekik nagyon szükséges anyai dajkálástól fosztotta-meg, másfelől olyankor történt, midőn családi ünnepre egy kedves rokonunk' lakodalmára ép-egészségben 's jó kedvel készült, 's olly hirtelen 's véletlen szélütés által, hogy az atyámat, ki, engem is az ünnepélyre akarván hívni, hozzám elindult, utjából kellett a' gyászos esetre visszahívni. Szívemből folytak tehát e' következő rendek, mellyeket egy katonatiszthez írtam: *)

*Akkor én, mély sebem' éles fájdalomban
Meghitt ciprus erdöm' gyászos árnyékában
Ülvén, mint az őszi falevél hervadtam
'S jó édes anyámért könnyeket hullattam,
Kit oh! korán elzárt a' mindnyájunk' anyja
'S ki szívemnek több volt, mint a' föld' arannya!*

A' polgári kormányok' javítása iránti hiu'ábrándozásokból az idő külömben is józanított; de józanulásomat a' következő eset is nagyon elősegítette. Egy barátom németországban az egyetemi pályát ve-

*) L. 'Sebbe való könyv 1799-dikre.

lem együtt futotta 's kivel ott a' francia forradalom-ból reménylhető boldogságról fiatal ésszel sokat okoskodtunk, vagy inkább álmodoztunk, hazánkba visszajövetele után is darab ideig annyira tele volt a' francia-országra áradott boldogság' képzelésével, hogy hivataláról önként lemondván erősen feltette magában a' francia-országba mehetésre minden módot megpróbálni, 's életét ott tölteni. Utját e' szándéka' véghezvitelére felém vevé, tervét velem közlé 's hosszabb beszélgetésünk után azzal az ígérettel bucsuzék-el töltem, hogy szándéka mikép sikerüléséről engem valami módon tudósítani fog. 'S valljon mikép sikerült szándéka? Akárhogyan tette szerét, egész Strassburgig elutazott, vagy inkább odáig kilopódzott. Ott már francia kormány alatt nagy bámulással 's nem kevés boszorkodással tapasztalta, hogy az egyenlőségről 's arany szabadságról táplált reményei hiuk voltak, hogy nyomort és panaszt eleget, de kevés megelégedést talált. 'S miután ott kevés ideig mulatott, sietett ismét hazájába visszatérni. Ekkor is meglátogatván nem győze eléggé panaszkodni, melly igen megesalatkozék várakozásában.

Illy foglalkozásaim, örömeim, multságaim, időöltéseim 's tapasztalásaim között az idő sebesen eljárt, 's én sorsommal megelégedvén helyem', változtatásáról legkevesebbé sem gondolkodtam, midőn harmadik esztendőm vége felé superintendensem a' kövágó-cörsi megürült gyülekezetbe predikátornak ajánlott. A' gyülekezet elébb predikálásom' meghallgatására követeket 's nem sokára azután meghívó levelet küldött. A' hívó levélben minden ajánlások 's feltételek olyanok voltak, hogy azokat örömeist elfogadhattam 's a' nagy-barátiak szívesen marasztó kérése-

ket megköszönve el is fogadtam. Midőn már bucsuzásomra 's hordozóskodásomra az idő meg volt határozva, ekkor a' kerületi felügyelő Matkovich Pállal kellemetlen összeütközésbe jöttem. Ez esperesemhez ilyen értelmű rendelést küldte: „ugy esik értésemre, hogy a' kövágó-örsi gyülekezet tiszt. Kis János urat megakarja hívni, vagy talán már meg is hívta predikátorának. Minthogy ezen fényes gyülekezetbe seniornak való férjfi kívántatik; tiszt. Kis János ur pedig még a' seniorságra nagyon fiatal, azért ezennel felszólítom tisztelendő senior uramat, hogy őtet tiltsa-el a' hivatal elfogadásától, vagy ha azt már elfogadta, hagyja-meg neki, hogy a' hívó levelet tüstént küldje vissza.“ Seniorom ezen rendelést pontosan tellyesítette. Zavarodásomat, melybe az által jöttem, ki nem mondhatom 's hevenyében, vérem meghülését sem várván, két levelet irtam, egyet senioromhoz, mellyel sajnálkozásomat nyilatkoztattam; hogy megyéjebeli olly prédikátornak, ki törvényes uton jár, jobban pártját nem fogja, másikat a' felügyelőhez mellyben jelentettem, hogy a' rendelésnek nem engedhetek, mert ha azon gyanura, mellybe gyülekezetem előtt eshetném, hogy valamelly vétkemért tiltatom-le, nem ügyelnék is, már késő volna minden intézeteket, mellyeket elköltözködésem eránt tettem meg másítani. Az utóbbtól azt a' választ vettem, hogy ne merészeljek rendelése ellen cselekedni; mert ellenkező esetben nem maradnék büntetés nélkül. Mind a' mellett megtettem az engedetlenség' lépését, mellyet környülményeim valamennyire menthettek, de az előjáró iránti kötelesség ellenzett. A' kövágó-örsiek a' kitűzött napon eljöttek érettem, 's miután egy előkelő nemes ember, ki vezérek volt 's kinek

a' tilalmat felfedeztem, a' felelősséget egész gyülekezete' nevében felvállalta, én minden tartózkodás nélkül elköltözködtem. Bucsuzásomat gyülekezetemtől 1799 - ben épen virág-vasárnapján tartottam, mellyen az előtt három évvel nála beköszöntöttem.

Második szakasz.

Kővágó - cörsi predikátorságom.

Kővágó-örs Zala - megye' alsó részében Keszthely és Füred között csaknem középen a' Balatontól egy kis fél órányira fekvő nagyrészt nemesekből álló népes helység. Terjedelmes határa, melly a' benne találtató több templomromok után ítélve a' török pusztítás előtt több falukat foglalt magában, a' hasznost és szépet nagy mértékben egyesíti. Földje legnagyobb részint kőves, de mint hihetőleg vulkáni tűzokádás' maradványa, nagyon termékeny. Tájékát a' sok sik mezők, mosolygó szőlősdombok, kis erdők,

sok formájú hegyek 's azokon vár-omladékok hazánkban a' legregényesebbek egyikévé teszik. A' képzelődés nem kívánhat gyönyörködtetőbb táplálékot, nem a' szív felemelőbb tárgyakat, mint millyenek itt vagnak. 'S ide 28 esztendő koromban helyezte engem a' jó szerencse.

A' kedvezéseknek, mellyekkel jó hírű új-predikátor fogadtatni szokott, reám nézve semmi nemci sem hiányoztak. Minden rendű hallgatóim részint csapatonként, részint egyenként szeretettel és bizodalommal jöttek köszöntésemre. De ezen kívül új pályám kedveltetésére mindjárt eleinten egy olly dolog is történt, melly a' maga nemében ritkaságnak mondathatik.

A' hivatalbeli előd valamennyire kitűnő utódját többnyire irigy szemmel nézi 's gyakran kissebíti is: én egészen ellenkezőt tapasztaltam. Murman György, ki után a' hivatalviselésben következtem, részint korosság, részint többszöri szélütés miatt elerőtlenedvén mind a' prédikátorságról, mind a' seniorságról, mellyet azzal együtt viselt lemonda, és saját házába nyugalomba lépe. Ez, midőn első predikáziómat tartottam, bevezetteté magát a' templomba, 's tanításom meghallgatása után mindeneknek, kik őtet látogatták (mit pedig az előkelők közül sokan és sokszor cselekedtek) engem forró részvéttel ajánlott, ismételve szívökre kötven, hogy megbecsüljenek 's azt jövendölvén felölem, hogy belölem ha Isten éltet nagyon jeles, vagy saját szavai szerint nagy ember lesz.

Murman a' maga idejebeliiek között több tekintetekben a' világosabb eszűek, ékesszólóbbak 's jobb szívűek közé tartozott. Kövágó-eörsön virágzó fia-

tal korban kezdé predikátori hivatalát. Hozzá által ellenben lakott egyik legvagyonosabb hallgatója 's vele egy derék leánya, ki házasságban egy györmegyi urral csak néhány hónapokat töltvén, gyermektelenül özvegységben maradt. A' fiatal predikátor a' szép személyt megszerette, 's vizonszeretetet nyert, 's ámbár házassági szándékában, az atya által, ki leányát nem nemesnek adni nem akarta, soká gátoltatott, még is utóbb minden akadályokat meggyőzvé, célját szerencsésen elérte. — Házassága által földes urrá tétetvén, kényelmesebben élhetett, mint más magához hasonló lelkészek. Kényelmeit nevelte hallgatói szeretete is, melyet olly mértékben birt, hogy általok a' ráckozári gyülekezetből, hová mint jövedelmesebb helyre elköltözött, nem sokára ismét vissza hivatott, miután utódja, egykori téti mesterem, nagy hidegséget tapasztalván, egy kisebb gyülekezetbe elment. De kényelmei 's örömei közé, mintha szerencsáját a' sors irigylette volna, sok keserűség is vegyült. Egykor éjjel tolvajok által, kik tanuló szobájába betörték, ágyában megkötöztetett 's kiraboltatott. Másszor egyik szerencsés házasságban élő kedves leányát kora halál által elvesztette. Ismét egyébkor egyetlen egy felnőtt fiját, ki szüleivel 's testvérivel együtt fürödött 's vigyázatlanságból a' vízbe messze bement, szemei előtt a' balatonba fulni látta. Későbbi esztendeiben pedig több rendbeli szélütések által magával jót tehetlenné lett. Én ötöt ezen utóbb említett állapotban találtam, 's ha tiszteletemet érdemei is igényelték, szerencsétlensége 's irántami jósága méginkább nevelték. Ha most élne, nagy örömét látná abban, hogy egyik unokája egy köztisztelőben álló jeles első al-ispán hitvесе.

Az illy derék férjfit hivatalában felváltani nekem annál nehezebb feladat vala, mivel több hivatalbeli foglalatosságok vártak reám mint mennyit előbbi helyemen találtam. A' biblia olvasással 's magyarul járó hétköznapi könyörgéseken kívül minden vasárnapon dél előtt is, dél után is predikációt kelle tartanom, halotti elmélkedések igen gyakran kívántattak, 's két oskolára vigyázás is több munkát ada. De hallgatóim mindjárt eleinten nyilatkozott szeretetében bizván, jó reménnyel láttam dolgomhoz, 's reményem nem is csalt-meg. A' tanítást fiatalkori erőm annál inkább meggyőzte, minthogy a' számosan összesereglett hallgatóság hozzá nagyobb kedvet adott. Az oskolai gondokat pedig nagyon könnyítették mind a' kövágó - eörsi anya, mind a szepezdi leány gyülekezetbeli mesterek, kik közül kivált az első egy szeretetre méltó fiatal ember az oktatáshoz nem rosszul értett, kötelességeiben szorgalmasan eljárta 's tanácsomat is örömeit bevette.

Legnagyobb vesződséget okozott egy visszaélés, melly iránt mindjárt eleinten sok panaszt hallottam, 's mellyet magamnak sem lehetett hamar észre nem vennem. A' gyülekezet több hegy-vámos szőlőket és olly szántóföldeket birt, mellyek a' predikátorok és mesterek által használtakon kívül fennmaradtak, 's a' gyülekezet számára esztendőnként bor-collecta is tartatott. Az ezekből bevett 's nem kevésre menő jövedelmet néhány esküdtek a' csapszéken úgy el szokták költeni, hogy belőle az ekklézsiának csaknem semmi sem jutott. E' bajt kelle orvosolni. — Birtokosabb hallgatóim között volt egy vármegyei táblabíró, egy vármegyei biztos és egy vármegyei esküdt. Ezeknek megjelentettem a' dolgot 's annyira szívekre beszéltem

hogy tanácskoztak velem, mikép lehetne mind az ekklezsia, mind a' helység' gazdaságára nézve jobb rendet behozni. Általok megbizatva egy tervet készítettem, 's abban az esküdtek elibe szabályokat irtam, mellyek szerint kötelességeikben eljárni tartozzanak. A' terv jóváhagyatott 's egyszersmind azon esetre, ha a' régi esküdtek e' szabályok' megtartására magokat nem köteleznék, helyekbe a' jobb gondolkozásu fiatal férfiak közül mások szemeltettek - ki. E' meglévén köz-gyűlés tartatott, 's minthogy az öreg esküdtek nagyrésze az ujságot ellenezte; tüstént felolvastattak a' kiszemelték' nevei 's a' javaslat a' község nagy meglegedésével elfogadtatván, az ellenkező esküdtek kimaradtak, az ujonan választottak pedig a' szabályok' megtartására köteleztettek. E' szerint ekkor vége lett legalább egy időre azon falusi zsarnokoskodásnak, mellyet utóbb több helyen is tapasztaltam, 's melly fájdalom olyan mint a' hydra, úgy hogy akar hány feje leüttetik is, ujjak szoktak helyetnek nőni.

Ha szintén e' cselekvénynél a' karpit mögött igyekeztem is maradni, részvételem még is köztudomásra jutott. Jó szerencsém volt, hogy az ekkép megbántatott néhány öregek' boszuállásától, ha valamit ellenem próbáltak volna is, hallgatóim' szeretete mellett nem félhettem. Azonban nem csak próbát, nem tettek; de neheztelést sem mutattak; sőt fülembé jött értesítés szerint egyik közülök együtt létekkor ezt mondotta: „adta papja ugyan rászedett bennünket; de úgy tartson még is derék ember, mert meg kell vallanunk istentelenség volt, mit elkövettünk“.

E' vessződség' végződése után nem csak foglalatosságimban kevesebb gondal járhattam - el, hanem mulatságaimban is könnyebb szívvvel vehettem részt.

Üres óráimban nem tudtam eltelni a' tájék szépségeinek élvezésével. Gyakran kiballagtam a' balatonhoz, annak majd sima tükkrét, majd haragos hullámaint szemléltem, vagy az átellenben fekvő Somogyon legeltettem szemeimet, vagy a' partján található köveket vizsgáltam, mint kiégett töredékit egy hajdan virágzó mezőségnek. Másszor a' hajdani templomok' dűledékit látogattam - meg 's képzeltem a' különbséget azon régi idők között, melyekben itt annyi helységek elpusztitattak, 's az ekkoriak között midőn szerencsétlen elődök boldogabb maradékai békével éltek 's a' romok mellett az utastól enyelegve ezt kérdezték: földi, hiszi-e hogy e' templomban tegnap előtt misét mondtak? 's a' hinni nem akarónak a' rejtvényt mosolyogva magyarázták-meg, hogy a' mise-mondás nemcsak tegnapnál, hanem száz esztendőnél is előbb történt. Egyébkor egyik vagy másik erdőskében olvasgattam, vagy sétálva azon jelesebb régibb 's újabb írókat, kiket vagy munkáikból vagy tudósításokból esmertem, emlékezetemben uj életre hoztam, érdemeikről gondolkodtam 's a' fák suhogása által lelkesítette nekik tisztelettel hódoltam. Még többször bámultam a' tájékon koszoru formára elvonuló sok alaku hegyeket, a' természet' ezen csuda játékit. Egyszer kétszer felmentem a' csobánci és hegyesdi várak' omladványaihoz is, 's a' magasról a' paradicsomhoz hasonlítható környéket szemléltem, vagy elmélkedésemmel a' régi idők' történeteibe merültem.

A' fiatalkori képzelődés az illy néma és lelketlen tárgyakban is sok gyönyört tudott találni, mindazáltal, efféle szép tárgyak lelkem vágyainak nem tehetek egészen eleget, szellemibb 's nemesebb örömöket is kívántam emberek' társaságában. Illyeneket is találtam/mind a' helységben mind a' környéken.

A' kövágó-eörsi pápista és lutheranus előkelő nemesekek szép egyetértésben éltek. A' birtokosabbak nyáron vasárnapi 's ünnepnap délesteiken sétálással, kivált a' kékkuti savanyu vízhez menéssel, télen pedig gyakori beszélgetésekkel, 's estvénként néha kártyázással, néha táncvigalmakkal is mulatták magokat. A' középrendűek a' téli délesteket arra is fordították, hogy csutora borokkal seregesen a' halászek eleibe mentek, boron halakat cseréltek, mellyek a' pincéknél frissében megsüttetvén jó bor mellett jó izü uzsonát adtak. Mind ezen mulatságokban én is gyakran részt vettem.

A' szomszéd evangélikus és reformatus predikátorok mindnyájan jó indulattal viseltettek irántam, 's gyakran jó kedvel társalkodtunk együtt. Kettő közülök különösen megkedvelteté magát velem. Lakos Ádám, kit Murman' helyébe seniornak választottunk, 's szerénysége miatt e' hivatal' felvállalásra csak alig bírhattunk, szelídsége, jámborsága, képmutatás nélküli isteni félelme, hivatalbeli buzgósága 's általában lelke' jósága által hamar nagy tiszteletem tárgyává lett, 's valamig élt mindig az maradott. Bellic vagy mint megnevesedése után neveztetik Belicay Jónással pedig, ki akkor szent - antalfai predikátor volt, 's most kemenes - allyai senior *) és vas - megyei tábla-

*) A' seniori hivatalról azolta önként korossága miatt lemondott.

biró, olly szives barátságot kötöttem, melly negyven esztendőkön keresztül szakadatlanul tartott 's most is tart, és sok örömet adott, 's most is ad. Olly tudomány szomjuhozó 's olly jelessé lett autodidaktost 's a' mellett olly nemes szívü embert mint ő keveset esmertem.

A' katholikus plébanusokkal szép békeségben éltünk, 's egyszer másszor nyájas társaságban is részesültem velök. Leginkább megszerettette velem magát a' petendi, egy nagyon barátságos indulatu megvilágosodott eszü férjü 's mint ilyen a' babonás vélekedések' buzgó irtója.

A' vidéken lakó miveltebb és tudományosabb világi urakkal is igyekeztem esmerkedni; 's ezek között gróf Festetics György, Spisics és gróf Porcia elseteljthetetlenekké lettek előttem.

Legelsőben gróf Festetics György személyéhez kívántam szerencsés lenni, nemcsak híréért 's tekintetéért, hanem azért is, mivel esmeretlen létemre már elébb is részesültem jótéteményében. Egyik érdemes hallgatóm Diskay Ferenc táblabiró, ki még most is él 's a' zala-megyei evangélikus egyház vidék felügyelője, több ízben szokta sármelléki jószágát, melly Keszthely mellett feküdt, 's hová az ut ezen keresztül vitt, megtekinteni 's engem örömet elvitt magával. Nyári napon hajnalban indultunk utra olly szándékkal, hogy visszajövet fogok a' grófnál udvarolni. Hat óra tájban mentünk-ki Keszthelyről 's a' gróf már ekkor georgikonja felé sétált. Tűrhetlenségemtől ösztönözve leszállék a' kocsiról 's mindjárt megtevém köszöntésemet. A' legleereszkedőbb szivességgel fogada, nála marasztalta 's Diskayval is megígérteté, hogy ebédre hozzá fog jönni. Engem a' georgikon

épületébe tüstént bevezetvén, minden professorokat összegyűjtvén, mindeniket megnevezvén, mindenik hivatalát megmondván, 's a' leckék' rendét elszámálván az ott találtató temérdek sok gazdasági eszközöket 's egyéb készületeket, mellyeket nagy áron összeszerzett, megmutogató. Azután velem legelőbb a' georgikonhoz tartozó telekre, tovább több helyekre különösen a' Fecnékhez is elsétálván, mindenre a' mit láttunk 's találtunk figyelmeztete 's általában különféle gazdasági intézeteiről bőszeges tudósítást ada. Dél tájban értünk vissza a' kastélyba; de még ekkor is, ámbár jól el voltunk fáradva, méhesének és biblióthekájának megnézésére hívott. Mind a' két helyen sok vonta magára figyelmemet és csudálásomat, de semmi sem olyan nagy mértékben, mint a' tulajdonos, kinek nem csak a' gazdasági tárgyakban, hanem a' tudományokban is széles esmereteit és jártasságát nem győztem bámulni. Ebéd után fogadtatásommal igen megelégedve 's olly szándékkal váltam - el ettől a' némelly külsőségi különösségek mellett is tagadhatatlanul nagy férjfitől, hogy látogatást, mire maga is felszóllított, másszor is fogok nála tenni. E' szándékomat többször is teljesítém 's annyival is örömöstebb teljesítettem, mivel Ásbót János barátom is, ki ekkor tájban lett a' georgikon' archonává magnesi erővel huzott magához. Ez sem győzte ura' széles tudományát, különösen a' gazdasági dolgokban, magasztalni, 's azt is beszélte, hogy ámbár ő kosáronként hordatta-el biblióthekájából a' maga szakjához tartozó könyveket, az csaknem mindeniket pontosan megbírálta 's megmondotta mellyik ér többet vagy kevesebbet 's mellyiknek mellyik része van jobban vagy rosszabbul kidolgozva. Nagy olvasottságát

's tudományát nekem is többször volt alkalmam tapasztalni, mert beszélgetéseiben, a' politikát kivéve, egyéb esmeretekre örömet és nagy részvéttel kiterjeszkedett.

Spisics János, kevéssel az előtt Zala megyének híres első al-ispánja, miután e' hivatalából legfensőbb rendelet által kitétetett, Kis-Görbön philosophi otiumban élt 's leginkább jó könyvek' olvasásával töltötte idejét. Egy nagy eszü, sok olvasottságu és tapasztalásu férjfi, nagyon tüzes magyar, de valamennyire szabadabb nyelvü, mint az akkori környülmények engedték. Valahányszor meglátogattam, mit pedig több ízben cselekedtem, mindenkor nagy szíves-séggel láta, életismeretének 's tudosságának kincstárából velem sok esmereteket közle, 's válogatott munkákkal ellátott kézi biblióthekájából jó könyveket nagy készséggel kölcsönöze. Soha sem váltam-el tőle, hogy ezt ne gondoltam volna: Vir ad res agendas natus; kár hogy talentomaihoz illő hivatalokat nem viselhet!

Gróf Porcia, ki katonaságból kapitányi ranggal kilépván 's megházosodván Sümeg - Rendeken lakott, magányából a' világ' akkori nagytörténeteit gondos figyelemmel kísérte 's bölcselkedő ésszel bírálgatta. Ennél is gyakran megfordultam 's mindannyiszor ujjabb és becsesebb oldalról tanultam ötlet esmerni és tisztelni. Csudáltam egyéb tudományát is, de leginkább eszének a' politikában mélyen beható élességét. Ő, mit akkor hinni nem akartam, 's mi nem sokára megtörtént, azt is megjövendölte, hogy Napoleon utóbb császárrá fogja magát tenni, mint hajdan Augustus. Ha Spisicstől sok jó régibb könyveket kaptam, ettől az akkori legujabb francia és német jó könyvek-

ből és journátokból annyit olvashattam, mennyit olvasni győztem. Általában tanuságos beszélgetésével és sokféle szivességével örökös hálára kötelezett. Nem tudom él-e még, vagy nem. Bizonytalan hír-ből azt hallottam, hogy Olaszországba ment 's ott egy magva szakadt rokona' halála után a' családját illető hercegséget öröklötte. Salve, szép talentomu, szép eszü és szép szivü gróf vagy herceg ha még élsz; ha pedig meghaltál: have cara anima.

Horváth Jánossal is, ki utóbb fejevári püspök 's egyik igen becses jóakaróm lett, de akkor még Somogyban szőlös-györöki plébános volt, minthogy tudományos hírét hallottam, meg akarék esmerkedni; 's e' végre a' Balatonon még pedig nagy szélvészben már át is mentem. A' Balaton' tulsó partján tudtam meg, miről az innensőn semmit sem tudtunk, a' somogyi insurgensek' rémitő lázadását, garázdálkodását, pusztítását 's már a' szomszédba közelítését. Sietve kellett visszatérnem 's mire a' hajóhoz értem, már az akkor tele volt papokkal, világi urakkal 's egyéb nemesekkel, kik a' pusztító utálatosság elől részint paraszt ruhába öltözködve futottak-el. Már ezektől is hallottam, de nem sokára azután még bővebben megtudtuk, melly szörnyűségeket követtek-el a' lázadók 's hogy azokat rendes katonaság által kellett a' főcinkosok' megbüntetésével az engedelmesség' 's kötelesség' útjára kényszeríteni.

A' ritka látogatások a' házi magányban ünnepet adnak, ha a' látogatók híres vagy jeles emberek. Nálam ilyenek voltak báró Prónay Sándor utóbb a' magyar-országi evangélikusok' fő-felügyelője Schedius Lajos mostani királyi tanácsossal együtt, a' fellyebb dicsért Spisics, Márton József, Berzsenyi Dániel,

és a' most császári királyi tábornak 's Eszék vára parancsnoka báró Lakos János *) 's mindenik látogatása maradandó emlékezetet hagyott nálam magamatán.

Báró Pronay Sándor Schedius által előre megíratva, hogy a' balatoni vidéket megakarván nézni, hozzám is be fognak térni. Mind a' mellett váratlan időben 's éjjel kevéssel éjfél előtt érkeztek hozzám. Hálásul a' báró' számára tanuló szobámat rendeltük, ki minthogy későn feküdtünk-le, más nap jó későn kelt-fel. Reggelizéskor nagyon jó kedvel enyelgett 's a' többek közt azt beszélte, hogy álmában költésszé lett 's egy szép verset csinált, 's csudálkozásunkra emlékezetéből hiba nélkül elmondotta egy énekemet, mellyet előtte való napon csinálván az író asztalomon hagytam. Még jobban meglepett azzal, hogy midőn a' Balatonhoz, mellyet látni nyugtalanul kívánt, kimentünk, annak a' dombról szemeibe tűnésekor lelkesedéssel eltelve, nem csak fennszóval így kiálta-fel: tandem aliquando voti mei damnatus, hanem egy alkalmas hosszú megszólítást is tartott, még pedig folyvást, mintha akadozó nyelvének minden kötelei csuda erő által egyszerre megoldattak volna.

Spisics csak egy délt 's néhány déleesti órákat töltött nálam; de még is volt mit tanulnom beszélgetéséből. Különösségei közé tartozott az, hogy egy kis börböncében paprikát hordozott magával 's az ebédnél csaknem minden ételleket megborsolt 's különben is tüzes természetét még tüzesebbé tette.

Berszenyi Dániel új házas korában jött szép fiatal feleségével, ennek a' Balaton' partján fekvő

*) Ez 1843-ban meghalt.

szőlőjét akarván megnézni. Ámbár csaknem egy egész napot töltött velem, még sem vetetett legkevesebbet is észre, hogy benne tudomány vagy épen lángész lakik. De ezt utóbb is, mikor őtet bővebben megismertem, mindenkor a' lehetőségig el szokta rejteni.

Márton' József a' lőcsei professorságról leköszönvén a' Kővágó - Eörs' szomszédságában Köveskálón lakó anyyához jött 's annál néhány napig késvén nálam is több ízben megfordult. Feje tele volt szép tudományos tervekkel, mellyeknek teljesítését nem sokára azután nemes tüzzel elkezdette 's buzgón folytatta, de mellyek dicséretes szorgalmát és buzgóságát fájdalom rosszul jutalmazták meg.

Lakos szabadságot nyervén hadnagyfővel szüleinél néhány heteket töltött; 's minthogy ezeknek a' kővágó - eörsi hegyen egy szép szőlejek volt 's azt gyakran meglátogatták, sokszor részesültem harátságos látogatásában 's nem csak előbbi esmeretségünket megújítottuk, hanem szorosabb barátságot is kötöttünk egymással. Beszélgetésünk legtöbbszer a' magyar irodalmat tárgyalta, tüzeltük egymást annak szeretetére 's reá nézve fiatal tűzünkkel sok szép tündér várakat építettünk, enthusiasmmussal emlegettük jelesebb íróinkat 's azoknak sok jeles követőket meleg szívvvel ohajtottunk, sőt a' velek pályázásra is egymást serkentettük.

Már eleget irtam kővágó - eörsi örömeimről 's miveltetési segélyeimről; még baleseteimről is kell szölganom. Ezek, az égnek légyen hála, türhetők voltak és csak kevés számmal. Alig sorozhatok köztéjek mást, mint házamnál két halálozást, némellykori betegeskedésemet és egyszer idegrendszeremnek

rendkívüli megrázadtatását. Két kis leányom halt-meg, de mindenik igen gyenge korban; 's ha bár az atyai fájdalom élénk volt is, azt az idő hamar meg-orvosolta. Gyomrom' gyengesége miatt néhányszor a' változó láz jött reám; de többnyire csak egy két nap tartott, kivéven hogy egyszer három vagy négy hétig környékezett, 's hasamban maga után keménységet hagyott; de ekkor is egy veszprémi ügyes orvos Haiszler olly orvosságot adott, melly hamar meggyógyított 's egyszersmind olly tanácsot is, mellynek utóbb sok hasznát vettem. Idegrendszeremet egy olly égi háboru rázta-meg, mellyet előbb képzelni sem tudtam, 's millyent azóta sem tapasztaltam soha. A' kékkuti savanyu vízhez sétálásomkor egyszerre rémitő felhők fogták-be az eget, egy villám ütést a' másik követett, 's hozzám olly közel, hogy csaknem lerogytam, egy baglya meggyuladt. Ebből az következett, hogy egy ideig minden belső részem remeggett, mindentől félvén sem nappal sem annál inkább éjjel magam nem maradhattam, 's ámbár az előtt a' menydörgéstől legkevesebbé sem féltem, ettől fogva annak hallásakor, míg idegeim lassanként meg nem erősödtek, akaratom ellen reszketnem kellett.

Az illy nagy részint kedvező környülmények között az idő hamar ment, 's mikor nem is gondoltam kövágó-cörsi életem' harmadik éve után Nemes-Dömölkre, superintendentiánk' egyik legnépesebb 's legjövödelmesebb gyülekezetébe meghivattam. A' hívást sok tekintetben tanácsos volt elfogadnom 's el is fogadtam. — Nem hallgathatom-el gyülekezetemnek irántam ekkor kinyilatkoztatott szeretetét. Hallgatóim hivattatásomat megtudván, egy isteni tisztelet után olly sereggel jöttek megmarasztásom végett hoz-

zám, hogy nem csak szobámat, hanem a' predikátori lakás udvarát is megtöltötték. Annyi okokkal, olly szívesen, olly ragaszkodás nyilatkoztatásával kértek minden előljárók a' megmaradásra, hogy alig tudtam magamat a' könyhullatástól megtartóztatni. De adott szavammal már le voltam kötve 's különben is nagyon sok okok kívánták annak teljesítését. Az legnevezetesebb maradott előttem, hogy egyik előljárom többszöri sikeretlen unszolások után így szólla társaihoz: már látom, hogy semmiképen sem tarthatjuk meg tisztelendő urunkat, ha máshová hívnák talán foganatos lenne kérésünk; de Nemes-Dömölkön superintendensek szoktak lakni, 's belőle előbb vagy utóbb bizonyosan superintendens lesz. — Jó lelkek, kik akkori hallgatóim közül még életben vagytok, ti magatok tudjátok, hogy gyülekezetetekről azóta mindenkor szeretettel 's áldással emlékeztem, 's hidjétek-el, hogy most is ilyen indulattal emlékezem.

Harmadik szakasz.

Nemes - Dömölki predikátorságom.

Nemes Dömölkre hivattatásomat, egy kis jó hírem mellett, mint utóbb megtudtam, leginkább eszközlötte koltai Vidos Zsigmond táblabíró; egykor soproni tanuló társam 's utóbb nagyon érdemes attyok két élő igen jeles fiainak Dánielnek és Józsefnek, kik közül az első Vas vármegyében főszólgabíróságot viselt, de arról egy pár esztendő múlva önként lemondott, a' második pedig nagyon fiatal korában első al - ispánná lett, 's ezen tisztségről, mellyben minden rendbelieknek csaknem határtalan szeretetét és bizodalomát birta, a' rendek' szíves sajnálkozására mostanában önként leköszönt 's a' köztisztelettől most is minden léptén késértetik.

Nemes - Dömölk Vas vármegye kemenes - allyai járásában, Kis - Celnek 's a' Ság hegynek tőszomszédságában, közel a' Marcalhoz és Somló hegyétől sem messze, szép térségen fekszik. Éjszak felől szépen felemelkedő dombokkal környékeztetik, mellyekről az említett hegyek felé a' kilátás nagyon kellemes. Kemenes-Allya egy napnyugott felől napkelet felé nyuló dombos tájéktól veszi nevét, mellyen egy Szombathelyről Győr felé vivő romai ut' begyepesedett maradványát a' figyelmes vizsgáló most is észre veheti. E' kies vidéken sok nemes urak 's azok között evangélikusok is nagyon számosan laknak, kik a' hajdan igen híres és még most is jeles Ostfy családnak szélesén elágazott maradéki. Ezek közül

gyülekezetemben legszebb disszel fénylettek a' Vidos, Barcza, Berzsényi, Káldy, Ajkay, Gerber, Kamondy, Benkő nevűek.

Hallgatóim tizen-öt helységekben laktak, melyek legnagyobb részint Dömölkhöz igen közel estek, 's a' legtávolabbik sem messzebb másfél órányi gyalog járásnál. A' lelkek' száma eleinten, míg még a' gércei filia el nem vált, közel négy ezerre ment. — Gyülekezetem' népessége 's terjedelmessége miatt káplánt és lovakat kelle tartanom. Ebből az a' nyereségem lett, hogy házomtól a' filiákba 's más-hová is akar hivatalbeli foglalatosságra, akár mulatságra vagy egyéb szükséges utakra, könnyebben 's szabadabban eltávozhattam. — Öt oskola mesterek tartoztak felvigyázásom alá, kik közül kitűnő tanítási ügyességgel ugyan egyik sem birt; de különben mindnyájan türhetőkép, némellyek nagyon jól viselték magokat, 's kötelességeiket türhetőkép megtették.

Hivatalbeli elődeim között többen tűntek - ki érdemmel 's jó hirrel; de egy sem olly nagy mértékben mint Perlaky Gábor superintendens, ki Szent-Lőrincről fiatal korában hivatott 's 1785-ben meghalt, 's kinek emlékezete még Dömölkre menésemkor is a' tájékon csaknem mindeneknél élt. E' jeles férjűről részint predikálásának kétszer vagy háromszor nagyon fiatal korombeli hallása, részint több értelmes és hiteles emberek' tudósítása után következő rajzolatot adhatok: Theologiai alapos tudománya mellett klasszikai tudóssággal is nem csekély mértékben birt, elmésséggel bővelkedett, ékes szóllással társait felülhaladta, 's kivált a' predikálási rögtönözésben párját nem találta. Beszédeivel ugyan, mint többnyire ki nem dolgozottakkal, szigorubb bírálatot nem állhatott

ki, 's természeti, de eléggé ki nem mivelt, elmés-ségével is nem csak a' jóízlés mértékét meg nem ütötte, hanem gyakran aljassá is lett; mindazáltal hasznos tanítása mellett nagy tüzével, erős hangjával, férjfiás szavával, mellyeket deli termete is elősegített, akkori izlésü hallgatóinak tetszését igen megnyerte, szívöket gyakran csudálkozásra ragadta és sok parasztosan elmés mondásait emlékezetekbe mélyen benyomta.

Engem a' hivatalban közvetlenül ennek anyul mostoha öccse Perlaky Dávid előzött-meg. Ez noha superintendens bátyját egy tekintetben sem érte-el, mindazáltal tudományával, tüzes beszédével 's külső maga tartásával még sem kevés tekintélyt szerzett magának. Én kevesebbé tekintélyes termetemre, kevesebbé menydörgő hangomra 's kevesebb tüzemre nézve e' kettőtől ugyan nagyon különböztem; de még is tanításommal, mellyel az értelemre 's szívre egyeránt hatni igyekeztem, szelid természetemmel 's bánás módommal hallgatóim' szeretetét nem sokára elegendő mértékben megnyertem, 's valamig náluk voltam folyvást birtam.

A' környékbeli predikátorok között egy, ki többekkel együtt a' dömölki hivatal' elnyeréséért vágytárs volt, kivált eleintén irigy szemmel nézett rám 's utóbb sem legjobb indulattal viselteték irántam. De a' többiek kivétel nélkül nem csak szerettek, hanem tisztelethez közelítő barátsággal kapcsolták magokat hozzám, Illyenek voltak, a' nagyon frís és élénk eszü 's kellemes társalkodásu Z i g á n J á n o s, a' mély gondolkodásu S z ü c s I s t v á n, a' nyílt szívü 's kellemes beszélgetésével magát soha meg nem untató D ö b r ö n t e y L a j o s, a' mostani budai fő-

tartomány biztos' és királyi tanácsos' atya, és a' fel-
lebb dicsérettel említett Beliczay Jónás, ki leg-
inkább az én ajánlásomra hozatott szomszédságomba.

A' kis - celi katolikusok' lelkésze, 's egyszers-
mind a' benediktinusok zárdájának elnöke Amandus
szerzetes nevet viselt, 's; e' nevet betűszerinti érte-
lemben is megérdemlette. Velem nyájasan társalko-
dott, a' szomszédsági barátságos viszonyt mindenkor
fenntartotta, 's ebédre gyakran meghívott, sőt arra
akármikor hivatlanul is megjelenhetni szabadságot
adott.

A' földes 'urak közül Dömölkön csak kettő la-
kott, 's mind a' kettő pápista, de mind a' kettő na-
gyon jó emberem. Különösen közülök Mayer nyu-
galmazott fő strázsamesternek igen sokat köszönök.
Hogy felesége után szép jószágot birván, 's jó házat
tartván ebédjére engem is sokszor meghívott, sőt az
akármikor nála ebédlésre hasonlóképp megszólított, azt
csak kisebb érdemei közé számlálom. De ő a' tu-
dományokat is szerette, könyvekből is sokat olva-
sott, a' világban is sokat tapasztalt, 's tudományos
tárgyakról is örömet és tanúságosan beszélt. Ide
járult az is, hogy Ceschvicz evangélikus tábornoktól,
kivel mint adjutansa magát megszerettette, testamen-
tom szerint egy nagyon szép bibliothékát öröklött,
mellyben! francia és német nyelven a' literatura' kü-
lönféle ágazataiból válogatott 's nagy részint klasszi-
kus könyvek találtattak. Ebből legnagyobb szives-
séggel kölcsönözött könyveket, azt szabadon vizsgál-
nom, 's belőle a' könyveket tetszésem szerint kikeres-
ni, engedelmet adott, 's tréfásan bibliothekáriusának
szokott nevezni.

A' saját vallásombeli uraknak 's egyéb hallgatóimnak szívességekről hosszas volna mindent elbeszélnem, mi háladó szívemben fennmaradott 's mindég fennmarad.

Általában azt mondhatom 's igazsággal mondhatom, hogy minden rendü hallgatóim jó indulatjában állandóul részesültem, hogy az uri házak között egy sem volt, mellyel szép egyetértésben nem éltem, 's mellyben barátságos társalkodást, és sok szép mulatságokat gyakran nem élveztem volna, 's hogy különösen a' szüret egypár hétig mindennap ünnepet adott, és minthogy a' mihályfai, sümjéni és tokorcsi hegyekben minden vidéken lakó nemes urak birtak szőlőket, ezekkel is megesmerkedtete 's baráti viszonyba helyze.

Ezen általános emlitésem után csak néhány történetecskéket hozok-elő, mellyek mint reám nézve egy vagy más tekintetben érdekesek, emlékezetemben élénkebben megmaradtak.

A * * * előkelő táblabíró már nagyon megélemedett 's öregsége miatt elméjében is valamenyire elgyengült ur volt. Tapasztalásiról, világban szerzett esmereteiről nagyon örömet beszélt 's az által sokra is tanított. Egy alkalommal midőn szép gyümölcsös kertjében számos társaságban mulattunk, félre híván, titkon egy csomó bepecsételt irományokat ada-által, azzal a' meghagyással, hogy azokat senkinek se mutassam, hanem otthon olvassam-el. Felbontván a' nyalábot, életéből vett sok apró és engem nagyon mulattató anekdotákat, de mellettek, egy külön bepecsételt levelet is találtam, mellyre kívül ez volt írva: A * * * t e s t a m e n t o m a. Gondolkodtam, ne tartsam-e azt is gyengült kora

játékos szüleményének 's ne bontsam - e fel? Szerencsére lepecsételve hagytam, 's a' testamentom, melyet halálakor az örökösöknek át adtam, nem csak érvényes volt, hanem a' két feleségétől származott magzatok között az egyenatlenségnek is, melly könnyen támadhatott volna, elejét vette.

B * * * érett idejü előbb hires ügyvéd. ekkor nagy tekintetü táblabíró senioralis és helybeli felügyelő, gyülekezetünkben 's az egész tájékon oraculum gyanánt nézetett 's általam is mint jó tanácsadó 's jó akaró elnököm nagyon tiszteltetett.

Özvegységében egy hajadon leánya 's két fiatalabb fiai tették legszebb örömeit. Az elsőnek házassága különös környülmények között történt. Mind külső mind belső kellemeikkel nagy mértékben birván 's gazdag örökséget is reménylhetvén, több kéréket, kikhez hajlandóságot nem érzett, elbocsátott. Egy szép természetü 's gyönyörűn magát alkalmazni tudó kapitányt, ki amazok után következett, megszerete, 's kezét és szívét örömeit neki adta volna; de atya ellenezte. A' kapitány több ízben megfordult a' háznál 's a' kölcsönös szerelem lobogó lángot vetett. Mindenek javasolták a' házasságot, mindenek igyekeztek az atyát megegyezésre bírni. A' legszelidebb indulatu leány esdekelve könyörgött az atyánál 's azt is szeretetre méltó őszinteséggel kérdezvén tőle, ki számára maradjon tovább is hajadon? A' felelet ez volt: csak imádkozzál, kérd az istent, ad az más neked való férjet; a' viszonzás pedig ez: édes uram atyám bizony mostani sorsomban igen imádkozom; de nem tehetek róla, mennél buzgóbban imádkozom, annál inkább szeretem ezen kérémet. Semmi sem használt, utóbb a' nagy anya és ennek testvér

nénje, két igen tiszteletre méltó asszonyságok, kik unokájokat sajnálták 's a' kapitányt is igen becsülték, engem szólítottak meg, hogy igyekezzem az atyai kemény szívet meglágyítani. Mindent tettem, mit tehettem, de a' stoa' minden érzéketlenségével harcoltam 's foganatlanul harcoltam. A' felelet utóbb is csak ez lett, édes komám uram, isten látja, hogy a' leányomat igen szeretem, de még is inkább akar-nám őtet halva, mint ezen különben érdemes férjfi-val összekelve látni. De ugyan mért? kérdém; 's erre ezt a' feleletet nyertem: katonát sem örömet lát-nék ugyan vőmnek; de ennek még is oda adnám le-ányomat csak más neve volna. Hijában próbáltam minden kérelmet, intést 's okoskodást, semmire sem mehetttem. Nem sokára megtudtam, hogy ez az ur a' leendő vőlegény megholt attyát életében nem szenvedhette! Itt is méltán így lehete felkiáltani: Tan-tæne animis cœlestibus iræ? Azonban itt a' házasság az égben volt kötve. Az atya nem sokára szél-ütésben megholt: a' gyász' kitelése után a' két sze-relmesek összekeltek 's igen boldog házasságban él-tek; de fájdalom, csak rövid ideig, mert mind a' ketten, előbb a' férj, azután neje nagyon hamar meghaltak. Három neveletlen árvákat, egy fiút és két leányt hagyván, kik szépen felneveltettek, 's az első most főbíró, hugai közzül pedig az egyik egy előkelő táblabírónak a' másik egy vármegye' jeles fő-jegyzőjének szerencsés hitvesei.

C * * * táblabíró egy legjobb korbeli frís e-szü, jó kedvű 's elmés, 's gunyolni, de nem mér-ges csipkedéssel, hanem kellemes enyelgéssel gunyol-ni szerető férjfiu, ki könyveket is, kivált szép literatúrához tartozókat örömet olvasott 's a' társal-

gási beszélgetést gyakran tudományos tárgyakra vitte 's vitette, ezen tulajdonságival sok pihenő óráimat nagyon mulatságosokká tévé. Legtöbbször szokta a' falusi pipás és közép rendű nemeseket, ezek közül magát sem véve - ki, gunyolása tárgyává tenni, 's rólok elmondani, mikép azok csak dohányoznak, agaráznak, paripáznak, cselédekkel zörgölődnek 's jobbagyaikat és zsellérjeiket zsarolják, a' kézi mestersegeket pedig 's az ipar minden nemeit megvetik, 's azért minden képzelt és igaz elsőségeik mellett sem sokkal többek a' koldusoknál. Utóbb Horáciusi fordításom' ezen sorai: „Rabokkal dus gazdag, de a' pénz' dolgában holt szegény a' király Kappadociában“, nála példabeszéddé váltak, azt állítván, hogy a' magyar nemeseket nem lehetne rövidebben és jobban lefesteni, mint ezekben lefestve vannak. Ha most élne, bizonyosan a' haladás' nagyon buzgó emberei közé tartoznék.

D * * * táblabíró között 's közöttem egy ebéd' alkalmával, mellyben csaknem minden előkelőbb hallgatóimmal együtt én is részesültem, a' következő beszélgetés témada:

Én. Urak már negyedik esztendőmet töltöm e' gyülekezetben. Az én sorsom azt hozza magával, hogy minden negyedik vagy ötödik esztendőben tovább vándoroljak, mert sem Győrben sem Nagy-Bárátin, sem Kövágó-Eörsön nem maradtam több ideig egy helyben. Ma holnap az urakat is itt fogom hagyni.

D * * * Abból semmi sem lesz, legkisebb gondunk is nagyobb ennél. Olvasta komám uram az antecessora felett tartott 's nyomtatásban is megjelent halotti predikációt. El van abban mondva, hogy

minden nemes - dömölki predikátorok ezen gyülekezetben halnak - meg.

Én. Bizony szép dicsőség! hát az urak csak azért hívnak predikátorokat, hogy itt meghaljanak. Részemről igen szépen köszönöm.

D * * * Derék félrecsavarás. Máskor mi is úgy fogjuk komám uram' predikációit elmagyarázni. Elég az hozzá, hogy ki egyszer hozzánk jöhet, az tovább menni nem szándékozik, de hová is lehetne?

Én. Csak azt mondom az uraknak, hogy jó erős kötelekkel kötözzenek magokhoz, mert a' sorsnak nagy ereje van.

A' többi vendégek is beszélgetésünkbe bocsátkozván, e' tárgyról tovább is együtt enyelegtünk 's nevetkeztünk.

Egyházi életem' viszonyaiban nemes - dömölki predikátorságom alatt nevezetes változások történtek. Kedvező helyzetemben csaknem minden egyházi gyűléseinken megjelentem, egyik 's másik előfordult tárgyakról vélekedésemet megmondottam 's vélekedésem néha köz helybenhagyást is nyert. Ez által a' világi felügyelő, kit fellebb dicsérve jellemeztem, de ki általam, mint említettem, megbántatva irántam idegenséggel viseltetett 's Dömölkre hivattatásomat sem szerette, reám figyelmetessé tétetvén, némellykor választmányok' tagjává nevezett-ki. Néhányszor midőn a' törvényes szünnapokra Kőszegről haza vagy a' törvénykezések' elkezdésekor Kőszegre visszament, utját felém is vette, meglátogatott 's irántam hajlandósággal kezdett viseltetni. Nem sokára pedig hajlandósága oly szeretetté vált, melyet reményleni sem mertem. Egykor midőn legkevesebbé

sem vártam ilyen tartalmu levelet irt hozzám: „Én eddig is szívelhettem tisztelendő uramat: most pedig, minekutánna a' magyar nyelv' kimiveltetése módjáról irt munkáját olvastam, szívembe egészen bevettem. A' jó Isten éltesse tiszt. uramat sokáig nem csak superintendentiánknak, hanem egész hazánknak is javára 's diszére". Midőn Sopronba hivattatásom tudtára esett, egy levelével szerencsét kívánt hozzá, de némi szánakodással. „Bár mint örülök is, így irt, tisztelendő uram' megtiszteltetésén, még is tartok attól, hogy azon kedvességet, melyet magyar hallgatóinál magyar predikálásával eddig nyert, német helyen 's német predikálásával eltálálja veszteni 's ezt fogják mondani; minuit præsentia famam; mindazáltal másfelől olyan reménységgel vagyok, hogy tisztelendő uram dicséretes magaviseletével ott is meg fogja magát szerettetni 's ez fog mondatni: compensat cetera virtus". Általában ettől fogva egyik legbuzgóbb jó akarómmá lett 's egész haláláig az maradt.

Házi örömeim is szépen virágoztak; de két virágai hamar elhervadának. Két leánykamat a' halál által elvesztettem; egyiket másfél, másikat közel négy esztendős korában; mindenik' halálát igen fájlaltam; mert a' női természeti ösztön szerint magokat igen tudták velem kedveltetni, de különösen az utolsóé, melly ekkor csak maga volt leány gyermekem, olly sebet ejtett szívemen, melly nem kevés ideig vérzett.

Egyszer Lajosom' betegsége is nagy rémülést okozta. E' fiamat hét esztendős korában egyik soproni német oskolába adtam, hogy német gyerme-

kekkel társalkodván, németül könnyebben 's hamarább megtanulhasson. Kevés holnapok múlva egy gyalog posta azt a' tudósítást hozta betegsége felől, hogy nehezen találhatjuk őtet életben. A' levél épen a' karácson't megelőző napon ért hozzánk. Én az ünnepek miatt sehová sem mehettem; 's a' feleségem csak akkor tájban kelt - ki gyermek ágyából. Mit tett a' szerető édes anya? Csecsemőjét dajkájára bízta, sietett valamint siethetett Sopronba, beteg fiját ágyruha közé takarta 's bár mint ellenzette 's bár melly bizonyos halállal fenyegette az orvos, télközepe'n haza vitte. Rettegésünket könnyen képzelheti, ki valaha gyermekét szerette, vagy most szereti. De rettegésünk annál - édesebb öröme fordult, midőn négy vagy öt hét múlva az isteni gondviselés feltett kincsünket mindenek' csudájára kiragadta a' halál torkából. Az illy szomorító kevés esetek talám csak arra akartak emlékeztetni, hogy a' földi élet nem mennyország.

Illy sok kedvező 's illy kevés kedvetlen környülmények között köszöntött - be az 1808 - dik esztendő, 's mindjárt kezdetén soproni predikátorságra hivattatásomat hozta magával. Ez a' váratlan szerencse nagy küzködést támasztta bennem, megtartsam - e vagy elhagyjam azon jó helyemet, hol olly kényelmesen éltem, annyi öröme'kben részesültem 's olly nagy szivességet és szeretetet tapasztaltam. Egy ideig tartott küzködésem után az elmenésre határoztam magamat. E' határozásomban kétség kívül hiszámom is nagy részt vett, mellynek az a' megkülönböztetés hizelkedett, hogy superintendentiánk' első városi gyülekezete, mellyben az isteni tisztelet

csaknem egészen német nyelven szokott tartatni, született magyar létemre engem keresett-meg. De csak ugyan vezéreltek más indító okok is. Meggondoltam, hogy Sopronban gyermekeimet szemeim előtt nevelhetem 's tanitathatom, hogy több mivelt és csinos társaságot talállok, a' literátura' újabb terményeivel könnyebben esmerkedhetem 's barátkozhatom, 's magam' tökéletesítésére többféleképen serkentetem. Mind ezen okok összevéve arra birtak, hogy bár melly nehezen esett is, Nemes-Dömölkötől elbucsuztam.

Negyedik szakasz.

Soproni predikátorságom.

Sopron Magyar-ország szabad királyi városa között köztudomás szerint nagyon tisztességes helyet foglal-el. Épületeinek mind számára, mind csinoságára, 's lakosainak mind műveltségére, mind polgári jóllétére nézve a' jelesebbek közé tartozik; vidéke pedig a' természetnek nem csak áldásával, hanem kellemeivel is nagyon gazdagon el van látva.

Oda hivattatásom egy bizonyoságul szolgálhat arra, hogy az emberi élet' történetei sokszor igen vékony 's észre alig vehető fonálnál fogva függnék össze egymással, és hogy csekély környülmények gyakran fontos következményeket huznak magok után. 1806-ban a' superintendentia 's a' soproni convent között fenforgott némelly viszátkodások' elintézése végett néhány ócsai Balogh Péter belső titkos tanácsos, főispán és septemvir királyi biztосképen küldetett-ki, mint külömben is a' magyar-országi evangélikusok' akkori főfelügyelője. Ennek üdvözlése 's egyszersmind a' tanácskozásnak lehetőségig s' superintendentia' kívánsága szerint intézése végett az egyházkerületi gyűlésen két világiak és két egyháziak neveztettek - ki, 's az utolsókhöz én is tartoztam. A' királyi biztos a' hivatalbeli foglalatосkodást megelőző napon a' város' nevezetessé-

geit 's ezekkel együtt az evangélikusok' templomát is megszemlélvén, mint szokatlan vendég 's fő rangu ur, nem csak a' deputatusok, hanem városi nagy számu lakosok által is kísérteték. Midőn a' templomot nézegette, több kérdések között azt is tevė, valljon abban a' szónok' szava jól megértethetik - e. Erre én azt mondám, próbát tehetek a' predikálószéken, ha kívánja. Indítványom általa helyeseltetvén felléptem 's egypár mondatot elszavaltam. Utóbb ez határozta el soproni predikátorrá választatásomat. Mert a' választáskor, midőn a' kijelelték között én is neveztettem, de néhány előkelő urakat, kik által kijeleltettem, kivéve, a' convent' egyéb tagjai 's a' tömeg előtt esmeretlen voltam, egyik ur, egyéb ajánlásai mellett, azzal jellemzett, hogy az vagyok, ki Balogh Péter királyi biztos' jelenlétekor a' predikálószéken szoltam. Ekkor közös véleménykép nyilatkoztatott ki, hogy mivel jól megérthető szavu vagyok, 's több urak által is ajánlatom alkalmas egyén leszek, 's ennél fogva a' szavazatok' többségét én nyertem-el.

Falusi életemnek városival 's anyai nyelvemnek idegennel felcserélése Sopronba érkezésemkor olly aggodalmat okozott bennem, millyenről előbb álmodni sem tudtam. Akaratom ellen szünet nélkül az forgott előttem: mi lesz belőlem falusi emberből városban, született magyarból német nyelvű gyülekezetben. Aggodalmam az által is öregbült, hogy Bogsch, ki után a' hivatalban következtem, tagadhatlanul a' hazánkban legjelesebb hitszónokok közé tartozott. Alig lehet olly szomorító képeket gondolni, mellyeket aggodalmam előmbe nem festett. De nem sokára átláttam, hogy képzelődésem igen nagyító csőn nézte a' busító tárgyakat, hogy szokszor nagyon rossznak

tartjuk azt, minek jó következményei vannak 's hogy gyakran a' meggyőzhetlenségnek látszó nehézségek nem olly nagyok, mint eleinten gondoljuk, 's igen élénken eszembe jutottak Uz' ezen versei:

*Was uns ein rauh Gebirg unübersteiglich jäh,
Gleich Gotthards Alpen, schien, erscheint oft
in der Nähe
Sich ebnend, minder wild, und beut auf sich'rer
Bahn
Uns Blumen, weiches Gras und kühlen Schatten an.*

Az új életmódhoz szokást gyülekezetem' kedvezőleg fogadása mellett különösen könnyítették több olly előkelő hallgatóim, kik egykor velem deákoskodtak 's ekkor már közhivatalokat viselvén mindjárt eleinten szíves barátimmá lettek 's mindenkor azok maradtak. Ezekhez számlálандók azok közül, kik már meghaltak, különösen új tisztitársom Gamauf Teofil, akkori soproni predikátor és utóbb soproni felső vidéki esperes is, egy nagy miveltségű 's széles tudományú férjfi 's egyszersmind jeles és igen kedvelt hitszónok, ki velem egész 1841-ben történt haláláig nem csak ritka collegai egyetértésben, hanem szoros barátságban is élt, 's Artner Sámuel, egy nagyon egyenes lelkű 's különféle hasznos esmeretekkel bővelkedő városi tanácsnok, kinek valámig élt csaknem mindennapi társalkodása engem számtalanszor oktatótt is, örvendeztetett is.

Két első esztendőmben két nagy szerencsétlenség által látogatott - meg Sopron' városa. Az 1808-dik év Julius hónapjában egy hét alatt három nagy tüzi veszély házainak csak nem felét megemész-

tette; az 1809-dikben pedig a' győződelmes francia hadi sereg által sáskák' módjára elborítatott. Mind a' két csapás nagy ijedséget okozott 's a' lakosok mind a' kettő által nem csekély kárt vallottak. De a' következmények még sem lettek sem a' városra sem reám nézve olly igen gyászosok, mint az első rémülés jósoltathatta. A' város nem csak egy pár év alatt uj 's az elébbinél szebb alakot nyert, hanem folytonosan becsesebb polgári létesülésre is tett szert. Szóló bizonyosági ennek: az éjenként világító lámpások, lapos kövezetű járdák, kellemes sétahelyek, a' házában célszerűségére 's csínosságára nézve kevés párját találó játékszin, a' beteg mesterlegények 's cselédek' számára a' közös ispota mellé felállított betegház, a' kiseddóvó közös iskola, a' takarékpénztár, az olvasó egyesület 's több hasznos intézetek. E' szép emelkedést több jógondolkozásu polgárok' segítségével leginkább eszközölte a' dicséretre méltó városi magistratus 's különösen ennek több esztendei két jeles elnöke Vághy Ferenc és Laitner Ferenc, kik közül az első országgyűlésileg esmeretes érdemének következtében a' pesti váltó törvényszék ülnökévé 's utóbb a' hétszemélyes táblánál előadójává neveztetett ki; a' másikat pedig a' hivatalbeli szorgalom' és pontosság' csaknem példányául lehet felállítani.*)

Mi engemet illet, nekem a' sors a' két említett szerencsétlenségben is nagyon kedvezett. A' tüziveszélyek miatt csak csekély kárt vallottam, 's az

*) Ez is megjutalmaztatott a' felség által a' polgárság' folyamódásának következtében 1844-ben a' nagy aranyérdempénzel.

ellenséges seregéből olly tiszték szállásoltak nálam, kiket miveltségekért 's emberségekért nem lehetett nem becsülnöm, 's azért egy pár vonással itt jellemezni nem sajnálok.

A' franciák' berohanásakor mind a' katolikus mind a' protestans papsághoz csak a' legnagyobb szükség' idején adattak katonák. Hozzám három rendben szállítattak 's mindenkor nagyon mivel't 's jó indulatu tiszték. Elsőben egy Thierry nevű ezredes több tisztekkel együtt három vagy négy napot töltött nálam; egy minden tekintetben nagyon értelmes, jószívű és emberséges ember. Nyári napon reggel jöven seregével a' városba, hol már minden házak katonákkal telve voltak, hozzám utasított négy tisztjeivel 's egy közlegényel együtt. Látván, hogy feleségem nagyon megijedett, legelsőben is arra kért, hogy bátorítsam azt. Mi, így szólla, kénytelenek vagyunk alkalmatlankodni, mert a' hadakozás' veszedelmes mesterségét üzzük; de melly igen kívánjam a' bajt mennyire lehet kevesíteni, azt abból is gondolhatja az ur, hogy az éjjel kellett volna bejőnöm, 's nem akarván a' városban a' különben is nagy zavart éjjel még inkább nagyítani, a' városhoz közel a' pázsiton telepedtem - le embereimmel együtt. Azért most olly ehések vagyunk, mint a' farkasok 's kérjük adjon valamit ennünk 's innunk. Magát megkináltam a' számunkra készen volt két csésze kávéval. Ő megköszönvén, azt mondotta, hogy nem akar különöznöni többi tiszt pajtásaitól, hanem adassak kenyeret, bort és ha van sajtot. Ez meglett. Jó izűn ettek, ittak 's úgy megvidultak hogy magával nekem barátsági poharat kellett ürítenem. Azon értesítésemre hogy középszerű jóvedelmű evangélikus predikátor

vagyok 's tölem gazdag vendéglést nem várhatnak, ekép nyilatkozték: Uram én pápista vagyok, de protestáns predikátoroknál is már sokszor fordultam-meg 's közöttök sok derék embert találtam. Mi az asztalunkat illeti, katonáknak nem csak bőségben, hanem szükségben is sokszor kell részesülni 's én arra kérem az urat, hogy többféle étket ne készítessen, mint egyébkor szokott, csak természet szerint nagyobb tálakkal, és hogy családotól velünk egyék. Midőn szokott élelmezési módunkat látta, azzal nagyon megelégedett. Általában egész nálam léte alatt mind maga mind tisztjei nagyon emberségesen, sőt barátságosan viselték magokat.

Az ezredes napközben tisztjeivel iratott 's dolgoztatott 's maga dolgozásaikra vigyázott.

János fiam, ki akkor még csak három esztendő volt, a' csillogó öltözetű katonákat szeretvén látni, minduntalan belopódzott szobájokba. Egyszer bementem érte. Az ezredes valamit diktált 's a' gyermeket térdére ültetve simogatta 's nem engedte kivinnem. Ez ám az igazán jó keresztyén, így szóla nyájasan, nem az urak. Hát mért? kérdém. Azért monda, mert a' keresztyén vallás azt parancsolja, hogy ellenségeinket is szeressük 's ez, mint látjuk, szereti az ellenséget is.

Egyszer észrevette, hogy közkatonák holmi szerszámokat 's eszközöket, p. o. zsákot, palackot 's más efféléket kértek cselédeinktől kölcsön. Megintett bennünket, hogy ne adassunk nekik, mert ő minden közkatonáért nem állhat jót. Azonban nem lehetett az unszoló kéréseket mindenkor megtagadni.

Ebéd és vacsora után egy ideig velem beszélgetett 's minden tudakozódásomra kielégítő választ

ada. „Igaz-e, kérdém, hogy Napoleon olly nagy talentom, vagy mint némellyek mondják csak mások' esze után tesz mindent"? Bizony nagy, felele, mindennek az ő feje szerint kell történni, 's mindent a' szerint intéz-el. „Millyen kimenetele lesz a' háborunak"? Hogy ezen táborozásban a' franciák győzni fognak, az kérdést sem szenved. Mi lesz utóbb a' háboru' következése, azt Isten tudja". Meddig maradnak itt Sopronban az urak? „Azt nem tudom, egyszer csak parancsolat jő az indulásra 's akkor egypár óra alatt ki kell takarodnunk a' városból". Ez ugy is történt. Egy délest hirdettették ki a' parancsolat 's a' katonák nyakran-főre siettek utra készülni 's utra indultak!

Különös szerencsémre még a' kölcsönözö közkatonák is olly emberségesek voltak, hogy mindent, mit kölcsön kértek, sietve visszahoztak. Thierry elmenetelekor szivreható szókkal bucsuzott-el 's nyomtatott adressét által-adta. A' győri ütközet után egyik azon tisztek közül, kik vele nálam tartottak szállást, meglátogata 's tudósita, hogy Thierry elesett 's egy golyó egyszerre véget vetett életének. Ezt nem soká azután a' Bécsben kijött francia bulletinből is megtudtuk, mellynek e' volt értelme: a' marengói ütközet emlékeztető napját az olasz-országi vice-király Győrnél egy fényes győzödelemmel dicsőítette-meg. Győzödelmünk tökéletes. Sajnáljuk Thierry' derék ezredesünknek elestét.

Thierry után egy szép természetü nyalka 's büszke középidejü kapitány jött hozzám 's durván szállást kívánt magának adatni. Megmutattam neki a' szobát, mellyben az elébbi tisztek voltak, de minthogy annak ablakai az udvarra szolgálnak, nem elégedett-

meg vele, hanem az utszára néző szobáim közül kívánta valamelyiket elfoglalni. Nem engedtem neki, összeszállalkoztunk 's fenyegetvén, hogy akaratjának meg kell lenni, haragosan elfutott 's többé nem jött vissza. Helyette, még az nap két nagyon szép 's nagyon fiatal és jó nevelésű mintegy 20 - 21 esztendősfifjak foglaltak nálam szállást; szelidek mint a' galambok 's ezeknek mindjárt másnap tovább kellett menniek.

A' győri ütközet után sok sebesek részint Sopronba hozattak, részint Sopronon keresztül tovább vitettek 's a' visszatérő hadisereg egy része is Sopron mellett állott táborba. A' sebesek közül egy kapitány, ki csaknem haldoklott, hált nálam, olly nyomorult állapotban, hogy a' grádicson felhozni sem volt tanácsos, hanem földszinti szobában kellett hagyni. Ennek haldokló szemeiből is vitézség látszott - ki 's midőn hozzá lementem 's kérdeztem, mit tehetnék enyhítésére akkor sem másrol beszélt, mint az ütközetről, nem győzvén a' magyar katonák vitézségét dicsérni. Én is, így szőlla csak tartottam magamat valaminek a' vitézségben, de illy oroszlanok' módjára harcoló katonákat sehol sem láttam; Napoleon ilyenekkel az egész világot meghódíthatná. — Másnap tovább vitetett, de kétség kívül az utban nem sokára meghalt.

A' Sopronban maradott franciák közül egy Canolle nevű hadnagy adatott hozzám, egy nagyon magas termetű, felváltva tulságig jókedvű és tulságig bus fiatal ember. Jókedvében az egész házat felvidámitotta, táncolt, ugrált, danolt, tréfált, fiaimat francia szókra tanította, a' három esztendőset lovára ültette 's az utszán fel alá hordozta. Szomorúságában

mélyen hallgatott 's alig lehetett belőle egy szót is kipréselni. Egyszer unszolva kérdezém mi baja. Ő soká semmit nem felelt. Tartós unszolásomra haragosan ezt mondá: hát az urnál szomorunak sem szabad lenni. Ekkor én tőlem is haragos feleletet kapván, csaknem könyhullatásig meglágyult 's ez volt válasza: Oh ha az ur sorsomat tudná, bizonyosan szánakoznék rajtam; feleségemet 's gyermekeimet gyámoltalanságban kellett hagynom 's ennek meggondolására némellykor csaknem megőrülök bánatomban. Hogy ezen vallástétele nem volt költemény, azt nem soká azután tapasztaltam, mert feleségétől egy levelet kapván nagy örömmel hozzám futott 's olvastatta velem a' levelet, mellyben az az örvendetes hír volt, hogy egy fiok egy katonai intézetbe felvétellett.

A' fegyverszünet bekövetkeztakor váratlanul így szólíta-meg: az ur papi ember 's fegyverszünés' idején nem tartozik ellenségnek szállást adni, én kiszállítatom magamat. Azon mondásomra, hogy nekem ellene semmi panaszom nincs azt a' feleletet adá, hogy ő ezután is jó emberem lesz; de szükségtelenül nem akar alkalmatlanságot okozni. Szándékát nyomban teljesítette, de azután is csaknem mindennap meglátogata. Egyszer éjjel Bécsbe küldetett. Béccsel ekkor a' közlekedés nekünk nehéz volt. Ő éjszaka' idején az utszáról kiáltozva álmomból felvert 's mért? csak azt kérdé, hogy nem izenek-e valamit Bécsbe, vagy nem akarok-e onnét valamit hozatni? ő pontosan 's becsületesen véghez viszi, ha valamit reá bízok.

Ettől is kérdeztem, mit tart Napoleonról Felelete ebből állott: „azt elhiheti az ur, hogy én forradalmunknak barátja nem vagyok, sem annak

hőseit nem szeretem; mert az atyám megguillotinéroztatott, jószágomtól megfosztattam 's most feleségemet 's gyermekeimet elhagyni 's akaratom ellen a' háboruba jönni kényszeríttettem. De még is azt mondom, hogy Napoleon franciaországra nézve nagy szerencse, mert legalább az anárchiának végetvetett 's rendet akar millyent állított vissza, 's a' gyepölőt erősen tudja kezében tartani. Azt a' boldogtalanságot, melly az anárchiával együtt járt, senki sem tudja képzelni, ki vagy nem látta vagy nem tapasztalta“.

Azt szükségtelen mondanom, hogy Sopronban sem mindenek elégedhettek úgy meg a' franciákkal mint én, jöllehet ezek közül egy tiszt egy a' háboru' alkalmatlanságáról panaszkodó kisasszonynak ezt a' feleletet adta: oh a' kisasszonyék 's általában a' soproniak csak rózsáit szedik a' háborunak, töviseit pedig nem esmerik.

Mindjárt eleinten a' felzudult habok között is így megkíméltettem; utóbb pedig a' csendesebb folyamom, mindég kívánt szelek kísérték csónakomat. — Hallgatóim, kik a' lelkitanítóik iránti szereteteket 's tiszteletjeket már eleiktől öröklötték, e' jellemeket reám nézve is folytonosan 's állhatatosan fentartották. Mind a' belső és külső tanács, mind az orvosi, mind az ügyészi, mind a' kereskedői karból, mind a' mesteremberek 's közpolgárok közül sokakat kellene neveznem, ha azokról, kik részint társalkodásokkal, részint könyveik' kölcsönözésével, részint egyéb szívessegeikkel használtak 's örvendeztettek, külön akar nek' szólni. — Predikátor társaim, a' lyceum' professorai 's az elemi iskolák' tanítói mindnyájan olly jó hajlandósággal viseltettek eleitől fogva 's viseltetnek a'

még élők most is irántam, millyennél jobbat nem kívánhatok. — A' katolikus papi 's professori rend mindenkor illő vallási türelmet gyakorolt és gyakorol 's többen közülök arra is adtak alkalmat, hogy őket közelebbről esmerhettem 's becsülhettem. — A' csak nem egyenlő számu katolikus és evangélikus lakosok között a' vallási surlódás csaknem egészen száműzve lévén akarmellyik felekezetbeliekkel sem gátolta barátkozásomat 's nem szakasztotta-félben azon örömet, melyet bennem a' különböző gondolkozásuak közötti békes együttélés gerjeszteni szokott. — A' városi magistratus, mellynek a' törvényes rend szerint fele katolikusokból fele evangélikusokból választatik, egész itt létem alatt általában nagyon érdemes tagokból állott 's legnagyobb részeit olyanokból, kiket több tekintetben jó és kedves embereim közé számlálhattam 's számlálhatok. — A' városban részeit folytonosan lakó, részeit csak télen tartózkodó fő 's középrendű nemesek, szolgálatbeli 's nyugalmazott katonatisztek és vármegyei tisztviselők között sem kevés számmal találtam mindenkor 's találok most is olyanokat, kiket tisztelnem 's becsülnöm kellett és kell 's kik esmereteiket és tapasztalásaikat velem örömet közölték és közlik. — Az ezen osztálybelieket illetőleg különös hálás emlékezetben vagynak 's maradnak nálam mindig, a' megholtak közül gróf Széchényi Ferenc az esmeretes nagy hazafi, kitől míg a' teleket Sopronban töltötte több rendbeli kegyességeket tapasztaltam, 's házi bibliothékájából is, mi előtt azt a' nemzeti könyvtárhoz ajándékozta, sok jeles és drága könyveket olvastam, 's báró Zay Imre a' mostani evangélikus főfelügyelő gróf Zay Károlynak nagy míveltségű attya, kinek háza

Sopronban telelésekor már akkor, midőn még az újabb időbeli kaszinók nem esmertettek, olly késő kaszinó volt, hol minden miveltebbek több rendbeli nemes élvezést találtak; a' még élők közül pedig Laitner András nyugalmazott altábornagy, ki magát hadiszogálatában nagyon jelesen megkülömböztette 's kivel, mint sok tapasztalásu 's tudomány szerető férfival és több új jelesebb munkák, kivált érdekes röpiratok szorgalmas vásárlójával, olvasójával 's közlőjével későbbi esztendeimben sok kellemes órákat töltök; Hőgyész Pál, a' mostani királyi táblai ülnök, kinél egyenesebb lelkü 's jobb szívé alispánt Sopron vármegye nem kívánhat; a' Bezerédy ház különösen Bezerédy István Tolna köztiszteletű országgyűlési követe, ki valamikor Sopronba az attyához jött vagy jó, hasznos beszélgetéseiben mindenkor részeltetett 's részeltet, 's egyszer a' vele ide jött híres országgyűlési követet 's mostani bihari első alispánt Beöthy Ödönt is velem megismertette; 's egyebek sokan, kikről csak a' hosszadalmas előadástól tartás miatt hallgatok. — Természet szerint minden itt előlszámlált kar és rendbelieknél ott, hol mivelt lelkü és szép asszonyok és leányok találtattak 's találtatnak (találtattak pedig 's találtatnak nem kevesen) azok szint olly nagy vagy még nagyobb mértékben nevelték 's nevelik örömeimet, mint a' férfiak; mert idején megtudván, hogy egész világunk tulajdonképen a' szépség' hatalma alatt áll, idején illendőkép tanultam nekik hódolni.

Mivelt emberekkel társalgásra tehát elég alkalmam adódott 's az azzal élés számtalan szép örömökből is részeltetett, kivált fiatalabb koromban,

míg még az efféle örömök iránt érzékenyebb voltam. Mostani megélemedett koromban ugyan a' magányt, melly mindenkor nagy erővel vont magához, még jobban szeretem, mint előbb, 's társalkodásomat keskenyebb körre 's könyveimen kívül, gondolkozásom' módját az elvénüléstől féltvén, leginkább néhány mivelt fiatal esmerőseimre szorítom. De még is nagy szerencsémnek tartom, hogy mindkét nembeli számos mivelt személyekkel együttlétre, valamikor akarom 's környülményeim engedik, mindenkor módom van; mert tapasztalásomból tudom, melly nehéz az embernek, ha időtöltésre társaságot ohajt és nem talál 's melly jól esik, ha azt gondolhatja, hogy szabadságában áll egyik vagy másik jó emberéhez, kivel gondolatait 's érzéseit közölheti 's kicserélheti, mehetni, mikor kedve tartja. Ezen példabeszédeket: „könnyen gyalogol az, kinek paripája mellette van“, és nem panaszkodhatik az a' beteg, ki orvosságát köntöse' ujjából kirázhatja, mellyeket Montaigne *) a' könyvekkel társalkodhatásra alkalmaz, tapasztalásom szerint én az emberekkel társalkodhatásra szintén olly, vagy még nagyobb joggal alkalmazhatom. Én is ugy élek mind a' könyvek' mind az emberek' társaságával, mint a' fösvény, ki tudja, hogy élhetne kincseivel, mihelyt akarná, 's lelkem a' birtok' jogával igen megelégszik.

De a' világ- és emberesmeretben nemcsak Sopronban gyarapodhattam; Sopronon kívül is tágas mező nyílt arra. A' közel fekvő Bécsbe előbb

*) L. Montaigne Essays III, 3.

is, de kivált egyik fiamnak ott lakása után gyakran felrándultam, 's ott nem csak néhány előbbi jó embercimmel barátságomat megújítottam, hanem több művészekkel, tudósokkal 's egyéb urakkal is kedvező viszonyba léptem. Az evangélikusok' pesti egyetemes gyűlésén részint mielőtt superintendensé lettem, részint azután több ízben megjelentem 's ott sok jeles férfiakkal nem csak érintkezésbe, hanem hasznos esmeretségbe is jöttem. Azonkívül 1808-ban nógrád vármegyében néhai tót-prónai és blatnicai báró Prónay László belső titkos tanácsos és főispán; 1818-ban Pesten néhai ócsai Balog Péter belső titkos tanácsos, főispán, septemvir és magyarországi evangélikus főfelügyelő; 1824-ben Kőszegen néhai Matkovich Pál udvari tanácsos, dunántúli kerületbeli evangélikus felügyelő; 1825-ben Nagy-Geresden néhai alsó-káldi Káldy János sopron megyei viceispán és hasonlóképp dunántúli kerületbeli evangélikus felügyelő, 's 1839-ben Pesten néhai tót-prónai 's blatnicai báró Prónay Sándor aranyarkantyus vitéz, császári királyi kamarás, magyar tudóstársasági igazgató tag és magyarországi evangélikus főfelügyelő végső tisztességekre halotti predikációkat tartottam; 's mind ezen alkalmakkal is magamnak újabb hasznos és igen becses esmereteket 's esmeretéseket szereztem.

Itt már szerencsém' némelly kitünőbb 's nem reményeltt kedvezéseiről kell szólnom. 1810-ben Ráth' helyébe Györré predikátornak hívtam; melly hivatalt minthogy sorsommal meg voltam elégedve nem fogadtam-el. Ugyan azon évben superintendentialis jegyzővé 's 1812-ben superintendensé választattam. 1817-ben

a' jénai tudományos egyetem által hittan tanári diplomával tiszteltettem - meg. 1822-ben magyar nemességet nyertem; a' következőkben egymásután hat vármegyékben táblabíróvá 's 1830-ban a' magyar tudóstársaság rendes tagjává neveztettem-ki. 1840-ben királyi tanácsossá, 1842-ben pedig a' kiskaludi társaságnak, ugyan abban a' soproni takarékpénztár 's 1843-ban az ottani olvasóegylet választmányainak tagjává lettem.

E' disztimények közül, melyek legnagyobb részint kérésem nélkül ruháztattak reám, kettőről, megnevesedésemről 's királyi tanácsnökká neveztetésemről néhány környülményeket itt különösen megemlítek, minthogy azok több jóakaróim kegyességét 's különösen fejedelmeim' kegyelmét nagyon szép fényben tüntetik - fel.

Megnevesedési szándékomat, melyre több jóakaróim' 's barátim' biztatása után határoztam - el magamat, legelsőben az erdélyi fő kancellár gróf Teleky Sámuelnek 's a' bácsmegyei főispán báró Podmanicky Józsefnek jelentettem. Ezek azt nem csak helyben hagyták, hanem elősegítésére ajánlkoztak. Az akkori országbírája Ürményi József és tárnok mester gróf Brunszvik 's az előttök említett méltóságok folyamodásomat lekötelező készséggel aláírták. Királyi helytartósági tanácsos Ambrózy Lajos azt tanácsolta, hogy szombathelyi püspök Somogyi Leopoldal is, kit a' Felségnél nagy kedvességgel mondott lenni irassam alá. A' püspök, ki köztudomás szerint jószívűség, isteni félelem 's felebaráti szeretet ritka példája volt e' részbeli kérésemet reményem feletti módon teljesítvén külön adott ajánló levelet,

mellyben azt bizonyította, hogy némelly hasznos könyveimet esmeri és hogy superintendensi felvigyázásom alatti azon lelkitanítók, kik püspöki megyéjével érintkezésben vannak, sohasem adtak neki panaszra alkalmat. Az így ellátott esedező leveletem magam nyújtottam-be egy külön audientián. Melly leereszkedő kegyelemmel fogadta könyörgésemet az atyai szivü fejedelem, maradékim számára itt körülállásosan kívánom fennmarasztani.

Mi kívánsága van önnek? Ezzel a' kérdéssel előztetett meg kérésem.

É n. Alázatosan bátorkodom felségednél könyörögni, hogy engem a' magyar nemességgel megajándékozni méltóztassék.

Felség. Miért nem? ha érdemei olyanok, hogy kérését teljesíthetem. Millyen érdemei vannak?

É n. Érdemeimről nehéz valamit mondanom, ha csak Felséged azt érdemnek venni nem méltóztatik, hogy mint ember, mint polgár 's mint keresztyén kötelességeimben hiven eljárni igyekezem, hogy hivatalbeli hűségem 's csekély ügyességemért hitsorsosaim elébb népes ekklésiák lelkipásztorságára 's utóbb superintendensi hivatalra méltónak tartottak; hogy predikátor és superintendens koromban a' falusi iskolákbani nevelést célszerűbbé tenni kívánván, néhány szükséges kézikönyvecskéket adtam-ki; és hogy hivatalomtól üres óráimban, több rendbeli munkákat irtam magyar nyelven, mellyekkel a' nemzet' értelmi 's kivált erkölcsi műveltetését elősegíteni szándékoztam.

Felség. Ez mind jó. Vannak-e önnek gyermekei?

Én. Két fiam van.

Felség. (mosolyogva) Azt előre is gondoltam.

Én. Nyílt szívvel megvallom Felséges Uram, hogy nem is alkalmatlankodnám Felségednél esedezésemmel, ha fiaim nem volnának. De mint atya kötelességemnek tartom gyermekeim' polgári jobblétét, ha lehet, ilyen módon is eszközölni.

Felség. Igaza van önnek. Az atyáknak kötelességek gyermekeik' szerencséjéről gondoskodni.
— Kik vannak a' folyamodás alá írva?

Én. Felséged' belső titkos tanácsosai közül az ország' birája Ürményi; a' tárnok mester gróf Brunzvik, az erdélyi főkancellár gróf Teleky, és a' bács megyei fő ispán báró Podmanicky József 's ezeken kívül még Felséged' egy másik belső titkos tanácsosa a' szombathelyi püspök Somogyi külön bizonyítványt is adott, melly folyamodásomhoz van kapcsolva.

Felség. Hogyhogy? a' szombathelyi püspök somogyi? az igen jó jel. Én azt az embert nagyon szeretem. 'S itt a' püspök dicséretére hosszasan kibocsátkozott 's reá egy helyes magasztaló beszédecskét tartott, mellynek summája abból állott, hogy ez a' püspök nem avatkozik, mint némelly mások mindenféle világi dolgokba, hanem hivatalában buzgón eljár 's testestől-lelkestől püspök. Ezt elvégezvén még egyszer ismételte, hogy annak bizonyítványánál fogva felőlem jó vélekedéssel van 's meg fogja vizsgáltatni folyamodásomat.

Folyamodásom' sikerülésére nézve kedvező előjelül szolgált az, hogy általa az kérésem nélkül signáltatott 's azért még azon a' héten a' kancellárián kedvező vélemény adással keresztül ment.

Könyörgésemre a' királyi válasz a' fejedelmek' laibachi összejövétele 's egyéb kormányzási gondok miatt több hónapokig késett. Annak a' kabinetbe felmenetelét zemplén megyei főispán 's referendarius gróf Eszterházy Józseftől megértvén 's azt a' tanácsot vevén, hogy jó volna a' Felséget reá emlékeztetni, audientiát kértem 's közös audientiára bocsáttattam. Ez alkalommal királyunk nagyon komolykedvűnek látszott lenni 's azok közül, kik velem együtt voltak, néhányhoz haragosan szólt 's különösen egy asszonyságot és egy urat keményen meg is dorgált. Midőn én elibe kerültem 's nevemet 's folyamodásmat jelentettem, kegyes hangon ezt a' feleletet vettem: esmerem önt 's folyamodását is tudom; erre a' válasz nem sokára ki fog adatni, csak várjon békével. Az ígélet hamar azután teljesedik.

A' kegyelem' megköszönése végett külön audientiára nyertem engedelmet. A' nemesség' taxája nem volt elengedve. Erre nézve egy jóakaróm azt a' tanácsot adá, hogy megköszönésemkor vigyek magammal a' taxa elengedéseért könyörgő levelet; de arról csak azon esetben tegyek említést, ha a' Felséget jó kedvében találom. Bemenetelemtkor viszont illy kegyes szókkal előztetém - meg: örülök hogy önnek kedves dolgot tehettem, azt jó maga viseletének, az arról szóló jó bizonyítványok 's különösen püspök Somogyi ajánlásának köszönheti. Azután egy hosszacska igen atyai hangú intés következett, hogy utóbb is híven eljárjak kötelességeimben 's különösen fiaimba is olly elveket plántáljak, mellyek szerint azok is jó emberek 's jó polgárok legyenek. Midőn szóhoz jöhettem megköszöném mint tudtam a' nyert kegyelmet, ígérém az általam parancsolatok

gyanánt vett intések' tölem kitelhetőképenni teljesítését; 's végre hozzá tevém, hogy még egy alázatos könyörgésem volna.

Mi lehet az ? így szakasztaték félben beszédem.

Alázatosan könyörgök, mondám, a' taxa elengedéséért.

Ez attól függ, ez vala a' válasz, millyenek önnök gazdasági környülményei.

Nem tagadom, így szólék, Felséges uram, hogy le tudom a' taxát tenni, 's ha le kell is tennem, azon esetben is érdeme szerint fogom a' nyert kegyelmet hálálni. De gazdag épen nem vagyok; 's ezen új kegyelme által Felséged nagy jót méltóztatnék tenni gyermekeimmel, kikről ugy annál jobban gondoskodhatnám, és ha Felségednél a' szerénytelenség' vakmerőség' 's telhetetlenség' gyanújába nem esném, bátorzkodnám ezen kegyelemért is alázatos könyörgő levelet benyújtani.

Épen nem esik, ez vala a' válasz, nincs itt könyörgő levele? Ekkor előhevém ezt zsebemből 's által adám. Azzal az ígérettel bocsáttatám-el, hogy a' dolog meg fog vizsgáltatni 's kevés napok mulva lejött a' taxát elegendő királyi válasz is.

A' királyi tanácsosság iránt néhány veszprém megyei fiatal predikátorok tettek legelőszer seniorátusok' gyűlésében indítványt, melly a' gyűlés' megegyezésével a' kerületi convent elibe adatván ott jóvá hagyott 's a' folyamodás és ajánlás elhatároztatott. A' folyamodás a' helytartó tanács által sopron vármegye mostani örökös főispánjával herczeg Eszter-

házy Pállal közöltetvén 's ennél ellenmondást nem találván a' magyar kancelláriához küldetett 's a' lelkipásztorkodásban és tudományos pályán szerzett érdemeim tekintetéből a' kérés' teljesítése ajánlaltott. A' kancellária ekkori elnöke még külön megkérte a' főherczeg-Palatinust, hogy méltóztatnék tudtára adni, ha megegyez-e ezen ajánlásban. Melly kérésre midőn mindjárt jóváhagyás következett, a' kancellária által haladék nélkül ajánltattam a' Felségnek, kitől az elhatározó királyi válasz nyomban következett.

Soproni predikátorságom' rajzolásában két nagy jóakarómat gróf Festetics Ignác császári királyi kamarást és Matkovich Pál udvari tanácsost még külön ki kell jelelnem. Az első az atyámat minden jobbágyi szolgálat alól felmentette, még pedig olly módon, melly a' jutalmazó szép lelküségét nagyon szembe-tűnőleg bizonyítja. 1808-ban születésem helyén 's az ő jóságán kerületi egyházi gyűlésünk tartatott. Ő ki már ekkor tudta, hogy soproni predikátor vagyok a' körül-belől száz világi és egyházi tagokat 's ezekkel együtt az atyámat is egyedi kastélyába ebédre meghívta, 's az atyámat az asztalnál, hogy bátrabb lehetne a' szent-andrási predikátor mellé ültette. A' gazdag 's vidám' ebéd után mindenek előtt nyilvánosan kijelentette, hogy az atyámat minden jobbágyi szolgálat alól haláláig felszabadítja, 's engemet midőn fiui érzéseimtől elragadtatva kezét meg akarám csókolni karjai közé szorított 's megcsókolt. — 1813-ban miután superintendensé választattam viszont az egész kerületi egyházi gyűlést a' maga egyedi kastélyába hívatta össze 's grófi módon fényesen kitarította. Azután is egész haláláig irántami kegyességének nem csak nála látogatásaim 's általa nálam viszo-

nozott látogatásai alkalmával, hanem másszor és másképp is számos bizonyosságit adta. Nevezetesen 1820-ban midőn a' pöstyéni fürdőt vele azon egy időben hat hétig használtam úgy rendelkezett 's velem is úgy rendelkeztetett, hogy reggelenként jó idején 's csaknem legelsők fürödtünk 's azután magával naponként elvitt az azon tájbeli előtte nagyon esmeretes fő- és egyéb nemes urakhoz p. o. gróf Erdődy főkancellárhoz, gróf Forgáchokhoz, báró Zayhoz, báró Ocskayhoz 's többekhez, hol' nem csak mulatságot, hanem tanuságot is eleget találtam. Estve Pöstyénre visszaérkezvén rendszerint mi ketten voltunk a' legutólszor fürödők.

A' másik azzal együtt említett jó akaróm hasonlókép nem csak nagy mértékben, hanem számtalanszor is tapasztaltatta velem jóságát 's jóságának annál becsesebbnek kellett lenni előttem, mivel föllebb említett megbántásaim' teljes elfelejtésével törtévnén, nemeslelkűségét világosan bizonyította. — Nem sokára Sopronba költözködésem után, midőn az udvari tanácsnokságra kineveztetését megköszönni Sopronon keresztül Bécsbe utazott egy általam véghez vitt hétköznapi isteni tiszteleten tőlem észrevételenül megjelent, 's annak végződésével hozzám jövéen azzal a' nyájas nyilatkozással jelentette örvendezését, hogy már nem attól félt, mitől előbb féltett, hogy a' Soproniaknak nem fognék tetszeni, hanem más kettőtől, hogy t. i. a' Bécsiek eltalálnak vinni és hogy a' Soproniak mikor superintendensé választatom mivé gondolatja szerint választatnom kell, a' dologban mint a' superintendentiával ellenkezők, nem fognak megegyezni. — 1810-ben a' fa-

rádi kerületi egyházi gyűlésen a' superintendentiális jegyzőségre ő ajánlott 's az ő ajánlása következtében választattam azzá. — 1811-ben midőn a' superintendens Nagy István halála után a' bezi kerületi egyházi gyűlésben superintendensségre egyének kandidáltattak, hatalmasan kikelt azon akkor uralkodott közvélemény ellen melly szerint superintendensé mulhatlanul nemis származásut kellene választani. — Utóbb is, miután superintendensé választattam, számtalan alkalmakkal bizonyította irántami jó indulatját. Különösen ő serkentett legbuzgóbban a' nemeséggért folyamodásra, a' folyamodást is maga tette-fel 's minden lépéseimre, mellyeken a' dologban olly szerencsésen jártam leginkább ő adott tanácsot.

Soproni életem' illy szép ragyogásu napját leginkább feleségem elkedvetlenedése, betegeskedése 's 1832-ben Január 2-dikán élete' 56-dik évében következett halála homályosította-meg. E' gyászos eset a' fény mellé nem csekély árnyék oldalt vetett ugyan, kivált öregségembe lépésemkor; mindazáltal azt annál nagyobb megnyugvással tartoztam 's tartozom viselni, mivel nem kevés környülmények egyesülnek vigasztalásomra. Egészségemmel habár korom' természete szerint gyengélkedő is megelégedhetem; gyermekeimben 's unokáimban örömet látok; gyülekeztem' szeretetét 's superintendenciám' bizodalját folytató tapasztautom; a' Sopronban mellettem hivataloskodó fiatalabb predikátorok 's professorok valamint még egy pár élő 's régi barátom 's néhány más mivel ifjabb férfiak is irántam szép hajlandóságot mutatnak 's estvéli mulatságomat gyakran kellemessé teszik; némelly távol lakó jó barátim 's fiatalabb tudós társaim is egyszer másszor leveleikkel megörvendeztet-

nek. Illy állapotban szenvedélyeim' lecsillapodása után könyveim' társaságában csekély bölcseségem nem fényes de biztos várából csendesen nézek sokakat.

*Errare atque viam palantes quaerere vitae ,
Certare ingenio contendere nobilitate ,
Noctes atque dies niti praestante labore
Ad summas emergere opes rerumque potiri ;*

's néha én is felsohajtok ezekre nézve a' költés-
szel:

*O miseras hominum mentes o pectora coeca
Qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
Degitur hoc aevi quodcunque est !*

Visszatekintés

predikátori életemre.

Harmadfél esztendei professorságomról szükségtelennek tartom többet mondani, mint már mondtam. De predikátori életemben már negyvenhat esztendőt töltöttem-el; arról többet szólhatok.

Az evangélikus predikátor szerencséje vagy szerencsétlensége saját természeti 's műveltségi tulajdonsági mellett egyházi előjáróitól, feleségétől, a' mellette szolgáló iskolatanítóktól 's ha vannak káplánoktól, hallgatóitól, hivatalbeli foglalatosságaitól 's mind ezek iránti magaviseletétől függ. Ezen viszonyaimra nézve tehát szükségesnek tartok némelly körülményeket feljegyezni.

Ki szerencsés evangélikus predikátor akar lenni, annak már a' természettől is némelly olyan ajándékokat szükséges nyernie, melyeket a' nevelés ki nem pótolhat. Megkivántatik tőle, hogy ép teste, alkalmas termete, erős melle, 's tiszta és érthető hangja, erős idegrendszere, legalább közepszerűségig é-lénk emlékező tehetsége 's képzelődése, józan ítélő tehetsége 's nagyon heves szenvedélyektől ment szive legyen. De természet szerint a' tudományos kimiveltetésnek is kisebb vagy nagyobb mértékben ezekhez kell járulni, 's mennél nagyobb mértékben járul hozzájuk, annál inkább lehet szerencsét reményleni.

Hogy a' feddhetetlen erkölcsi élet is multhatatlanul szükséges, azt felesleges volna említenem. — Nekem az a' kedvező sors esett osztályul, hogy mind a' természetből, mind a' neveléstől ezen tekintetben, nyertem annyit, mennyi szükséges volt.

Az egyházi előjárók, ha vagy értetlenek, vagy lelkiismeretlenek, az alájok rendelték előmenetelét kétségen kívül gyakran gátolhatják. Én előjáróim egyikének erántam bizonyított nemeslelkűségéről már bővebben szoltam. A' többiek is olyanok voltak, hogy őket szívem szerint tisztelhettem 's örömet szívteltem. Különösen Nagy István superintendens, kit tudományszeretés, szelídség, jóság, 's ezeken kívül nem csekély mértékű külső műveltség is jellemzett, engem maga eránt elcsitól fogva egész haláláig többképen lekötelezett, 's irántam mutatott szeretete általhű tisztelőjévé tett.

A' feleség választás a' predikátorra nézve annál fontosabb, minthogy a' jó gazdaasszonyt jövedelme' csekélysege is igen szükségessé teszi, minthogy a' feleséggel bármely egyet nem értés miatt is a' csaknem mindenkor otthon tartózkodás házi boldogtalanságot igen könnyen okozhat, házi boldogtalansága pedig gyülekezetének hamar tudtára esik, 's minthogy végre, ha megelégedetlen házasságban él, lelkének az a' nyugalma sem lehet, melly hivatalához olly igen szükséges. Nitsch egy könyvében, *) mellynek a' predikátorok még most is nagy hasznát vehetnék, azt mondja, hogy falusi predikátornak nem tanácsos városi leányt venni feleségül, mert a' falun nincs annyi alkalom a' társalgás-

*) L. Anweisung zur Pastoral-Klugheit für künftige Landpfarrer, Von Paul Friedrich Achat Nitsch. Leipzig 1791, in 8.

ra, mennyire városi élet szoktat; a' falun a' gazdaasszonykodást máskép, több gondal 's fáradtságosabban szükséges folytatni, mint a' városban, 's a' városi leánynak a' falun minden fiatalkori foglalatosságit másfélékkal kell feleserélni, minden reményeiben megcsalatkozva kell magát látni, 's vagy elunja magát, vagy a' városi multságokat háza' veszedelmére a' faluba igyekezik plántálni. De azt sem hagyja jóvá, ha valaki olly falusi nőt vesz, melly vagy nagyon 'miveletlen, vagy csupán külső miveltségre tett szert a' belsőnek elmulasztásával. Ehez képest falusi sem nem egészen miveletlen, sem nem igen kimivelt leányt választottam életem' ösvényén utitársommá 's választásomat e' tekintetben nem is volt soha okom megbánni.

A' falusi iskolatanítók számtalanszor okoznak bajt a' predikátornak! Ők rendszerint egyfelől igen hiányos miveltségűek, és sokszor magok felől kellesténél többet tartók; másfelől felette nagy szegénységben tengődők. Miveletlenségeknél fogva a' rokonszenv törvénye szerint, többnyire a' köznéppel társalkodnak, 's ha egyszersmind a' falu' jegyzői is, gyakran az esküdtekkal barátkoznak, nem ritkán boroznak 's korhelységhez szoknak. Szegénységek miatt sokszor alacsony módon keresik a' hallgatók' kedvét, vagy gyakran lelkestől testestől a' gazdaság' valami nemére adják magokat. Mind ezen esetekben még jobban elparasztosodnak, 's a' tanítást csak mellesleges foglalatosságoknak nézik. Ha megintetnek, neheztelnek 's nem ritkán az intőnek ellenségeivé lesznek. Szerencsés az a' predikátor, ki mellé az illy egyének közül még a' kevesebbé miveletlenek 's jobb indulatuk kerülnek 's ki velők illendő módon tud bánni. Én az

illy szerencsések közé tartoztam. Mestereim sok tisztáraiknál jobbak, de helység jegyzői nem voltak. Én is részemről szeretettel 's jósággal igyekeztem őket magamhoz kapcsolni. A' rajtok zsarnokoskodásnak semmi nemét sem gyakoroltam, hivatalbeli dolgaikon kívül magamnak tőlök semmi szolgálatot kötelesség gyanánt nem kívántam, őket hivatalokhoz képest megböcsültem, de velek szoros értelemben nem barátkoztam, nem fraternizáltam. Ugyan azért a' kilenc falusi mesterek közül, kik mellettem hivataloskodtak csak eggyel 's azzal is csak egyszer volt említést érdemelhető vesződségem, de annak is hamar szerencsésen vége lett. E' vesződség a' következőből állott: Nemes-Dömölkön egy káplánom 's mestereim igen szerették az emberszólási csacsogást 's mindenféle mendemonda terjesztésével töltötték üres óráikat. Természet szerint az én családom is egyszer másszor tárggyul szolgált nekik. E' vénasszonyi hibától őket elakarván szoktatni, egyszer hozzám hívtam mind a' kettőt. Nem haragos, de komoly hangon eleikbe adtam: melly illetlen sőt vétkes és ártalmas dolog a' kisebbités és rágalmazás, melly kevés ész és rossz szívet árulnak-el az emberszólók 's rágalmazók. Intésemet 's feddésemet azzal fejeztem-be, hogy mi engemet illet, az ő rágalmazások nekem alig árthat 's csak úgy veszem azt, mint apró ebek' csahítálását; de ha a' csahítálással soká alkalmatlankodnak, akkor hozzájuk ütök, ha pedig ütök, úgy ütök, hogy megérezzék. A' káplánt, ki különben is távulról rokonom volt 's kit csak szülei' sok kérésére vettem magamhoz, még különösen 's annál inkább is megleckéztem, mivel neki felette szükséges volt a' tanulás és gyarapodás. Feddésemet bevette 's intéseim

követését fogadta. A' mester minden alázatossággal 's legkisebb ellenmondás nélkül végig hallgatta beszédemet, de még az nap elment a' helybeli egyházi felügyelőhez koltai Vidos Miklós táblabíróhoz 's panaszt tett nála ellenem. Ez egy pár nap mulva ebédre szólítván, ebéd után mosolyogva jelenti, hogy panasz van ellenem, 's kérdé miben van a' dolog. Elbeszéltem pontosan mi és mint történt. De ez beszélgetésünknek csak igen mellékes tárgya volt, 's tüstént más dolgokról beszélgettünk. A' következett első vasárnapon szokás szerint az isteni tiszteletre eljövén 's nálom is megjelenvén a' mestert hozzám hivatá 's felszólítá, hogy mondja-el előttem, mi panasza van. Az minden szépítés és elcsavarás nélkül tökéletesen úgy adá elő a' dolgot, mint történt, 's azzal fejezte-be előadását, hogy én ötöt e' szerint kutyának neveztem 's ő azt mint mester nem szenvedheti el. A' felügyelő kétszer háromszor is ismételte a' kérdést, ha van-e még panasza. Azon feleletre, hogy nincsen, így kezdé hozzá intézett szavait: ugyan édes mester uram nem köszönte meg a' tisztelendő urnak ezen atyai oktatását és intését? 's azután bővebben eleibe adván, hogy okosabb tanácsot nem lehet adni, erősen meghagyta, hogy azt kövesse, 's parancsolta neki, hogy tüstént kövessen meg 's tegyen fogadást, hogy az adott intést szíven fogja viselni. A' dologban bizonyosan igaz ügyem volt; de olly bölcs és jószívü ítélőbíró nélkül alig lett volna olly hamar olly szerencsés kimenetele.

Káplán Nemes-Dömölkön és Sopronban összesen tizenhárom szolgált mellettem; 's azt az egyet, kiről imént emlékezém, 's kinek nem sokára egy kis ekklezsiában szerencsésen hely találkozott, kivéve,

mindnyájokat szerettem 's mindnyájokkal kívánt békességben éltém. Tizen közülök alkalmas ekkleziákban rendes predikátorokká 's nagy részint jeles predikátorokká lettek. A' mostani is nagy mértékben szeretetteti magát velem 's mind tudományos készülétéért mind erkölcsi maga viseletéért dicséretemet 's ajánlásomat megérdemli. *)

Hallgatóim részint parasztok, részint parasztokhoz közelítő alacsony sorsu nemesek, részint földes urak, részint városi zsellérek, polgárok és előkelők voltak. Tapasztalásomból azt mondhatom, hogy minden itt előszámlált osztályok között nagyon szembe-tűnőkép létez bizonyos aristokratia, hogy nagyon nehéz valamelly aristokrátával, vagy több aristokrátákkal egyszer másszor kisebb vagy nagyobb összeütközést elkerülni, és hogy az összeütközéskor csak az a' predikátor reménylhet győzödelmet, ki a' gyülekezet általános szeretetét bírja 's egyszersmind illő szelidséggel 's mind mászkálástól, mind fenhéjazástól egyiránt távol, saját belső becsét és hivatala méltóságát fentartani képes. E' tekintetben is említek egy két esetet, melyekben hajóm kösziklát talált, 's veszedelem nélkül maradt.

Kövágó-Örsön a' sok falusi ekkleziákban uralkodó rendetlenség szerint a' kurátor egykor bármint

*) Ez megegyezésemmel részből tanácsommal is 1843-ban egy nálamnál még idősebb barátomhoz Tolna vármegyébe csak ugyan káplán képen elment; nem egyéb okból, hanem hogy ott több megélemedett predikátorok vagynak mint Sopron vidékén, 's következésképp emberi mód szerint gondolkodva előbb reménylhet előmozdítást. Az azt felváltó káplánommal is teljesen meg vagyok elégedve.

igyekezett is, az ekklezsia' egyik rétjéről a' szénát nem tudta behordatni, 's a' széna a' mezőn veszett. Én ennek mértékletes árát a' gyülekezet' kasszájából kikértem, 's a' kiadások' rovatába felirattam. Kurátor számadáskor egyik előkelő köznemes, ki az eskütségből kitétetett, e' rovat' felolvasását hallván felszólamlott, 's mintán én a' dolgot felvilágosítottam; azt monda, hogy magam behozathattam volna, mint-hogy lovaim vannak, mellyek úgy is a' gyülekezet' szénáját eszik. Erre én neheztelő, de szelid hangon azt feleltem, hogy a' széna árát csak olyan szándékkal vettem meg, hogy azt kurátor számadáskor elengedjem, ha a' gyülekezet azon hibáját, melly szerint a' hívó levélben megígért behordást nem teljesítette megesmeri; de minthogy ekép megtámadtatom teljességgel nem engedem-el. Egyszersmind mivel a' felszólamló a' predikatori hivatal eránt sértőleg nyilatkozott, azt is nyersen kijelentém, hogy a' predikátorról senki úgy ne vélekedjék, mintha csak béres szolga vagy akármelly egyénnek is külön szolgálja volna. Nyilatkozásomnak az a' szerencsés következménye lett, hogy a' legtehetősebb földes ur lelkesen mellettem szólván, a' felszólamló exesküdt az egész convent által megpirongattatott 's követeléseim jóvá hagyatott.

Nemes-dömölki predikátorságomban egy vármegye esküdtje feleségének temetésekor kellett halotti predikatiót tartanom. A' predikatióban a' férjnek nemzetes vitézlő címet adtam. Ez a' temetés után mélyen elszomorodva hozzám jöve, 's így kezdé beszédét: nem tettem volna fel tisztelendő uram felől, hogy szomorúságomban még jobban megszorítsom 's nekem az illető címet meg ne adja. Tudom, hogy erre a' Vidos urak bírták tisztelendő uramat. Feleletem ez

vala: nagyon sajnálom, ha az urat címzésemmel akaratom ellen megszorítottam: én megszorítani teljességgel nem akartam. Abban azonban hibásan vélekedik az ur, hogy a' címzésre akármelyik Vidos ur is birt volna. A' mit tettem, azt magamtól 's meggyőződésemből tettem. De kérem, mondja meg az ur, micsoda címet adjak vice-ispánjának, ha magát tekintetesnek nevezem. Azután szeliden igyekeztem őtet meggyőzni, hogy az által, ha sorsunk feletti címre vágyunk, hiu dicsőség kívánói vagyunk, mi semmiképen sem szép és jó 's mit a' szent írás is tilt. A' megsértett hiuság, minthogy embere nem volt épen rossz szívű, nem sokára magába szállott 's nem próbált semmi boszút is állani, sőt jó emberemmé lett.

Más alkalommal predikáciomban a' gyermeki kor tulajdonságairól beszéltem, 's többek között azt is mondtam, hogy a' gyermekek' nevelésében a' szülék némelykor nagy lágyág 's elkényeztetés, mászor szerfeletti keménység által is szoktak hibázni. A' predikáció után egyik földes ur bejön hozzám, mélyen elszomorodva 's azt mondja, hogy kár volt őtet 's az ő nevelését olly élénk színekkel lefestenem. Másnap ismét egy földes asszony jelenék meg nálam könnyező szemekkel, hasonló panasszal. Nem tagadom, tudva volt előttem, hogy a' tájékbeli közvélemény által az ur egy megnőtt fia eránt, kivel nem tudott birni, a' gyengébb korbeli nagy elkényeztetéssel, az asszonyság pedig egy igen elkeseredett fia eránt nevelésbeli nagy keménységgel vádoltatott. De az is igaz, hogy mikor a' predikatiót készítettem sem e' közvélemény, sem a' kérdésbeli személyek távolról sem voltak eszemben. A' panaszkodókkal ezt a' lehetőségig igyekeztem elhíttetni, vigasztaltam őket,

mint tudtam, kértem hogy predikatiómat úgy nézzék, mint egy tükröt 's ha magokat abban hibásoknak esmerték, bánják-meg hibájokat 's igyekezzenek megjobbitani. Mind a' ketten megengesztelődve mentek el tőlem.

Hivatalkodásom gyülekezeteim kívánatának ugyan eleget tett; sőt felőlem jó hirt is terjesztett-el 's annak köszönhettem jobb 's jobb helyre hivattatásomat. A' hozzá tartozó foglalkozásim türhetőkép is szívesen feküdtek. Sem a' közös isteni tisztelet tartását, sem az iskolákra felügyelést, sem a' lelki pásztori gondoskodást könnyelműleg el nem mulattam 's betegség miatt is nagyon kevészer kéntelenítettem elmulatni. Mindazáltal távol vagyok attól, hogy hivatalbeli hűségemet 's buzgóságomat követésre méltó példányul ajánljam. Minden kötelességeimet még szigorubb pontossággal teljesíthettem volna, mint teljesítettem. Különösen a' predikatiókra is nagyobb szorgalommal kellett volna elkészülnöm, mint elkészülni szoktam. E' részben rögtönözési ügyességem mellett az a' vélemény, hogy a' gondosan 's mesterségesen kidolgozott munka sem eszközli sikeresebben, vagy talán még olly sikeresen sem a' hallgatók jobbulását, mint az előre meggondolt tervszerinti 's a' szív teljességéből származó szabad beszélés, 's néha a' sok tanítás' igen csekély fogamatát mutatni látszó 's azért csüggesztő tapasztalás is hanyagabbá tett, mint lennem kellett 's talán sem az ékesszólásban, sem az ez által használásban sem engedett annyira mennem, mint különben lehetett volna.

Általában egész magam viseletére nézve azt kell mondanom mit Pál apostol mond: semmiben sem vá-

dol engem az én lelkem, de ez által nem igazulok-meg: hanem az ur az, a' ki engemet megítél. *)

*Van mit szégyenlenem ;
Különféle gyarlóság ,
Sok fél-bűn , sok fél-jóság
Bizonyosság ellenem.*

Boldog az , ki az említett apostollal lelkiisméretesen ezt mondja: nem állítom, hogy én a' célt még elértem volna, de azokat, mellyek hátom mögött vannak, elfelejtvén, azokra pedig igyekeztvén, mellyek elől vagynak, a' cél felé futok, az Isten a' Krisztus Jezusban való mennyei hivatala' jutalmának elvételére. **)

*) I. Korinth IV. 4.

**) Philip III. 13. 14.

T o l d a l é k.

A.

**Kivonat a' pozsonyi magyar hirmondó
című magyar ujságnak 1786-ban kisas-
szony hava 30-kán kelt leveléből.**

Nemes magyar haza! Halottunk van 's a' t . . .

Ezen folyó hónapnak 26-kán csak nem egyszerre öt levelet vettem a' hazából. A' hármában mi legyen, rá nem vinne a' szemérem, hogy megmondjam, hanem ha a' körülállások kívánnák. Senki se magyarázza hát bennem rosszra, hogy meg kellett vallanom, hogy azok nagyon dicsérik és köszönik a' magyar nyelv' pallérozásában való szorgalmatosságomat. És ezt annyival inkább jobban elhihetni, hogy ime megvallom hogy azonban egy sincs közülök, a' kia' csinált új szókat mind helybe hagyná, hanem egyik egyet, másik kettőt, harmadik többet mustrál-ki: de egész becsülettel, és én az ilyen mustrálást vártam is, köszönöm is ezerszer. De már a' ketteje, nem csak az, hogy egyet se hágy helybe, még pedig a' mint írja, más sok nagy emberekkel együtt, nem adván azonban semmi okát: hanem a' mellett olly mocskolódásokat viszen végbe, hogy a' földnek is nehéz. Helyes legyen-e az reám nézve, vagy nem, hogy arról minden okos ítéletet tehessen: illendőnek látom, hogy, ha mind röviden is, előadjam, miért fáradoztam 's mire néztem legyen az új szóknak csinálásokban

Képzelve elevenen magának valaki azon körülállásokat, mellyekben most a' haza van; gondol-

jon azonban egy olyan hazafit, a' ki meghalni is kész hazája javaért, és sem éjjele sem nappala, annyira kíván elhárítani minden legkissebbet is, valami csak annak javát akadályoztatja, nemzete dicsőségét eloltja, 's a' t. már, mihelyt az ilyennek jó módja adódik az ilyas akadályoknak elhárításokra, valljon nem cselekszi-e ezt. Vét-e vele, ha hazáját azzal segíti, a' mi tőle kitelik! többet mondok, vét-e vele, ha a' mivel igazán segíteni akar, majd úgy üt ki szándéka ellen, hogy nem segít, hanem árt? Nem gondolnám, és bizony az illet, a' maga hazája aránt való nagy indulatban, nem meg akadályoztatni kéne, hanem csak igazgatni, okkal móddal tartóztatni.

Ugy tartom, minden megengedi, hogy minden szókat egyedül a' szükség szült. Mig csak három 's négy ember volt a' világon, mig csak makkal, szederrel, földieperrel 's t. éltek, mig kunyhójok se volt, kiki a' hol elestvéledett, ott hált 's a' t. látni való, hogy addig nem lévén szükség kávéra, fíndsára, tsürre, bíróra, pilulára, klavichordiumra, zsákra, hurka peczekre, és ki tudná előszámlálni? mire, addig mondom, milliom ezer szók nélkül ellehettek az akkori emberek, mellyek nélkül már mi el nem lehetünk. Soha sincs ennél nagyobb igazság: Szaporodik a' világ, szaporodik a' szükség, szaporodnak hát a' szók. — —

De azt mondod: megengedem az uj szók csinálását az ellyan idegen szókra nézve, mellyek még egy cseppet sem esmeretesek, és még csak most jönnek be a' hazába: de mellyek már egészen esmeretesek, ha szintén idegen nyelvből valók is, mint verbung, quártély 's a' t. azokra nézve nem engedhetem meg. Könnyű a' felelet és világos, kivált

ha bővebben lehetne előadni. Ugyan is. 1) Félő, hogy a' zsellér gazdává ne váljon. Csak egy pondró száll-be először a' sajtba quártélyra, de osztán elszaporodván megeszi az egész sajtot. 2) Mi értjük azt a' már esmeretes idegen szót: de hát a' mi fíjaink értik-e? Még nem; hanem akár ezt magyarázzam meg nekik: verbung, akár ezt: hadrász, a' magyarázat mind csak egy, 's a' fáradság is véle; ha mind egy, illőbb megtartanom ezt az utólsót, nem csak szint-ugy világos lévén már mint az első, hanem azonban egyszersmind magyar szó lévén törzsöke. — — Ki nem lehet magyarázni, micsoda természet adta belső indulat van minden nemzetben, melly mintegy készleti arra, hogy mind ruhája mind nyelve 's mind mindene olyan legyen, a' millyen a' nemzetet cimerezi.

Ezt is megengedem, azt mondod, de még se látom által, hogy volna olyan nagy szükség a' sok ujszókra, annyival inkább, hogy körüllehet őket irni. — Értem, ehon felelek. — — A' körül nem irt szó nagyobb hatóságu, a' körülírás csak olyan, mintha a' léccet a' szarufára akarnám szegezni; 's azonban nem úgy szegezem, hogy erősen álljon, hanem csakhogy megálljon: a' bizonyos hogy ha három négy zsindely szeget ütök bele, minthogy mindegyiknek a' vége megfogószik egy kicsit a' szarufában, úgy látszik, hogy a' négy csak tesz annyit, mintha egy jó lécszeget ütöttem volna belé: de bizony sokkal erősebben megfogta volna egy lécszeg; azonban nem is kellett volna olly sokszor nyulkálnom a' bőrkötőm zsebébe egyért, mint négyért. Négy szóból álló körülírás, négy zsindely szeg, 's így erőltetjük-el az egymást összefoglaló kisebb nagyobb szó-léceket 's szarufákat a' beszédben. — —

Miután maga mentségére még többet is mond, az egész cikket így fejezi be: Megengedem, hogy hibáztam, és némelly szókat nem jól találtam. De avagy nem a' te kötelességed lett volna-e engemet barátságosan meginteni 's jobb utra tanítani? hiszen kikértem vala ezt magamnak az első levelemben. Hát már nincs más mód, ha valaki hibázik, hanem csak a' mocskolás? én úgy tartom nincs messzebb az ég, mint a' pokol, és csak annyiba kerül egy angyalt leszólítani egy feltekintéssel a' szeretettel teljes intések kisáfárlására, mint minden furiákat felcsöditeni egy letoppantással az epe sárból galacserült mocskok kiparittyázására. 'S ha hibáztam: kívánhatni-e én tőlem, hogy ne e' világból való legyek? ám hiszen, hányszor kell itt elesni, míg megtanulunk járni? hányszor hempergődzünk jó tova alá, meg megsikamolván addig, míg a' völgyből, a' honnan csak a' Mikófalva látszik, felmászunk a' Tokaji hegyre, a' honnan már Debrecent is látjuk 's Madát is. Eb hiszi, hogy ezer makulát ne ejtett volna Zeuxis, míg a' seregély 's rigó belé vágta az orrát abba a' gohérba, a' mellyet festett. És ugyan nem úgy van-e, hogy sok el nem sült próbáknak kellett addig lenni, míg Polydorus Virgilius egy egész könyvet írhatott a' találókról. Egy szóval, nincs igazabb, mint az, hogy forni kell a' bornak, ha valaha tiszta akar lenni. Télnek kell előbb lenni, hogy nyár legyen; fekete éjszaka után van a' fehér nap is: bizony nekünk is a' homályoknak 's hibázásoknak abécéjét kell előbb keresztül silabizálnunk, 's úgy hagyhatunk osztán egy csupa tiszta igazságokkal tele tömött kalepinust magunk után. 'S ha hibáztam némellyekben; de úgy gondolom nem mindenikben. Hát egy csepp mézért

nem lehet-e elszenvedni egy pár fulánkot? Ha a' Miron rézből öntött tehenei között, csak egy van is olyan, melly az utszán lévén, midőn a' csordás hajtana, azt gondolván, hogy az a' többi közül maradt el, rá ütne a' farára mondván: Haj után kesely! nem lehetne-e a' többieket is azért elszenvedni, ha szintén azokra nem fog is botot az öreg após? Még a' biblia is megszenved egy Lótért egy Soárt. Szint úgy van helye a' törödelemnek is a' grammatikában, mint a' kereszténységben. Végre, ha nem hibáztam volna; már most nem lehetne illy szembetünőképen nyilván valóvá tennem, hogy én egy emberséges ember vagyok és meg-állok fogadásomat. Ugyan is

Azt fogadtam vala legelső levelemben, hogy kész vagyok legkisebbet is megváltoztatni, a' mi nem tetszik; ime most tudtomra adák, hogy az uj szók nem tetszenek mindeneknek. Oh be örömet cselekszem a' megváltoztatást; hiszen nekem nem arra kell vigyáznom, mi tetszik nekem, hanem mi tetszik az olvasóknak, mert én nem magamért írok, hanem másokért; És bár csak eddig írták volna ezt meg! beh megköszöntem volna! a' minthogy most is köszönöm; éppen csak azt sajnálom, hogy némellyek nem úgy adták tudtomra, mint a' hogy illetet volna. Teljes-séggel nem akarom, hogy valaki megbotránkozzon leveleimben, a' mint ezt másszor is jelentém. Én ugyan nagy terhektől szabadultam-meg, mellyet mind-azáltal szívesen cselekedtem a' haza javára; mert csak mondhatom, hogy ugyan fürödtem az izzadságban, míg egy szót kicsináltam: és úgy látom, hogy majd a' helyett, ha ugyan mostani szomorúságom fellegi tisztát hagyandanak magok után, talán majd elevenebb sorokkal tölthetem-bé azután kelendő hírle-

veleimet. Ki maradnak hát mind az uj szók. Megholtak, eltemettem őket: jól mondtam hát fellebb:

Halottunk van! Hallatlan dolog. Pozsonyban 60 született magyarokat nyelt-el egyszerre a' temető e' folyó hónapnak 26-kán, még pedig, — rettenetes — mind elevenen. Én vagyok a' szomorú fél! mind az én magzatim valának; keserves egy állapot! Miljen tellyes gyönyörűségemre voltak már is! már többnyire majd mindegyik nagy ember volt a' hazában: ki kormányodalomnok, ki titoknok, ki bel-ormész, ki tábirász, ki titoknok 's a' t. Oda vannak őségek! üresen maradtak a' keszernyéek; a' püspöködelmek, okodalmok, társadalmok 's a' t. Engem ugyan, mintha a' vilálgang ütött volna meg, hogy környülmények közé estem! Ugyan van-e ehez hasonló eset akármelylyik százszakában? Nincsen bár hányjuk-fel, minden eddig volt halottaknak rencéjeket. Most látom már, hogy azért áradt meg legközelebb költ levelemben a' Duna, hogy légyen neki mivel sirni e' gyászos eseten; a' minthogy sirt is annyira, hogy minden körül belől lévő árkosoknak hirekkel esett. Csak mind könnyebben esne, ha, mint más halottakat szoktak, lélektelen fektethettem volna be őket a' halálnak kormos börtöndőjébe: de ime egészen borzadok, csak említvén is — egészen elevenen kell őket a' temetőbe bezárnom. A' késérők mind egy szálíg lábtysók voltak, még pedig olly femzessen, hogy egy cseppet sem hazudok ha azt mondom, hogy egész rakomaz jelen volt. Soha se láttam életemben olly víg késérőket. És már kiérünk, nagy szép hosszattában, elnyulva lépegetvén, a' temetőre. Itt volt bezzeg rám nézve a' legrettenetesebb tünetemény! csak annyi, hogy megállottunk a' te-

mető kert' felületén, én ugyan a' középén a' halott magyar Istókékkal együtt, de a' késérők a' kapunál, hogy közülök egy se szaladhasson vissza; azonnal egy közülök bucsuzni kezde tőlem a' többieknek képekben, és kis mondolatot mondván ezen szókkal: „Kedves atyámfiai: pohárnok! vadász! vete-mény! tanítvány! csengettyü! tólag! követ-s! birodalom! egy szóval minden igaz magyar-rok! Mi elválunk tőletek; ide záratunk elevenen. Csak két hónapig élhattunk barátságokkal; köszön-jük azt is. Vigyázzatok, hogy az Odera folyó vize melly most nagyon árad, be ne hánjon benneteket iszappal. Ne keseregjete; meglátjuk talán valaha még egymást, és talán nekünk is olyan sorsunk lesz mint ama hét férjfiaknak, kik a' Célion hegyének egy üregjébe rejteztek, a' hol százszakánál tovább aludván, nem elébb, hanem majd Theodozius császár alatt ser-kentek-fel. Valeté! — — Meg kell lenni! — — kö-szöntsetek minden ifjoncokat! — — Ne kesereg-jetek — — — “ Ekkor magok is rá kezdék a' sirást; úgy hogy én tovább nem állhattam, hanem rájuk zár-tam a' temetőt 's haza jöttem.

B.

Függelékül álljanak itt néhány apró történetek, mellyek kövágó-örsi életemre emlékeztetnek, 's emlé-kezetemben élénken fennmaradtak.

A' petendi plébánus, kiről szólottam, saját tu-dósítása szerint, mint nagyon szegény emberek gyer-meke egy zala vármegyei földes ur házában neveltetett, még pedig atyai 's anyai gondal. A' ház kertjére dű-lő szőlő alsó végében egy mulató házacska volt mellyben az ur irással, olvasással legtöbb üres idejét

szokta tölteni. Ezen nevelő atyja akkor halt meg, mikor ő már kis pap volt 's halála után az a' babonás vélemény terjedett-el, hogy lelke ezen mulató-házban éjenként vissza-jár. Ő nem sokára azután haza men-vén 's ezen hirt hallván, ámbár mindenek elleneztek ezen házba ment hálni, gyertya gyújtáshoz szükséges szerekkel és egy bottal. Alig feküdt-le azonnal elébb robogást, azután tartós kopogást hallott. Több ízben felkelt 's gyertyánál a' szobában mindent kikeresett, de semmit sem talált, A' kopogás mindannyiszor ismételtetett, valahányszor lefeküdt. A' képzelődés a' magánnyal 's éjszakai csendességgel együtt félelmet okozott benne, mely miatt kimenni sem mert. Végre sok rettegetések között, hajnal felé elnyomta az álm 's másnap délfelé költetett fel. Utóbb világos nappal mindent gondosan kikerestek. 'S mi volt a' késértet? Az épület egy szobából konyhából 's ezek alatt pincéből állott. A' szoba 's a' konyha pallója deszkából állott 's egyik a' másiktól is deszka fallal volt elválasztva. A' pincében sok patkányok laktak 's egy pallónak vége a' konyha felől lyukas volt, a' lyuk mellett egy disznóláb csontja találtatott, 's mindenek meggyőződtek, hogy patkányok, melyek a' pincében nagy számmal voltak, vesződtek a' csontal, leakarván azt magokkal a' pincébe vinni, de a' lyuk' szűk volta miatt nemvihették-le, 's ez okozta a' robogást és kopogást.

Ugyan azon plébánusnak egy szegény özvegy-asszony hallgatónéja katona fijától levelet kapott, melyet olvasni nem tudván hozzá vitt. A' katona abban arra kérte az anyját, hogy küldje el neki a' fegyver ellen való bűbajos és csuda erejű nyakba vetőt. A' plébánus magához viteti e' bűbajos holmit, megvizsgálja, felbontja, látja hogy az nem egyéb, mint papirosokból álló kis tekercs, melyeken, hihető valami régi baráti kéz által, alig olvasható apró betűkkel többféle szent írásbeli helyek voltak írva. A' szegény asszonyt szeliden 's okokkal igyekezett meggyőzni, hogy az effélek fegyver ellen nem használhatnak, 's hogy annál inkább meggyőzhető, össze csinálta ismét

mint tudta a' papirost 's ezt mondja az asszonynak: ha ezen orvosságnak a' fegyver nem árt, bizonyosan a' tűz sem árt; ha pedig a' tűz árt, a' fegyver is ártana; próbáljuk meg a' tűzön. Ekkor a' csomót a' tűzbe vetette 's az tüstént elégett.

Egyszer nála létemkor bucsusok jöttek az utcán harangszó nélkül, kérdém tőle, nem szokott-e harangoztatni a' bucsusok eleibe. Nem én, ez vala felelete, akárhová tegye őket az Isten. Én mióta látom, hogy a' bucsu járások rendszerint nem a' végre használtatnak, mellyre az anyaszentegyház által rendelve vagynak, azt szoktam hiveimnek predikálni, hogy áhitatosságokat vigyék véghez otthon 's a' magok templomában. Sőt mikor tudom, hogy bucsusok jönnek, a' harang kötelét is felszoktam magasabbra akasztatni, mert különben magok harangoznának.

Murman fiatalkorában néha hol egyik, hol másik lovára ülve nyereg nélkül is szokott a' mezőre lovalgolni. Egyszer mikor így ment ki, a' helységhez közel egy paraszt ember jöve eleibe 's így szólítá meg őtet: te zsidó (mert kövágó-örsön sok zsidók laktak és laknak) mellyik házban lakik itt a' lutheranus predikátor. Mit akarsz vele, ez volt Murman felelete? Mit kérded ezt tőlem válaszola amaz, csak mond meg hol lakik? No mit akarsz vele? hiszen én vagyok az, monda Murman. A' szegény ember, ki a' seniortól éppen ő hozzá vitt levelet, nagyon elszégyenelte magát 's bocsánatot kért. Amaz a' levelet elvév 's viójét nyájas szókkal bocsátotta vissza.

Én is egykor csak nem így jártam. Mindjárt eleinten Kövágó-Örsre menésem után kérdezősködtem merre kellene legrövidebb uton Kaposra mennem. A' felelet az volt, hogy kocsival járt uton a' hegyeket meg kell kerülni; de a' ki gyalog a' hegyeken keresztül tudna menni, csaknem egy óra alatt is oda mehetne. Fogtam magamat elindultam gyalog. A' hegyek között pusztá uton egy ember jöve előmbre, kérdém tőle jól megyek-e Kaposra? Az felelet helyett így szólt, hol lakik öcsém uram? Kövágó-Örsön mondám. Ki lehet, monda tovább; hiszen én ott com-

possessor vagyok 's minden jóra való becsületes embert esmerék; 's mikor meghallá ki vagyok sokképen megkövetett, mondván hogy már most régen nem volt Kővágó-Órsön 's azután nyájasan utba igazított. Ő egy magát jól bíró nemes ember volt.

Egykor Kapolcson Lakos Ádámnál velem együtt egy veszprém megyei predikátor is volt ebéden. Étel közben beszélé, hogy a' győri vásárban kevéssel az előtt egy száz forintos bank jegye vagy elveszett, vagy zsebéből ellopott. A' házi gazda szent buzgóságtól elragadtatva nagyon feddődött reá, hogy miért nem vigyázott jobban, holott száz forint egy szegény predikátornak sok pénz. Néhány hónapokkal azután hozzám jöven keservesen panaszkodék, hogy az Isten ötet azon feddődéséért nagyon megbüntette, mert tőle is épen Győrben 's épen egy száz forintos bank jegy vagy elveszett, vagy ellopott.

Gróf Porcia neve napjára egy francia verset csináltam, a' legelsőt 's legutólsót életemben. Egyik rend végén ez volt: *epouse si belle*; a' megfelelő rim természet szerint *fidelle* lett. A' gróf szokása szerint nyájasan el vette a' verset 's elolvastván megköszöné 's tréfásan azt mondá: látom hogy az ur igazán költő; mert ollyat is szépen tud írni, mi nem igaz. Utóbb tudtam meg, hogy a' grófnő erényei közé a' házassági hűség épen nem tartozott.

Értesítés az olvasók számára.

Az itt megjelenő Emlékezések 1842-ben irattak, 's a' szöveg úgy maradt, mint akkor elkészült; csak néhány azóta történt változások említetnek meg az alája tett jegyzetekben. Sopron, Marcius 15-kén 1845.

Kis János.

EIS JÁNOS
Superintendens'
EMLÉKEZÉSEI
ÉLETÉBŐL.

Maga által feljegyezve.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.
IRÓI PÁLYÁJÁT TÁRGYAZÓ EMLÉKEZÉSEK.

Sopronban, 1846.
Özvegy Kulcsárné' betűivel.

ELSŐ RÉSZ.

A' magyar irodalom' írói pályámra lépésem előtti és utáni állapotának vázolata.

A' nemzetek irodalma csak nem minden esmeretes nyelvben *) a' náloknál miveltebb nemzetekéinek utánzásával kezdetett kimiveltetni. A' romaiakéról ez eléggé tudva vagyon, 's kétségkívül a' többi esmeretes régi irodalmakkal is így történt a' dolog, ha szintén azoknak eredetét nehezebb is kinyomozni.

Az újabb időkben az olaszok, franciák, spanyolok és portugálok legelőbb polgárisodtak meg, 's mind nyelveket, mind irodalmokat szembetűnőleg a' rómaiaktól kölcsönözték. Az angolok utánok következtek 's irodalmokban nagy részint a' franciák 's olaszok utánczói lettek.

A' német nyelv, melly hazánkhoz legközelebb van, 's mellyel legtöbb érintkezésben vagyunk, emezeknél később, szerzetes barátok, azután lovagok,

*) Raynal ezt mondja: le Grec fut le seul peuple original qu'on ait vu et qu'on verra peut-être sur la terre.

a' reformatiót megelőző időben művészek, végre tudósok által miveltetett ki; 's azt már Luther a' biblia fordítása és theologiai vetélkedései által nem csekély mértékben tökéletesítette. De a' vallási és politikai háborúk, mellyekben a' németek egymással verekedtek, a' figyelmet nagy ideig elvonták az irodalomtól, 's az ezzel ismételt foglalkozás a' XIV-ik Lajos századában történt, midőn már a' franciák utánozása 's nyelvek is minden europai udvarok és írók között elhatalmazott. Ettől fogva a' 18-dik század közepéig a' német könyvszerzők legnagyobb részint a' franciák követőiből állottak. Haller az angolokat véve mustrául, 's vele együtt Bodmer és néhány mások a' helvét iskolát alapították, azt igyekezvén megmutatni, hogy az angol irodalom jobban egyez a' németek természetével, mint a' francia. A' csekély elméjű 's még csekélyebb jó ízlésű Gottsched kikelt e' vélemény ellen. A' két iskola vitálkodásából nem kevés világosság támadt, 's az is következék, hogy néhány tudósok saját ösvényt kezdetek törni. — Klopstock első helyet foglalt-el az angol iskolában, 's Wieland is azt a' franciában; de Klopstock új pályát nyitott utódainak, míg Wieland a' 18-ik századbeli francia iskolában legelső is volt 's legutolsó is maradt; legelső, mert e' nemben senki sem tudta őtet utol érni, legutolsó, mert utána a' német írók egészen különböző úton jártak.

Klopstock szerencsésen felébresztette a' németek saját képzelődését és jellemét; 's csaknem azon egy időben Winkelmann a' művészetekben, Lessing a' művészetek bírálásában 's Göthe különösen a' költészetben a' mostani német iskolát alapították meg. *)

Természet szerint a' magyar irodalomnak is utánozással kellett kezdődni. Íróink mustrái sokáig a' régi romaiak voltak. Az újabbak közül eleinten némelyek a' franciákat, mások a' németeket választották példányul. Legtöbben, mit a' körülmények is kívántak az utóbbi osztályhoz tartoztak; 's ezt jó szerencsének lehet mondani, nem csak azért, mivel a' német irodalommal legkönnyebb volt megismerkedni, 's mivel abban olly tárház találtaték, melly minden új mivelt nyelvbeli irodalomnak termékeit magában foglalta, hanem még a' következő körülményért is. Egyéb jelesebb irodalmak fejedelmi pártfogás által nyertek serkentést, 's úgy tettek szert arany időre. A' görögöknél a' Perikles, a' rómaiaknál az Augusztus, az olaszoknál a' X-dik Leo pápa és a' Medicisek, a' franciáknál a' XIV-ik Lajos 's még az angoloknál is az Anna királyné arany századai esmereteseek. Németország semmi fejedelemben, még

*) L. de l'Allemagne par M-me la baronne de Staël. Tome prem. chap. XXIII Stuttgard 1830.

a' tudós egyetlenegy Friderikben sem talált nyelv-
vére nézve pártfogót; az irodalom tehát nem köz-
pontosulhatott, 's a' kormánynál nem reménylhetett
támaszpontot. Hogy e' részben a' magyar irodalom
a' némethez hasonlít, azt mindenki tudja. Vajha
előbb vagy utóbb abban is hasonlíthatna, hogy olly
eredetivé 's olly hatékonyá lenne millyenné a' német
lett!

A' magyar irodalom a' vallási reformatio idejében
kezde legszembetűnőbben feléledni; Luther' magyar
követői a' reformatio tanjait a' köznép között is ter-
jesztetni kívánván magyar nyelven vitálgodtak a' ka-
tholikusokkal és kalvinistákkal; ezek magyarul felel-
tek 's a' vallási pörlekedés által a' nyelv nem kevés-
sé gyarapodott. Ez a' 17-dik században is alkalmas
előmenetellel miveltetett. Molnár Albert munkái, Páz-
mán Péter kalauza, a' Káldy' bibliai fordítása, 's
mind a' kettő predikatsziói; Zrinyi Miklós és Gyön-
gyösy István versei nevezetes tünemények voltak.
De a' szerencsés kezdetnek a' háborus idők soká
utját állották, 's a' 18-dik század közepéig ha Páriz
Pápay munkáit kivesszük, kevés magyar munka je-
lent meg, melly a' most említtetekhez fontosságára
nézve csak közel járult volna is.

Mária Terezia uralkodása alatt különösen en-
nek második felében, szerencsésebb időszak kez-
dődött, valamint általában a' tudományokra, ugy kü-

lönösen a' magyar literaturára nézve is. A' németországi háborukban honfiaink közül sokan megesmerkedtek a' németek már ekkor virágozni kezdett literaturájokkal. A' tudományt szerető Friderik, kinek hite valamint egész Europa egyéb országait, úgy hazánkat is eltöltötte, kivált nagyainkat könyvolvasáshoz nagyon hatólag szoktatá. Nemzetünk kimivelésére, különösen az iskolai tanításra a' kormány nagy gondot fordita, 's e' tekintetben is sok hasznos intézeteket teve. Az 1760-ban felállított magyar testőrző seregbe több tudományos miveltségű ifjak vétettek-fel, kik ott még bővebben kimivelték magokat. Mind ezen környülmények segítségével az elmék szépen kezdettek gyümölesözni. Báró Ráday Gedeon, Faludy Ferenc, gróf Teleky Jó'sef és Ádám, báró Dániel István és mások már magyar nyelven beszéltettek a' muzákkal. Generalis báró Orczy Lőrincz, Báróczy Sándor, Barcsay Abraham, Bessenyei György, Ányos Pál sokakkal megkedveltették francia izlésű írásaikat. Kalmár György, Molnár János, Rajnis Jó'sef, baróti Szabó Dávid 's Révay Miklós görög mértékű verseket készítettek. Ráth Mátyás magyar ujságokat kezde kiadni Hirmondó cim alatt.

Második Jó'sef, habár a' magyar nyelvnek kedvezni nem akart is, mindazáltal mindenfelé világosságot terjesztő sok ujitásaival annak is hasznot teve. A' most említett írók, nagy résztint ekkor is seré-

nyen folytaták munkájokat 's több segítő társak is járultak hozzájuk. Ezek között különösen kitűntek: a' Horác szerencsés vetélytársa Virág Benedek, a' magyar olvasást hatályosan kedveltető Dugonics András, a' fáradhatatlan buzgóságu 's munkásságu Péczely Jó'sef, a' több hasznos könyveket 's magyar hirlapot író Decsy Sámuel, a' haditörténetek' minden szépet és jót tollal és cselekedettel előmozdító kiadói Görög Demeter és Kerekes Sámuel, 's a' már ekkor fényleni kezdő Kazinczy Ferenc a' kassai muzeumon dolgozó egyéb társaival együtt.

Második Leopold uralkodásának kezdetekor uj 's nagyon fényes epocha látszott feltűnni a' magyar irodalomra nézve. A' magyarosodás ekkor olly mértékben lelkesítette nemzetünket, millyenben az előtt sohasem. Természet szerint íróink is igen boldog jövődöt reménylettek 's e' reménytől hevülve siettek a' magyar nyelvet nem csak mivelni, hanem miveltetését külön munkákban is nagy tüzzel ajánlani. Illyen munkák voltak Baróczy Sándortól a' védelmeztetett magyar nyelv 1790; Gáty Istvántól és Vedres Istvántól a' magyar nyelvnek a' magyar hazában szükséges voltát tárgyazó elmélkedések 1790; Bessenyei Györgytől egy magyar tudós társaság iránt való jámbor szándék Révay Miklós által kiadva 1790. Ugyan Révay Miklóstól a' magyar tudós társaság bővebben kidolgozott terve. 1790 (*Planum erigendæ eruditæ*

societatis hungaricæ alterum elaboratius). Aranka Györgytől egy erdélyi magyar nyelv művelő társaság felállításáról való rajzolás a' haza felséges rendeihez. Kolosvár 1791.

Mi engemet illet bennem is második Leopold uralkodásának kezdetekor gyuladott a' magyar nyelv szeretete olly lobogó lángra, hogy már soproni tanuló koromban Haller János hármas historiáját, gróf Haller László telemákját, baróti Szabó Dávid költeményes munkájit, Rajnis helikonra vezető kalauzát, Révay elegyes verseit, Bessenyei György és Báróczy Sándor több munkáit, a' Molnár János magyar könyvházát, Faludy Ferenc és báró Orczy Lőrincz és Barcsay verseit, a' kassai muzeumot; a' magyar Belizáriust; Kazinczy Gessnerét, és Bácsmegyeijét részint forgatám, részint figyelemmel olvasgatám, a' soproni magyar tanuló társaságot alapítám, nem sokára azután Jenából Kazinczyhoz levelet írek; 's kevés évek múlva az írói pályára lépék.

E' lépésemre épen nem biztattak hizelgő kilátások. Az 1790-ben olly nagy hévvel kitört magyarosodási buzgalom már ekkor megfelelt azon hasonlításnak, mellyel szalmatüznnek szokott csufoltatni. Különösen a' magyar irodalom ezer akadályoktól gátolva csak lassu lépésekkel haladhatott előre.

A' magyar főrendek nagy része, mint a' hazájokból száműzötteknél történni szokott, nemzeti nyel-

vét elfeledte. A' közép és alsó nemesség nem szeretett könyvekkel foglalkozni; 's a' tudományos karban azok, kikre a' francia vagy német nyelv szeretete nem ragadott, a' deákat kedvelték. A' magyar író, néhány oskolai ifjakat kivéve, alig talált olvasó közönséget. Fáradtságáért nevének nyomtatásán kívül nem csak külső jutalmat nem reménylhetett, hanem attól is félhetett, hogy hasznát nem esmerő oktalannak, vagy tulzó magyarnak fog tartatni.

Mindazáltal a' tudományok néhány lelkes pártfogói a' nemzetiség iránti hűségben nem csak saját személyekre nézve dicséretes kivételt tettek, hanem a' magyar írókat is hathatósan serkentették pályájok megfutására. Görög Demeter és Kerekes Sámuel folyvást több magyar dolgozatokat adtak ki saját költségeken, 's ezek között a' debreceni magyar grammatikát is. Gróf Festetics György a' magyar Minervát 's abban egyebek közt Ányos Pál és Virág Benedek munkáit léptette napfényre. Bárá Prónay László és Kulcsár István jutalomtétel által buzdították az írókat a' magyar nyelv állapotáról, kimiveltetése módjáról 's eszközeiről értekezni 's értekezéseikkel vetélkedni. Gróf Teleki László hasonlóképp pályadíjt rendelt ezen kérdés legügyesebb megfajtójének: „Micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon olly tudós tarsaságot legkönnyebben felállítani, és leghelyesebben elrendelni, a' mely

nem csak a' magyar nyelvet és literaturát gyarapítaná, hanem a' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esmeretét is az országban a' nemzet javára elterjesztené." Mások p. o. báró Vesselényi Miklós, gróf Ráday, Vida 's egyebek az akkor élni kezdő magyar színészetet dajkálgatták 's a' kora elenyészéstől tetemes költséggel megmentették. Az illy pártfogás és az írók saját törekedése által az irodalom minden akadályok dacára naponként jobban feléledett, már érzé magas rendeltetését 's a' számtalan akadályok között, mellyek több felől utját állották, buzgón igyekezett annak megfelelni.

Olly serdülő ifjuhoz hasonlita, ki gyermekkori neveltetésének hiányait észrevéven 's kimiveltetése szükségét látván, ámbár sem bölcs tanítókat nem talál, sem a' segédeszközöket illőkép nem esmeri, sem kedvező kilátások által nem biztattatik, mégis kitelhető szorgalommal igyekezik magának minél több hasznos esmereteket szerezni. Illy szorgalom már a' közelebbi mult század vége felé számos jeles írókat lelkesített, kik közül Verseghi Ferencet, Sándor Istvánt, gróf Guadányi Jó'sefet a' magyar tudományok történetírása mindenkor dicsérettel fogja emlegetni, Dajka Gábort és Csokonai Mihályt pedig költségeink között maradandó hirre méltóknak fogja ítélni.

Végre a' jelen században irodalmunk ifjai erővel 's tüzzel 's ifjuhoz illő bátorsággal futotta pályáját.

Különösen mióta a' legujabb időben két országos intézkedés, a' magyar nyelv köz-igazgatás nyelvévé tévése 's a' magyar tudós társaság felállítása által számára olly kedvező kilátások nyílnak, millyenekről kevéssel az előtt álmodni sem tudtunk; azóta nemzetünkkel együtt mintegy versenyezve siet boldogabb jövőndőt alakítani. 'S habár a' halál által nem régiben olly fényes csillagok enyésztek is el egeről, millyenek Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor és Károly, Kölcsény Ferenc, Berzsenyi Dániel, Vitkovics Mihály, Guzmics Isidor voltak, mind az által most is több olly munkásokat számlál, kikben nemzetünk méltán büszkélkedhetik.

Mint egyes emberek 's egész nemzetek életében, ugy az irodalmakéban is a' fiatal kor szépség kora; semmit sem szeret ugy, mint azt, mit szépnek tart. A' magyar irodalom is e' fiatalkorában leginkább a' szép literaturához vonzódott, 's annak mezején termelt legtöbb virágokat. Folyóbeszédben benne regények 's a' beszély különféle nemei nagy számmal jelentek 's jelennek meg naponként 's közöttök sok jók is; kevesebb számmal becses szeszélyes iratok is. Kötött beszédben birunk ezen ujabb időkből maradandó becsü hőskölteményeket, classicitáshoz közelítő színműveket, néhány jó gunyiratokat 's a' lyrai költészet nemében sok jeles darabokat. Általában poézisunk ezen ujabb időszakban nem csak sok mű-

vekkal szaporodott, hanem szembetünökép tökélyesedett is. Mindazáltal rája nézve nekem egy pár óhaj-tásim vagynak, mellyeket el nem hallgathatok.

Mint mindenütt, úgy nálunk is sok verselők a' költészéget nagyon kényelmes foglalkozásnak, legalább nagyon könnyű mesterségnek tartják, 's úgy látszik, mintha a' verseléssel csak mulattatni akarnák magokat. Tagadhatatlan dolog pedig, hogy a' jó költészetek készítése nagy munkát 's megfeszített szorgalmat kíván. Kik jeles költészek akarnak lenni, alig képzelhetik a' nehézségeket igen nagyoknak, mellyekkel céljuk elérése össze van kötve, 's a' kidolgozásban soha sem lehetnek magok iránt igen szigoruk, izlések soha sem lehet igen finnyás, 's a' szépségek és hibák iránt igen élénk. Nem csak a' poétai lelkieszméretnek, hanem a' poétai illedelemnek is számtalan szabályai vannak, mellyek közül a' legkissebbiket sem hághatják által a' nélkül, hogy azt a' tiszta gyönyört ne gátolnák, mellyet jó izlésű olvasóikban gerjeszteni és fentartani főcéljuk. Szorgalmasan meg kell tanulniok miben áll és mit kíván a' simítás és gyalulás, valamikor írni akarnak, mindekor eszökbe jussanak Horác ezen szavai:

— — — carmen reprehendite, quod non
Multa dies et multa litura coërcuit, atque
Praeseptum decies non castigavit ad unguem;

Legyetek a' versnek sanyarú biráji
Mellyet az unálan törlés nem jobbitott,
'S akármelly kis rögtől tizszer nem simitott.

's ezt nem csak a' nagy, hanem a' kis költészeteknél is kötelelességök cselekedni.

Az apróbb rimes versek bizonyosan sokat nyertek az által, hogy bennök a' szótagoknál most már rendszerint nem csak számokra, hanem mértékökre is fordítatik gond; de arra mi a' külső mechanismushoz tartozik: p. o. a' versnemek megválasztására, a' nyugvó pontokra, a' nyelv tisztaságára, a' rimelésre 'st. nagyobb figyelemmel kellene vigyázni, mint fiatalabb költészeink nagy része vigyáz. Mi különösen a' rimeket illeti, ezekre nézve alkalmasint egy régi tulságból egy ujabba estünk. Előbb igen is sokat kolompoltunk velek, most pedig csak alig hallhatólag 's alig érthetőleg csengetünk. Most az előbbi hosszadalmas klapanciákat nevetjük; az én fiatalkoromban pedig az olyan fél vagy fertály rimeket neveltük volna, millyenek most gyakran előfordulnak. Aligha jó nem volna e' részben az olaszoktól, franciáktól, angoloktól, németektől és spanyoloktól többet tanulnunk, mint tanultunk.

Azonban a' rim öltözet, változik mint a' divat, 's a' hozzászokás széppé teszi azt, mi egyszer divattá vált. Lényegesebb hiánynak tartom mai poézisunkban azt, hogy benne a' bölcsekedés igen cse-

kély szerepet játszik. A' józan kritika Platótól fogva mindenkor azt kívánta, hogy benne az legyen a' vezér, 's a' szép a' jóval egyesítenék. Horác azt tartja a' legrégibb költők főérdemének, valamint dicsőségek okának is, hogy énekeik által a' vad embereket az erdőkből és barlangokból házakba, falukba 's városokba gyűjteni, társas életre, isteni félelemre, törvények iránti engedelmességre, 's a' házassági szövetség tisztelésére szoktatni hatályosan segítették:

Sic honor et nomen divinis vatibus, atque
Carminibus venit.

Mint hogy mind ezekre unszolt a' vers bája,
Hirt 's dicsőséget nyert a' költők szent nyája.

Ugyan az a' jól gondolkodni tudást, 's következőleg az ész kimivelését a' jó költészetekhez multhatatlanul szükségesnek mondja lenni, 's e' végre a' Sokrates iskolájabeli bölcselkedők irásának szorgalmas olvasását ajánlja:

Scribendi, recte sapere est et principium et fons;
Hoc tibi Socraticae poterunt ostendere chartae.

Érts, ez a' jóírást legfőbb regulája;

Mit 's mint érts megmondja Sokrates bölcs nyája;
a' költők célját abban látja, hogy vagy gyönyörköd-
tessenek, vagy használjanak, vagy mind a' kettőt
együtt cselekedjék, 's azt hiszi, hogy csak ugy

nyerhetnek tetszést, ha törekedéseket ezen célra irányozzák:

Aut prodesse volunt aut delectare poëtae,
Aut simul et jucunda et idonea dicere vitæ.
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando pariterque monendo.
Hic meret æra liber Sosiis, hic et mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat ævum.

Vagy haszon, vagy öröm célok a' költőknek,
Vagy olly játék, melly ad leckét az élőknek.
A' ki vidit 's oktat, 's szépet, 's jót egyesít,
Az minden sziveket magához édesít.
Ő a' Sosiusok erszényét hizzalja,
'S nevét messze külföld 's késő világ hallja.

A' tudományok ujászületése után sem szűntek meg a' legértelmesebb tudósok Horác ezen oktatását 's tanácsát ismételni, 's a' költőknek szivekre kötni, hogy magoknak minél több hasznos esmereteket szerezzenek, a' költészséggel a' bölcselkedést párosítsák, munkáikkal ne csak mulattatni, hanem használni is igyekezzenek, 's még tréfáikban is bölcs gondolkodás által vezéreltessék képzelődéseket, 's azokban is a' grátiák filosofiájával enyelegjenek. Ha voltak is egyszer másszor, kik a' poézist csupán gyönyörköd-

tetésnek, vagy épen a' tudatlan köznép számára való időtöltésnek akarták nézetni, az olyanok mindenkor találtak gáncsolókat és cáfolókat. *)

*) A' sokak közül itt csak egyet említek, 's ezt sem azért mintha a' nevezetesebb cáfolók közé tartoznék, hanem mivel cáfolása mulatságos. Bayle szótárában Castelvetro cikk alatt ezt lehet olvasni: „Mr de Scuderi aiant refuté l'opinion du Tasse, que la morale n'est pas l'objet du poëte, qui ne doit songer qu' à divertir, ajoute „que le Tasse n' a pas esté seul, dans une erreur si peu raisonnable. Castelvetro quoy que grand homme, a porté la disparte bien plus loin que luy; et après avoir usé la moitié de sa vie sur la poétique d'Aristote, et mis dans cet ouvrage tout son latin, il nous a dit que la poësi n'a esté inventée, que per dilettare, et per ricreare gli animi della rozza multitudine et del commune popolo. Voila véritablement un art, qui meriteroit bien, si tel estoit sa fin, qu' Aristote se fust amuséà nous en donner des regles et Castelvetro lny-même auroit bien employé son tems, si son labeur n'estoit propre qu' à mieux divertir la canaille!

De mesme l'araignée, en filant son ordure,

Use toute sa vie, et ne fait rien qui dure,

a dit un de nos plus fameux poëtes. Mais ce n'est pas la seule hérésie de cet auteur, qui peu de lignes après dit qu' Empedocles, Lucrece, Nicandre, Hesiodé, Virgile, et plusieurs autres qu' il nomme ne sont pas poëtes, parce que les sciences sont traitées dans leurs ouvrages. Il des

Eléggé is bizonyítja a' történet irás, hogy minden időbeli legjelesebb költők képzelődések' kimivelése mellett elméjüket is különféle tudományok kincseivel gazdagítván, 's különösen a' filozofia által felvilágosítván, munkáikat nemcsak képekkel, hanem gondolatokkal is szépítették, 's nem csak a' képzelődést hanem a' szívet és értelmet is gyönyörködtették, 's azért lettek halhatatlanokká.

Nem lehet tehát költőinknek elég sokszor ajánlani, hogy az istenek nyelvét ne csupán gyermekjátéknak, hanem muzák játékanak nézzék, még apró dalaikkal is nemes érzéseket gerjesszenek, 's ne csak apró dalokat zengjenek, hanem nagyobb műveket is készítsenek, 's azokban egész erejükből igyekezzenek a' kellemessel a' hasznost is egyesíteni, a' szép érzelmekkel a' magas és felemelő gondolatokat is párosítani, és fenséges igazságokat is hirdetni.

Ennél fogva azt sem hagyhatom helyben, hogy sok újabb költészek és aestheticusok 's ezekkel együtt a' mieink közül is némellyek a' tanító költeményeket a' költészség országából egészen ki akarják zárni. Igaz hogy nagy tekintélyek keltek ki ellenek. Lessing Lucretiust csak verscsinálónak, nem költésznek tartja ;

voit donc degrader Homere comme les autres ; et plus que les autres , puis qu'à peine y a-t-il un art ny une science en toutes les connoissances des hommes , que l'on ne trouve dans l'Iliade et dans l'Odyssée.

tagadja, hogy rimekbe foglalt bölcselkedési rendszer költészet volna, 's azt mondja, hogy a' bölcselkedő, ki a' parnasszra felhágni, 's a' költész, ki a' komoly és csendes bölcsesség völgyébe lemenni akar, utjok felén egymással összetalálkoznak, 's ott úgy szólván öltözeteket elcserélve ismét visszamennek, 's mindenik nem egyebet, hanem csupán a' másik alakját viszi magával házához, 's a' költész bölcselkedő költésszé, 's a' bölcselkedő költészszégi bölcselkedővé lesz; de a' bölcselkedő költész azért még nem költész. Herder azt a' jegyzést teszi, hogy a' tanító költészethez nem kívántatik első nagyságu csillag, hogy az a' félig szépet is megszenvedí, kevés képzelő tehetséget igényel, csak közepszerű elmék számára rendelt zsákmány, 's arra való hogy a' költészecskéket a' költészet pitvarában tartóztassa. Schiller azt mondja, hogy nem esmert olly tanító költeményt, melly a' tárgyaúl vett fogalmat tisztán és teljesen vagy az egyénességig le, vagy az eszméig felvitte volna, 's hogy még a' szerencsés esetben is a' kettő között csere gyakoroltatik, 's a' képzelő tehetségnek, melly a' költészszég mezején uralkodni tartozik, csupán az értelemnek szolgálás engedtetik meg, 's az olly tanító költeménynek, mellyben maga a' gondolat költészi volna, 's mindég az maradna még ezután kell készülni.

De mind e' mellett meggyőződéseim szerint a'

Lucretius módjára készült munkák is nem csak sok hasznost, hanem sok gyönyörködtetőt is foglalhatnak magokban; a' Herder szerint nem első nagyságu csillagokká született 's azért a' költészség pitvarában maradó jeles verselők is sokakat, még mivelt embereket is gyönyörködtető írók lehetnek, 's az olly tanító költemény készítése is nagyon érdemes foglalkozás, mellyben maga a' gondolat kitelhetőképén költészi.

Semmikép sem hitethetem-el magammal, hogy az olly tanító költeményeket poétai műveknek, habár nem első ranguaknak is, nem kellene tartani, mellyek mind az értelmet, mind a' szívet kielégítik, mellyekben a' szép jegyzetek és mondatok az emlékezethe mintegy önkényt benyomódnak, 's mellyekről Montaigneval *) Cleanthes után azt lehet mondani, hogy mint a' trombita csövébe szorult hang tisztábban 's erősebben lökődik-ki; hasonlóképen a' költészség mértékes lábai közé szorított gondolat is

*) L'histoire c'est mon gibier en matiere de livres, ou la poésie, que j'ayme d'une particuliere inclination: car comme disoit Cleanthes, tout ainsi que la voix contrainte dans l'étróit canal d'une trompette sort plus aigue et plus forte: ainsi me semble-il que la sentence pressée aux pieds nombreux de la poésie, s'eslance bien plus brusquement, et me fiert d'une plus vive secousse. L. Essais, livr. I, chap. 25.

ugy tetszik hevesebben repül a' lélekbe 's azt élen-
kebben megrázza.

Csakugyan a' legujabb korban is többen vagynak
a' szép literatura baráti között olyanok is, kik a'
tanító költeményeket szeretik és védelmezik. Lord
Byron pedig, ki az ujabb költők között nagy hirt és
fényes rangot vivott ki magának, azoknak dicséré-
sében még tovább megyen, mint én. 'S hogy mel-
lettem is legyen tekintély annak, mit ő e' részben
mond, itt helyet adok. Miután ez 1816-ban hazáját
elhagyá, Ravennából Febr. 7-kén 1821-ben barátjá-
hoz Murrayhoz egy levelet irt, *) mellyben a' Pope
poétai munkái, különösen erkölcsi tanító költészetei
ellen tett vádakát hosszassan cáfolja, 's Popet erősen
védelmezi, azt állítja, hogy az erkölcsi költészet
minden költészetek között legfensőbb, mivel minden
földi tárgyak között az erkölcsi tárgyat kell legfen-
sőbbnek tartani; hogy valamint Sokratest erkölcsi
tudománya tette az emberek legnagyobbikává, 's Jé-
zus Istenségét is erkölcsi tanjai sem kevesebbé bi-
zonyítják-meg, mint csodatételei, ugy az erkölcsi

*) E' levél illy cím alatt jelent meg munkáiban: Letter to
J. Murray Esqu. on the Rev. W. L. Bowles' strictures on
the life and writings of Pope. Lásd. The works of Lord
Byron complete in one volume. Francfort o. m. 1826, lap.
680 's több. — Egy része már általam elébb lefordítatott,
's megjelent a' Muzáronban.

költészetet is a' poëzis első osztályának kell mondan-
ni; hogy az több észet, több tudományt, és több lelki
erőt kíván, mint akármelly leírások, vagy époszok;
hogy Virgil georgicáiban szebb költeményt birunk,
mint Aeneisében, a' mint hogy Virgilius is nem azo-
kat kívánta elégettetni; hogy Lucretius munkája, ha
írója Epicurus systhemája által meg nem vesztegette-
tett volna, minden létező költészeteket felülhaladna
's a' t. Utóbb a' többek között így szól: „Az időnkbeli
„költői közemberek azon megtámadásának célját, melly
„szerint Pope ellen ostracismust akarnak végrehajtani,
„szinte olly könnyű kitalálni, mint az athenei köznép
„Aristides ellen intézett e' féle szándékát: megunták
„hallani mindenütt, hogy Pope igaz ember. Ők éle-
„tekért harcolnak; mert ha Pope a' maga helyét meg-
„tartja, ők meggyőzetvén a' magokéről leesnek. Ők
„egy mosét állítottak a' legtisztább izlésű görög tem-
„plom mellé; 's vadabbak levén azon bárdolatlan nem-
„zetnél, mellynek szokásától a' hasonlatosságot köl-
„csönöztem, nem elégednek meg azzal, hogy saját
„csufos épületeket felemelték, hanem ama tiszta szép-
„ségű templomot is le akarják rontani, melly az övé-
„ket megelőzte, 's örökre kisebbségöket fogja hir-
„detni.“

„Azt lehet mondani, hogy én is szembetünőképen
„az ilyenek közé tartoztam (vagy talán még most is

„tartozom); 's szégyenlem, hogy ez való. Én ezen „nyelvzavarodást okozó babel tornyának építői között „voltam, de azok között soha sem, kik az előttünk „élt költő által emelt klasszikus templomot irigységből „le akarják dönteni.“

„Ezen híres és felül nem haladott férjünnek nevét „és dicsőségét sokkal jobban szerettem és tiszteltem „én, mint saját csekély hiremet, 's az oskolák azon „ujonc nevendékeinek nyomorult zajgását, kik magok „felől azt állítják, hogy ők annak méltó vágytársai, „vagy azt épen felülhaladják. Előbb mintsem az ő „borostyánából csak egy levél is leszakasztassék, azt „kivánom, hogy inkább minden, valamit én és a' hoz- „zájok hasonlók irtunk, szolgáljon béléssül a' ládák- „nak, takaróul a' fűszerszámoknak 's cafrangul a' „Bedlam vagy Soho rostélyozatainak.“

„Én az e' féle megtámadást az angol poëzis időnk- „beli hanyatlása gyanánt nézem; és sem mások te- „kintete, sem ön szeretetem nem tartóztat vissza ezen „nézésemről 's az igazság kimondásától. Nem lehet „az idő ízlésének rosszabb jele, mint Pope ilyen le- „alacsonyítása. Jobb volna Cobbetnek Shakespeare „és Milton ellen intézett durva és kemény megtáma- „dását teljes bizonyítás gyanánt venni, mint legtö- „kéletesebb költőnk, 's legtisztább erkölcs tanítónk „becsületének ezen sima és nyílt-szívűnek látszani „akaro áskálását helyben hagyni. Melly erővel birt ő

„a' szenvedélyek festésében, a' leírásban és a' tréfás
„hős költeményben, annak magasztalását másokra ha-
„gyom. Én ötet itt legsajátabb tartományában fogom
„fel; mint erkölcsi költőt. Az előbb nevezett tár-
„gyakban ötet senki sem haladja felül: a' tréfás hős
„költeményben és erkölcsiben senki sem éri utol; 's
„az én gondolatom szerint ezen utolsó az egész poë-
„zisban a' legfőbb dolog; minthogy azt cselekszi vers-
„ben; mit a' legnagyobb emberek igyekeztek folyóbe-
„szédben véghez vinni. Ha a' poëzis lényege a' ha-
„zugságban áll: vessétek azt a' kutyáknak, vagy zár-
„játok ki köztársaságtokból, mint Plato cselekedendő
„vala. Ki a' poëzist az igazsággal, 's bölcseséggel
„össze tudja egyeztetni, csak az poëta igaz értelem-
„ben; az az teremő, alkotó: miért kellene ezen név-
„nek hazudót, képmutatót jelentenie? A' megérett
„ember jobbat tud csinálni és teremteni, mint illyeket.“

„Azt nem bátorkodom mondani, hogy Pope olly
„nagy költő volt, mint Shakespeare és Milton, noha
„ellensége Warton ötet mindjárt ezek után helyezi.
„Ezt mondani szintén olly merészség volna, mint Kon-
„stantinopol azon moséjában, melly hajdan szent Zsó-
„fia nevét viselte, azt állítani, hogy Sokrates nagyobb
„ember volt, mint Mahomed.“

„Poperól, valamint a' poëzis ellen mai időben pró-
„bált megtámadások irodalmunkban érezhető követke-
„ményeiről is véleményemet már másutt kifejeztem. Ha

„valamikor valamelly nagy nemzeti vagy természeti
„forradalom miatti rázkodtatás hazátokat annyira öss-
„szerombolhatná, vagy összerombolná, hogy Nagy
„Britanniát a' földi királyságok közül egészen el-
„enyészténé, 's csak a' minden létező emberi dolgok
„közül legmaradandóbbat, egy holt nyelvet hagyna fen,
„mellynek terményeit a' jövődőség bölcsei 's idegen
„nemzetek késő nemzedékei tanulnák, olvasnák, és
„utánoznák; ha irodalmatok minden felekezetes pártos-
„kodás ideigleni divatoktól 's nemzeti kevélységtől 's
„előítéletektől megválva az emberi nemzet tanulásának
„tárgya lenne: akkor az angol az idegen maradékkal
„feltékenyen kívánván tudatni, hogy létezett valaha a'
„britteknek eposzok és szomorujátékok, talán Shake-
„speart és Miltont akarná fenmarasztani, de az életben
„maradó világ Popet kapná-ki a' hajótörés veszedel-
„méből, 's a' többieket a' nemzettel együtt elengedné
„süllyedni. Ő minden műveltség erkölcsi költésze, 's
„reményljük, hogy mint olyan valaha az egész em-
„beriség nemzeti költésze fog lenni.“

„Ő a' költészek között egyedül maga az, ki a' jó
„erkölcsel össze nem ütközik, 's kinek a' vétketlen-
„ség vettetett szemére.“

Minthogy poëzisunknak tudományosabbá 's egy-
szersmind hasznosabbá is alakítását nagyon forróan
kivánom, nem állhatom-meg, hogy a' közelebb lefolyt
század egyik legjelesebb német tudósának, ki a' köl-

tészek közé is méltán számláltatik, néhány ide tartozó intéseit költőink számára ide ne iktassam:

*Kenn erst die Dichtkunst recht, eh ihr dein Fleiss sich
weihet,
Wiss, ihrem Werthe gleicht nur ihre Schwierigkeit.
Nicht, dass dein schmeichelnd Lob der Reichen Stolz
bereimet,
Dass der verletzte Thor bei deinem Lachen schäumet.
Und, dass ein Mädchenherz durch deinen Vers zerfließt;
Nicht dadurch zeig es nur, dass du ein Dichter bist,
Weit über deinen Ruhm wird Nürnbergs Künstler steigen,
Der, tändelt er gleich oft, doch oft kann Nutzen zeigen.
Viel besser ist dein Lied der Arbeit Augsburgs gleich,
Durch äussern Zierrath schön, am innern Werthe reich,*

*Der Tugend ernster Blick schreckt unsre leichten
Triebe,
Wenn er noch Ehrfurcht wirkt, wirkt er doch keine
Liebe;
Und wenn sie in die Hand des trocknen Weisen fällt,
Gibt er ihr einen Putz, der sie noch mehr verstellt.
Doch du bemühe dich sie prächtig auszuschnücken;
Durch sie befehlst du uns, sie muss durch dich entzücken.*

*Auch ihrer Schwester Reiz ist deiner Liebe werth,
Der dienet keiner recht, der beide nicht verehrt;
Die Wahrheit; sollten sie nur alle Geister kennen.
Es würden bald für sie auch alle Geister brennen,
Sie kann, wenn du sie schmückst, noch manchen an
sich ziehn,
Dem sie nicht schön genug, und viel zu spröde schien,
Und der, wenn ihn dein Vers auch nicht zum Leibnitz
machtet,
Doch die Vernunft gebraucht, und falschen Wahn verlachtet.*

*Von Tugend sei dein Herz, der Geist von Kennt-
niss voll,
Wofern uns dein Bemühen ergötzend nützen soll,
Und setze mehr dir vor, als ein Poët zu werden,
Sonst kriechst du lebenslang mit Reimern auf der Erden.
Umsonst, dass Dichtergluth in einem Sinne brennet,
Der nicht des Staatsmanns Welt, die Welt des Weisen
kennet;
Der von Gedanken leer, nie dem Verstande singt,
Und nur ein leichtes Blut in kurzes Wallen bringt.
Aufs höchste mag sein Spiel ein Mädchen noch ergötzen,
Die wenig genug versteht, ihn für gelehrt zu schätzen,
Und einen Augenblick des Putzes Tand vergisst,
Was ernstlicheres zu thun, indem sie Verse liest. *)*

*) L Vermischte Schriften von A. G. Kästner, Altenburg 1773.

Ugyan azon író azt tárgyalván, ha tartozik-e a költő minden olvasókra nézve világosan 's könnyen érthetően írni, többek között ezeket mondja:

*Dich, Freund reizt munttrer Witz, so wie erhabnes
Wissen,*

Du denkst bei Hallers Vers, und bei Bernoullis Schlüssen.

*Sprich, * * ob ein Geist, von edlem Feuer voll,*

Gemeiner Leser Schwarm sich nie entziehen soll?

Sprich, ob es strafbar ist, nicht allen deutlich bleiben,

*Manch Lied den Schönen weihn, und manches Weisen
schreiben?*

*Den Reimer schütz ich nicht, der, was er dunkel denkt,
Zu seiner Leser Qual in dunklern Ausdruck senkt.*

*Mich reizet nur ein Lied, von tiefem Denken voll,
Gemacht, dass man es mehr als einmal lesen soll,
Nicht das durch Dunkelheit des Einfalls Armuth decket,
Nicht das mit Fleisse nur, was man schon weiss, verstecket,
O nein, ein solches Lied, das hohe Wahrheit singt,
Die stärker in den Sinn durch kühnen Ausdruck dringt;
Das man von neuem liest, und neue Schönheit findet,
Und den zu reichen Schatz stets gräbet, nie ergründet.*

*Ein Mädchen, die den Werth der Hochzeitlieder
schätzt.*

*Die, (so gelehrt ist sie!) selbst Günthers Vers ergötzt,
Will Hallers Doris so, wie * * Lieder lesen,
Sie liest, versteht es nicht, schmäht Hallers dunkles
Wesen:*

*Mit Rechte schmähte sie, brächt, um ihr Herz bemüht,
Der Stutzer, den sie liebt, ihr ein so schweres Lied:
Was schilt sie Hallern denn, dass er ein Kind besungen,
Das stärker an Vernunft, des Liedes Reiz durch-
drungen?*

*Der Leser, dem man schreibt, bestimmt des Au-
tors Pflicht.*

*Wenn Newton Lehrer lehrt, les ihn kein Schüler nicht,
Sagt was den Dichter zwingt, nur Lesern ohne
Denken*

*Ein Lied, das höher strebt, beständig zuzusenken?
Unglücklich! wenn ihn nur die Dichtergluth entflammt,
Dass ihn ein harter Spruch zum Pöbel hin verdammt!*

Nemzetem költészei, méltassátok az itt adott in-
téseket figyelmetekre 's alkalmazzátok magatokat mi-
kor dolgoztok hozzájuk. Ne mindenkor ifjak, leányok
's asszonyok, hanem egyszer másszor meglett férfiak
sőt tudósok számára is írjátok költészeteiteket 's akár-

ki számára irjátok, mindenkor józan bölcsesség legyen vezértetek. Különösen hitessétek-el magatokkal, hogy az igazság és erény ideálja a' legfensőbb szépség 's ha azt a' lehető legtökélyesb festés által megszerettetik 's iránta olvasóitokban lelkesedést gerjesztetek, az emberi nem nagy jóltevői között fogtok helyet lelni és soha nem hervadó koszorúval ékeskedni.

*Der freisten Mutter freie Söhne
Schwingt euch mit festem Angesicht
Zum Strahlensitz der höchsten Schöne,
Um andre Kronen buhlet nicht.*

Ezen eltérésem után, melyre a' költészséghez vonzó szeretetem adott alkalmat, ismét visszajövök elkezdett vázlatomhoz.

Szorosan tudományos munkák részint az e' végre jól készült írók, részint az olvasók csekély száma miatt azon idő alatt, melyről itt szó van, csak kevés számmal jelenhetének meg, mindazáltal mind a' nyelvészeti, mind a' bölcselkedési, mind a' mathematicai, mind a' törvény és természettudományi osztályok dicsekedhetnek több művelőkkel, 's néhány nagyon kitűnőkkel is, kik annál nagyobb dicséretet érdemelnek, mennél kevesebb jutalmat reménylhettek fáradozásaikért. De mind a' mellett meg kell vallanunk, hogy irodalmunknak a' tulajdonképi tudo-

mányok' oceánján próbált hajókázásai más tudós nemzetekéihez képest csak csekély számúak és csak kezdemények.

Az időszaki iratok, melyek minden újabb mivelt nemzetek literaturájának igen nevezetes ágát teszik, 's egy felől hasznos ismeretek, más felől tudományos felületesség hatalmas terjesztői, írói körömben nálunk is többször próbálták szerencséjüket; de kivált a' tudományosabb tartalmuak soká nem tudtak állandóságra szert tenni. Péczely' Mindenest Gyűjteménye, a' Kassai Magyar Múzeum, Kazinczy' Orfensa, Decsy' Almanachja, Sándor' Sokféléje, Kármán' és Pajor' Uraniájok, Bagályi' Segítője, Takács' Minervája, Thaisz András Sasa, Igaz Sámuel' Kedveskedője, Kovácsóczy Áspaziája, Szemlélője, Literaturai lapjai, Gödör Jó'sef Laurája, Szilágyi Kliója, Márton Jó'sef Sokféléje, Balla Károl Kémelője, a' Zsebbe való könyv, a' Flora, a' Helikoni kedvtöltések 's t. kevés idő alatt elvégezték rövid pályafutásokat. Az Erdélyi Múzeum, Döbröntey Gábor literátori buzgóságának dicséretes emléke csak négy évig marada folyamatban. Az Élet és Literatura valamint folytatása a' Muzáron is, mely több okokra nézve hosszú életet érdemelt, hasonlóképp hamar kimula. Mátray Gábor Regélője és Honművésze 1834-től fogva 1841-ig, a' Figyelmező 1837-től 1840-ig, Az Athenaeum ugyan 1837-től az 1843-ik

év végeig, 's a' felső magyar országi Minerva 1827-től 1843-ig tartották fenn magokat. A' Tudományos Gyűjtemény 1817-től 1842-ig, és így a' megszűntek között legtovább nyújthatá életét.

Most a' politikai hirlapok mellékletein kívül folyamatban vannak a' Tudománýtár,*) az Orvostár, a' Magyar Gazda, a' Divatlap, a' Hondèrű, az Életképek.

A' folyóiratok más neme a' politikai hirlapok sem nagy szerencsével dicsekedhettek eleinten, mert a' Posoni Magyar Hirmondó, a' Merkurius, a' Magyar Kurir, a' Haditörténetek, a' Bécsi Hirmondó, az Erdélyi Hirvivő, a' Rajzolatok, a' Sörgöny feltűnésök után hamarabb vagy később eltűntek. De a' legújabb korban, midőn a' nemzet életkérdései jöttek vitatások alá: a' Jelenkor, a' Hirnök, a' Pesti Hir-lap, a' Világ 's ennek folytatása a' Budapesti Hiradó, az Erdélyi Hiradó, 's a' Hazai és Külföldi tudósítások folytatása a' Nemzeti Ujság nem csak nagy olvasó közönséget nyertek, hanem csaknem minden tudományosabb tartalmu magyar munkák elhanyagol-tatását is okozták.

*) Ez az 1844-ik év vége felé megszűnt. Ellenben helyette más két időszak irat jött folyamatba: az Areopág, melly könyvek bírálásával foglalkozik, 's a' Hét lap, melly a' politikát kivéve különféle tárgyakra kiterjeszkedik.

Illy körülmények között a' szépirodalom nagy szerencsésének tarthatja a' Kisfaludy-Társaság keletkezését, mellynek célja azt nem csak az elhanyagolattástól megmenteni, hanem mind saját munkái, mind jutalmazásai által nagyobb virágzásra is segíteni; 's melly e' cél felé már eddig is igen dicséretes lépéseket tevé. *)

A' kritika, mennyiben könyvbírálatot jelent, a' mult század végéig irodalmunkban csak nem semmi szerepet sem játszott. A' most folyónak elején többször, 's több jó írók által ajánltatva, magasztalva és sürgettetve néhány időszakos iratokban megszólalt, 's különösen a' Kritikai Lapokban, a' Figyelmezőben, az Athenaeumban, az Élet és Literaturában 's a' Muzarionban harsányan felemelé szavát. De néhány évektől fogva, ha egészen el nem némult is, csak gyéren gyakorolja írói hatalmát. Nem határozom-el, azért történik-e visszavonulása, mivel többször mérgesen megtámadtatott, vagy mivel az olvasó közönség részéről kevesebb részvételt talált, mint találni reménylett, vagy végre mivel ha jó és alapos akar lenni, a' dolog természeténél fogva is sok nehézségekkel jár. Mert kétséget nem szenved,

*) E' társaság keletkezését és szabályait illőnek tartom egy toldalékban itt is fenn marasztani. L. Toldalék A)

hogy a' józan kritika a' megítélendő tárgynak és munkának nem felületes, hanem alapos és mennél teljesebb esmeretét kívánja, 's még akkor is, bármint vétessék Lessing skálája sinórmértékül, azon lineát, mellyen sem kívül, sem belől az igazán jó és szép nem létezhet, könnyen elhibázhatja, minthogy az ítélő, vagy rokon vagy ellenszenv, vagy még egy kis elméncség által is, melly eszébe ötlük, 's melyet elnyomnia nehéz, hamar tévutra vitethetik, 's midőn a' munkának vagy az írónak bár mint csupán azon munka írójának is jellemét rajzolni akarja, könnyen az írónak, mint embernek jellemzésére térhet 's személyeskedővé lehet. Minden esetre kívánunk kell, hogy a' birálások hangja ne legyen, mint olly sokszor lenni szokott, gúny és sértegetés, hanem emberbecsülés. Akkor a' birálóknak nagyobb becsületökre válnak, 's a' biráltaknak hasznosabbak lesznek. Ezek nem vélendik magokat a' felelés által lealacsonyítani, 's mindketten egyenes szívűséggel 's kölcsönös becsüléssel világosítandják fel egymást, az igazság meg fog esmertetni, és senki sem megbántatni, mert kevesebbé bánt az igazság, mint a' mód mellyel mondatik. *)

*) L. D'Alembert. *Melanges de literature, d'histoire, et de philosophie*. Tome II Amsterdam 1775 p. 390.

A' tollesaták, mellyek az ujabb nemzetek minden irodalmaiban olly igen napi renden vannak, nálunk sem hiányzottak. Tudtommal előszer Besseneyi György kívánta *) 's utánna többen is kívánták azoknak divatozását. Nem is lehet tagadni, hogy akármelly kérdések több oldalú tudományos megvitatása csak hasznos hatásu lehetne, ha a' vitatkozás okokkal, hideg vérrel, 's illő méltánylattal menne véghez. Azonban ha meggondolom, mint szokott minden nem-

*) Besseneyi György a' Holminak XXXIX-dik részében így irt: „Ah! bárcsak elérhetném azon vigasztalásomat; hogy tiz vagy husz megsértetett magyar író ellenem támadna. Mihelyt az írók nyomtatásban az egész nemzet előtt elkezdenek egymással vetélkedni: azonnal megindul a' szép elmélkedés. Ezt keresném én, azért garázdálkodom néhol írásomban. Tudom, hogy a' ki cáfolni akarna, igyekeznék hozzám szebb magyarsággal beszélleni, mint én szoktam. Harmadik jöne, ki mindkettőnket felül kívánna haladni. A' nemzet mulatná velünk magát 's nevetne mikor mi egymásnak előtte boszuságokat mondanánk; de a' tudomány 's magyarság azonban épülne. Ah! atyámfiak, íróbarátim, támadjatok rám pennával, magyar könyvekkel! Mondjátok nincs eszem, ítéljete Szenczre, mind elfogadom örömmel: csak több elmével, magyarsággal cáfoljatok, mint én irtam.“ Hasonló kívánságot, csakhogy magok iránt kiméletesebben utóbb a' Tudományos Gyűjteményben, az Élet és Literaturában, a' Muzáronban 's egyébütt, mások is többször nyilatkoztattak.

zeteknél 's nálunk is e' dolog történni; hajlandó vagyok azt világunkban a' többi szükséges rosszak közé számlálni; 's ha Plátói köztársaságot, vagy Morus Tamási utopiát, vagy Mercierrel ezer esztendő után leendő jövőndőt akarnék alkotni, akkor én azt alkotmányomból aligha ki nem zárnám. Mert igen gyakran azt a' szomorú igazságot bizonyítja, hogy noha míg az országlások történetei az emberi nyomort adják elő, addig a' tudományokéi az emberi boldogságot és nagyságot tartoznának rajzolni; mindazáltal a' tudományok történeteiben a' bölcsesség e' menedékében is az e' féle vitálkodások alkalmával az embert előítéletek tévutakra vezetik, szenvedélyek kinozzák, 's gyarlóságok alacsonyítják. Ezt mutatják nálunk koromban a' tiszta és tisztátalan magyarság, a' helyesírás, a' palæologismus, és neologismus, a' társalgási szótár, a' kritikai lapok, a' magyar tudós társaság, a' nemzet életkérdései, 's egyéb tárgyak felett folytatott, és részből még most is tüzesen folyó perlekedések, és villongások.

Lángelmék irodalmunkban még eddig kevesen tüntették-ki magukat. De az említett körülmények épen nem is voltak reájok nézve kedvezők: *Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria, jacentque ea semper, quae apud quosque improbantur.* Különben is talám igaza van Raynalnak *), ki azt

*) L. Esprit de Raynal. Londres 1782 Tom. I, lap 285.

hiszi, hogy a' lángész, ez a' teremő képzelődés gyermeke, az olly meleg tartományok honosa, mellyek különféle terményekkel, látványokkal 's enthusiasmust szülő csuda eseményekkel, bővelkednek; az izlés pedig melly a' lángész által bevetett mezőn arat, inkább látszik azon józan és szelid nemzetekhez tartozni, mellyek mérséklett ég alatt laknak. Mindenesetre, hogy a' jó izlésre nézve szerencsés helyzetünk van, azt irodalmunk is számos példákkal bizonyítja.

A' korombeli írók bizonyosan tettek a' nyelv 's a' tudományok művelésében annyit vagy még többet is, mennyit tőlök méltányosan kívánni lehetett, 's nem őök az oka annak, hogy műveltebb nemzetek bennünket valamint a' műveltség egyéb nemeiben úgy a' tudományokban is eddig olly igen felül haladtak: *Facile erat vincere non repugnantes.* *)

Minthogy nemzetünk jelesebbjei korunkban olly buzgón törekednek a' mezsei gazdaságot, a' kézi mesterségeket, az ipart és kereskedést előmozdítani, a' nevelést jobbitani 's hazánkban a' szolgaság maradványait kiirtani, irodalmunknak is a' béke árnyékában szerencsés jövődőt ígérhetünk. Ha az alsó néposztályok virágzásra jutnak, ha megtanulnak jó földművelők lenni, kézi mesterségeket ügyesen űzni

*) Irodalmunk jelen állapotáról olvasást érdemlő tudósítás van adva Csatáry Ottótól az Életképek 1845-diki folyamának 12-dik és 13-dik számaiban.

's mindenféle gyárműveket készíteni, gyorsan fognak gazdag családok támadni, 's ezek olly gyermekeket nevelnek, kik atyjaik vesződséges mesterségét elhagyván gondolkodni, tudományos dolgokról beszélgetni, könyveket olvasni, művészségeket gyakorolni szeretnek, 's akkor lesznek költőink, bölcsészeink, szónokaink, szobrászaink 's festészeink, 's ezeknek munkáikra és készítményeikre reá szorulnak a' gazdagok 's megveszik azokat. 'S e'kép az irodalom és művészség minden nemei hatalmasan gyarapodnak. Mindazáltal még a' legszerencsésebb körülmények között is alig fog irodalmunk valaha a' tudományok országában legalább terjedelmére nézve a' főhatalmasságok közé tartozni. *)

MÁSODIK RÉSZ.

Buzdító jó akaróim az írói pályán.

A' kitünő talentomu írók, kik nemzetek értelmi és erkölcsi kimivelését hiven, buzgón és szerencsés foganattal munkálják, a' történetírástól minden kétségen kívül teljes joggal igénylik neveik és tetteik fenmarasztását, még nagyobb, mint az olly fejedelmek, és főemberek, kik a' világnak csak kárt

*) L. Toldalék B.)

tesznek. De még azok is méltán kívánnak tőle dicséretes említést, kik csekélyebb tehetségeik mértéke szerint a' tudományokat és mesterségeket kitelhetőképén terjeszteni igyekeznek. Mind a' két rendbeliek mellett pedig azok, kik akár az elsőbbséget, akár az utóbbiakat pályájok megfutására hatólag serkentik és segítik, hasonlóképp nagy mértékben érdemesek a' maradék tiszteletére.

E' meggyőződésből indulva-ki, azokról, kik írói pályámon vagy buzdító jóakaróim, vagy segítő barátim, vagy versenyző társim voltak, néhány szóval emlékezni illőnek tartom.

Olvasókat, 's mikor velem összejöttek dicséretket, következőleg írásra serkentőket legtöbbséket találtam kivált fiatal koromban a' tanuló ifjak között. Ilyenek minden vallásbeli különbség nélkül részint tanulások idejében, részint annak végződése után majd szeretetöket jelentő leveleikkel, majd személyes látogatásaikkal gyakran megörvendeztettek, 's mi örömet még inkább nevelte legtöbbször és legtöbben katolikus seminaristák, káplánok, 's fiatal papok. — A' nemesi közép rendből is dicsekedhettem több urakkal, asszonyokkal és leányokkal, kik előtt nyomtatott munkáimmal kedvességet nyertem, 's kik ezt velem nyájas módon tudatták is.

Mindazáltal buzdító jóakaróim közül leginkább a' főrendűeket gondolom feljegyzendőeknek, részint mivel

az ilyenek írói koromban a' ritkaságok közé tartoztak, részint mivel azok ezen vers szerint: „principibus placuisse viris non ultima laus est“ az írókra legerősebben szoktak hatni, 's részint, mivel az akkor olly igen elhagyott magyar literatúrában az ilyenektől minden serkentés reám nézve olly olaj volt, melly a' pislogó mécset a' kialuvástól megmentette.

Az ilyenek között hálámat legelső helyen az esmeretes érdemű 's buzgalmu nagy hazafi, sárvári felsővidéki gróf Széchényi Ferenc érdemli, ki engem nem csak az írói pályára bevezete *), hanem azon utóbb is több rendbeli kegyességeivel lelkesíte, különösen míg soproni predikátor koromban az esztendőek egy részét Sopronban tölté, maga iránt többfélekép hálára kötelezett. Vele nemesen vetélkedett a' hasonlókép országszerte esmeretes érdemű tolnai gróf Festetics György, ki mihelyt zsebkönyvem első kötetecskéjét látta, saját szíve indításából nagyon tisztességes becsületdíjt küldött, 's utóbb is mind Kővágó-Eörsön, mind Nemes-Dömölkön, mind Sopronban létemkor irántami bőkezűségének nagyon szép bizonyosságit adta. Még nagyobb ösztönt adott az írásra a' báró Prónay László és Kulesár István által a' magyar nyelv virágoztathatása iránt kitett jutalom, mivel értekezésemnek megkoszoruztatni sze-

*) L. Emlékez 1. sz. közlem. lap 56.

rencséje lett. — Generalis Róthné született báró Podmanicky Johanna, Tót Imre győr vármegyei főadószedő, tót-prónai báró Prónay Sándor, 's a' néhai nagy hírű Teleky Jó'sef özvegye, született királyfalvi Róth Johanna, kiknek fiatalkoromban némelly munkáimat ajánlottam, pénzbeli segedelemmel lettek buzdítóim. Ezeken kívül is a' haza még számos jelesei tapasztaltaták velem Ovidius eme versének igazságát:

Excitat auditor studium laudataque virtus

Crescit et immensum gloria calcar habet.

Gróf Teleky Sámuel erdélyi főkancellárnál Bécsben többször megfordultam, 's klasszikus lélekkel 's példás humanitással teljes beszélgetéseiből a' tudományszeretésre 's tanulási szorgalomra mindannyiszor új táplálékot nyertem. — Ocsai Balog Péter főispán és septemvir, ki már előbb is leereszkedő beszélgetéseivel reám nagy mértékben hatott, a' Posonban 1807-ben tartatott országgyűlésen magához hívott, 's midőn nála megjelentem, több főrangú urak jelenlétében irántami kegyes indulatját saját elragadó ékes-szólásával nyilvánította, engem azoknak ajánlott, 's magyar munkák készítésére nagyon tüzelt. — Gróf Teleky László királyi táblai báró és főispáni administrator nem csak Acsán, hol őtet legelőször láttam, nem is csak Pesten, hol több ízben tiszteletére men-

tem, hanem Sopronban is, hol látogatására méltóztattott, forrón 's engem is lelkesítve beszélt a' magyar literaturáról, 's virágoztatásának szükséges voltáról és módjáról. — Gróf Ráday Pál cs. kir. kamarás, kivel hasonlókép Acsán esmerkedtem, valamikor vele összejöttem, mindenkor kifogyhatlan volt a' magyar literatori érdem magasztalásában. — Gróf Amade Antal főispán és septemvir, ki felől azt véltem, hogy nevemet sem esmeri, midőn superintendens koromban Marcaltőn keresztül utazván, udvarlására mentem, egy nála lévő főrendű ur előtt majd minden munkáimat elszámlálá, díeséretekkal halmoza, látogatásaira meghíva, 's utóbb Pesten is több ízben megkülönböztető kegyességgel láta. — Gróf Festetics Ignác cs. kir. kamarás azon jótéteményein kívül, melyekről már szólottam, *) mind nála tett tisztelkedéseim, mind nálam többszöri megjelenései alkalmával 's könyvek ajándékozásával is irói igyekezetemet gyakran lelkesítette. — Mező-szegedi Szegedy Ferenc cs. kir. belső titkos tanácsos, kinek alispán korában jurista fiamat patvaristaságra ajánlottam, meleg szívvvel azt felelte, hogy kérésémet annál örömeztőbb teljesíti, mivel könyveim olvasása őtet irántam hálára kötelezi, 's ez által irói buzgalmammat nagy mértékben nevelte. — Gróf Desewffy Jó'sef cs. kir. ka-

*) L Emlékezéseim 1-56 közleményét a' 145, 231 és 232-ik lap.

marás, ezen olly genialis és hasznos író nem csak eleintem, midőn 1807-ben Posenban nála tisztelkedtem, nagy szivességgel fogadott, hanem utóbb is mind becses leveleivel, mind kellemes és hasznos beszélgetéseivel irántami jó indulatjának sok bizonyosságit adta, 's az írói pályán vele versenyzésre is hathatósan biztattott. — Báró Podmanicky Jó'sef főispán mind Bécsben, mind Pesten több alkalmakkal a' legkötelezőbb módon nyilvánította tudományos iparkodásom iránti forró részvételét 's meglegedését, mi által a' tovább haladásra is nagy ösztönt adott. — Gróf Teleky Jó'sef erdélyi kormányzó a' lelkesedést bennem már fiatalkorában megjelent kitünő jelességű tudós értekezései által élesztette, 's utóbb nem csak az által, hogy a' magyar tudós társaság tervének készítése végett meghivandók közé a' Főherceg Palatinusnak engem is ajánlott, hanem mint azon társaságelnöke bölcs kormányzása által is nevelte. — Gróf Széchenyi István cs. kir. kamarás pedig életem azon korában, melyben az írói buzgalom tüze kialudni készül, azt nem csak élesztette, hanem lángra is lobbantotta. Ez a' sok érdemeivel nemzetünk' történeteiben epochát alkotó főrendű hazafi 1825-ben látogatásával megtiszteltván, beszélgetését az alkotandó tudós társaság felől kezdvén, 's nemzetünk életébe vágó többféle eszméit nagy lelkesedéssel fejtegetvén, egyfelől bámulásra ragadott, másfelől az írói buzgalom' még egészen ki

nem aludt szikráját bennem jobban felélesztette 's utóbb is többféleképp táplálta. Eleinten a' lovakról irt munkájának kéziratát olvasás és stylbeli hibák kijegyzése végett velem közölte, jegyzéseimet kedvesen vette, de egyszersmind úgy nyilatkozott, hogy azoknak utóbb meggyőződése szerint hasznokat veendő, ezen munkáját azonban úgy hagyja, mint irta, hogy az egészen sajátja legyen. Nem sokára azután a' Hitellel megajándékozván irántai tiszteletemet is, hazafui érzelmeimet is csuda erővel elektrizálta. Hogy is ne elektrizálta volna? Az addig magyar könyvekben sehol nem találtathatott becses nézeteivel 's tanácslásaival egyszerre más, miveltebb országba bájoltnak éreztem magamat. Nem is mulaszthattam-el következő értelmű rendeimmel megköszönni az olly igen meglepő ajándékot:

Méltóságos Gróf!

Méltóságod munkáját (mi nálam részint szémeim gyengesége, részint izlésem kényessége vagy finnyássága miatt kevés magyar könyvvel történik) kezdetétől végeig haladék nélkül tartós figyelemmel elolvastam. Áldom az Istent, hogy hazánk nagyai között ollyant támasztott, mint Méltóságod. Nem kétlem találkozni hazánkban sokan, kik Nagyságodat ezen munkáért készek volnának megfeszíteni, de azt is hiszem, hogy a' jobb gondolkozásuk

előbb vagy utóbb tisztelet-oltárt fognak Nagyságod számára emelni. Mély tisztelettel vagyok 's a' t.

Ekkor előbbi nyomasztó hazafiui aggodalmam', 's nemzetem elsüllyedését jövendőlfélelmem' helyébe az az örvendeztető remény lépe, hogy a' magyarok ujja születnek, 's rájuk fognak illeni egy régi prophéta eme szavai: „erejek megújul, és szárnyakkal magasságra repülnek mint a' saskeselyűk, futnak és nem fáradnak-el, járnak és nem lakadnak-meg. Ézsaiás XL, 31.

Valóban azóta nemzetünknek a' Hitel által részint közvetlenül, részint közvetve felébresztett életkérdései napi rendre jövének, 's mind országgyűléseinken, mind azokon kívül, 's különösen a' hírlapokban sok oldalú vitatkozások olly tárgyai levének, mellyek minden értelmesebbek figyelmét magokra vonták.

Még több főrendű buzdító jó akarókat is sorolhatnék ide, ha attól nem tartanék, hogy hosszas előadásom kérkedésnek nézetnék, és unalmat okozna. Csak azt említem még, hogy az uj nemzedék legjelesebb férfiai között is számosan vagynak, kik literaturai igyekezetem becsülését még mostani élemedett koromban is a' leglekötelezőbb módon nyilvánítják 's az által ha az írásra már nem buzdíthatnak is, legalább írói fáradságomért igen kedves jutalmat adnak.

HARMADIK RÉSZ.

Tanácsadóim és segítő barátim az irói pályán.

Ezek közé leginkább számlálhatom Ráth Mátyást, Német Lászlót, Doktor Szentgyörgyi Jósefet, Kazinczy Ferencet, Beliczay Jónást, Szücs Istvánt, és Zigán Jánost. — Ráth Mátyás csak fiatalabb koromban míg Győrben és Nagy-barátn hivataloskodtam, lehetett segítő 's tanácsadó barátom; mert azután tőle messzebb távozván vele semmi közlekedésben sem maradtam. De az említett idő alatt sok tekintetben igazította gondolkozásomat, 's tudománybeli nézeteimet. Igaz hogy fiatalkori heveségem állításival 's javaslásával sokban ellenkezett, de mind a' mellett sokban jobb utra is vezettetett, mint mellyen különben ment volna. Alapos tudományossága 's abból merített okoskodása nem maradt reám nézve jó foganat nélkül. Különösen nagy köszönettel tartozom neki azért, hogy a' görög és romai klasszikusok iránti szeretetemet, mellyet bennem Schwartner, Rakvitz, Heyne és Schütze gerjesztettek, gyakran 's sokképen élesztetni igyekezett.

Német László, ki minden szépért és jóért lobogó lángal égett, le nem irhatom, melly igen lelkesítette bennem soproni gyermekkorunkban kezdődött, 's haláláig tartott barátkozása által, mind beszélgetéseivel mind levelezéseivel a' tudományok 's különösen a' magyar literatura szeretetét. Mind ketten egyenlő idejük, egyenlő gondolkodásuak, szépre 's jóra egyaránt törekedők, számtalanszor 's számtalankép biztattuk egymást az írói pályafutásra. Hányszor nem mondtuk-el egymásnak Barcsay ezen sorait:

*Irjunk, oh bardtom, vigat vagy szomorut,
A' nélkül, hogy váránk borostyán koszorut!*

Hányszor nem készítettünk terveket együtt leendő tudományos munkálkodásunkra. Barátsága mindenkor tüzes, 's mindenkor nemesen tüzelő volt. De fájdalom azt kora halála 1806-ban igen hamar elszakasztotta. Valahányszor róla emlékezem, mindannyiszor ezt gondolom Gotterral:

*Wie manche Ros' im Thal erröthet ungesch'n
Haucht ihren Duft umsonst, und stirbt vergebens
schön.*

Reá teljes joggal lehetett alkalmazni ezen epitaphiumot, mellyet néhai gróf széki Teleky Sámuel er-

délyországi főkancellár hasonlókép korán elhunyt talentom teljes fíjára Domokosra *) készített:

Occidit ingenio brevibus maturior annis.

Irántami barátságának némi emléke fenmaradt azon ajánló levelében, melyet Schlötzernek a' világtörténeteire készület című munkáscájának fordítása elibe tett, 's mellyben többek között ezeket írja: „Mások kedvességet és fényt vadásznak ajánlásaikkal: én csupán gyermekségünkben kezdett, 's mind eddig teljes bizodalommal folytatott barátságunknak tömjénezek. A' gondviselés a' nevelés méznél édesebb munkáját bizta reád, 's jelen könyvecske épen a' gondviselésedre bizott nevendékeknek kezekbe való, 's fordítását a' tanításról folytatott levelezésünk esz- közlötte.“

Szentgyörgyi Jó'sef orvos doktor **) már Jenában, hol tanuló társai között a' legtalentomosabbak közé tartozott, a' vele vetélkedésre példája által hatalmasan ösztönözött; utóbb pedig nem csak addig mig Győrben vele csaknem mindennap társalkodtam élő szóbeli beszélgetéseivel, hanem azután is mikor

*) Ki egy illy című becses munkát adott ki: Egynehány hazai utazások leírása, Tót és Horváth országoknak rövid esmertetésével együtt kiadatott G. T. D. által; képekkel és mappákkal, Bécsben 1796. 8 rét.

**) Lásd Emlékezéseim 1-ső közleményének 141, és 142. lapjait.

hivatalaink helyei bennünket egymástól eltávolítottak levelezésével, írói pályázásomra nézve nagyon hasznos szolgálatot tevé.

Kazinczy Ferenc irántami barátsága, mely nem csak a' tanulást és tudományszeretést bennem sokkép gerjesztette 's élesztette, hanem engem meghálálhatatlan szeretettel tanított is, 38 esztendeig tartván, életemnek számtalan örömeket ada. E' barátság nélkül literaturai dolgozatimban bizonyosan még több hiba maradt volna, mint a' mennyi annak segítségével mellett is maradt.

Beliczay, Szücs és Zigán, *) mig hozzám közel laktak gyakran meglátogattak, 's általam is gyakran meglátogattattak. Ollyankor beszélgetésünk rendszerint predikatori 's egyéb tudományos munkáinkat tárgyalták. Különösen gyakran elővetetett egyik 's másik vagy kinyomatott, vagy még kéziratban létezett dolgozatom, 's róla véleményeink egymással közöltettek, 's barátságosan meghányattak 's vettettek. 'S az ilyen közlések reám nézve nem történtek minden haszon nélkül.

E' barátim mindnyájan nagy hálát érdemelnek tőlem, 's adósságomat másképp nem fizethetvén le, legalább életekről rövidebb vagy hosszabb tudósítást, millyent adhatok, ezennel adok.

*) Lásd ezekről Emlékezéseim első füzetében is a' 191, 202 203-dik lapokon.

Ráth Mátvás életrajza.

Ráth Mátvás 1749-ben Aprilis 13-kán született Nagy-Győrben polgári szüléktől. Tanulását Posonban és Sopronban elvégezvén, 's Magyar- és Erdélyország több részeit megjárván, Göttingába ment tanulását folytatni, hol három esztendőt töltött, 's a' theologiai tudományok mellett különösen a' régi klasszikai literatúrát, 's a' mathezist szerette-meg. Onnan visszatérése után idejét 's szerzett esmereteit legelsőben a' magyar irodalom gyarapítására szentelvé, magyar hirlapokat legelsőben adván-ki Posonban Hirmondó cím alatt az 1780, 1781, és 1782-dik esztendőkből. 1783-ban az akkor nyilvános vallási gyakorlásra szabadságot nyert Nagy-Győri evang. gyülekezet predikátorává lett, 's e' hivatalában nagyon szerettették. 1785-ben Perlaky Gábor superintendens halála után a' superintendensi hivatalra kändáltaték; de a' szózatok többsége által helyette egy olyan választaték, ki vele a' tudósságban nem mérközhetett. 1786-ban miután egy német-magyar-deák, magyar-deák-német, 's deák-német-magyar szótárt szándékozván készíteni, e' munka iránt előre nyomtatásban közlött hirdetményeibe olly nyilatkozatot iktatott, mellyben nem csak a' dunántuli kerületbeli evangelikus predikátorokat nagy részint megsértette, 's magharagitotta, hanem a' maga gyülekezetében is

nyemellyeket ellenségeivé tett, a' predikátori hivatalról önként lemondta. Hihetőleg azt reménylél, hogy a' szótár, melyet az akkori körülmények nagyon szükségessé tettek, bőven fog jövedelmezni; de reményében megcsalatkozott. Azért 1789-ben a' győri gyülekezet által, mely érdemeit esmerte, ismét predikátorrá választatván, a' hivatalt elfogadta, 's abban egész haláláig, mely 1810-ben történt, hiven 's a' gyülekezet meglegedésére munkálkodott. Az evangélikusok 1791-ben tartatott synodusán az egyházi részről jegyzővé tetetett, 's több tárgyak fölött, világos ésszel, 's férjfiás bátorsággal nyilatkozott. Általában valamig élt mind az egész felekezetebeli egyháznak, mind különösen a' győri gyülekezetnek, melyben a' babonákat, 's balvélekedéseket herkulesi bátorsággal, és erővel irtotta, nem csak hasznára, hanem becsületére 's diszére szolgált. A' magyar nyelv és kultúra gyarapítására nézve pedig Kazinczy ítélete szerint Pázmán és szenci Molnár Albert korok óta az ő idejéig egy hazafi sem tett többet, mint ő a' magyar Hirmondó által.

A' Hirmondón kívül következő munkácskái jelentek meg nyomtatásban:

Az isteni tisztelet rende. Nagy-Győr 1783, 8. rét.

Egy istenfélő jó és gondos anyának és nagyanyának Vatai Borbála 's a' t. életében halálában, és holta után való vigasztalásai. Győr 1785, 8-ad rét.

Becsuztató versek, mellyeket néhai Főtisztelendő és N. Perlaky Gábor urnak halálakor mondott. Győr 1786 8-ad rét.

Keresztény fejeznépnék való imádságos könyv első darabja, Győr 1788 8-ad rét.

Frohe Aussichten treuer Bürger in die feierlich angetretene Regierung ihres Erbkönigs. Eine bei Gelegenheit der Krönung Leopold des II. in Pressburg gehaltene Predigt. Pressburg 1790 8-ad rét.

Orvos doktor Szentgyörgyi Jó'sef életrajza.

Született 1765-ben Februar 2-dikán Aranyoson hol az atyja reformatus predikátor volt. Hazai tanulását a' Po'sonyi, Nagy-Kőrösi és Debreceni iskolákban végezvén az akkor igen virágzott Jenai főiskolában az orvosi pályára készítette magát. Miután ott az ezen szakhoz tartozó minden tudományokat végig hallgatta, Német ország több nevezetességeit 's jeles embereit esmerni kívánván többek között a' Göttingai, Hálai, Erlangai és Erfurti akademiákat a' Schnepfenthali nevelő házat és Góthának 's a' kised de az izlés és világosodás körül szerzett érde-meivel országokat maga után hagyott Weimárnak tudományos és művész intézeteit meg látogatta. Tu-

dományos utazását 1794-ben elvégezvén Bécsben a' nagy ispotály- és szülőházbeli tapasztalások kedvéért egy esztendőt töltött 's ugyan ott orvos doktorrá tétetett. Ekkor hazájába visszatérvén, megtelepedett Győrben 's ott házastársul vette magának t. ns. Antalfai Sólyom Katalin asszonyt, kinek mivelte és szelid lelkének, az övével tökéletes öszvehangzása, az ezen szív kötötte szövetségből származott, különös gonddal nevelt, szüléiket tisztelő gyermekek tették az ő hátra lévő egész élete' legfőbb örömet és boldogságát. Minthogy a' kellemes külsejű, csinos magaviseletű, vidám lelkű, fedhetetlen erkölcsű, tudományaiban kitetsző előmenetelű 's szorgalmu ifju régi jó akaróinak, tanítóinak, kortársainak 's mindazoknak, kik őtet közelebbről esmerték friss emlékezetekben maradt; azért Győrben mulatásának negyedik esztendejében elébb Nagy-Körösre 's onnan a' következett 1798-dik évben Debrecenbe rendes orvosnak meghivatott. Ezen utóbb említett városban hivatalát 32 esztendőnél tovább viselte. Ezen idő alatt sok érdemeket szerzett, 's nem csak mindenektől, kik vele akár mint orvossal akár mint emberrel összeköttetésben állottak, szerettetett 's tiszteltetett; hanem előljárói becsülését is nagy mértékben megnyerte. A' nagy méltóságu Királyi Helytartó tanácstól több ízben adattak ki őt dicsérő nyilatkozatok, 's a' Debreceni városi tanács hasonlóképen több

izben bizonyította vele volt teljes meglegedését 's érdemeinek különös becsülését. Mert miután Szentgyörgyi azon terhet, mellyet néhai Veszprém István 's Csapó Jó'sef halhatatlan emlékezetű orvosok 's legközelebbi elődei megosztva viseltek, négy esztendeig nem kicsiny maga megerőltetésével egyedül vitte, a' nemes tanács kimélni akarván a' magát kimélni nem tudó orvost, a' N. M. M. K. Helytartó tanács jóvá hagyásával melléje terhei könnyítésére egy másik tiszti társat hívott. Midőn pedig 1830-ban az igen lelkiesmeretes ritka férjfiu test alkotmánya gyengülését vévén észre 's a' hivatalában miatta történhető fogyatkozásnak eleit kívánván venni hivatalától felmentetését kérte, több izben megújított kérését sem fogadta el, hanem úgy nyilatkozott, hogy terheinek könnyítéséről minden lehető módon kész lesz gondoskodni, 's ha hivatalának testi törődésbe kerülő terheit épen nem vihetné, nem fog egyebet kívánni csak azt, hogy böles tanácsadásait, ott a' hol kívántatni fog meg ne vonja a' közjótól 's engedje azon hivatalt, mellyet már 31 esztendeig ékesített tovább is diszt 's fényt kölcsönözni nevétől. A' hozzá illy buzgón ragaszkodó bizodalomnak annál nagyobb készséggel engedett, mivel terhei könnyítése végett ifjabb tisztársától is önkéntes és szives ajánlkozást nyert. De a' vele illy nemesen bánást ő is nemesen viszonzotta. Bizonyította ezt az által, hogy

több rendbeli sokkal fényesebb hivatalokat, mellyekkel megkínáltatott, el nem fogadott. Bizonyította különösen az által is, hogy midőn hivataláról lemondásának el nem fogadtatása után az irtóztató epe mirigy Debrecenben is kegyetlenül dühösködött, ő korát, erejét 's minden várakozást meghaladó bátorsággal, készséggel és maga elszánással mindenkor elől állott a' törésen, éjjel, nappal veszedelmeztetve életét, mind azokért különbség nélkül, kik benne bizodalmokat helyhezttették; míg végre a' lelki testi nyughatatlanság miatt maga áldozatja lett a' gonoszoknak, mellyből olly sokakat szerencsés volt kiragadni. Ebből alig hogy lábbadozott ámbár a' városi tanács, esmervén az ő buzgóságát, többször hozzá küldött diszes követtség által minden módon igyekezett is őtet megnyugtani: mindazáltal ő csak a' köz jót 's nem a' maga hasznát forgatván előtte, sürgetősebben megújította felsőbb esztendei kérését. Mellynek midőn bételjesedését várta, két izbeli 's utolszor az 1831-dik évnek utolsó napján dél előtt 11 órakor történt szélütés következtében az 1832-dik esztendő első napján délelőtt 10 órakor csendesen ki mult, hagyván maga után mindeneknek, kik vele összeköttetésben voltak, mély bánatot 's áldott emlékezetet.

Halála után írásai között következő maga által készített rövid emlék írás találtatott:

Ide tétetett

*Orvos Doktor és Debreceni Physikus
Szentgyörgyi Jó'sefnek
A Maga Eredetére Visszatért Teste
Született Aranyoson MDCCCLXV Febr. 22.
Vidám Szívvel Élt
Jó Lelkü Kedves Hites Társával
T. N. Antalfai Solyom Katalin
Asszonnyal Együtt
Sok Jó és Gonosz Napokat
Hitének 's Vallásának Rövid Summája
És Életének Sinór-Mértéke Volt.
I. Korinth. XIII Része.*

Ezekhez a' boldogult még a' következő jegyzést
tette: Kimulásom napja feljegyzését bizom kedves Fiam
Uramra Professor Pécely Jó'sef Urra. Ez a' kíván-
ságot következő sorokkal teljesítette,

*Kimult MDCCCXXXII Jan. 1-ső napján
Nem csak elszakasztott Kedves Szive fele,
Veszteségeket mélyen érző Gyermekai
Vejei, Unokái, Testvére
Nem csak azok
Kiket a' vérség, barátság, hivatal,
's kiket az Ő úgy is mint Orvosnak,
Úgy is mint embernek —*

Megszámlálhatatlan jótéteményei

Vele egybekötötték, —

Hanem mindenek

Valakik közelebbről vagy távolabbról esmerték,

Síratván és áldván

Emlékezetét,

Ezen itt előre bocsátott életrajz és emlékirás a' boldogult barátom utolsó tisztessége megadására Szoboszlai Pap István superintendens és királyi tanácsos 's Aranyi István Debreceni Professor által készített halotti elmélkedésekkel együtt Debrecenben 1832-ben kinyomattak, 's azokat én onnét kölcsönöztem, az elsőt valamennyire meg rövidítvén. Az élet rajz teljesebbé tévése végett ide teszem a' következő adatokat, melyeket Professor és Táblabíró Pécely Jó'sef kérésemre velem közleni sziveskedett:

„Boldogult Ipam, mikor életében több jó baráti életéhez adatokat kívántak tőle, azt szokta mondani: semmi különös említésre méltó; reá csak a' Gellert Greis-járól mondtak alkalmazhatók: „Er ward geboren, lebte, nahm ein Weib, und starb.“ Nevezetesen, ritka esetekbeni szerencsés curái körül, a' tulajdonságig szerény volt. Mit más orvos talán elhíresztelt, kikürtölt volna, ő legfeljebb családja biztos körében említette olykor, édes örömmel a' nyújtott segédlem 's elhárított veszély' benső örömével: hogy ha ez

a' cura fejedelmi udvarnál, vagy valamelly nevezetes emberen vitetett volna véghez, Europai hire lett volna, érdem- vagy emlékpénzt adtak vagy vertek volna alkalmára. Számtalan jótéteményeit is csendesen, titokban gyakorolta, a' sz. irás szavai szerint: mit jobb kezéd ad, ne tudja bal kezéd. Közönséges énekes könyvünkben olvashatók tőle néhány erkölcsi énekek, annak valódi diszei, mellyeknek egyikéből mint jellemzőt, következő néhány sort bátor vagyok közleni: „Hogyha pedig annyit vehetek Ingyen való jóvoltodból, Hogy másokkal is jóltehetek Velem közlött áldásodból, Add hogy lehessek hív sáfára, Velem közlött javaidnak, Add hogy lehessek vigasztalására Velem testvér fiaidnak.“ Ritka pontosság-, lelkiismeretességgel vitt terhes hivatala temérdek gondjai, elfoglaltatási között is, leányait 's fiát, míg a' felsőbb iskolákba nem került, maga oktatta mind a' magyar-, német-, francia-, fiát a' régi nyelvekben is, mind a' szükséges tudományokban; 's ez mindenkor fő gondja 's gyönyörűsége volt. Ember szerető, ritka jó szívének nem volt elég, hogy minden hozzá folyamodott ügye fogyottat a' legnagyobb készséggel ingyen gyógyított, hanem sok szűkölködő beteget saját költségén orvosolt, hetekig, hónapokig sok gyógyulót — kivált távol lévő szülék Debrecenben tanuló szegény gyermekeit — anyagi táplálattal is maga látott el; kik közül most is sokan élnek 's poraira is áldást mondanak.“

Német László életrajza.

Német László 1770-ban December 2-kán született Sopron vármegyének Jobaháza nevű helységében. Az atyja közönséges sorsu, de alkalmas birtoku nemes volt, 's két fiának Andrásnak és Lászlónak tiszteletes tudományos nevelést adott. A' két testvérek valamig az akademiára menetel őket egymástól el nem választotta, deák korokban mindig együtt laktak, 's olly példás szeretettel viseltetének egymáshoz, hogy csak szempillantatokig tartó neheztelest is alig lehete közöttök látni. Az idősbik csakhamar azután, hogy prókátornak felesküdt meghala száraz betegségben, sajnáltatva minden barátitól, kik jó szívet közelebbről esmerték.

Az ifjabbik szíve nemes indulatjával elérte, lelkének egyéb tökéletességével pedig sokkal felülhaladta bátyját. Oskolai tanulását Sopron vármegyében Vadosfán kezdé. Elméjének elevensége 's tanulásbeli szorgalma már ott is szembetűnőkép kitetszett. Nem egyszer kelle őtet az ottani 's akkori fenyték szerint nálánál egész fejjel is nagyobb deáknak süveglevéve az oskolából szalására késérni, 's könyveit inasa gyanánt utána vinni. Különösen, midőn egy examen alkalmával a' Goliát dramatizált 's versekbe öltöztetett történetének előadásában a' Dávid szerepét játszotta közönséges tapsolást és csudálást nye-

re nézői előtt mind versei sokaságával, mind egyenes és bátor szavalásával.

Tíz esztendő korában Sopronba vitették, hol közel tizenegy esztendőt töltött. Ezen idő alatt kezdték a' soproni ev. gymnasium igazgatói a' józanabb poedagogia szabályait haszonra fordítani, 's egyfelől a' tanítás tárgyai, a' nyelvek és dolgok között az időt igazságosabban felosztani, másfelől az oktatás könnyebb és jobb módját gyakoroltatni. Fontos környülmény olly tanulóra nézve, millyen Német volt, ki mind az oskolában, mind az oskolán kívül eleitől fogva minden külső ösztön nélkül csudálkozásra méltó szorgalmat mutatott.

Soproni tanítói közül nagy haszonnal hallgatta néhai Mesterházi Nagy Jánost, ki a' tanulás és tanításbeli fáradhatatlan munkásság eleven képe vala. Még többet használa neki néhai Wietorisz Jonathán széles tudománya, liberalis gondolkodása, nyájassággal teljes oktatása, 's válogatott könyvekkel megpakott és minden jó igyekezetű ifjunak nyitva álló bibliothekája. De legtöbbet köszönt a' ritka talentum 's esmeretes érdemű pesti professor Schwartner Mártonnak, ezen a' soproni oskolák kevés ideig fénylett, de dicső ragyogványu csillagzatának, vagy inkább páratlan phoenixének,

E' szerint Német a' közös oskolai leckékből is nagyon sokat tanult, de nem kellett neki egyéb csak ut-

mutatás. A' nagyra termett ifju szívében könnyen lángot vete minden szép és jó szeretete, 's mihelyt lángot vetett, ége szakadatlanul. Eleinten a' historiát 's az ahhoz tartozó studiumokat szerette mindenek fölött. Érett ifjunak is sok lett volna mennyit ő már gyermek korában erre nézve részint olvasgatott, részint feljegyzett, részint tanult. Mi különösen a' földleirást illeti, a' Százky száraz compendiumából a' pensum minimum alatt feljegyzett helyeket 13 esztendősen korában magános óráiban csaknem egészen megtanulta könyv nélkül, minden helyek fekvését annak módja szerint felkeresvén a' földabroszokon. Nem sokára azután kiváltképen nagy hajlandósággal viselteték a' mathesis iránt, melyre ritka talentomokkal készítette el őtet a' természet. Az iskolai könyvekkel Wolfal, Ernestivel meg nem elégedvén, otthon a' Kästnert vevé elő. Üres óráiban szüntelen azt forgatá, 's tanulá, ha hol megakadott, nem csak a' professoroktól, hanem akármely más sorsu tudósoktól is, kiknek mathesisbeli tudományához bizodalma volt, bátran kérdezősködék, 's nem nyugvék mindaddig, míg az említett tudósnak arithmeticáját és geometriáját egészen végig meg nem értette; melly meglevén egynehány barátainak különös óráiban nagy örömmel leckéket tartott, és nagy tüzzel magyarázta ezen munkát. — A' méltán ugynevezett humaniorákat, mellyek a' gymnaziumokban első

helyet érdemelnek, későbbben szereté, 's még későbbben szerette volna még Schwartner elragadó ékes-szólása 's sziveket általjáró unszolása nélkül. De annál nagyobb szívvvel iparkodott itt is, részint hogy tanuló társaitól el ne maradjon, részint hogy csaknem imádott tanítójának kedvét kereshesse. Csakhamar annyira is ment szorgalma, hogy barátjaival együtt Xenophont és Homerust tanulhatta, 's azon kívül az iskolában magyarázott görög és római klasszikusokban nagy gyönyörűségét lelheté. Mindenkor háladó szívvvel emlegette ezen tanulásbeli hiánynak kipótlatását, mellyel azt nyerte, hogy jöllehet a' filologia különös kedves studiuma soha sem lett, mindazáltal a' szép munkák érdemét érezni, 's becsülni tudta, és hová tovább igyekezett a' stylbeli vigyázatlanságát, melly eleinten szokásává vált, illendőbb figyelemmel felecsereálni.

Az országok állapota vizsgálására, melly utóbb leguralkodóbb tudományos hajlandósága lett, hasonlókép a' Magyarország statistikájának írója által intéztetett figyelme, kitől legelsőben volt szerencséje hallani a' nevezetesebb európai országok statistikáját.

Az iskolai barátság hathatósan szokta vagy előmozdítani, vagy hátráltatni az ifjak formáltatását. Német e' részben is szerencsés vala. Ő igen korán érzé szívében a' barátság ösztönét. Nem vala még egészen 13 esztendő s midőn engem barátjának kívá-

választa, 's szivreható kifejezésekkel meghiva, 's maga részéről a' legbuzgóbb szeretetet ígéré. Románt látszanám írni, ha elbeszelném milly tiszteletben tartottuk az általunk kötött frigyet, mennyit beszélgettünk egymással magános óráinkban a' barátság mivoltáról és hasznairól, mit álmadoztunk együtt jövőnkről, 's melly sokat használt, 's melly édes gyönyört éreztetett velünk ez az összeköttetés eleitől fogva mindaddig, míg azt a' halál fel nem bontotta. De Német László velem együtt több jó barátokat is esmert és szeretett. Ezen barátkozásunk nemes vetélkedésre adván alkalmat, mindnyájunknak nagy előmenetelünkre szolgál. Némellykor midőn az egyesített erő szükséges volt együvé jártunk, p. o. midőn a' francia, angol, olasz nyelv kezdeteit minden mester nélkül tanultuk, 's a' többféle grammatikákat egymással összehasonlítván a' járatlan 's előttünk esmeretlen uton nagy vesződséggel, de még is mindenkor jó kedvel törtettünk. Másszor külön 's mindenikünk a' maga szálásán valamelly kiválasztott könyvből vetélkedve olvasott, 's első összejövetelünk alkalmával egymásnak örömmel számot adtunk, melyikünk mennyit és mit olvasott legyen. Néha ismét közülünk az, ki magát valamelly tárgyban erősebbnek érezte, abban a' többinek jó kedvéből leckét adott.

Abban is kedvezett a' szerencse Németnek, hogy

soproni tanulásunk két utolsó esztendeiben ötet is a' barátság kötelei által összekapcsolá az általam már fenebb dicsért *) Ásbótné házával, mellynek több jó igyekezetü ifjakkal együtt ő is köszönheté deáki durva erkölceinek első csinosodását. Hathatósan eszközölték ezt mind maga az említett pallérozott értelmü, és jó szívü asszony, mind pedig kellemes és jól nevelt leányai, kik közül egyik utóbb hitvese, 's haláláig késérő társa is leve.

1790-ik esztendőben Sopron vármegye banderiuma közé fölvetetvén, azzal együtt megfordult Budán, nem lévén minden haszon nélkül e' részbeli tapasztalása is. Mihelyt a' banderium eloszlott, tüstént visszatért ismét Sopronba, 's ott folytatta tanulását 1791-diknek közepéig. Ekkor velem együtt azt az utat tévé, mellyről már albizálásomkor szólottam.**)

Igy el levén készülve 1791-ben ősszel elment a' göttingai universitásra. Itt csak azt kellett neki nagyobb tökéletességre vinni, minek már Sopronban megvetette vala alapját. Az ott létezett nagy nevű tudósok között leginkább tisztelte, 's legnagyobb figyelemmel hallgatta Kästnert, Schlözt, Heynet, Gatterert, Spittlert. A' leckéktől üresen maradt

*) L. Neveltetésemet tárgyazó emlékezéseimben az 58 és következő lapokat.

**) Ugyan ott a' 69 és következő lapokon.

órákat nem csak a' hallott dolgokról elmélkedésre, hanem egyszersmind sok jeles munkák olvasására is fordította. A' szünnapokat is haszonra akarván fordítani, azokban egyszer másszor aprólékos utazásokat tett.

1794-ben Göttingát odahagyván 's haza jövéen egy ideig gróf Battyányi Maximilián házában informator-ságot viselt, azután pedig 1796-ban Győrré hivatott rektornak és buzgósággal és szorgalommal 's nem kevés haszonnal munkálkodott mind addig, míg a' halál 1806ban Majus 15-kén őtet el nem ragadta.

Nyomtatásban kijött munkái a' következők:

A' világtörténeteinek tudományára való készület. Irta gyermekek számára Schlötzer Augusztus Lajos, magyarra fordította Német László. Sopron 1795. 8-ad rét.

Az europai nevezetesebb országoknak rövid leírása Német László által. Első rész melly a' bevezetést, Nagy-Britanniát, és Hiberniát, szövetséges Belgiumot, Dániát és Norvegiát, Svéciát 's az Orosz birodalmat foglalja magában. Sopron 1795 8-ad rét. A' második is elkészítettett általa nagy gonddal és szorgalommal, de a' censura alatt elveszett.

Rövid deák grammatika. Irta tanítványai számára Német László Győrben 1799 8-ad rét.

Gróf Teleky Domokos utazásait németre fordította 's fordítása Pesten kinyomatott.

Ezekon kívül sok kisebb és nagyobb értekezéseket

és recensiókat iktatott-be, részint Schediusnak Zeitschrift von und für Ungarn című időszaki gyűjteményébe, részint pedig és még inkább a' Bécsben Annalen der österreichischen Literatur cím alatt kijött, és a' Tübingában Cotta által Allgemeine Zeitung cím alatt kiadott időszaki írásokban.

Jóllehet kijött írásai is becsületére válnak, mindazáltal csak próbák és nagyobbakra vezető készülétek voltak, 's csak azt mutatják, miket lehetett szerzőjéktől, ha tudományos pályáját tovább futhatá, még utóbb várni.

Az értelemnek becses tökéletességei igen szépen voltak benne a' sziv nemes tulajdonival is egyesülve. Heves természetén csudálkozásra méltó mértékben tudott uralkodni; szavát szentül megtartotta, a' barátság kötelességeit hiven tisztelte, a' szolgálati szívessegre minden esmerősei, sőt még az esmeretlenek iránt is nagy készséggel birt, a' társalkodásbeli örömet vidámságával 's elevenségével nagyon lelkesítette. Foglalatosságaiban, és minden dolgaiban a' rendet szerette és szcrosan követte. A' rettegni nem tudó bátorság, melly a' jelesebb elméknek, kivált a' fiatalabb korban tulajdona szokott lenni 's mellynek egy bizonyos mértéke nélkül senki nagy dolgokat véghez nem vihet, benne nem csak feltaláltatott, hanem néha az illendő határon túl is repült. Lángesze nem szeretett késve 's lassan járni, hanem szüntelen

nyargalni akart; nem csuda, ha olyan világban, melyben annyi sorompó vagyon, a' megütközést nem egészen kerülhette el. Azonban kik reá végig figyelmezttek gyönyörködve szemlélték utóbbi esztendeiben a' tüzes bátorságot okos vigyázással párosodni.

Mind ezen jelességekhez az is járult, hogy Némethben a' szép léleknek deli termettel 's szép ábrázattal ékeskedő test adott szálást, úgy, hogy ő akármely oldalról tekintve is igen szép fénnel tündöklő, és a' maga körében igen hasznosan világoskodó, de fájdalom csak rövid ideig tartó tünemény, vala. *)

Kazinczy Ferencz életrajza. **)

Az epemirigy, melly hazánkban az idén annyi gyászt okozta, sok egyéb jeles hazafiakkal együtt elragadá tőlünk a' mult Augusztus 22-kén Kazinczy Ferencet is, ki nemzeti literaturánknak főkéssége volt. Számos baráti és tisztelői közül bizonyosan lesznek többen, kik érdemeit hirdetni el nem mulatják; 's kétségkívül a' magyar tudós társaság is, mellynek ő rendes tagja 's egyik fődisze volt illen-

*) Ezen életrajzot nem soká barátom halála után irtam, 's akkor Kulcsár röviden kivonva felvette hirlapjába.

**) 1831-ben készült, de nyomtatásban még eddig nem jelent meg, 's Emlékezéseim készülése nélkül alig is jelent volna meg valaha.

dőnek tartja évkönyvébe olly emléket tétetni, melly mind magához, mind a' köztiszteletű elhunythoz méltó legyen. Mindazáltal a' barátság, melly közötttem 's közöttte nem sok hiján negyven esztendeig szakadatlanul tartott, 's melly életem édességét olly nagy mértékben nevelte, nekem is kötelességemmé teszi, emlékezetét nem csak szivemben, hanem a' közönség előtt is tisztelni. Ezt annál inkább tartózkodás nélkül cselekszem, mennél illendőbb ezen nevezetes ferjű sok hasznos munkálkodásának többek által 's több oldalról felvilágosítani; ne vádoltathassunk a' maradék előtt azzal, hogy azt a' sok jót, mit nyelvünkkel 's a' tudományokkal, és így hazánkkal is tett, megesmerni 's becsülni vagy nem tudtuk, vagy nem akartuk. Miattam még másoknak is elég tágas mező marad itt a' dolgozásra; mert én, ki a' boldogultat csak munkáiból, leveleiből, velem csak kevészer 's rövid ideig létéből, 's róla nyomtatásban olvasott tudósításokból esmerem, mind belső mind külső életét csak röviden rajzolhatom, 's tudományos törekedéséről 's tetteiről kevesebbet mondhatok, mint mondani kellene.

Kazinczi Kazinczy Ferencz jeles nemes familiából származott, 's Oktober 27-dikén 1759-ben Bihar vármegyének Ér-Semlyén nevű helységében született. Ha nem csak a' hadi vitézség, 's polgári tisztviselésekben kitűnő ügyesség és hűség, hanem a' tudomá-

nyos érdem is osztogathat dicsőséget, bizonyosan ő is igen szép fényt terjesztett nemzetségére. Mert jóllehet a' közhivatalok utját, mellyen fiatalabb korában sokat ígérő szerencsével járt, elhagyni kénytelen volt, a' tudós és írói pályán magának és nevének olly becses hirt szerzett, millyen akármelly familiának is ékességül szolgálhatna.

Ötet eleitől fogva e' pályára hívták talentomai, és hajlandóságai. Ezek mihelyt a' tulajdonképi tanítás és tanulás ideje kezdődött, mind szülei házánál, mind 1766-ban a' Debreceni, 1767-ben a' Késmárki, 's 1769-től fogva 1779-ig a' Sárospataki iskolákban nem csak magokatszembetünökképen kimutatták, hanem rendszertint társokat, a' nyomos szorgalmat is ritka mértékben magok után vonták. Csudálkozásra méltó gyorsasággal is ment elő nem csak mindenben a' mi tanítatott, hanem sokban olyanban is, a' mi nem tanítatott. A' nem tanított tárgyakhoz tartoztak egyebeken kívül a' német-, francia- 's görög nyelvek, és a' jóízlés. Az említett nyelvekben otthoni nyomos szorgalma, a' jóízlésben pedig különösen a' természet gyakor szemlélése, képek nézegetése 's költők olvasgatása által már gyermek korában igen szencsésen gyarapodott.

Valamint mindenbe ugy a' nevelés dolgaiba is gyakran nagy befolyása van annak, mit vak szerencsének, vagy történetnek szokás hívni, 's az ő neveltetésébe annál nagyobb volt, minthogy ez az

atyjának nagyon korán 1774-ben történt halála után nem a' legjobb terv szerint intéztetett, 's minthogy különösen még akkor a' közös tanítás Sárospatakon is, mint hazánkban mindenütt, nagy fogyatkozással járt. Némelly nagyon szükséges tudományok egészen száműzve voltak, 's a' többiek nagy részint igen szárazan 's az ifjak elméjéhez 's természetéhez kevesé alkalmazva adattak elő. A' régigörögklassikusok csaknem egészen el voltak mellőzve, 's a' tanítási rendszerbe bevett romaiak is, mellyekből leginkább kelle 's lehetne mindenféle jót tanulni, ritkán magyaráztattak úgy, hogy benne a' helyes gondolkodás, jóizlés, 's a' nemes érzések kijegyeztettek 's szeretet tárgyává tetettek volna; hanem többnyire csak szókra, szólásmódokra, grammatikai csekélységekre, 's gyakran haszontalanságokra 's gyermeki utánzásokra fészítetett a' figyelem. Kazinczynak a' szerencse abban kedveze, hogy némelly görög és romai írók munkáin kívül több német és francia könyveket is jó idején játszott kezébe, hogy Báróczy, baróti Szabó Dávid és néhány más magyar írók munkáira nagyon fiatal korában figyelmessé tette, 's hogy 1792-ben nem csak a' kimíveltebb külföld tudományos állapotát vele jobban megismertette, hanem őtet az idősebb báró Ráday Gedeon társaságába is vezette, kitől mind esmereteire, mind izlésére nézve igen sokat tanulhatott és tanult. Ő maga különösen becsülte azt a' szerencsáját, melly

szerint a' jelesebb német írók romekeit idején megszeretheté, 's később esztendeiben is irigylésre méltónak tartotta hazánk azon vallásbeli felekezeteinek sorsát, mellyek azokat könnyebben tanulhatták megérteni, mint az övé. Azt hivé, 's nem ok nélkül, hogy a' német literatura, melly nem csak maga sok tekintetben nagyon gazdag, hanem más mivelt nemzetek kincseit is szorgalommal összegyűjti, 's velünk magyarokkal mind szomszédsági, mind politikai szoros egybeköttetésben van, hazánkra nézve legjobb és leghasznosabb csatornája mind a' tudományoknak, mind a' jóizlésnek. Egyébiránt a' szerencse kedvezéseit, mint az oskola adományait is nagy buzgósággal hasznára fordította, mit tapasztalásból láta, társalkodásban halla, tanítói leckéiből veve, azt nem csak emlékezetében tartotta, hanem elmélkedés és gyakorlás által sajátjává is igyekezett tenni; hol általa tanult nyelveken írt könyveket talált, azokat nem kevés figyelemmel forgatta, 's belőlök azt, mit legjobban megszerete, kiírta, 's magát mind könyv nélkül tanulásban, mind írásbeli dolgozásokban gyakorlotta. E' szerint mire az oskolából kilépett, annyi esmeretekkel gazdakodék meg, mennyivel kevés tanuló-társa dicsekedhetett. Ezen esmereteket azután is nem csak könyvekből szaporítani meg nem szünt, hanem a' világnak kivált a' nagyobb világnak szemlélése 's vizsgálása által is az életre haszonvetőbbekké tette,

mire annál több alkalma volt, minthogy neki családi egybeköttetése is válogatott társaságba nyitott utat.

Oskolai 's akadémiai pályáját elvégezván előbb Kassán és Eperjesen a' törvények gyakorlati tanulásával foglalkozott, azután Pesten a' királyi tábla juratusai közé lépett. Onnét hazamenvén nem sokára 1784-ben Abauj vármegye tiszteleti aljegyzőjévé, 's mind ennek mind Sáros vármegyének táblabírájává, 's 1786-ban Abauj vármegye főnotariusává neveztették ki, 's ugyan annak akkor tájban Szabolcsba is meghívták, 1786-tól fogva pedig 1791-ig a' kassai kerületbeli normalis iskolák igazgatójává lett. Mindeknek, kik róla emlékeznek, megegyező ítélete szerint mindenütt közkedvességet nyert, 's az értelmeselek előtt maga felől nagy reményeket támasztott.

Későbbi meggyőződése szerint a' könyvirók se-regébe nagyon idején lépést helytelennek 's károsnak tartotta. Igaz, hogy már 15, 17 esztendőskorában jöttek ki két munkáscskái nyomtatásban, t. i. magyarország földi állapotjának lerajzolása, és az amerikai Potoz és Kazimir keresztény vallásra megtérése. De azok, mint maga mondotta csak szüléi játékának szüleményei valának, 's az igazságos ítélő által csak úgy is nézethetnek, mint szép virágzást és gyümölcsözést ígérő bimbók. Legelőször 1788-ban lépe-fel Gessner idylljeinek fordításával, 's a' következőben bács megyei leveleivel. Az ezen két mun-

káival nyert nagy kedvességet nem csak fentartotta, hanem a' kassai magyar muzeumban 's Orpheuszban találtató eredeti 's fordított darabjai Shakespeare Hamletjének 's Macbetjének, Lamiere Lanassájának, Göthe Stellájának, Weber vak lantosának, Herder paramythjeinek, Wieland szinopei Diogenesének és Lessing meséinek fordítása, 's a' helikoni virágok, kiadása által gyorsan nevelte is, mindaddig, mig egy szerencsétlen történet ötet a' közönségtől, 's a' közönséget ő tőle meg nem fosztotta. A' hét gyászos esztendő eltelése után Marmontel szivképző regéi, Rochefoucauld maximái, a' tövisek és virágok, a' poetai berek, munkáinak kilenc kötetei, minden időszaki írásainkba iktatott számos kötetlen és kötött beszédű darabjai, Pyrker után a' szent hajdan gyöngyei, Lessing Galotti Emiliája, a' pannonhalmi utazás 's t. nem csak előbbi írói hírét nevelték, hanem ötet a' magyar literatura legnevezetesebb hőségévé is tették.

Ha valaki tanultabb 's ügyesebb íróink közül Kazinczynak minden munkáit, kivált nyelv tekintében józan, 's részrehajlatlan kritika alá vetné, az valóban az ifjabb magyar írók, vagy az írókká lenni akarók nagy köszönetére tenné magát méltóvá; íróink közül egy sincs, ki ezen fáradságot úgy megérdemelné, mint ő. Addig is mig illy hasznos mester előáll, nem mulathatom el tanácsolni ifjabb íróinknak,

hogy olvassák dolgozatait figyelemmel azon rendben, melyben ő azokat készítette, 's vizsgálják, mint kezdette auctorságát, 's mint gyarapodott, 's érett meg olly íróvá, millyet benne minden értelmesek tisztelnek, 's a' maradék [is tisztelni fog. Az illy foglalatoskodás bizonnyal meg fog becses tanúságok által jutalmaztatni.

Nem szándékom tudományköri érdemeit minden oldalról vizsgálni, 's számára a' rangot és helyet, melly ötet a' hir templomában illeti, meghatározólag kimutatni, csak néhány általános jegyzeteket teszek ide, mellyek nem bírálatok lesznek, hanem hálának, mellyel neki tartozom, bizonyságai.

Kazinczy a' magyar író előttem négy tekintetben nevezetes, mint magyar olvasást kedveltető, mint nyelvmivelő, mint dolgozási szorgalomra szoktató, és mint jeles elméket írásra ébresztő. Az első tekintetben a' magyar literatura köztársaságának határit szélesíté, a' másodikban földét nemesíté, a' harmadikban törvénycit jobbítá, a' negyedikben pedig számára értelmes mivelőkről gondoskodék.

A' magyar olvasó közönség most is igen kicsiny, ezelőtt félszázaddal pedig alig vala több a' semminél. Akkor atyáink a' béke mesterségeiben gyorsan 's nagy mértékben menének ugyan elő, de szint olly gyorsan, 's szembetűnőleg idegenedének-el a' nemzetiség lelkétől is. A' tehetősebbek közül a' magyar li-

teraturát igen kevesen tartották figyelmekre méltónak, legtöbbben úgy nézték azt, mintha a' világon sem volt volna, némellyek pedig annak minden órán elenyészését jövendölték. A' tudomány kedvelők ha olvasás által lelkeiknek akár eledelt, akár örömet akartak szerezni, nem magyar, hanem deák, német, francia, vagy más külföldi nyelven írt könyveket kerestek. A' ki a' magyar nyelv szeretetének kialudni készülő tüzét írásai által élesztetni kívánta, az nem csak külső jutalmat nem reménylhetett, hanem szerencsésnek tarthatta magát, ha megvettetés és kigunyoltatás nélkül rejtezhett a' feledékenység homályába. Akármelly buzgón igyekezének is néhány lelkes hazafiak az elhagyott magyar Helikonon szavokat felemelni, 's nemzetöknek hasznos leckéket adni, vagy azt kellemes énekekkel mulatni, többnyire vagy siketeknek beszélének, vagy legfelebb némelly alacsonyabb sorsu ifjoknak zengedezének. Kazinczy Ferencnek jutta az a' szerencse, hogy hazafitársait azon mély álomból, melybe nyelvekre nézve elmerülve voltak, először szembetűnőbben felébreszthette. Ugy tűnt ő fel, mint egy szép hajnali csillag, mely a' magyar literaturára borult sűrű setétséget gyorsan és hatólag oszlatta. Sugárai hamar mindenfelé hatottak, 's sok jobbra termett magyar ifjoknak világoltak. Mindjárt első próbái a' Gessner idylljei, 's bácsmegyei levelei nagy kedvességet találtak 's a' magyar olvasók szá-

mát szaporították; utóbbi munkái pedig a' szerencsés kezdetnek még szebb fogaratot adtak. Alig van a' mostani tanult magyar férjfiak 's kivált írók között csak egy is, ki örömet meg nem vallaná, hogy azon buzgóságot, mellyel anyai nyelvét szereti, leginkább tőle kölcsönözte.

Kazinczy nagy részint fordításokat ada; 's vannak, kik neki vétekkül tulajdonítják, hogy jeles talentomait eredeti munkák készítésére nem használta. De elébb mint e' részben elhatározó ítéletet hoznánk, szükséges a' dolgot több oldalról is figyelemmel szemlélni. Embernek hatalmában nem álló körülményektől függ, felébredjen-e a' keblében alvó genius (mert hány ezerben nem ébred-fel soha) 's ha felébred is, mire ébredjen fel? saját szárnyain csendesebb vagy merészebb repülésre-e, vagy mások nyománjárásra 's mikor egyszer az ember egyikhez vagy másikhoz szokik, a' szokás itt is utóbb természetté válik. Minden író a' maga erejét tartozik megvizsgálni, 's dolgozásait ahhoz szabni, 's ha azzal a' mivel bír, akár kevesebb, akár több legyen az, hiven sáfarkodik, méltán tarthat számot a' jók szeretetére. Továbbá ha szinte a' jó eredeti munkákat illeti is az elsőség, 's azoknak szerzői első rangu csillagzatok gyanánt ragyognak is, tagadhatatlanul meg van a' fordításoknak is, kivált akkor, midőn a' nyelv kimiveltetése kezdődik 'a magok becse. Azok nélkül még eddig (ha némelly

régibb nyelveket, mellyeknek első kimiveltetéséről kevesebbet tudunk mint kellene, kivesszünk) egy nyelv sem emelkedett magasra. Sőt, a' mi több, bizonyosan nagyobb érdem külföldi jeles munkákat türhető magyar köntösbe öltöztetni, mint holmi apró 's igen középsterü eredeti darabokat irni, vagy mint sokszor történik, némelly gondolatokat más írókból kiszedni 's a' maga módja szerint (melly nem mindenkor jó) előadni. Azt sem kell elfelejtenünk, hogy azon időben, mellyben Kazinczy az írói pályát futni kezdette, nagyon szükséges volt a' magyar olvasást minél előbb, 's minél többekkel megszerettetni; ez pedig hamarabb történhetett alkalmas fordítások, mint lassabban készülhető jó eredeti munkák által. Ha mind ezeket meggondoljuk az ő fordítói foglalatosságát nem csak hibának nem fogjuk tartani, hanem talán szerénység bizonyosága gyanánt nézni, 's minden esetre a' sok jóért, melly belőle származott, szives köszönettel venni. A' köszönetet ő annál nagyobb jussal megkivánhatja, minthogy a' fordítást a' kézi mesterség alacson sorsából, mellyben az nálunk addig sinlődött, a' művészség rangjára igyekezett emelni. Mert ő mint minden munkáiban, ugy fordításaiban is egyszersmind nyelvmivelő vala.

A' nyelv kimiveltetése mindenütt más miveltebb nyelvekből kölcsönözéssel kezdődik. A' magyarban is azzal kezdődött; de itt a' kölcsönözés több okok-

ra nézve bajosabb, mint az esmeretesebb nyelvek közül akármelyikben is. A' görög úgy szólván gyenge gyermek korában kölcsönözött más miveltebb nyelvektől, midőn a' gyermeki kor változékony természetete szerint a' nyelvbeli változások is könnyen elfogadtattak, hamar meghonosodtak 's megtermésztisedtek; 's azért az esmeretesek között az a' legszüzebbnek is tartathatik. A' deák, francia, olasz, német és némettel rokonok az előttök volt példányokból szükség idején könnyen csinálhattak egy kis változtatás, vagy néha egy szótag elhagyása által természetek megerőtetése 's szegénységek elárulása 's a' rajtok beszélők szemeinek és füleinek nagy megsértése nélkül új szókat és kifejezéseket. A' magyarral másképp van a' dolog. Ez az európai tudóságot felseerdült ifjúi korban, midőn minden újítások nehezebben fogadtatnak el, kezdette tanulni; 's benne csaknem minden kölcsön vett szókat, minthogy saját hangjaival nem könnyen forranak össze, egészen meg kelle hagyni, 's a' kölcsön vevést lehetetlen volt csak valamennyire is eltitkolni.

Azonban a' kölcsönözésen kívül még sok egyéb is tartozik a' nyelvmiveléshez. A' nyelvmivelőnek, mint Kazinczy az orthologus és neologus cím alatt irt értekezésében mondja: „kötelessége mind azt a' mi a' beszédnek erőt és szépséget adhat, keresni 's elfogadni; 's e' végre az idegen szókat (midőn olly

dolgokat jegyeznek, mellyeknek esmeretére nem kell mások által vezéreltetnünk) kerülni, szokásban nem forgó szókkal 's szólásokkal élni, szokat csinálni, a' készeket, de rutákat szebbekké tenni, a' kiholtakat előhozni, a' nem nemtelen 's nem kedvetlen hangzásu környékieket a' nemzetnek visszaadni, gyökerekkel inkább élni, mint származottakkal, az összeforrottakat párticuláiktól megszabadítani; szavait uj syntaxissal, periodusa tagjait szabadabban, merészebben, gyakorlta idegen példányok után szövni, az idegen szólásokat magyar szólásokká változtatni, nem azt nézvé, ha előtte más valaki szólott-e már ugy, 's az uralkodó szokás azt javasolja vagy engedi-e; hanem ha lehet-e ugy szólani, 's az írásnem, mellyben 's az a' hely, 'mellyen szól, szokatlan mondását enged-e, kívánja-e 's a' beszéd így erőt 's szépséget nyer-e?"

Mind ezen tekintetekben még eddig közel sem tett egy magyar író is annyit, mint Kazinczy. Mindenek előtt tudva vagy, melly sok ellenmondásokra talált ő e' miatt, sőt melly méltatlan csufolódásoknak is lett tárgyává. De azon elvek, mellyeket most említett szavaiban felállit, megcáfolhatatlanok. Bizonyos is, hogy azon iskola, mellyet ő ezen merészsége által alkotta, a' benne némelleyek által gyakorlott visszaélések mellett is szerencsésen győzedelmeskedett, 's uralkodóvá lett. Azt, hogy próbáiban Kazinczy egy-

szer-másszor hibázott, ha a' nehézségeket, mellyekkel küzködnie kellett, meggondoljuk, épen nem csudálhatjuk, sőt inkább azt kell csudálnunk, hogy annyi akadályokkal olly szerencsésen tudott harcolni. Kétséggkívül minden lelkes magyar írók kötelességöknek is tartják, iránta hálájokat az által bizonyítani, hogy a' nekik adatott erőnek mértéke szerint azon az uton, mellyet ő kimutatott hamarabb vagy lassabban előre haladni igyekezendnek.

Valamint pedig Kazinczy a' tulajdonképi nyelvújításban bátor és szerencsés vezérnek, úgy a' jó és szép előadásban is jeles mesternek tartathatik. Erre nézve vizsgálódási tekintetben is ada, nem külön értekezésekben ugyan, hanem itt ott melleleg olly intéseket, millyenek csak jeles elméktől származhatnak, 's holmi száraz oktatásoknál többet érnek. De példája az, a' mivel leghatóbban tanít és serkent mert ki nem vallja-meg, hogy eddig a' magyar tollsenki kezében olly sok színű 's olly szép festésekkel nem bájolt, mint az övében.

Ezen sok és jeles érdemeihez a' magyar *literatura* iránt járul még egy, melly nemességével a' többit megelőzi, 's a' maga nemében valóságos ritkaság: az, hogy az ifjakat kikben észet és elmét sejdített legbuzgóbb indulattal ébresztette a' magyarul írásra. Nagyon távol volt ő az olly alacson lelkek szokásától, kik a' velek azon egy pályára készülő fiatalabbakban meg

annyi veszedelmes vágytársokat nézvén, 's általok meghomályosítani félvén, azokat elnyomni igyekeznek; sőt legédesebb örömei közé számolta az ilyeneket biztatni, bátorítani, lelkesíteni. Nem csak barátai előtt örömet emlegette őket, 's dicsérte igyekezeteket, hanem velök magokkal is tudatta, 's éreztette, melly igen örül, ha az általa olly igen forrón szeretett ügy új és friss erejű előmozdítókra talál. Lélekkel telljes, és csudálkozásra méltó nagy számú leveleinek nem kicsiny része szép lelküségnek ilyen bizonyosságát foglalja magában. Bátran el is lehet mondani, hogy első rendű fiatalabb íróink közül egy sincs, kit ő e' féle barátságos kedvezésével nem lelkesített.

Arra hogy az erkölcsi képét hiven lefesthessem nincs elég észmeretem; de a' mi keveset felőle e' részben tudok az is elégséges engemet telljesen meggyőzni arról, hogy ő a' nemes lelkek közé tartozott. Benne a' művészség és tudomány forró szeretete a' józanság és mértékletesség ritka mértékével vala egyesülve, 's ezen becses tulajdonságok a' legszebb társasági erényeket, az igaz humanitást szülték. Ha valaki, ő tökéletes igazsággal ezt mondhatta Horatiusával:

— — — *mediocribus ac mea paucis*

Mendosa est natura, alioquin recta (velut si

Egregio inspersos reprendas corpore naevos)

*Et neque avaritiam, neque sordes, nec mala lustra
Obiciet vere quisquam mihi, purus et insons*

— — — *et vivo carus amicis.*

Hogy dicséretét szerette hallani, azt hibának is alig lehet venni; legalább ez még a' bölc emberben is elengedhető hiba, 's az olyan tudósnál igen természeti dolog, ki munkáiért semmi egyéb jutalmat nem várhatott 's nem nyert. Nagyobb hiba volt benne a' maga és hozzátartozói gazdasági hasznával keveset gondolásnak egy olly neme, melly inkább regénybe illett volna, mint a' való világba, 's mellyet kutfeje tisztaságáért egy magános filozofusnak meg lehetne bocsátani, de nem olly könnyen egy cselédes atyának. Azonban itt is menti őtet valamennyire emberi természetünk azon korlátoltsága, melly szerint egymástól igen különböző tárgyakhoz igen buzgón nem ragaszkodhatik. Mert Juvenalis eme versei illy értelemben is alkalmaztathatók:

*Quis locus ingenio, nisi quum se carmine solo
Vexant et dominis Cirrhae Nysaeque feruntur
Pectora nostra, duas non admittentia curas?*

Beliczay Jónás életrajza. *)

Beliczay egy ideig Bellicz nevet viselt, de ez

*) Ezen életrajzban a' reám baráti bőkezűséggel ruházott dicséreteket is, mellyeket eleinten kitöröltem, utóbb meghagyám;

előtt néhány évvel magyar nemesség birtokában létező rokonival magát törvényesen összekapcsolá, 's magával együtt maradékit is a' magyar nemesség jogaiban részesítet. Őtet már feljebb Emlékezéseim első közleményében a' 192. lapon jellemeztem: itt csak azt említem, hogy Komárom vármegyének Kocs nevű helységében 1764-ben november 10-kén született, 's életéről azon tudósítást, melyet megkérésemre velem közölt, saját szavaival itt következtetem:

„Honomban rhetorikát, vagy mint ott nevezték, „oratóriát végeztem 1780. évben. Akkor Sz. Lőrincse „mentem 's ott az oskolatanító segédje voltam két évig. „1784-ben Pozsonba mentem, hol a' tápintézetbe ohaj- „ték felvetetni, de többször megújított folyamodásom „után is Sztrecskó György professortól így utasítat- „tam-el: carissime! vos hungari trans danubiani perti- „netis ad gymnasium soproniense, hic tu apud nos inter „alumnos non recipieris.“ — 1785-ben Vadosfára men-

mert egyfelől nem kételkedem azon, hogy barátom azokat meggyőződve de nagyító üvegen látva mondja, másfelől azokért mások engem nagyobbnak nem, hanem talán kisebbnek fognak tartani. De ide járul az is, hogy ezen dicséret miatt az én önérzetem nem változik, mely abban áll, hogy a' számtalan kicsiny embereknél valamivel nagyobb 's a' számtalan nagy embereknél jóval kisebb vagyok.

„tem néhai tisztt. Kucsera Márton pred. urhoz, mint
„atyafihoz, hogy annak pártfogása mellett Sopronba
„mehessek. Ez fel is vitt magával István király
„napján, melly napon akkor — a' vadosfai hires ve-
„reségtől fogva — nem volt szabad templomot nyitni,
„s ajánlott ottan mind a' rektor prof. Farkas Ádám,
„mind t. Torkos Jó'sef predikátor uraknak; de a'
„tápitőzet betöltve levén, szándékom ott is hiusita-
„tott, 's a' tisztelve nevezett pred. ur által így uta-
„sítatám-el: carissime! discas, ferream adhibe dili-
„gentiam, et confidas deo!“ Visszatérvén minden ki-
„látás nélkül Vadosfára, habozások között töltöttem
„ott az időt Novemberig, midőn Szent-Andrásra
„oskola tanítói hivatalra szőlítattam, hová el is men-
„tem, 's hol én nyitottam az iskolát 1786-ban Ja-
„nuarius havában. De már Martius havában, mint-
„hogy orgonálni tudtam hivatalt nyertem Nemes-Kérre,
„hová azon hó 16-kán el is költöztem. 1792-diknek
„kezdetével Nagy-Geresdre vitettem oskolamester-
„nek, honnan 1799-ben Szent-Antalfára szőlítattam
„predikátornak, hová Junius havában költöztem-el,
„s ordináltattam néhai főtsztt. Nagy István superin-
„tendens által Veszprémben Julius 2-ik napján. Onnan
„1803-ban Vanyolára, innen 1806-ban Nagy-Alásöny-
„ba, 1809-ben Augusztus 15-kén pedig — a' francia
„háborukori fegyverszünet alatt — Kemenesi-Hőgyész-
„re jöttem, hol eddig 1843-ig midőn ezt írom, 33 fél

„éveket töltöttem-el. Itt 1831-ben Majus 6-kán — a’
„két concandidált barátimnak írásban a’ megyei gyű-
„lés elcibe váratlanul terjesztett meglepő nyilatkozá-
„suk következtetésében a’ szavazatok felbontatlanul
„hagyatván — közönséges felkiáltás által kemenesi
„esperessé választattam, melly hivatalt 11 évig vi-
— „selvén, arról 1842-ik év September 27-kén Csengén
„tartatott megyei gyűlésben — fötisztelendő super-
„intendens ur ő Nagysága helybenhagyásával — erőt-
„lenségem érzésében leköszöntem, még akkor is szá-
„mos egyének leköszönésemet elfogadni nem akarván.
„Az 1838-ik évben Junius 20-ik napján néhány me-
„gyebeli jóakaró uraimnak ajánlásukra Szombathelyen
„tartatott tisztujító vármegyei közgyűlésen Méltósá-
„gos N. Vázsonkői gróf Zichy István főispáni hely-
„tartó ur által a’ most utánom hivataloskodó nagy-
„tiszteletű Magassy Dávid esperes urral együtt tá-
„blabíróvá neveztettem ’s felesküdtettem.“

„Oskolai pályám csonkán maradván, hivatalom
„folytatása mellett másokat tanítva, magamról sem
„felejtkezém-el. — Tanultam. — Gondolkodva, stu-
„dirozva olvastam a’ Baumeister kiadása szerint a’
„logikát, metaphysikát, psychológiát, theologia natu-
„ralist, Ribini ethikáját, többféle theologusokat, Hu-
„bertet, Seilert, Doederleint, Beiert, Tellert, e’ két
„utóbbinak magazinját, ’s másokat, kiknek munkáit
„a’ mennyire kis erszénykém engedte, vagy megsze-

„reztem, vagy jóakaróim 's barátimtól kölcsönöztem.
„Ezek mellett az annyira szükséges német nyelv tanu-
„lását sem mulattam-el. Megvettem Gotsched gram-
„matikáját és Scheller szótárát. Salzmann popularis
„munkáin kezdve mindenféle megkapható német köny-
„veket megolvastam 's azokból némelyeket magyarra
„is fordítottam.“

„De a' társalkodásnak is igyekeztem hasznát
„venni. Oskolatanitói hivatalom folytatása ideje alatt
„négy principalisaim voltak; de azok által nem so-
„kat épülhettem, mert azon kívül, hogy koruknál
„is régibb hyperorthodoxus és jobb izlés nélküli férj-
„fiak voltak, irántami jó hajlandóságukat minden
„őszinte igyekezetem dacára magamnak kivívni nem
„birtam. Egyikkel azok közül tőszomszédságban él-
„tem 6 évig, és noha hivatalos kötelességem teljesí-
„tése idején kívül is néha meglátogattam, székén
„soha sem ültem! Távolabb levő mivelte lelkű bará-
„timnak társaságában kerestem 's találtam táplálékot.“

„Annál szebb 's kellemesebb csillaga tűnt-fel
„pályámnak homályos menyezetén Szent - Antalfára
„szerencsésen történt elköltözésemkor. Ott lettem
„szerencsés közelebbi érintkezésbe jönni azzal a'
„szellemdus férjfiával, kinél nagyobb szellemi tekin-
„tetben nem esmertem 's nem esmerék, pedig őt
„nálamnál jobban senki nem esmeri, főtisztelendő
„superintendens 's királyi tanácsnok Kis János ur

„ő Nagyságával *), ki akkor Kővágó-Örsi predikátor volt. Az esztendőnek kellemesebb szakaszaiban ritka pár hét mult-el a' nélkül hogy egymást kölcsönösön meg ne látogattuk volna, sőt még a' zordon tél sem volt képes közibénk egészen elválasztó közfalat emelni! És ez a' társalkodás, melly kellemetes, nyájas, szerény és épületes vala reám néve! Illyen együtt létünk alkalmával soha sem mulasztottuk-el, hogy valamelly hivatásunk körébevágó tárgy felől nem beszélgettünk volna. Különösen nem mulasztám-el kérdést tenni, mit, miről, és miképen predikált legközelebb, 's én ugyan arról szót adtam mesteremnek, 's ezt követte a' nyájas, világos és épületes birálat! Szives volt ő némelly kézíratait is ottan-ottan velem közölni, többek között lelkes és gyönyörűséges szent énekeit, melyekről sokat lehetne mondanom, de elég legyen itt azt megemlítenem, hogy azok közül valók a' mi új énekes könyvünknek kitűnő gyöngyei, és hogy közöttük az én azok felől akkor nyert értesülésem 's esmeretem következésében lőnek azok szent könyvünkbe besorozva **) E' volt életemnek az a' sze-

*) Ezt a' nagy óriást akarják a' protestans egyházi lapokban sárral dobálva ingerelni, némelly apró pygmaeusok, kiket a' nagy férjfiu önértetében 's nyugalmaiban igen bölcsen sokaknak csudálására szóra sem méltóztat!

**) Illyenek a' 37. 105. 116. 130. 172. 265. 337. 342. 346.

„rendsés időszaka, melyben mintegy ujá születve még „nagyobbiparral's önbizalommal törekedtem a' cél felé."

Beliczay részszerint a' hirlapokban, részszerint külön nyomtatva közel két tucet nagy részint alkalmi versezeteket adott-ki, mellyek mindnyájan birnak azzal az érdemmel, hogy józan gondolatokat 's érzeteket foglalnak magokban, 's szerencsés könnyűséggel vagynak rimezve. Ezeken kívül írt számos szent énekeket is, mellyek közül némelleyek a' györi énekeskönyvbe vagynak kisebb nagyobb változtatásokkal felvéve legnagyobb részint pedig külön kiadva illy cim alatt: keresztény halotti énekeskönyv, melly munka már két kiadásban jelent-meg, 1816-ben és 1839-ben, 's halotti temetések alkalmával sok evangelikus gyülekezeteknél használtatik.

Kötetlen beszédben megjelent dolgozatai a' következők:

A' siketnémák segítségére serkentő predikáció. Kinyomatva — igen hibásan — Kassán 's néhai tek. Császár András ur mely-képével ékesítve.

379. 394. 410. 415. 428. 482. 505. 529. 538. 539 számok alatt. Ezek már az akkor velem küzlött gyűjteményben megvoltak. Századunk első tizedében pedig a' györi énekeskönyv — kevés énekeket kivéve — az ő dolgozata, mellynek megolvasását sok izetlen énekaragóknak nem lehet eléggé ajánlani.

Salzmann postillájából fordítva tizenkét predikációk az általam szerkesztett predikációs könyv végén.

Néhai tekintetes Kisfaludy György hamvai fölött tartatott gyászos elmélkedés 1825.

A' hajdan Velence birtokában volt Levantei szigetekbe u. m. Korfu, Paxo, Bucintro, Pargo, Prevesso, Vonizza, Sz. Mauro, Thiacqui, Cephalonia, Zante, Strophadesek, Cerigo és Cerigotte szigeteibe való utazás francia nyelven írta az ifjabbik Prasset Saint Sauveur, Corfui francia consul. Németből fordította Bellitz Jónás.

Ajándék a' protestáns iker-egyházak növendékeinek a' tapasztalatlan gyermekeknek és serdülő ifjaknak 's leányoknak vallásra 's erényre serkentésül adja tapasztalásban megöszült jó barátjok Beliczay Jónás. Pápán a' ref. főiskola betüivel 1845.

Rövid tudósítás Zigán Jánosról.

Zigán János Ajkán Veszprém vármegyében született 1772-ben Mart. 19-kén. Tudományos kiméltetését Sopronban nyerte, hol 1784-től fogva 1792-dikig tanult. Ekkor Veszprémbe hivatott predikálómesternek, 's 1797-ben ugyan oda predikátorrá szenteltetett-fel. 1798-dikban a' högyészi gyülekezet kedvelt predikátorává leve Vas vármegyében, 's az maradt mind haláláig, melly 1800-ben történt. Jeles

tudománya, tanitási ügyessége, példás élete, 's társalkodási nagyon szeretetre méltó tulajdonai életét becsessé, 's halálát fájdalmassá tették mindeneknek, kik őtet közelebről esmerték.

Számos bucsuztató versei jöttek-ki nyomtatásban, mellyek ugyan minden hamar készülő versek természete szerint kevés költészeti érdemmel birnak, mindazáltal a' gondolatok tisztaságával, a' képek helyességével, valamint a' könnyen folyással 's szerencsés rimeléssel is nagy mértékben ajánlják magokat azoknak, kik e' féléket szeretnek. A' nagyobb olvasó közönség számára következő munkái jelentek meg.

Nagy-Britanniának egyházi, polgári, és tudománybeli állapotja a' XVIII-ik század vége felé. D. Wendeborn munkája szerint rövid summába foglalta Zigán János. Pesten 1808. 8-o. Ezen munka a' nemzeteket és országokat esmertető általam kiadott gyűjteménynek első kötetét teszi.

Palotási Karolina kisasszony története az erkölcsi érzés nemesítésére Pesten 1808. 8-o. Másképp illy cím alatt: Grátiák bibliothekája. Első kötet.

Angliában, Skóciában és Hiberniában való utazás 1801-ben irta Pictet Márk Ágoston genevai professor. Németből fordította Zigán János. Ez halála után jelent meg a' nevezetes utazások tárházának negyedik kötetében. Pesten 1817. 8-o.

Némelly olvasóim tévedésének elejét kívánván venni megjegyezem, hogy Zigánnak maradékai Cigánnak nevezik magokat, minthogy nemes levelökben így találják nevöket írva.

Rövid tudósítás Szücs Istvánról.

Szücs István hasonlókép Ajkán született 1768 körül. 1781-től fogva néhány esztendőig Sopronban tanult, míg Győrbe nem hivatott iskolatanítónak. Győrben másfél esztendőt töltvén Pozsonba ment tanulását folytatni, mellyet elvégezvén 1780-ban Iháros-berényi predikátorrá szenteltetett fel. Onnét nem sokára Kemenes-alá Csengére, 's utóbb ismét a' népesebb 's jövedelmesebb Téli gyülekezetbe, hol a' mosonyőri egyházmegye alesperessé választatása után megholt 1839-ben. Valamint egész iskoláztatása alatt példás szorgalmat, 's erkölcsi magaviselést mutatott; úgy hivataloskodásában is mindenütt nagy buzgósággal 's hűséggel járt-el, 's közkedvességet nyert. Hivatalától üres óráit tudományos esmereteinek gyarapítására fordította. E' végre számos esmeretes jobb írók munkáit megszerezte, 's azokat nagy gonddal olvasta 's használta. A' vers írásban is gyakorolta magát, 's már fiatakorában adott-ki egy munkát illy cím alatt: erkölcsi és elegyes versek, mellyek némelly jelesebb német vers költőkből, Gellertből, Ha-

gedornból, Kleistből, Cronegből és Höltyből fordítottak. Pozsonban 1791.

Utóbb kijött versezetei között legjobb az, melly illy cim alatt van kinyomva: A' szép lélek. Főtisztelendő Tudós Kis Jánosnak superintendensé választatása alkalmával írta Szücs István.

De ereje nem a' verselésben, hanem bölcsekedési gondolkodásában állott, mellyel annyira kitűntette magát, hogy e' részben egy predikátort sem esmertem ki ötöt utólérte volna. A' jelesebb régi 's új bölcsekedési rendszereket nagy szorgalommal tanul-ta, 's mit tanult, azzal leginkább a' vallást vizsgálta bölcsekedésileg. E' nemben több esztendőig dolgozott is egy munkán, melly kéziratban csonkán maradt, 's nagyon kár hogy azt el nem végezhetette, 's ki nem adhatta. A' főlebb említettekén kívül csak egy munkája jelent meg nyomtatásban illy cim alatt: Áhitatosságra való könyv azoknak számokra, kik az urvacsorájával méltán élni akarnak. Írta Szücs István; Sopronban nyomtattatott Sziesz Antalnál 1800. Azon munkájának pedig, mellyet a' vallásról bölcsekedőleg készített, 's melly kéziratban csaknem egészen készen van: címe ez: „Eusebius, vagy beszélgetések, az emberi lélek teljes kifejlődéséről.“

Az itt említett barátim közül csak Beliczay Jónás van még életben, 's a' késő vénséggel együttjáró ba-

jok mellett is érdemeinek sok szép gyümölcseit aratja; a' többiek már átmentek a' jobb világba, Ráth attól a' dicsérettől kísérve, melyet mint íróra Kazinczy ruházott; Német, Szücs és Zigán a' tudományok országában elfelejtve, 's csak rokonaik, esmerőseik és jó barátaik szívében élve. Kazinczynak pedig az a' sorsa lett, hogy nem csak életében sok dicsérőket és nem kevés alázókat talált; hanem halála után is majd felhangon magasztaltatott, majd szenvedélyesen gúncsoltatott. Azoknak, kik életében veie ellenkeztek, maga megfelelt; a' halála után ellene támasztott vádakra barátit illeti a' felelet. 'S minthogy én egyfelől ezek közé tartozom, másfelől ötöt nem csak mint jeles író, hanem mint becses erkölcsűséggű embert is tisztetem: Azért Horácz ezen szavait megdölgdolvá:

— — — *absentem qui rodit amicum*

Qui non defendit alio culpante —

kötelességemnek tartom azokra, mik Berzsenyi' összes műveinek kiadója *) által ellene előhozatnak, néhány jegyzeteket tenni.

E' vádák, ha az e' részben közlöttek jól értem, oda mennek-ki; hogy ő a' magyar nyelvben sok képtelen újításokat indítványozott és tett 's azért a'

*) L. Berzsenyi összes műveit az előbeszédben.

Mondolattal lehurogattatást megérdemlette, hogy bembói cirógatásokat eszközölt és táplált, hogy olyan katlant tartott, melyből a' maga tisztájában nem bizó lángok között főzte lapdacsait gaz gyanuk ébresztésére, hogy miveltségünkben vezetőül tolta elő magát, hogy a' barátságban ide oda lebegett, és hogy igazságtalan műbiráló volt.

A' nyelvbeli ujítás indítványait és általa tett próbáit (mellyekből a' gáncsoló által említett, ugynevezett megtérését én sehol sem találom) már a' jelenkor nem csak szembetünőkép helyben hagyta, hanem annyira is folytatta, hogy e' részben mentségére valamit mondani nem egyéb volna szóvesztegetésnél; mert nem hihetem, hogy valaki a' magyar irodalom mostani állapotjának esmerete mellett ötet tulságos nyelvujítónak 's a' Mondolat gunyolására méltónak találhatná.

A' bembói cirógatások miben állottak azt a' gáncsoló kétségkívül jobban tudja, mint én; arról én csak annyit mondhatok, hogy Bembónak és hozzá hasonló íróbarátinak nem csekély jogok volt literatori tekintetben egymást dicsérni. De ha a' bembói cirógatások alatt Kazinczy és baráti között alacson hízegő kölcsönös magasztalás értetik, annak ellene kell mondanom. Bizonyos dolog, hogy Kazinczy és baráti gyakran dicsérték egymást; de hogy ez alacsony hízegkedésből történt volna, azt nem hihetem.

Igaz, hogy Kazinczy, mint élete rajzában is mondom, vélekedésem szerint a' dicsértetést igen szerette, de az is tagadhatatlan, hogy minden igyekezeteket, mellyekből a' magyar irodalomra nyereséget reménylett, forrón szeretett, 's az illy igyekezeteket, kivált a' fiatal írónál meleg dicséreteivel is előmozdítani igyekezék. Innét származott, hogy eleinten Horvát Ádámot 's a' hozzá hasonlókat kedvelte, utóbb pedig az ezeknél tovább menőket még inkább dicsérte. Hogy a' dicséretnek, kivált a' fiatalabb írók örültek, 's e' megtiszteltetést dicsérettel visszaadták, az igen természeti dolog, 's minden alacson hizelgés nélkül mehetett véghez. Legalább én, ki köztudomás szerint Kazinczy dicsérői és dicsértjei közé számláltattam, magamnak azzal a' nyilatkozással tartozom, hogy közöttte és közötttem kölcsönös alacson hizelkedés, vagy olly dicséretharc, millyent Horác a' Florushoz irt levelében *) rajzol, legalább részemről nem létezett, hanem én ötöt a' magyar literaturában mindenkör mesteremnek néztem, 's mint ollyat meggyőződésből dicsértem.

Hogy Kazinczy olly veszedelmes katlant tartott volna, mellyből kénköves lángok közt lapdacsok főzettek gaz gyanúk ébresztésére, arról semmit sem tudok, de mennyire ötöt esmertem azt nem is hihettem. Eléggé tudva van, hogy a' literaturai tárgyakra

*) L. Horatius Epist. II. 2.

nézve nyíltan, sőt néha élesen is ki szokta mondani vélekedéseit.

Miveltségünkben magát vezetőül előtolnia épen nem volt szükséges; mert literaturánkban ő tagadhatatlanul új időszak alapítója lett, 's ötlet csaknem minden nálánál fiatalabb jobb íróink e' részben önként vezetőjöknek esmerték.

Az mondatik továbbá, hogy a' barátságban ide oda lebegett. Én azt sem tapasztaltam, 's másoknál sem tudok reá adatokat, ha azt igaz elvnek nem tartjuk, hogy csak az tökéletesen mienk (az az barátunk), kit a' csatában oldalunkon (oldalunk mellett) látunk. De mentsen az ég hogy ezt igaz elvnek tartsuk, midőn igazság kivivásáért van a' harc. Igaz barát ilyenkor az, ki meggyőződését követi, habár meggyőzésében barátjával ellenkezik is, 's ezt a' szabályt tartja előtte: amicus Plato, amicus Aristoteles, magis amica veritas.

De hátra van még egy nagy vád, hogy t. i. Kazinczy igazságtalan műbiráló volt. Erre egy pár általános jegyzést kell tennem. Ha valamelly munkát az egész közönség, még a' nagy sereg is (mellynek ítéletét magában méltán csekélynek lehet nézni) szépnek, nagynak és jónak tart, azt általában véve nem lehet jónak nem mondani. E' szerint Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel költészetei, minthogy az egész közönségnek tetszettek, általában véve bizo-

nyosan jők voltak és tetszést érdemeltek; mindazáltal a' dologhoz értő műbiráló még a' köztetszést nyert munkákban is vehet észre olly hiányokat, mellyeket a' nagy közönség észrenem vesz. *) Nagyon hibáz az, ki azt gondolja, hogy mindenek, kik a' tudósok közé számláltatnak, vagy talán holmi csekély munkákat irnak, is elégséges tehetséggel birnak az izlés műveinek megbírlására. Egyedül a' szoros értelemben vett szaktudósok lehetnek akármelly tudományos munkákra nézve is jó birálók, 's még azok is csak úgy, ha minden elmebeli tehetségeik használásával járnak-el a' bírlásban. Különösen a' művészetekben csupán a' művészség értői bírálhatják-meg igazán az izlés munkáit, azok látják egyfelől a' meggyőzött nehézségeket, mellyek a' közemberek' szemei elől elrejtve maradnak; de láthatnak másfelől olly hibákat is, mellyek ezek figyelmét elkerülik.

E' szerint a' műbiráló, millyennek Kazinczyt tartottam és tartom, 's velem együtt sokan tartották és tartják, még Kisfaludy Sándor 's Berzsenyi műveikben is találhatott olly művészeti hibákat, mellyeket a' nagy közönség nem talált, 's ha az illyeket kijegyezte, nem tarthatik igazságtalan műbirálónak. Megengedem, hogy ő is hibázhatott 's hibázott is

*) L. D'Alembert melanges de literature, d'histoire et de philosophie. Amsterdam 1773 Tom I. pag. 344.

ítéleteiben, hogy baráti munkáit szándéktalanul is talán nagyobb kedvezéssel 's másokéit talán nagyobb szigorúsággal ítélte-meg mint kellett volna, 's hogy akár saját nézete, akár bíráláskori szeszélye által az igaz utról valamennyire félre vezetethetett, de azt nem emerném felőle mondani, mi a' következő szókkal mondatik: „Kazinczy magában örvendett a' Kölcssey recensiója elveinek, mert ő sürgelmeit hirdeté, „mellyeket ugyan részint ő vett által Kölcsseytől, de „nagy részint ő tőle Kölcssey; azonnal Berzsényit „tömte tömjénnel, nehogy az Ajánlást a' Sonetthez, „a' Jó utazónéhoz irtat uj kiadáskor visszavenné, mert „hogy azokat kereste legelőbbszer, láttuk, 's Kölcsseyt „a' laterna magicáért gyanusítja. Azokat kitöröltetni „az istenért dehogy, inkább az Istenhez fohászkodást, „ámbar amazok úgy illetnek csak egy író, miként „azon in laudes pörölyzött distichonok, mellyeket a' „XVI, XVII százévbéli nagy képzelmű tudósok akkori divat szerint munkáik eleibe barátaik által nem „épen szerénységgel, magok iratának.“ Ellenben azt állhatatosan hiszem, hogy muzája ha gouvernantenak neveztetetik, olly gouvernante volt, ki a' legnemesebb értelemben, 's minden alacsonyító mellék eszmék kizárásával érdemli-meg e' nevezetet. Bírálati tévedéseire pedig csak azt kell mondanunk:

— *hanc veniam petimusque damusque vicissim.*

Azt se felejtsük-el, hogy baráti levelekben mondott,

és sietve oda vetett ítéleteket, millyenek Kazinczy-nak mind Berzsenyihez, mind másokhoz, 's hozzám is irt leveleiben találtnak, nem kell a' hidegvérrel 's nyomosabban meggondoltakkal egy karba helyezni. Baráti levelekben, kivált mint azokat Kazinczy egy író' kifejezése szerint sebes kézzel 's napi számába belefáradva írta, nagyon természet szerint közöltethetnek olly nézetek, vélemények és ítéletek, melyek csak azon pillanati érzeményeket, 's csak barátok számára öntenek-ki. 'S ha az illy levelek napfényre jönnek, olyankor mentségül mindenkor azt lehet mondani, mit Kästner mondott bökdöső epigrammái védelmére: „vajjon azok, kiknek kedvetlen dolgokat irtam, nem mondottak, nem irtak, 's nem cselekedtek-e egyszer is másszor is olyat, mi nekem kedvetlen volt.“ *)

Berzsenyi összes műveinek kiadója, kit fiatal korában nagyon szerettem, 's kinek, ha szintén a' mondottak iránt vele egy értelemben nem lehetek, sem mesterkélt írás módjával, 's némelly elavult szavaival megbarátkozni nem tudok is, érdemeit most is őszintén becsülöm, reménylem nem fog ellenségének tartani. Mivel pedig valamint én Kazinczy ellen tett vádait még eléggé le nem csendesedett vér' száleményeinek tartom, úgy ő azt, mit itt mondot-

*) L. A. G. Kästners Sinngedichte. Wien 1817. Az előbeszédben.

dottam, hasonlókép egyfelől tulságos barátságna, másfelől, irigység szüleményének tarthatja: hagyjuk az igazságos megbírást a' jövendőre:

*Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,
Tum suus ex merito quemque tuetur honos.*

Ovid. Amor I. 15. 40.

NEGYEDIK RÉSZ.

Esmerkedéseim pályatársalmmal.

A' tudomány mezején, mint tudva van, nem csak írók, hanem sok nem írók is pályáznak; 's ezek közül sokan amazoknál tudósabbak 's a' tudományok' terjesztése tekintetében is hasznosabbak lehetnek. De én itt csak olly pályatársokról szólok, kik a' magyar irodalomban, munkáik által esmeretesekké lettek; 's ezek közül is azokat, kikről már emlékeztem elhallgatom, ha csak előadásom' körülményei neveik' és munkáik' ismétlését szükségessé nem teszik.

Már albizálásunkkor Német és én Győrben Rajnis Jó'sefnek mint jeles magyar költőnek elmenénk tiszteletére. A' kassai muzeumban kevésse azelőtt megjelent sisakos, paizsos, kardos mentő írása után

nagyon haragos és mérges embert véltünk benne találni, de megcsalatozánk, mert nyájasan 's mosolygó vagy inkább nevető ábrázattal fogada bennünket. Épen nála tisztelkedék ünnepélyes csinos magyar öltözetben Kulcsár István is, kinek Belgrád' megvételeire irt verseit már akkor olvastuk 's személyes esmeretsége nek annyival inkább örültünk, mivel báráti hangon szóla hozzánk. Ennek elbucsuzása után mi szívesen marasztatván még egy ideig késénk 's a' tudós férjfi literaturai tárgyakról beszélgetését örömet hallgatánk.

A' város' ekkori napi beszélgetése egy Bestelések karafi című röpke-írásnak a' magistratus által lett confiscaltatását tárgyzá. Ezt is szóba hozá ő maga 's úgy adá elő a' dolgot: „hogy ő félig tréfásan félig „komolyan a' köszöntésekről egy pamphletet irt, „mellyet úgy monda, a' bolondok roszra magyaráztak „'s a' városi magistratus a' ki nem osztott nyomtatványokat elszedette.“ De mások úgy beszélék, hogy ezen iromány miatt, mivel némelleyek a' köszöntők ellen pálczáikat 's ökleiket felemelték, csaknem zendülés támadott, 's azért a' nyomtatványokat szükséges volt elszedni 's a' mennyire lehetett a' közönségtől elrejtteni. A' munkácska a' nevezetes magyar író lelkületének esmertetésére némi töredékül szolgálhat; 's különben is mulattató literaturai ritkaság,

azért azt egy toldalékban fenmarasztani nem tartom helytelennek. *)

1793-ban, midőn a' németországi tudományos egyetemekről hazafelé utaztam, Erlangában találtam beregszászi Nagy Pált, **) ki már ekkor ott csak mint tudós vendég tartózkodék, 's külön órákban leckéket ada. Ő engem uti társaimmal együtt baráti szivességgel fogada, 's nagyon jó szivü és szelid természetü embernek látszék lenni. Már Erlangában is adott-ki egy két apró munkát, hazájába több filologiai értekezéseket irt, 's a' nyelvbeli palaeologia, és neologia felett folyt perben az első mellett harcolt: kár hogy a' napkeleti nyelvek' tudását Herder' lelkével, 's filologiai esmereteit Heyne' aestheticájával nem párosította!

Györött laktomban hozzám által ellenben tarta'szálást Fabchich Jó'sef professor, e' több tekintetben nagyon külön, de egyszersmind nagyon szeretetre méltó 's nagyon tudós exjesuita, 's kivált a' magyar nyelvnek csak nem tulságig kedvelője. Ez üres óráiban Calepinus című több nyelvű magyar szótáron dolgozott, mellybe egyik fő igyekezete volt régi 's elavult magyar szót annyit felvenni, mennyit csak találhatott 's a' végre a' régi magyar könyveket min-

*) L. Toldalék C.

**) Lásd életrajzát a' Felsőmagyarországi Minerva 10-dik évi folyamának 4-dik kötetében a' harmadik lapon.

denütt kereste 's jó drágán is összeszedte. Mikor meglátogatám vagy másképp vele összejövék, legörömbösebb emlegeté azt, hány régi magyar szót talált 's hányat támasztott-fel halottaiból. Versek is írt, sőt görög lyrai költészeteket is próbált magyarra fordítani *) de költésszé alig született vagy neveltetett valaha valaki kevesebbé, mint ő. Calepinusa félben és kéziratban marada, 's ha jól emlékezem a' magyar tudós társaság' birtokába juta.

Hasonlóképp Győrben esmerkedtem meg Pethe Ferencel is a' pallérozott mezei gazda írójával 's Horváth Ádámmal az akkor esmeretes költővel. — Pethe Ferenc miután hollandiai egyetemekben tanulását elvégzé; házitanítói korában ott megházasodék, a' biblia magyar fordítását újra kinyomatá, e' rosszul sikerült haszonkémlés által megcsalódva Hollandiát elhagyá 's egy ideig Bécsben gazdasági újságot adaki: gróf Festetics György által a' keszthelyi georgikon' professorává és direktorává meghívatott. Bécsből utját Győrfelé vette 's barátomnál, doktor Szent-Györgyinéél néhány napig késett, hol többször volt alkalmam vele beszélni. Utóbb másutt is, kivált Sopronban többször láttam őtet, 's több oldalairól is megismertem. Ő bizonyosan széles 's némelly tár-

*) E' munkából a' nevezetes férfi némi jellemzése végett egy pár helyet diplomatai pontossággal lemásolva utóbb fogok a' D. alatti Toldalékban közleni.

gyakban alapos tudománnyal is birt, 's ha valamit előfogott, abban vas szorgalommal dolgozott; de vagy jellemének változékonysága, vagy alkalmazásának hibája miatt állandó szerencsére szert tenni sehol sem tudott.

Horváth Ádámot Füreden már 1794-ben kerestem; de csak 1795-ben találtam, melly alkalommal nyájasan fogadtattam, 's a' Balaton partján akkor épült házában meg is vendégeltettem. Én nem tudóst, hanem csak danlásra 's táncolásra hajlandó világi embert véltem benne találni. Az előszöri Füreden létemkor helyette Batory Gábort, az utóbb jeles superintendenst és jeles egyházi szónokot tanultam becsülni. Bácsányit is akkor láttam másodszor; de akkor sem szerethettem-meg, mert tőle hozzám, kit nálánál sokkal alacsonyabbnak látszott tartani, csak kevés szók mondattak uriás hangon, 's többnyire csak ampullac et sesquipedalia verba. —

Nagy-Baráti predikátorságomban Aranka György királyi tanácsos, akkor az Erdélyi tudósok között a' magyar nyelv legbuzgóbb pártolója 's egy magyar nyelv művelő társaság' tüzes indítványozója, azon munkából, mellyet 1796-ban Szebenben illy cím alatt: A' magyar nyelv művelő társaság munkájának első darabja, kiadott, számomra is egy példányt küldött. Az ezt megköszönő 's hozzá intézett levellem vele levelezésre és így írásbeli esmeretségre adott alkalmat.

Dajka Gáborral is hasonló levelezést akartam kezdeni. De midőn ez iránt hozzá irtam már akkor alkalmasint meghalt; legalább levelemre választ nem kaptam.

Kövágó-Örsön laktomban a' főlebb már említetteken kívül *) Gróf Fekete János tábornokkal, péteri Takáts Jó'sseffel, Haiszler Györggyel, Fábján Jó'sseffel, és Édes Gergellyel jöttem érintkezésbe.

Gróf Fekete Jánossal Füreden, hol a' savanyu viz kedvéért többször megfordult, néhány izben volt alkalmam beszélni. Ő ugyan nyomtatásban csak francia verseket adott-ki, **) de mint maga mondotta 's mint másoktól is hallottam magyarokat is nagy számmal irt, 's a' többek között Voltaire *La pucelle d' Orleans* című költeményét is magyarra fordította. A' magyar literaturáról szeretett beszélgetni; 's megtudván tőlem hogy Wieland *Muzarionának* magyar fordítása nálam készen van, azt látni kívánta, 's midőn neki megmutattam, tőlem elkérvén magával el-

*) L. Emlékezések, első közlemény I. 179.

**) *Mes Rapsodies ou recueil de differens essais de vers et prose.* II. Tome à Geneve 1781.

À sa Majesté Leopold II. a' l'occasion de son couronnement à Presbourg en Hongrie 1790.

À son Altesse Imperiale Madame l'Archiduchesse Alexand. Pavlovna l'assemblage des peuples, qui habitent l'Hongrie. Pest 1800.

vitte. Egy idő múlva az egész munkát a' rímek megváltoztatásával küldötte hozzám vissza. A' nem könnyű változtatás abban állott, hogy a' hangzó betűkön végződött kettős rímekre felváltva mindenütt mássalhangzó betűkkel végződőket következtetett; ez által a' francia és más nyelvekbeli him- és nő-rímeket akarván utánozni. Azonban a' fordítás ugy nyomtatott ki, mint azt én magam készítettem.

Takács Jó'sefnél, kit verseiről *) már elébb is esmertem, 's ki ekkor Veszprémben lakott, minthogy kellemes társalkodásával magához vonzott, gyakran megfordultam. Egy alkalommal épen Himfi' kesergő szerelmei' egyik nyomtatott ivének átnézésén lelém, mert mintekkor megtudám, ezen munka nyomtatásakor a' felügyelés reá volt bízva. Nem tudom ha ezen meglepetés nélkül említett volna-e valamit a' dologról, de mint-hogy rajta kaptam felfedezé előttem a' titkot. Végig futám a' nála talált ivet, 's örömtől elragadtatásom határtalan leve. Takácssal utóbb nem csak Veszprémben, hanem Téten is több ízben jövék össze 's benne a' kellemesen társalkodót, 's általában az erkölcsi oktatásokban **) tanítványa számára adott eszélyi szabályoknak nagyrészből követőjét mindenkor feltaláltam.

*) L. Péteri' Takács Jó'sef' költeményes munkái Bécshen 1796.

**) L. Erkölcsi oktatások, melyeket Tolnai Gróf Festetics László kedves tanítványának szívére kötött Péteri Takács Jó'sef, Bécs 1799. 8-ad réti.

Haiszler Györgyöt, kivel betegségem hozott némi összeköttetésbe 's ki literaturánkat orvosi munkáival *) is bővítette, már fenebb halával említettem.

Fábján Jó'sefet, a' Raff, Helmuth és Chaptal munkái fordítóját, ki akkor Veres-berényi predikátor volt, 's későbbben Tót-vásonyivá és esperessé lett, néhányszor meglátogattam, és szerénységéért, 's becsületes lelkületéért megszerettem.

Édes Gergely, ekkor nagy-vázsonyi reformatus predikátor, tudván, hogy én is néha versirással foglalkozom, gyakran elsétála hozzám. Egy jó szívű, jó kedvű, de saját előmenetelével nem sokat gondoló, 's azért mindenben nagyon csekély szerencséjű ember! Szenvedélyesebb verselő alig lehet valaki, mint ő volt; versei, mellyeket ugy látszik igen gyorsan és stans pede in uno készített, nagyon könnyen folytak, 's mind a' rimesek, mind a' görög mértékűek a' külső mechanismusra nézve többnyire hibátlanok, de legnagyobb részint lélektelennek voltak. 'S azért Young ezen versei:

Write not, like gentlemen, with ease exceeding

Such easy writing is not easy reading.

reá illettek. Midőn néha nálam vele jobb magyar

*) L. Haiszler György' orvosi munkája 1-ső darab Veszpém-ben 1801. 2 ik darab ugyanott 1802.

költészi darabokat olvastattam, nem egyszer mon-
dotta ezt: lélek 's kurva az anya, érzem hogy ezek
szépek, de hát mért nem tudok én ilyeneket írni?
Nagy halomra gyűlt verseléseai közül némelyek nyom-
tatásban is megjelentek, melyek közül Horác fordí-
tása *) legnevezetesebb.

Mihelyt Nemes - Dömölkre költözködtem üres
időmben egyik főgondom volt Kisfaludy Sándort Kám-
ban, hol akkor lakott, felkeresni. Mindjárt első ná-
lálétemkor, mint tudományos érdeméről nagyon sze-
rényen beszélő, magát velem megkedvelteté; 's kü-
lönben is velem egész illedelemmel bána, de hide-
gebbel, mint irántai forró tiszteletem igényelte; 's
azért bennem azt a' gyanút támasztá, mintha egysze-
rű falusi papnál magasabb polgári állását akarná érez-
tetni, 's mintha még az illyent is jobban megkülön-
böztetné, ha pópista, és nem protestans volna. Nem
sokára azután több ideig is vala szerencsém vele együtt
lenni. Mert gróf Porcia, ki az olly méltán elhiresed-
ett költész nevenapját Sümeg-Rendeken meginnepel-
ni kívánta, az ünnepélyre, engem is meghívott, és
saját kocsiján, 's lovain magához vitetett. A' válo-
gatott számos vendégeknek grófi ebéd adatott, 's az

*) L. Horác munkái hasonló nemű versekkel megmagyarázva.
Két kötetben Pesten 1819. (Az eredeti deák textus is mel-
lette van a' fordításnak.)

ebédnek mindeneket örvendeztető nyájassággal lett végzése után estvefelé az egész társaság Ötvösre a' Szegedy család' ősi lakába költözött, hol fényes bál adatott. Ekkor több jeles urakkal bővebben lehetett beszélmem, 's esmerkednem. Utóbb Kisfaludy Sándort több oldalról tanultam esmerni 's tisztelni; 's ezen esmerkedéseim' következtetésében most említett gyanúm is egészen elenyészett.

Pestet már Kövágó-Örsön létemkor láttam elsőben, dömölki predikátor koromban pedig pesti utamat minden esztendőben egyszer ismétetem. Ott megfordulásomkor mindjárt eleinten az az örömöm lett, hogy néhányan az akkori fiatal írók, vagy írókká lenni szándékozó ifjak közül felkerestek. Ezek között reám nézve legelfelejtethetlenebb, 's a' tudományos közönségre nézvé legérdekesebb a' Széchenyi országos könyvtár' őre, a' most olly roppant tudományu, 's esmeretes érdemü Horvát István, kivel utóbb midőn Gróf Széchenyi Ferecnek a' nemzeti könyvtárhoz ajándékozott házi bibliothecájabeli könyveket összeírta, Sopronban is néhány kellemes estéket töltöttem, 's ki irántami becses hajlandóságát mind eddig megtartotta.

Az ezután Pesten lételeim még több írókkal esmerkedtetének-meg, 's még édesebb élvezeteket adának. Mert majd Trattner Tamás, a' pályáját nagy tüzzel, 's különösen a' magyar literatura iránt nagy

buzgalommal kezdő, de fájdalom! korán elhalt fiatal könyvnyomtató; majd Kulcsár István, a' magyar irodalom' már akkor mindenütt esmeretes művelője, 's előmozdítója; majd Vitkovics Mihály a' csendes, vidám kedvű, szelid elmésségű, kellemes hangú 's általában bájos társalgású költész; majd Sztrokay Antal, most magyar tudós társasági rendes tag, az akkor Pesten találtató magyar tudósokat 's írókat vacsorára magokhoz gyűjtötték, 's engem is meghíván nemcsak magokkal szorosabb kapcsolatba tettek, 's Fejér Györgyvel, Jankovics Miklóssal, doktor Forgóval, doktor Kovács Mihállal, Gorove Lászlóval, Szemere Pállal, Horvát Endrével, Horvát Istvánnal, Helmezy Mihállal 's Thaisz Andrással bővebben megismerkedtettek, hanem a' magyar literatura akkori állapotjába is jobban beavattak. Illyenkor a' társalgási jó kedv, a' tudományos szellem, a' magyar irodalom iránti lelkesedés, 's a' baráti szövetkezés egymással szépen kezdetet fogtak. Egyszer Vitkovics ragadott bennünket öröme kellemes éneklésével, másszor a' megjelent magyar munkákat emlegeténk szíves részvétellel, egyébkor magyar irodalmunkra nézve tervekről beszélénk, vagy a' hiányzó munkák szükségessé voltát hozánk-elő. Általában mi az irodalmak kezdetében, míg még az írók kevés számmal vannak, 's egymás iránt irigységre nem vonatnak, történni szokott, az történt ekkor is; egymással ba-

rátkozók 's összetartók, 's egymás előmenetelén örvendezők voltunk. — Bizonyára ez reánk, akkori írókra nézve nagyon szép időszak volt, 's annyival is szebb, minthogy mindnyájan részint a' fiatalkort, részint a' meglett férjűköt kezdettét éltük, — 's azért azon érzelmekben mindnyájan megegyeztünk, melyeket Klopstock ezen strófái a' mivelt emberek' barátságáról kifejeznek :

*Reizvoll klinget des Ruhms lockender Silberton
In das schlagende Herz, und die Unsterblichkeit
Ist ein grosser Gedanke
Ist des Schweisses der Edlen werth.
Aber süsser ist's noch, schöner, und reizender
In dem Arme des Freunds wissen ein Freund zu seyn!
So das Leben geniessen
Nicht unwürdig der Ewigkeit!*

Vajha az illy érzelmek minden írók életében, kezdettől fogva végig uralkodnának!

Virágot, ki elvonult filozofiai magányban élt, az illy társaságokban megjelenésre nem lehetett birni. De én nem mulattam-el őtet valamikor lehetett meglátogatni, 's jószívűségéért, nemes egyszerűségéért, 's józan bölcshez illő gondolkozásáért, mindenkor nagyobb és nagyobb mértékben tanultam tisztelni.

Pápán, melly Nemes-Dömölkhez csak másfél pos-

tajárás, egykori tanuló társam Zsoldos János orvos doktoron kívül nem sokára még tudós barátaim levé- nek Márton István a' nagy tudományu, fáradhatatlan szorgalmu, rökka ügyességü, 's minden jóért nagy buzgalmu tanító, és hasznos író; Tót Ferenc, ennek minden tekintetben érdemes tisztitársa, 's mostani superintendens; *) Lácay Jó'sef Lunz hasznos isko- lai könyvének fordítója; Mokri Benjamin, hasonlókép hasznos fordító; 's Pápai Sámuel a' magyar litera- tura' esmeretének ügyes írója, 's a' magyar nyelv' buzgó pártolója.

Néhaj Döbrentei Lajos derék predikátor és se- nior 's kedves tiszti társam, mint már fenebb emli- tettem Dömölkhez, közel lakott. Ennek fia Döbrentei Gábor, a' mostani fő tartományi biztos, magyar tudós társasági rendes tag, és királyi tanácsos már soproni tanuló korában több izben meglátogata, 's német ország' egyik tudományos egyeteméről, hol pre- dikátorságra készült, visszajövése után többször megfordula nálam, 's minthogy nem csak tanulási szorgalmával, 's jó erkölceivel, hanem különösen a' magyar nyelv' tüzes kedvelésével is kitünt, magát velem nagyon megszeretteté. Ezen okból általam Ka- zinczynak, 's ez által Erdélybe özvegy gróf Gyulay Lajosnénak ajánlatott, 's ezen ajánlat' következésé-

*) Meghalt 1844-ben septem. 2-kán.

ben ennél gyermekei' nevelőjévé lett, hol kedvességet nyervén, 's a' nevelést több évekig folytatván, jó alkalmat nyert mind magát több oldalról jobban kimivelni, mind Erdélynek több nagyaival, 's tudósával megesmerkedni, 's általában utóbbi szerencsésének alapját úgy megvetni, hogy a' theologiai pályáját a' politicaival felcserélvén, mostani jeles hivatalára juthatott.

Berzsenyi Dániel akkor, mikor én Nemes-Dömlökre kerültem, felesége jószágán, Sömjénben lakott, mely oda csak egy kis félórányira fekszik. Vele, mint egyik előkelő hallgatómmal, 's utóbb komámmal, de különben is a' természet jó lelkületü, 's józan eszü fiával, nálam is és még többször nála 's közbirtokos társánál táblabíró Káldy Pálnál, egy jó kedvü, élénk eszü 's olvasni szerető férjfinál, gyakran társalkodtam. Több ízben történt, hogy hozzámenésemkor őtet az asztalánál dolgozva, 's papirosok mellett találtam, mellyeket belépésemkor az asztalfiókba hidort, ugy azonban, hogy apró nyiredékek maradtak kívül. Midőn ez másodszor, vagy harmadszor történt, 's a' nyiredékeken verstöredékecskéket találtam, azt mondam neki nyájasan, hogy valamelly különös léleknek kell nála látogatásokat tenni, 's kérdém tőle enyelegve, hogy talán versirással mulatja magát. Ő erre határozottan semmit sem felelt, 's a' beszélgetést tüstént más tárgyra fordítá. Utóbb egy-

kör, midőn ismét írásnál találván versírást gyanítottam 's gyanításomat jelentettem, azt mondotta, hogy igen is néha tréfából efféle bolondsággal mulatja magát; de még ekkor verseiből semmit sem mutatott; hanem későbbben hozzám jövé, költészeteiből néhány darabot, 's ezek között a' Romlásnak indult hajdan erős magyart is elhozá, 's ilyen szókkal adá által; „már csak nyíltan megvalloam komám uramnak hogy én egy időtől fogva versírással bibelődöm, nézze által ezeket 's mondja meg, ha mehetek-e valamire.“ Az olvasás annál nagyobb csudálkozást gerjesztett bennem, mennél kevesebbé vártam illyesmit tőle. A' velem közlötteleket megküldém Kazinczynak, szerzőjököt pedig lelkesedve serkentém az írásra.

Mig egymáshoz közel laktunk, alig mult-el egy hét, mellyben együtt nem voltunk, 's több ízben ismételttem serkentgetéseimet, mellyek habár gazdasági dolgaival félig meddig mentegette is magát, 's habár literatori érdem iránt közönyösnek mutatkozá is, minden siker nélkül nem maradtak. Könyveket is, mellyeket reá nézve hasznosaknak tarték, ajánlottam neki, 's ő azokat vonakodás nélkül megvette. Ezek közé tartoztak Horác kiadása Nitsch és Habermeldt jegyzeteikkel, Home' munkája a' kritikáról 's egy két német költő. Különössége azt hozá magával hogy az efféle könyveket, ha egyszer saját módja szerint hasznokat vetete, félre veté, vagy néha el is hasogatá. Közülök

egy pár az illy erőszakos elenyészéstől úgy meneke-
dék-meg, hogy épen akkor mentem hozzá, midőn
rajtok illy halálos executiót akart véghez vinni, 's
közbenjárásomra ezt mondotta: vigye-el hát komám
uram ha őket meg akarja tartani.

Miután én Dömölkről Sopronba, ő Sömjénből
Somogyba költöztünk, versei gyűjteményét 1808-ban
azzal a' nyilatkozással küldé hozzám, hogy mivel én
buzdítottam ötet példámmal is, szavaimmal is a'
vers írásra, azért reám bizza múzája műveit, tegyek
velek mit tenni akarok; nem bánja, ha azok kinyo-
matnak is, ha tűzbe vettetnek is. Kazinczy nem so-
kára azután Bécsből Sopron felé jöven, látta nálam
a' gyűjteményt, 's én azt nem csak, mint kérte, ol-
vasásra, hanem a' végre, 's azzal a' megbizással is
átadtam neki, hogy találjon módot a' kinyomatásra.
Az előszöri nyomtatás, mint tudva van, Helmeczy
Mihál felügyelése alatt történt. — Berzsenyi 1820/1-
ben néhány heteket beteges állapotban Sopronban
töltött, az ott tanuló fiai szállásán elvonultságban
élvén, 's csak néha jelenvén-meg az egyik kávéház-
ban. Mihelyt ott létét megtudtam, azonnal látogatá-
sára menék, kérdém tőle: miért hagyott látatlanul?
talán haragszik reám. Felelete az vala, hogy legke-
vesebbé sincs eszében reám haragudni; de nincs sem-
mihez kedve. Ekkor körülményesen elbeszélte be-
tegsége történeteit, lefestette melancholiája gyógyítá-

sának fonákságát, 's egyszersmind hamar azután Kőlcsey recenziója miatt támadott neheztelését is előhozá. Kértem, hogy jöjjön gyakran hozzám, beszélgessünk olly tárgyokról, melyek nyomasztó gondolatait vagy elfelejtethetik, vagy oszlathatják. Eljött néha, de ritkán. Én gyakran megfordulék nála, 's kitelhetőkép igyekeztem őtet felvidámitani, 's Kőlcsey iránt is engesztelni. Az első tekintetben elébe rajzoltam szerencsés polgári helyzetét, házi boldogságát, 's gyermekeiből, kik közül kivált a' nagyobbik fia Farkas nagyon dicséretesen tanult 's még a' költészségre is szép talentomot mutatott, élvezhető 's reménylhető örömeit, a' másodikban figyelmeztetém arra a' tiszteletre, melyet költeményei által érdemlett és nyert. De akár azért, hogy akkori állapotjában a' felvidámulás és engesztelődés iránt fogékony nem volt, akár azért, hogy én reá eléggé hatni nem tudtam, igyekezetem siker nélkül marada. Ő tovább is elvonultságát 's szomorúságba merültségét folytatá, 's kevés idő múlva Somogyba visszatére. — 1829-ben Somogy vármegyében egyházi látogatást tartván, ő vele is kívántam összejönni, Mikla, hol lakott, hivatalos utam irányától, két vagy három órányira félre esett. Sörnyéről akartam hozzá rándulni; de Thulmon Pál táblabíró, kinél szállottam, arra unszola, hogy Berzsenyit próbáljuk hozzánk hívni. Nem titkolta ugyan el, hogy ezen kedves rokonát erővel is alig

lehet magányából kihuzni, de azt hitte, hogy az én jelenlétem még is reá fogja a' hozzánk jövőtre birni. Engedtem a' szives unszolásnak, tudósítás és meghívás ment Berzsenyihez. Ez minden vonakodás nélkül azonnal teljesíté kívánságunkat. Kedvéért egy napot töltöttem Sörnyén, 's az idő a' legbarátibb társalkodásban sebesen elrepült. — Az általam egész haláláig szeretett jó emberrel és nagyon csudált költésszel Pesten beszéltem legutolszor a' magyar tudós társaság egyik nagy gyűlésének alkalmával.

Soproni predikátorságomban, melynek most harminc nyolcadik esztendejét töltöm, természet szerint még több tudós férjfiakkal valék együtt. Bécsben Igaz Sámuellel, Márton Jó'seffel, báró Lakossal, Gál Györgyvel, *) Bucy Emillel, Tóth Lászlóval, Kerekes Sámuellel, Pánczél Dániellel, Görög Demeterrel, sok kellemes órákat tölték. Fáy Andrással, ki fiatal korában egy munkájának közlése mellett levelével megtisztelte, Füreden történt megesmerkedésem, 's utóbb Pesten tiszteleti 's baráti viszony is alakula közöttünk. A' magyar tudós társaság felállítása után annak csaknem minden nevezetesebb tagjaival esmerettségbe 's többekkel barátságba is juték. Kossuth Lajossal, Orosz Jó'seffel, ponori Tewrewk Jó'seffel

*) L. Toldalék E.

Kunoss Endrével 's Munkácsival csak kevésszer vala alkalmam beszélhetni. Takács Juditot leány korában is, míg Sopronban németül tanult, 's másodszori házasságában is, midőn hasoniókép Sopronban lakott esmertem; 's ennek hozzám intézett azon kérdésére: mit mondok költésznéségéhez? azt feleltem, mi a' tudományos-gyűjtemény 1825-diki folyamának IX-dik kötetében ki van nyomatva. Bárá Wessélényi Miklóst is elsőben Sopronban láttam, midőn serdülő ifju korában Sopronon keresztül utazott 's látogatásával megörvendeztetett; de későbben férjfi korában Pesten is volt alkalmam beszélgetéseit gyönyörködve hallgatni, 's hatalmas szónoklását csudálni.

Gamauf Teofil, Petz Leopold mint soproni predikátorok, 's Rummy Károl és Magda Pál mint soproni professorok egy ideig szorosabb kapcsolatban léteztek velem, 's azért ezekről valamivel bővebben szólok.

Gamauf nem annyira mély, mint széles tudományu, nagy szorgalmu 's olvasottságu és jeles műveltségű férjfi, munkákat magyar nyelven ugyan nem, hanem csak németen írt, de a' történetírásnak nagy buvára lévén, abból több kötetekből álló materialakat hagyott kéziratban, mellyeknek egy része a' történetírónak, kivált, annak, ki Magyarország ekklezsiai történeteiről, 's különösen Sopron városa viszontagságairól akar írni, nagyon hasznos szolgál.

gálatot tehet. Nagyon használhatóknak mondhatom némelly egyéb kézíratait is, ha jó kézbe kerülendnek.

Petz Leopold nem csak Fáy András meséinek, és Kisfaludy Sándor némelly dalainak fordításáért, egy a' felső magyarországi Minervában megjelent értekezéseért, 's egy kéziratban maradott munkájáért érdemel a' magyar irodalomra nézve említést, hanem azért is, mivel azon esetben, ha ötet a' kora halál az élők sorából ki nem ragadja, kétségkívül mély gondolkodásánál, 's bámulást érdemlő tanulási szorgalmánál, 's szigorú moralitásánál fogva, belőle nagyon jeles író lett volna.

Rumy Károl és Magda Pál igen becsületes erkölcsi tulajdonságaik mellett, mindketten több oldalú tudóssággal, 's részint tanítói ügyességgel is bírtak; de mind ketten igazolták Montaigne állításait is: „hogy a' tudományok a' léleknek szemet nem adhatnak, hanem csak a' szemmel helyesen élésre taníthatnak, 's hogy vannak olly emberek, kik ugyan tisztán látnak, de sandák, 's azért a' jót észreveszik, de mellette elmennek, a' tudományt birják, de haszonra fordítani nem tudják.“*) Több jelességeik mellett hiányzott náluk a' szükséges eszény, 's mind az ifjúsággal, mind általában az emberekkel 's a' világgal illőkép bánni tudás, 's azért gyakran összeütkö-

*) L. Essays, L. 1. ch. 24.

zéseket tapasztalván, és sorsokkal örök visszavonásban élván, helyeiket sokszor változtatták. Rummy tescheni professorból iglói predikátorrá, 's onnét ismét soproni, keszthelyi, karlovici és pozsonyi professorrá lett. Itt hivataláról neheztelésből lemondván, egy ideig Bécsben privatizált, 's utóbb a' kath. vallásra térván Esztergomban nyert hivatalt. Magda előbb csetneki, azután gömöri, löcsei, beszercebányai, soproni, karlovici, sárospataki 's végre szarvasi professorságot viselt, 's 1841-ben halt-meg. Helyeik ennyi változtatásánál is aligha be nem teljesedett rajtok, mit Horác mond:

*Coelum non animum mutant qui trans mare currunt ;
Strenua nos exercet inertia : navibus atque
Quadrigris petimus bene vivere. Quod petis hic est,
Est Ulubris , animus si te non deficit aequus.*

Soproni professorokká mindketten nagy részint az én ajánlásomra lettek. Eleinten szép kölcsönös bizodalommal viseltettünk egymás iránt, 's ennél fogva baráti beszélgetéseinkben egyszer-másszor javasoltam nekik, az emberekkel 's különösen az ifjúsággal bánásban jobb utat, 's ők ezt jó néven is látszották venni, noha néha egyben-másban baráti módon egymással ellenkeztünk's ellenkező állításokat vitattunk is. De utóbb Magda gyanúba esett, mintha tanit-

mányaiba vallással és politikával összeütköző állításokat vegyítene; Rummy pedig egy iskolai ünnepély alkalmával nagy számu hallgatóság előtt egy tüzes beszédet tartott, mellyben nem csak a' jelen volt katolikusok, hanem a' protestansok közül is többen megbotránkoztak. Mindenikre nézve felszólítatám mint superintendens a' megintésre. Noha az intést minden kémeléssel és szelidséggel, 's baráti hangon tetém, mind a' mellett intésem 's tanácsom minde-
niknél némi elhidegedést okozott.

Azonban Magda' részéről az elhidegedés nem soká tartott; mert 1821-ben bucsuzott-el Sopronból, 1824-ben Május 28-kán pedig azon alaptalan (hirt hallván, hogy Rajcs professor hivataláról lemondott, egy levelet irt hozzám, mellyben velebánásomat helyeselvén, 's megköszömvén arra kért, hogy segéljem őtet még egyszer soproni professorságra; mi ugyan akkor már csak azért sem történhetett, mint-hogy az említett hir nem volt igaz. — Rummy Károl felől is azt hiszem, hogy reám neheztelni már régen megszűnt, 's annál nyugodtabban hiszem, mivel őtet soha sem kívántam megbántani, 's tudtommal soha sem is bántottam-meg, ellenben több tekintetben szerettem.

Mikor e' két férjfiak eszembe jutnak, fájdalmat érzek azon, hogy a' különben jó, 's némelly tekintetben jeles emberekhez nem csak gyarlóságok fér-

nek, hanem azok gyarlóságaikat szeretik is, 's ezt mondom Senecával: inter cetera mortalitatis incommoda et hoc est caligo mentium; nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Seneca de ira libro II.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Írói munkáim.

Már soproni tanuló koromban több apró darabcskáim láttak napfényt. Két soproni professor neve napjára, ugyan annyinak házasságára, 's egy soproni predikátor halálára készített verseim 1790-ben külön jelentek meg. A' Belgrád bevételekor egy iskolai ünnepély alkalmával elszavalt verseim 1790-ben a' mindenes gyűjteménybe nem csak felvetettek, hanem ott a' kiadó által ajánló szókkal is kísértettek. 1791-ben ifju gróf Széchényi Lajoshoz olaszországi utjából visszatérésekor intézett, Nunkovics választott püspök halálára irt, 's a' hadi történetek íróit üdvözlő verseim vetettek-fel a' hadi történetekbe. A' Hercules választása pedig 1791-ben mint már fenebb említve van *) gróf Sséchényi Ferenc által nagyon

*) L. Emlékezések első közlemény lap 55, 56.

nemeslelkűleg pártfogoltatott. Mind ez elég ösztönt ad az írói pálya választására. Azonban míg Győrben professorságot viseltem csak némely apróbb versek írásában gyakoroltam magamat. De miután a' professori hivatalt predikátorival felcseréltem, az írói foglalatosság üres óráim rendszerinti tárgyává lett, 's az maradott.

Munkáim kötött és kötetlen nyelven vannak írva. Az első rendbeliekből egy gyűjteményt adott-ki Kazinczy Ferenc három kötetben, Pesten 1816. Azonkívül utóbb számos kisebb nagyobb darabok iktattának különféle folyó iratokba. A' falusi élet De-lille után pedig külön jelent-meg, Sopron 1815.

A' második rendbeliek, melyek a' nyelvtudományt, szép literaturát, aesthetikát, történetírást és ennek segéd ágait, nevelést, életbölcseiséget, régi klasszikusokat, vallást tárgyzazzák, részint külön, részint általam másokkal együtt készített gyűjteményekben, részint különféle folyóiratokban, részint mások munkáiban találtnak.

A) Külön adatták-ki időrend szerint a' következő címűek:

Zsebbe való könyv azoknak, kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek, két kötet 1798 és 1799-dik esztendőkre. Pozsonban 1797 és 1798.

Meiners Kristófnak oktatása, miképen kellessék az ifjagnak haszonnal dolgozni, kivált magokat az

olvasásban, kijegyezgetésben és írásban gyakorolni. Magyarra fordítva és az ifjaknak legszükségesebb könyvek esmeretével megbővítve. Győrben 1798.

Az emberekkel való társalkodásról, vagy miképen kellessék minden rendbeli emberekhez magunkat úgy alkalmaztatnunk, hogy a' világban boldogulhasunk báró Knigge munkájából szabadon fordítva, három kötetben. Győrben 1798.

Erkölcsei oktatás az ifjabb asszonyságok számára, írta egy angliai dáma. Magyarra fordítva. Győrben 1798.

Az ő jó reménységű magzatjoknak halálán kesergő keresztény szüléknek vigasztalásaikról, néhai T. Lakos Jó'sef káplán urnak Kapolcson 1801-ben történt eltemettetésekor tartott halotti elmélkedés. Veszprém 1801.

Halotti elmélkedés néhai T. N. V. Hajas Tamás urnak utolsó tisztességére. Sopron 1802.

Protestans közemberek olvasó könyve. A' városi és falusi magyar protestans köznépek, 's különösen az alsóbb iskolákban tanuló ifjuságnak hasznára. Dr. Seiler Friderik György munkája szerint, némelly változtatásokkal, 's hozzáadásokkal. Pozsonban 1802.

Levelezőkönyv, vagy oktatás levélírássra, magyar és német nyelven. Pesten 1803.

Zaid vagy negyedik Mahumed török császárnak

szerencsétlen szerelme. Igaz történeten épült román. Kotzebue után, Pesten 1803.

Görög és romai mythologia, vagy is a' régi görögök és romaiak költött isteneiknek és félisteneiknek mesés története. Negyvennégy rézre metszett képekkel. Pozsonban 1805.

Gyermekek és ifjak bibliothekája, az az elmét gyönyörködtető, és nemes szívet formáló apró történetek, beszélgetések, utazások és versek. A' mind a' két nemen lévő ifjuság számára egynehány nevezetes német írók munkáiból. Két kötet, Pesten 1805.

A' jövődöbeli élet felől való esmeretünknek hiányos voltáról, és ennek okairól. T. N. V. Barca János ur halálakor mondott beszéd. 1805.

A' magyar nyelv mostani állapotjáról, kimivelteése módjáról, eszközeiről. Megjutalmazott felelet, Pesten 1806.

Kellemetes időtöltésre való elmés nyájasságok, ugymint egynehány regék Mátyás királyról, válogatott anekdoták és különféle kérdések és feleletek. Résszerint külföldi, résszerint kézben kevesé forgó magyar munkákból összeszedettek, 's közrebocsáttattak Sopronban 1806.

Egy egész esztendei vasárnapi és innepi evangéliomokra való predikációs könyv, mellyet evangelikus keresztyények lelki épületekre különféle jeles német munkákból nagyrészt magam fordítottam. Pozsb. 1807.

Természet csudái, nemzetek szokásai, 's országok nevezetességei, Pozson 1808.

Halotti beszéd az emberi léleknek már a' jelenvaló életben kitetsző nagyságáról, melly néhai Nagyméltóságu tót prónai báró Prónay László ur ő excellentiájának halotti tisztelete alkalmatosságával Acsán tartatott, Pest 1808.

A' régi görögök erkölceinek, és szokásainak, vagy vallásbeli, polgári, hadi és házi rendtársainak leírása Eschenburg szerint, Pozsonban 1809.

Keresztény földmivelő ember imádságos könyve, Pozsonban 1810.

Keresztény uj énekes könyv, mellyet egynehány magános áhitatosságra tartozó imádságokkal együtt kiadott a' Nagy-győri augusztana confessiót tartó evangelika gyülekezet, Győrben 1811.

Lelki áldozatok imádságokban és énekekben, Sopron 1812.

A' vallástalanságról, 's a' vallásbeli buzgóság meghidegedése okairól, különösen a' protestansok között. Egy német munka után, szükséges változtatásokkal, Sopronban 1815.

Luther Márton kis katechismusának magyarázata Herder után, Sopronban 1815.

Ifjuság barátja, vagy hasznosan mulattató darabok, a' két nembeli ifjuság számára, két kötet, Pesten 1816.

Evangelikus fiu és leány gyermekeknek való képes abécés könyv, Sopronban 1816.

Diktomos verses, és imádságos könyvecske az apróbb iskolabeli gyermekek számára, Sopronban 1816.

Helikonikedvtöltés, négy kötet Pesten 1819 és 1820.

Halotti beszéd, mely Néhai Méltóságos Matkovich Pál urnak, a' Cs. 's Apostoli Kir. Felső udvari tanácsosának, a' Nagytekintetű dunántuli kerületbeli királyi Törvény-Tábla Praesesének, 's az ugyanazon kerületbeli Evangelika Gyülekezetek' Fő-Inspectorának Köszegen December 20-kán 1823 történt halála után ötöd napon mondatott. Győrben 1824.

Halotti beszéd, mely Néhai Tekintetes Nemzetes Vitézlő alsó-káldi Káldy János Urnak a' dunántuli Ev. ekleziák fő-inspectorának Nagy-Geresden aprilis 4-kén 1825-ben történt utolsó megtiszteltetése alkalmával ugyan Nagy-Geresden mondatott, Sopronban 1825.

Juvenalis satyrái részint folyó, részint kötött beszédben, magyarra fordítva 's szükséges jegyzetekkel világosítva, Pesten 1825.

Eudaimonia, vagy boldogul élés mesterségére tanító közhasznú filozofia. Irta francia nyelven Droz Jó'sef tagja a' francia akademiának. Blumröder Ágoston német kidolgozása után magyarra fordítva, Sopronban 1827.

Aulus Persius Flaccus satyrái magyarul és deákul szükséges jegyzetekkel világosítva, Sopronban 1829.

Sokrates nevezetességei **Xenophon** munkája, görögöl magyarra fordítva. Hozzájárul **Sokrates** élete néhány jegyzetekkel, 's magyarázatokkal együtt. Kasán 1831.

Horátius levelei **Wieland**nak **Kazinczy** által fordított magyarázó jegyzeteivel, 's az eredeti textussal **Döring** szerint, Pesten 1833.

Blair Hugo retorikai és aesthetikai leckéi. Némelly kihagyásokkal, 's rövidítésekkel angolból; két kötet. Budán 1833.

Idvezlés, mellyel **Méltóságos Matkovich István** ur, a' főméltóságú hétszemélyes törvényszék táblabírája, 's az augusztai vallástételt tartó evangélikusok dunántuli superintendentiája főinspectora, midőn Sopronban 1836-ben mindszent hava 7-kén főinspectorati hivatalába ünnepélyesen beliktattaték, a' most említett superintendentia nevében fogadtatott. Szombathelyen 1835.

Halotti beszéd, melly néhai méltóságos tótprónai báró **Prónay Sándor** urnak az ágostai vallástételt követő, magyarországi evangélikusok generalis Inspectorának Pesten **Martius 17-kén 1839-ben** tartott gyászinnepen mondatott. Pesten 1839.

Soproni estvék. Literaturai egyveleg, öt füzet, Sopron 1839 — 1844.

B) Általam kiadott gyűjteményekben jelentek meg:

Spanyolországban és Portugalliában való utazás németből-fordítva. A' nemzeteket és országokat esmertető gyűjteményben, melly Pesten 1808-ban és 1809-ben jött-ki. Mungo Park utazása Afrika belső tartományaiban. A' nevezetes utazások tárházában, melly Pesten 1816 — 1819 jelent meg.

C) Többféle időszaki iratokban közöltettek, u.m.

1. Az erdélyi muzeumban következő utánozatok, és fordítmányok: Az elmésség és tudomány, allegoria. — A' költészség és szép literatura dicsérete. — A' filozofus hazája. — Mit nyernek, 's micsoda veszedelemben forognak a' nagy városi lakosok. — Hogyan kell a' szerencsét keresni. — Hová lett a' magyar nyájasság. — Csinált szükségek. — A' hazaszeretetről. — A' fősvénység és a' puhaság, allegoria. — A' magyar nyersség és darabosság. — A' mi nagy anyáink. — A' nagy gazdagság, és az azzal visszaélés. — Miért szükséges a' tudományokat és szép mesterségeket virágoztatni. — Az elmésségről. — Pertinaxnak egy kételkedőnek történetei, maga által megírva. — Obidah és a' remete, napkeleti történet. — Kik érdemlik-meg a' nagy elmék nevét. — A' pedantoknak különféle neveiről. — A'

mesék és allegoriák haszna, 's például egy allegoria az örömről és fájdalomról. — A' jó könyvirók halhatatlanok. — Az asszonyoknak egy hibás hajlandóságokról. — A' fattyu elmésségről. — A' pártfogás, allegoria. — Az igaz és fattyu tréfáról. — Vallás és babona, egy álom. — Igazság, hamisság, és költemény, allegoria.

2. A' tudományos gyűjteményben.

Az 1817-dik esztendei folyamnak második kötetében: A' nemzeti nyelv becsülésének némelly példái.

Ugyanaz 1817-dik esztendei folyam kilencedik kötetében: A' testet tárgyazó nevelésről. Niemeyer után.

Az 1819-dik esztendei folyamnak második kötetében: Jegyzetek az egyes gondolatokban 's aforizmákban írásról.

Az 1825-dik esztendei folyamnak második kötetében: Toldalék azon felelethez, melyet N. M. gróf Cziráky Antal urnak az 1823-dik esztendei tudományos gyűjtemény tizedik kötetében tett kérdésére, az 1824-dik esztendei tudományos gyűjtemény tizedik kötetében tubolyszegi Tuboly László ur adott.

Ugyan azon esztendei folyam nyolcadik kötetében: Értekezés az izlésről.

Ugyan azon esztendei folyam tizenegyedik kötetében: Egynehány gondolatok a' magyar nyelv kimiveltetése módjáról. — Millyen feltételek alatt lehetnek

a' szép nembeliek versirókká (egy kisasszonyhoz)..
Mi serkentheti a' nemzeteket a' tudományok és szép mesterségek elősegítésére? Ezen utolsóinak végén az idézett értekezés címe félben van szakasztva. Annak így kellene lenni: Discours sur les avantages des sciences et des arts, pour servir de response à celui de M. Rosseau, sur leur inconveniens, mely értekezés egy illy című időszaki iratban található: L'abeille du Parnasse tome 5. à Berlin 1752 a' 89's következő lapokon.

Az 1826-dik esztendei folyam nyolcadik kötetében: A' poezis becséről.

Az 1828-dik esztendei folyam harmadik kötetében: Az írók megjutalmazásáról.

Az 1829-dik esztendei folyam harmadik kötetében: Töredék egy magyar olvasó jegyzőkönyvéből; — Millyen veszedelemben forogtak, 's mikép menekedtek-meg abból a' régi görög és romai klasszikusok írásai a' közép időkben.

Ugyan azon esztendei folyam negyedik kötetében: A' stylus formálásának egy ajánlható módja.

Ugyan azon esztendei folyam tizenkettődik kötetében: Azoknak olvasásáról, kik nem tulajdonképpen tudósok.

Az 1830-dik esztendei folyam kilencedik kötetében: Emlékeztetés Ribínyi Jánosra, 's különösen annak érdemére a' magyar nyelv iránt. — 'S az orvosok charlatanságáról.

Az 1832-dik esztendei folyam második kötetében: Kivonat Creuzer Fridriknek a' régiség akadémiai tanulásáról irt munkájából.

Az 1833-dik esztendei folyam hatodik kötetében: Kivonatok Huart illy című könyvének: „examen de ingenios para las scientias“ német fordításából.

Az 1835-dik esztendei folyam tizedik kötetében: Erkölcsi bölcselkedés elvei Weisz ezredes francia munkája szerint.

Ugyanott: Antikritika Sokrates nevezetességei fordításának bírálatára.

Az 1836-dik esztendei folyam kilencedik kötetében: Általános tekintet Europa tudományos állapotjára, Wachler szerint.

Az 1837-dik esztendei folyam tizedik kötetében: A' német szép literatura történeteinek veleje, Wachler után.

3. A' tudománytárban.

1834-ben az első folyam harmadik kötetében: Az europai országokban a' nyugoti birodalom elenyészése által okozott általános változások. Az europai országok első alakulása, Robertson és Remer után.

1835-ben ugyan azon folyamnak hatodik kötetében: Tudomány és művészet a' társasági élet szempontjából.

Ugyan azon esztendei folyam nyolcadik kötetében: A' mostani europai országok első alakulása, Robertson és Remer után. Folytatás.

1836-ban ugyan azon folyam tizedik kötetében: Az angol szép literatura történeteinek veleje, Eichhorn és Wachler után.

Ugyan azon folyam tizenegyedik kötetében: A' mostani europai polgári alkotmányok alakulása. Folytatás.

Ugyan ott: A' francia literatura történeteinek veleje a' 16-dik század kezdetétől a' 19-dik első negyedéig.

Ugyan azon folyam tizenkettődik kötetében: Az olasz szép literatura történeteinek veleje, Eichhorn és Wachler szerint.

A' tudománytár uj folyamának harmadik évében, Aprilisban: Néhány észrevétel a' nyelvjavításról.

Ugyan azon évben, Majusban: A' tudós társaságok haszna.

4. A' Muzarion uj folyamának első füzetében 1833-ban: A' Pope és a' tanító költemények című darabok.

5. A' Sas című időszak munkában az első füzetben: Pope próbája a' kritikáról, és a' francia akademiákról.

A' második füzetben: A' házasságról.

A' harmadik füzetben: A' tudósok némelly hibáiról.

A' nyolcadik füzetben: Montaigne gondolatai az emberről.

6. A' felső magyarországi Minervában :

Az 1825-diki folyam második negyedében : Micsigiti elő a' tudományok 's szép mesterségek virágzását.

Ugyan ott : A' tudományokkal foglalatoskodók örömeiről és bajairól.

Ugyan azon esztendei folyam-harmadik negyedében : A' nemességről.

Ugyan ott : Nem a' hely teszi az embert boldoggá.

A' szép könyvek olvasásáról.

Ugyan azon esztendei folyam negyedik negyedében : Wieland előbeszéde Cicero leveleinek német fordításához, magyarra fordítva.

A' zsebkönyvekről, nevezetesen Auróráról és Hébéről.

A' házasságról és házasságtalanságról.

Az 1826-dik esztendei folyamban : A' régiek feléledéséről 's annak hasznairól.

Az írás és könyvnyomtatás, Herder után.

Polykletus utazása, vagy romai levelek ; több kötetekben.

Verulami báró Bacon gondolatai különféle tárgyakról, több kötetekben.

Az 1828-dik esztendei folyamban : A' politikai gazdaságról.

Montesquieu felelete ezen kérdésre : Meddig tart hat egy universalis monarchia.

A' nyelvtanításnak egy különös és kevésbé gyakorlott módja.

Az androszi leány, Terentius vigjátéka.

Lehet-e jó ember közönséges és országos verszedelem idején neutralis?

Az 1829-dik esztendei folyamban: Egy pár szó a' névnapi köszöntésekről egy köszöntő versel együtt.

Montesquiennek némelly jeles gondolatai.

A' híres anglus költőnek Popenak különféle jeles gondolatai.

A' tavasz, Thomson évszakaiból.

Az 1830-dik esztendei folyamban: Külföldi írók értekezései a' francia nyelv elterjedése okairól.

A' szoptató dajkák ellen.

Montaigne Mihályról.

Az 1831-dik esztendei folyamban: Az automatokról.

A' közép időbeli játékok nemei.

A' tentáról.

Az 1832-dik esztendei folyamban: Az emberek eledeléről és az evés módjáról különféle nemzetek között.

A' romai történetek veleje. Eutropiusból, több folyamokban.

Seneca gondolatai a' haragról.

M. Fabius Quintilianus ékesszólási oktatásaiból a' tizedik könyv első része.

Az 1833-dik esztendei folyamában: Töredékek Ciccero leveleinek magyar fordításából.

7. Az Athenaeumban.

Az 1839-diki második félév 19-dik számában: Félelem és merészség.

Ugyan annak 21-dik számában: Az emlékező tehetség haszna.

Ugyan annak 27-dik számában: A' remény kertje.

Ugyan annak 21, 31, és 39-dik számában: Bőrgészetek Herceg de Ligne után.

Az 1840-diki első félév 8-dik számában: Kiboldog?

Ugyan annak 31-dik számában: Tanács az elméceknek.

Ugyan annak 41-dik számában: A' tudományokról.

8. A' Figyelmezőben.

Az 1840-dik év 14-dik számában: A' soproni estvék első füzetének birálatára észrevételek.

D) Mások munkáival együtt jöttek-ki:

Gróf Guadányi világ közönséges historiájában a' 7-dik és 8-dik kötet.

A' magyar tudós társaság évkönyveinek első kötetében: Gróf Széchenyi Ferenc és Gróf Festetics Györgyre készített emlék beszéd. 1832.

A' magyar tudós társaság által kiadott külföldi játék színben az 1-ső kötet illy cím alatt: Iphigenia Taurisban, dráma Göthétől, Pesten 1833.

Herceg Rochefoucauld maximáinak és morális reflexióinak Kazinczy Ferenc által készített fordításában az előbeszéd.

A' kislelki társaság évtáblájának 3-dik kötetében Longinusnak a' fenségesről szóló munkája görögbe magyarra fordítva.

A' német társalgási szótárnak Wiegand költségén megjelent magyar kiadásában több cikkelyek; de melyek legyenek azok, azt ha akarnám sem jelelhetném-ki fáradságos keresés nélkül; mert az egész munkát végig kellene néznem.

Ezekon kívül német nyelven adtam ki három predikációt, egyet az egyesült seregeknek 1814-ben Párizsban lett győzedelmes bemenetelek ünneplésekor; másikat Ugróczy Mihály predikátornak eltemettésekor 1826-ban; harmadikat Schwartner Imre soproni predikátorságba lett beiktatásakor 1841-ben.

Továbbá a' pesti német újságnak egy ideig Literarischer Anzeiger cím alatt kijött 's királyi tanácsos Schedius által szerkesztett tóldalékában, a' Cotta által kiadott, 's Posselt által szerkesztett Allgemeine Zeitungnak elsőbb éveiben; a' Bécsben többek által szerkesztett Oesterreichische Annalen der Literatur, 's utóbb Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthums címetek viselő tudós újságokban is néhány könyvbírálatokat 's egyéb literaturai tudósításokat közöltem. Utóbb pedig 1814-ben Rau-

schenbuschnak ill című német munkáját: *Auserlesene biblische Historien aus dem alten und neuen Testamente nach Hübner*, kisebb német iskolák számára néhány változtatással Sopronban újra kinyomattam; 's egy senior néhai Halasy Mihály által magyarra is fordítottam, melly munka az óta többször is kiadatott, és sok helyeken iskolákban most is használtatik.

Vend nyelven a' superintendentiánkban létező evangélikus vendek számára néhai Barla Mihály jeles predikátor által egy énekes könyvet készíttettem, 's magam költségén kinyomattam, melly munka közönséges isteni tiszteletek alkalmával most is használtatik.

Néhány dolgozataim részint félben hagyattak, részint kéziratban maradtak. A' félbenhagyottak közé tartoznak Cicero leveleinek és Dinter Schullehrer Bibel című munkájának fordításai. Az elsőnek készítésére egy bécsi könyvtáros Geistinger szállított fel, ki némelly deák klasszikusokat eredeti nyelven magyar fordítással együtt szándékozott kiadni, de utóbb válatából elég nyereséget nem reménylván, arról lemondott, 's elkezdett munkámat félben kellett szakasztanom. A' másikat németül nem vagy keveset tudó predikátoraink számára igen szükségesnek tartottam; azért fogtam hozzá; de megsokasodott

foglalatosságaim miatt kénytelen voltam róla lemondani *)

Kéziratban maradtak: egy mythologiai szótár, az esmeretes ezér és egy éjszakából három füzetet tevő darabok, Suetonius munkája, Cicero Tusculumi vizsgálódásinak első könyve. Azonban ezek közül a' két elsőt jeles tanulók által fordítottam, 's én csak a' fordítást igazgattam-ki.

Kiadott munkáimról nem tartom helytelennek még a' következőket emliteni, mellyek részint keletkezésekre 's célzásokra, részint sorsokra nézve is némi felvilágosítást adnak.

Azoknak nagy részével a' magyar olvasást kívántam olly időben, midőn az még nem igen divatozott, megkedveltetni. E' végre készítettem zsebkönyveimet, a' Záidot, az emberi indulatok tükörét, a' Florát, a' helikoni kedvtöltéseket, a' nemzeteket és országokat ismertető gyűjteményt, az utazások tárházát, e' végre szedegettem-ki más munkákból az elemes nyájasságokat, és a' természet csudáit, nemzetek szokásait, és országok nevezetességeit.

Az ifjabb asszonyságok számára készült erkölcsi

*) Utóbb a' protestans egyházi és iskolai lap harmadik évi folyamának 29-dik számából örömmel érttettem, hogy Erdélyben e' munka magyarra fordítása rendeltetett, 's Antal János jeles superintendens annak kinyomatása végett az előleges költségeket magára vállalta.

oktatást azon generálisné kívánságára fordítottam, kinek ajánlva van.

Knigge munkáját 's Meiners oktatását azért fordítottam, mert tartalmukat magamra nézve is a' magamhoz hasonlókra nézve is hasznosnak tartottam.

A' régi görög és romai klasszikusok becsét mind inkább és inkább átlátván, kívántam azokat megkedveltetni; azért fordítottam Horatius leveleit, Juvenalist, Persiust, Eutropiust, Suetoniust, Xenophont, 's különösen Polyklét leveleit is, mellyeket e' végre a' romaiakat illetőleg olly szükségesnek tartottam, mint az ifjabbik Anacharzis utazását a' görögökre nézve.

A' nevelésben létezett hiányokat korán észrevettem, azért bocsátottam közre a' gyermekek és ifjak bibliothekáját, az ifjuság barátját, és a' superintendentiámbeli elemi iskolák számára Luther Márton katechismusának magyarázatát, a' protestans közemberek olvasó könyvét, a' képes A-B-C-es könyvet és a' diktomos, verses és imádságos könyvecskét.

A' tudományokat nagyon szeretvén, azoknak becséről mind magamat mind egyebeket szerettem volna mennél jobban meggyőzni. Innét van, hogy e' tárgyról versben is prózában is többfélét irtam.

Az időszaki iratokba iktatott értekezésimmel nagyrészt az életbölcességét szándékoztam különféle formákban ajánlani. Azokban bizonyos rendet

nem tartottam; hanem mit olvasásom közben megszer-
tettem, 's közlésre méltónak tartottam, azt a' magam
modja szerint magyar köntösbe öltöztettem. Mikor
azokat irtam Horác e' verseit választhattam volna
mottóul:

*Nullius addictus jurare in verba magistri,
Quo me cunqae rapit tempestas, deferor hospes.*

Knigge fordítása Trattner Mátyás által megegye-
zésemmel újra kinyomatott, Pesten 1811-ben.

A' protestans közemberek olvasó-könyve kézira-
tomban csak közemberek olvasó-könyvének volt ci-
mezve. Az akkori pozsonyi censor ezt így változtat-
ta: protestansbeli közemberek olvasó-könyve, 's a'
munka sok példányokban illy hibás címmel nyomatta-
tott-ki mind addig, mig a' dolgot megtudván a' hibás
szót a' nyomtatóval legalább néhány példányokban
meg nem jobbítottam.

A' levelező-könyv, mivel vevőket talált, hirem
nélkül többször kinyomatott; 's utóbb címének jelvál-
toztatásával 's némelly hozzáadásokkal árultatott 's
még most is árultatik. E' szerint e' részben én is el-
mondhatom ezen ismeretes verset:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores,

A' keresztény énekes könyvet a' győri gyüleke-
zet többször ismételt kérésére készítettem. Ahoz két

predikátor társaim is adtak néhány énekeket, melyeket megegyezésekkel kijobbítottam 's felvettem. / Az akkori egyik győri predikátor, Sipos István, pedig toldalékul néhány éneket ragasztott hátul. Ezen énekes könyv protestans közönségünk által nagy kedvezéssel fogadtatott, 's közös isteni tiszteleten használás végett nem csak a' győri hanem utóbb több népes gyülekezetekbe is felvétellett, 's használtatik. Érette mind az egyházi mind a' világi rendből több nevezetes férjfiak részint előszóval, részint levélben a' leglekötelezőbb módon köszönetet is mondtak. Ezek közé tartozott ócsai Balogh Péter cs. kir. belső titkos tanácsos, és vallási fő felügyelő is, ki egyszersmind mint maga mondatta e' becses kincset a' maga példányában saját keze írásával unokáinak hagyta 's megbecsülését és célszerű használását lelkesen szívökre kötötte.

Megjegyzem itt azt is, hogy e' munka dolgozásáért a' győri gyülekezet adott ugyan az első kinyomatáskor egy csekély becsület díjt, 's hogy a' munka utóbbi kiadására nézve közöttte és közötttem semmi kötés ugyan nem történt; mindazáltal helytelennek tartottam, hogy az 1839-be hirem nélkül másodszor kiadatott 's a' kiadó gyülekezetet a' dolog iránt megszóllítottam. Ez mentette magát 's mentségével ezen esetben megelégedtem. De minthogy az öt levélből álló hozzáadáson kívül nemcsak a' többi énekeket,

részint magam csináltam vagy fordítottam, részint a' barátim által nekem ajándékozottakat 's tetszésemre bizottakat én igazítottam ki, hanem az imádságokat is én készítettem, és így a' munkát valóságos tulajdonomnak tarthatom: azért reá nézve a' tulajdoni jogot magamnak és maradékimnak fentartom, 's az érdemes győri evang. gyülekezethez olly bizodalommal vagyok, hogy uj kiadáskor nem mulasztandja el velem vagy törvényes férfi maradékim akkori legidősbi-
kével egyezkedni.

A' halotti beszédek, mellyek együl egyig az illető felek kívánságára láttak napfényt, minthogy hazánk különféle részeiben mondattak-el, különböző kar és rendbeliek közül sok akkal megismerkedettek.

A' magyar nyelv kimiveltetéséről irt pályamunka több helyeken nyert dicséretet 's literátori híremet nagyon segítette elterjeszteni. *)

*) Erre nézve egy történetecskét nem hagyhatok említetlenül.

A' pályadíjt az én munkám nyerte-el; de azon kívül még Páncél Pál kende-lónyai reformatus predikátor és Puc Antal, akkori, ha jól emlékezem, nagy-bajcsi káplán, utóbb ballonyi plébánus is külön megjutalmaztattak. Ócsai Balogh Péter egyik nála létemkor, miután e' munkát megdicsérte azt beszélé, hogy barátja Vay József a' vele együtt országos nagy ember a' reformátusokat tréfából magyaroknak, és az evangélikusokat tótoknak szokta nevezgetni, 's hogy ő munkám megjutalmaztatásakor felül for-

Horác leveleiből már 1811-ben adtam-ki egy kötet Wieland néhány jegyzeteinek kivonatával együtt; de utóbb Kazinczy minden levelek általam készített fordítását kéresemre átnézte, 's hozzájok Wieland minden jegyzeteit lefordította, 's úgy jelent meg a' magyar tudós társaság költségén e' munka 1833-ban az eredeti textussal együtt. *)

Az A-B-Cés és diktomos könyvet, 's Luther katechismusa magyarázatát eleintem azért, hogy men-
nél olcsóbban árultathatnám, és superintendentiámban
minél könnyebben elterjeszthetném, egynehányszor
saját költségemen nyomattam-ki; de utóbb részint az
árultatást restelvén, részint olly gyanúba, mintha
nyerekedni kívánnék, 'esni nem akarván, Károlyi
István könyvnyomtatónak adtam által saját költségén
kiadás végett.

A' lelki áldozatok írására, mint az előbeszédben
jelelve van, egy istenfélő asszonyság serkentett,

dulván ezt mondotta néki: Józsí azért ne is, már most
vége kérkedésednek, mert lám nem reformatus hanem evan-
gelikus nyerte-el az első jutalmat. 'S ennek nyájás elbe-
szélése után komolyan nyilatkoztatta nagy örömét azon,
hogy három vallásbeli egyháziak íteltettek érdemeseknek
megjutalmaztatni.

*) A' magyar tudós társaság által adott nagyon tisztességes
becsület díjt boldogult Kazinczy Ferenc özvegyének kül-
döttem-el.

sőt végső rendelkezésében kötelezett is. Azokat is elébb néhányszor saját költségemen nyomattam-ki, 's utóbb Landererra bízta a' maga költségén kiadást; de az általa 1834-ben történt kiadásban az a' botrányos rendzavar követtetett-el, hogy a' 123-dik laptól fogva a' 187-ig nem oda tartozó imádságok vannak nyomtatva, 's ezek utóbb szükségtelenül, sőt a' tudatlan olvasók bódításául, viszont ismételve.

A' helikoni kedvtöltés című 's nagyobb részint magam által dolgozott gyűjtemény nyomtatáskori felügyelője, ki ha jól emlékezem Thaisz András volt, hirem nélkül nem csak a' címet megváltoztatta (mert én helikoni mulatozásoknak neveztem) hanem néhány idegen darabot is vett-fel.

Egy magyar A-B-Cés könyvet már Kővágó-Örsön irtam, 's az akkori budai censorhoz küldöttem. Ettől a' kézirat, mint tudakozódásom után értésemre esett a' veszprémi káptalan akkori nagy prépostjához Zsolnay Dávidhoz küldetett, kitől azt egyszeri kéresemre nem kaptam vissza, többször pedig kérni resteltem, 's utóbb helyette mást, a' fenebb említettet készítettem.

Fiatalkori más két munkácskám a' Rosenmüller szerint iskolák számára készített bibliai történeteket és a' keresztény közemberek imádságos könyvét más nemű baleset érte. Mind kettőt elküldöttem kéziratban kiadás végett egy könyvnyomtatóhoz. Ez

azt felelte, hogy nem vállalhatja magára a' saját{költ-
ségén kiadást 's én gondatlanságból elmulasztottam
a' kéziratokat vissza-kivánni. A' bibliai történetek
nem tudom hová lettek, a' közemberek imádságos
könyvét pedig ez előtt kevés évekkel utazás alkal-
mával nagy csudálkozásomra egy evangélikus vendég-
fogadónál kinyomatva találtam, 's azután számomra
egy példányt vásároltam.

A' könyvárusoknak azon, kivált fiatalabb korom-
ban nagyon uralkodott szokását, melly szerint min-
den vállalataikat csupán haza és tudományszeretet-
ből származóknak kürtöltették-ki, már elébb is ne-
vetségesnek tartottam, eféle tapasztalásom után pe-
dig még inkább utáltam, 's még mélyebben meggyő-
ződtem arról, hogy ők is igen híven követték ezen
egy a' maga idejében híres könyvnyomtatónak és
könyvárusnak gunyolva adott tanácsot:

*Pour l'amour du public faites rouler vos presses,
Et pour vos héritiers entassez des richesses.
L'argent s'enterre en vain dans les coffres des grands,
Le libraire fleurit à force des chalands. *)*

Munkáimról szóló jelentésemet szükségesnek tar-
tom a' következő körülmény említésével befejezni. —

*) L. Epitres diverses sur des sujets différens. Tome I. pag.
233.

Szemeim tanulókoromi képtelen megerőtetés miatt nagyon elromlottak. — 1795-től fogva 1806-ig nagy mértékben gyengélkedtek, 's ekkor öt vagy hat hónap alatt látásom olly hamar, 's olly ijesztőleg érezhetőképen fogyott, hogy teljes megvilágtalanodástól kellett félnem. Elsőben Pápán orvos doktor Zsoldos barátomnál, azután ennek tanácsára Pesten az idősb Szombathy doktornál, 's utóbb Bécsben az akkor leg-híresebb szemorvosnál Beernél kerestem orvoslást. Orvosságot sehol sem találtam, de Beer, miután szemeimet több ízben sokáig huzomosan nézte 's vizsgálta, azt a' magában csekély, de reám nézve még is nagyon vigasztaló nyilatkozást tévé, hogy mennyire tudománya szerint bajomról ítélhet, a' vakságtól megmenekedhetem, ha szemeimet kémélendem. Látásom hirtelenképi fogyatkozása nem soká ezután meg is állapotodott; de már akkor csaknem olly rövid látóvá lettem, millyen most vagyok, az az ollyanná, hogy közelről ugyan kicsinyenkint olvashattam, de két lépésnyi távolságról sem esmertem meg senkit. Iily körülmények között kéntelenné lettem szemeimet csaknem kizárólag hivatalbeli dolgaim ellátására kémélni, 's egyebet mindent eleinten részint egy magamhoz fogadott, 's Nagy-Barátiról Kővágó-Örsre is magammal elvitt 's nálam nevelt szegény gyermekkel részint mestereimmel, utóbb pedig káplánaimmal, és Sopronban némelly tanuló ifjakkal olvastatni és irat-

ni, 's csaknem minden kiadandó munkáimat is mások tollába diktálni. Innét van az, hogy világra jött munkáimban, kivált azokban, melyeket kevesebbé gyakorlott íróknak diktáltam, vagy melyek kevesebbé gondos felügyelés alatt jelentek-meg, hemzsegek az írási 's nyomtatási hibák.

De ha szintén említett tollvivőim részint sietség részint gyakorlatlanság miatt ejtettek is könnyen megbocsátható orthographia elleni hibákat, még is nekik szíves köszönettel tartozom. Mert noha nálam egyfelől az olvasás és írás által ők is tanultak, másfelől példám 's intéseim által nagyobb szorgalomra is buzdítottak; mindazáltal nekem is igen hasznos szolgálót tettek, 's a' tartozó köszönetet irántok ezenel minden olvasóim előtt örömet kinyilatkoztatom, 's annyival örömetebb nyilatkoztatom ki, mivel a' közülök még életben levők nemcsak legnagyobb részint hasznos, ügyes 's némelyek nagyon jeles férfiak is, hanem azon szeretetekért, mellyel irántam folyvást viseltetnek, szíves szeretetemet is nagy mértékben megérdemlik.

HATODIK RÉSZ.

Magam mint író.

Mi előtt magamról mint íróról szólnék. bevezetésül foglaljon itt helyet az írók hibáinak és érdemeinek vázolata.

Hibáikról könnyen alkalmas nagyságu könyvet készíthetne az, ki mind azt, mi azokról irva van, össze akarná szedni. A' soproni estvékben *) már többek elő vannak adva. Itt is megemlítek néhányat némelly jegyzetekkel.

Már a' kutfő sem mindenkor tiszta, mellyből a' könyvirás fakad. Egy francia író így szól: tout homme qui fait gemir la presse doit être designé par une ou plusieurs des denominations suivantes: d' auteur 1. par ennui, 2. par famine, 3. par force, 4. par caprice, 5. par contradiction, et tous enfin d' auteurs par amour propre **). Ezen állításokat szoros értelemben 's betű szerint nem lehet ugyan igazaknak tartani; mert sok jeles író nemesebb lelki tulajdonok birtak a' tudományokkal foglalkozásra; mindaz-

*) L. A' Soproni estvék első füzetében.

**) Mon habit mordoré par Keratry.

által meg kell vallani, hogy elegendő vagynak olyanok is, kiknek az itt említett osztályozásban méltán lehet helyet adni. De az indokok iránt az írónak magának kell lelkieszmérete előtt számot vetni: az olvasó kevesebbet gondolhat azokkal, csak a' munka jó és hasznos legyen.

Ha valami, az különösen igen gyakran vettetett és vettetik szemökre az íróknak, hogy a' különben is sok könyveket szükségtelenül szaporították, 's minduntalan szaporítják. Már bölcs Salamon *) azt mondotta a' maga idejéről, hogy a' sok könyvirásnak nem volt vége. Constantinus császár pedig Eusebius püspöknek nagyon szívére kötötte az arra felvigyázást, hogy könyvek csak olyanok által irassanak, kik a' régiség esmeretében 's a' könyvirás mesterségében tökéletesen jártasok. Mind a' mellett a' könyvek özöne minduntalan tovább és tovább áradott; 's ugyan azért az említett panasz is számtalanok által ismételtetett. Egyebek között Petrarka **) következőkép kel-ki a' sok könyvirás ellen: „morbus publicus contagiosus insanabilis. Omnes sibi usurpant „scribendi officium, quod paucorum est. Unus hoc cor „reptus malo: multos inficit, aemulari enim pronum imitari arduum, unde in dies crescit aegrotantium numerus „simulque vis aegritudinis ingravescit. Quotidie plures

*) Pred. könyve 12. 14.

**) De scriptorum fama dialogus XLIV.

„quotidie pejus scribunt, quoniam sequi facilius quam
„assequi. Suis utinam se finibus tenerent homines,
„rerumque ordo constaret, qui mortalium temeritate
„confunditur; scriberentque qui sciunt et qui possunt,
„alii legerent, vel audirent. Itane parva enim animi
„voluptas intelligere est nisi manus ad calamum prae-
„sumptuosa festinet, et quisquis libri particulam in-
„tellexit, seu intellexisse visus est, sibi illico libros
„scribere videatur idoneus? Haereret memoriae unum
„Ciceronis nostri dictum Tusculani sui vestibulo, ne
„quem lateat, claro scilicet ac patenti loco positum:
„fieri enim, inquit, potest ut recte quis sentiat, et
„id quod sentit eloqui polite non possit. Sed man-
„dare quemquam cogitationes suas litteris, qui eas
„nec disponere, nec illustrare possit, nec declaratio-
„ne aliqua allicere lectorem, hominis est intemperan-
„ter abutentis et otio, et litteris.“ Azóta is mint-
hogy az írók serege a' helyett hogy fogyott volna in-
kább szünet nélkül nagyobb számra nevedett, a'
régí panaszok természet szerint gyakran megújítat-
tak 's napjainkban is ismételtettek. Nem egyszer
mondattott-el, hogy mindenféle mesterembereknek kell
remekelni előbb mint valamelly kézi mesterséget nyil-
vánosan üzhethének; de ki könyveket akar írni, az
semmi vizsgálatot sem tartozik kiállani, hanem mi-
helyt az írásra vizsketegséget érez, szabadon mázol-
hat az olvasó közönség számára valamit papirosra,

's hogy naponkint több és több legiokra szaporodik az olyanoknak száma, kiknek a' könyvirásra benső hivatásuk nincsen, kik elődeiknél rosszabb munkákat készítenek, olvasóikat untatják, magoknak jó hírnév helyett becstelenséget szereznek, 's egyszersmind némelyeknél a' tudományok megvetését is okozzák.

Hogy e' panaszok helyes vagy helytelenségét megítélhessük az írók között két osztályt kell megkülönböztetnünk.

Az elsőbe tartoznak azok, kik részint új igazságokat akarnak találni, vagy a' már kitaláltak felől nagyobb meggyőződést szerezni, részint képek szokatlan 's kitűnő összeillesztése, 's események mesterséges összekapcsolása által a' képzelődést kívánják gyönyörködtetni; az emberi nem, vagy legalább egész nemzet tanítói 's gyönyörködtetői akarnak lenni, 's ezen célt nemcsak a' magok idejebeliéknél, hanem a' maradéknál, 's még a' késő világnál is szándékoznak elérni, és így magoknak maradandó dicsőséget szerezni.

A' másik osztályt azok teszik, kik hasonló magas cél nélkül csak vagy némelly olvasókat ideig óráig akarnak gyönyörködtetni, 's legalább az unalomtól megmenteni, vagy esmeretes igazságokat a' műveletlenebb közönség között terjesztetni, 's azok által tudatlanságot oszlatni 's igaz felvilágosodást eszközölni és elősegíteni. Illyenek a' napi történetek

hírlapokban, 's időszaki iratokban feljegyzői, rövid értekezések, 's mulékony versek 's egyéb mulattató darabok közrebocsátói, idegen nyelven írt dolgozatok fordítói, 's hosszas tudós munkák kivonói, 's rövid summákba foglalói. Ezek a' tudomány országában megannyi földmivelők, mesteremberek, iparüzők és kereskedők, kik minthogy a' jutalmazó tiszteletet a' foglalkozásnak nem csak haszna, hanem egyszersmind nehézsége 's a' hozzá kívántató lelkitehetségek mértéke szerint is kell osztogatni, fényes magasztalásokra 's érdemoszlopokra számot ugyan nem tarthatnak; de a' magok nemében szintén olly hasznosok és szükségesek, mint a' velek rokon ranguak a' polgári társaságban, 's igazságosan lehet állítani, hogy valamint a' földművelők, mesteremberek, műiparüzők és kereskedők az anyagi élet kényelmeit szembevetnőbbképen szaporítják mint a' legmélyebb bölcsek, ugy ezek is a' szellemi élvezetet és hasznót többek közt eszközlik mint a' legtudósabb munkák írói, mert népszerűbbek, könnyebben érthetők, 's az olvasók nagyobb számához szólnak.

Az első osztálybelieknek, kik magokat olly fontos rendeltetésre hívottaknak tartják, épen nem könnyű kötelességeik vagynak; tőlök méltán megkívánthatik, hogy ne csak igazán eredeti munkákat, hanem a' már létezőknél is jobbakat irjanak; 's e' végre az írásra magokban rendkívül nagy ösztönt 's je-

les tehetséget érezzenek, azon szerencsés szempil-
lanatokat, melyekben természeti tűzök jobban fellob-
ban, lelkeket nemesebb érzések emelik, tisztább kép-
zetek világosítják 's mélyebb benyomások erősítik,
jól észrevegyék 's jókor megragadják, gondolataikat
nagyobb vigyázással megválasszák, 's előadásukat il-
lőkép csinosítsák és szépítsék; mert csak úgy állít-
hatnak magoknak olly emléket, melyet sem az idő
sem az irigység semmivé nem tehet; csak úgy mond-
hatják-el Horatiussal és Ovidiussal munkájokról:

Exegi monumentum aere perennius

Regaliq̃ue situ pyramidum altius

Quod non imber edax non aquilo inpotens

Possit diruere, aut innumerabilis

Annorum series et fuga temporum. —

*Jamque opus exegi, quod nec, Jovis ira, nec ig-
nis, 's a' t.*

De minthogy illy nehéz feladatuk van, ugyan az-
ért könnyen érdemelhetnek a' könyvek szaporításáért
szemrehányást, 's nem lehet tagadni, hogy sokan
közülök érdemelnek is. Némelyek ollyan elődökkel
versenyeznek, kik őket tudománnyal, ésszel 's el-
mésséggel jóval felülhaladják, 's kiknél ugyanazért
munkájokban jóval hátrább maradnak. Mások csak a'
már létező tudós munkákat magyarázzák, 's gyakran

magyarázataikkal azokat még homályosabbakká tesszik. Egyebek más régibb jeles írókat vagy kiírnak 's meglopnak, vagy ha ezt nem cselekeszik is, legalább imitt amott utánoznak, a' nélkül hogy az utánózást vagy úgy elrejtteni tudnák, hogy észre ne vetessék, vagy legalább az utánózásban olly kitünő ésszel bizonyítnának, melly őket az első feltalálólóval súlyegyenbe tenné. 'S mindezek nem ok nélkül vádoltathatnak a' könyvek szaporításáért.

A' második osztálybeliekre nézve, kiknek igényeik szerényebbek, a' kritika e' részben kimélőbb és engedékenyebb lehet: minthogy az olvasók minden osztályai a' könyvekben a' magok lelkével arányos lelket kívánnak, 's a' középszerű műveltségű olvasók osztálya igen számos, azért az ilyen íróknál a' középserűséget is el lehet nézni, ha különben olvasóikat ártatlanul mulatják, vagy hasznos dolgokra oktatják. De ha vagy olyan tárgyokkal foglalkoznak, mellyek mindenek előtt esmeretesekek 's a' sokszor melegegett lelki eledeleket minduntalan újra felmelegítik, vagy előadásokban a' középserűségnél alább esnek, 's allyasokká lesznek, 's következőleg oktatás és gyönyörködtetés helyett csak unalmat szereznek; akkor ők is haszontalan dolgozóknak neveztethetnek, 's annál szigorúbb gáncsolásra méltók, mennél kevesebb fáradság kívántatnék középszerű munkák írásához. 'S hogy illy gáncsolásra méltók közöttök

számtalanon vagynak, kivált a' mi időnkben, tagadni nem lehet. Mert ki győzné megszámlálni azon irkálókat, kik figyelmet nem érdemlő könyvekkel az olvasókat untatják, 's azoknak pénzét kicsalják? Az ilyenek annál vétkesebbekké lesznek, minthogy irkálások miatt gyakran hivatalbeli kötelességeikhez csak imigy amugy látnak, 's azokat rutul elhanyagolják.

Mind e' mellett mikor a' sok kinyomtatott irkafirkákat csömörölve látván, vagy olvasásokra csábítva pénzünk 's időnk vesztéséért boszorkodván, számokra korlátoztatást vagy épen büntetést óhajtunk meg kell gondolnunk, hogy azon esetben ha a' könyvirásra készülők, remekelésre kényszerítenének, a' könyvirás szabad és nemes mestersége a' céhez kézmivek sorába alacsonyíthatnék-le; azon esetben pedig ha a' hitvány írók próbáltatnának az írástól eltiltatni, a' próba nem csak haszontalan hanem káros is lenne, mivel azok a' tilalom ellen annál inkább törekednének 's törekvések sokak által hősi vitézségnek tartatnék és így a' különben hamar elenyésző hitványságnak fontosság adatnék. Legjobb tehát a' silány írókat békével eltűrnünk, ephemér életeket nem irigyelnünk, a' konkolyt a' buzával együtt nőni hagynunk 's meggondolnunk, hogy mint sok ártalmasoknak tartott férgek és bogarak, úgy ők is valamire hasznosok. Egyébiránt is időnkben annyi papír gyár-

tatik, hogy akar mennyit bemázoljanak is 's akarmelly sok tekintetben méltán nevezetethessék is korunk papir vesztegetés századának még sem vesztegettetetik el annyi, hogy használatlanul is sok ne maradna a' rothadásnak vagy a' molyoknak prédául.

Egy másik gyakran előforduló hiba, melyet mind a' két említett osztálybeli írókban feltalálhatni, de melly hasonlóképen leginkább az első osztálybelieket vétkesíti, abban áll, hogy részint igen korán, 's illő készület nélkül lépnek az írói pályára, részint igen későn lépnek-le arról. Nem szükség bizonyítani, mert a' mindennapi tapasztalás mutatja, hogy sokan, mihelyt egy két gondolatot papirosra tenni tudnak, azonnal alkalmasoknak tartják magokat könyvírásra, nem gondolván meg, melly sok kíváncsatik ahoz, hogy valami jóra valót és olvasásra érdemest teremthesse- nek. Nem csuda, hogy az elmének olly sok éretlen szüleményei jönnek világra, mellyeknek nevet is alig lehet adni. — Irni csak arról kellene, mihez jól értünk, 's mit jól tudunk, a' fiatal emberek még keveset tudnak, azért a' könyvírást náloknál idősebbeknek kellene engedniök.

De másfelől nem kevesebb hibások azok is, kik habár olvasásra méltót irnak is, az írást jókor félben nem hagyják. Nem csak sok költészekről, hanem sok egyéb írókról is igazsággal lehet mondani, hogy későn veszik észre megöregedésöket. Az öregség

tudományos művei, mint a' késő vénségben nemzett gyermekek, rendszerint erőtlenek. Igazán mondja Montaigne *) „hogy a' megérettség idejének is van, „nak hibái, 's még nagyobbak, mint a' virágzás korának, hogy a' vénség mint minden egyéb foglalatosságokban, úgy az íróiban is sok és nagy akadályokat talál, és hogy az ki éltességi hanyatlását, sajtó alá adja esztelenül cselekszik, ha azt reményli, hogy olly olajt présel, melly sem avas, sem dohos, sem máskép rossz ízű nem lesz.“ Mikor az írók öregségökben viszketettséget éreznek könyvek kiadására, azt valamelly gonosz lélek ingerlésének kellene tartaniok **) 's úgy könyörögniök a' parnassz istennéjének, mint Horác könyörgött a' szerelemének:

Parce, precor, precor,

Non sum qualis eram bonae

Sub regno Cynarae. Desine dulcium

Mater saeva cupidinum

Circa lustra decem flectere mollibus

Jam durum imperiis. Abi

Quo blandae juvenum te revocant preces.

Horatius Od. I. 4.

*) L. Montaigne Essays livre 3. chap. 12.

**) L. Bayle dictionaire, article Dauras.

A' múzákkali társalgás némelly tekintetben hasonlít a' nőszemélyekkel szerelmeskedéshez, jobb azt igen korán, mint igen későn félben hagyni, 's idején magát ekép elhatározni:

Vixi puellis nuper idoneus

Et militavi non sine gloria.

Nunc arma, defunctumque bello

Barbiton hic paries habebit.[†]

Hor. Od. II, 26.

A' régi görög és romai klasszikusok az említett két hibát szerencsésen elkerülték. Ők mikor nem csak iskolai tanulásokat elvégezték, hanem a' foglaltos életben is, és legtöbbször fontos közhivatalokban sokat gondolkodtak, sokat tapasztaltak, akkor foglalták gondolkozásaik 's tapasztalásaik eredményeit írásba, 's azért irtak olly munkákat, melyeket a' dologhoz értők most is becsülnék, 's minden időkben fognak becsülni.

A' későbbi írók más tekintetben is igen eltávoloztak a' régi klasszikusok dicséretes példájától. Ezeknél a' könyvirássali kereskedés esmeretlen volt. Az ő idejökben a' bölcsesség belső meggyőződésből, 's anyagi nyereség kívánása nélkül osztagatta tanításait, 's azért a' háladatosság a' múzáknak sok oltárokat is emelt. De utóbb az anyagi nyerekedés az íróknál

divattá lett, 's azóta közülök csak a' jelesebbek követtek és követik Boileauinak következő nem csak a' költészek, hanem minden írók számára adott intését:

Je sais qu'un noble esprit peut sans honte et sans crime

Tirer de son travail un tribut legitime.

Mais je ne puis souffrir ces auteurs renommés,

Qui degoutés de gloire et d'argent affamés,

Mettent leur Apollon aux gages d'un libraire,

Et font d'un art divin un metier mercenaire.

Ne vous flettrissez point par un vice si bas.

Si l'or seul a pour vous d'invincibles appas ;

Fuyez ces lieux charmants qu' arrose le permesse,

Ce n'est point sur ses bords qu' habite la richesse,

Aux plus savans auteurs, comme aut plus grands guerriers

*Apollon ne promet qu' un nom et des lauriers. *)*

Minthogy a' könyvirással kereskedés még most sem szokatlan dolog, sőt alkalmasint időkben még inkább divatozik, mint akármikor eléb; azért azt mit Bayle a' publicum számára dolgozók gondolkodás módjáról mond **) kivonatban ide teszem: „Ha ki azt kérdezné, „illy formán szól ő, valjon azok, kik közhivatalokat „viselnek olly béresi gondolkozásuak-e mint az egyes „emberek szolgálái? első tekintettel képtelen kérdést

*) L. Oeuvres diverses de Boileau, tome premier, l'art poetique, chant quatrieme.

**) L. Bayle Dictionnaire, article du Haillan.

„látszanék tenni; de nyomos meggondolás után helyesnek kellene a' kérdést tartanunk, sőt igennel is kellene reá felelnünk. Vizsgáljuk egy kevéssé a' „hírlapok jelentéseit, 's azoknak, kik a' nagy világban soká éltek, tudósításaikat, 's kérdezzük a' részletekbe bocsátkozó történet írókat. Ha ezt figyelemmel cselekszük, vélekedésem szerint meg kell vallanunk, hogy egy szegény házi szolga kevesebbé bérési gondolkozásu, 's kevesebbé haszonkereső, mint azok, kik a' fejedelem udvarában, vagy az országban nagy hivatalokat viselnek. Ezek csaknem sohasem elégitethetnek-meg, minduntalan új tisztségeket, 's nagyobb fizetéseket kívánnak, csekély jutalmaztatásról panaszkodnak, szolgálataikkal kérkednek, zugolódnak ha mások alkalmaztatása által elmellőztetnek, 's fenyegetődznek, hogy elmellőztetéseket merész lépésekkel nyilvánítani fogják. Az illy urak annál inkább jogosítottaknak tartják magokat nagyobb jutalmak kívánására, mivel elhitetik magokkal, hogy egy fejedelem vagy egy szóval a' közönség nem szegényedik-meg, havalamellyehes nádaly még olly sokat sziv is belőlök. No mondja senki, hogy ez vagy amaz valamelly fejedelem szolgálatjában megszegényedett, vagy ez vagy amaz nagy ur e' miatt alászállott. Ezek nem haszon nélküli szolgálat bizonyítványai. Nem a' hazaoka szegénységöknek; azt fényüzések, vagy kicsa-

„pongások okozta. Azt hiszik, hogy az udvarnál, „vagy a' hadi seregnél, ha nagy, de a' közjóra néz- „ve haszontalan pompát mutatnak, könnyebben tehet- „nek szert nagy jutalmakra; 's ha végre ez általsze- „rencsējőket megrontják, nem az ország hasznáért, „hanem kevélységök kielégítéséért cselekszik azt. „Az Aristidesek és Fabriciusok, kik miután legfőbb „hivatalokat viseltek, 's egész életökben csudálko- „zásra méltó takarékossgot gyakoroltak, 's gyerme- „keiknek csaknem semmit sem hagytak, szép példái „a' nem béresi gondolkozásnak, de hol találtnak „ilyen emberek?

„Még sokkal szomorubb dolog az, hogy a' tudó- „sok sem tudnak kigyógyulni e' közös nyavalyából. „Minthogy az udvar 's a' hadisereg a' nagyravagyás, „és fényezés, következésképen a' gazdagság szom- „juzásának iskolái, nem kell csudálnunk, hogy azok- „ban kevesen tanulnak valamit ingyen tenni, hanem „legtöbben szolgálataikért gazdagon meg akarnak ju- „talmaztatni. 'S minthogy a' gazdagságra vágyás olly „szenvedély, melyet nem könnyű szolgálat emlegeté- „se 's felhányása, 's csekély jutalmak iránti pana- „szolkodás nélkül kielégíteni, nem igen szükség a' „tiszttviselők illy magok viseletében megbotráncoznunk. „De azt mindenkor sajnálnunk kell, ha a' tudomá- „nyok szeretete és gyakorlása a' tudósokban 's írók- „ban olly bölcseséget nem szül, melly csekély sze-

„rencséjük feletti panaszolkodásokat visszatartóztat-
„ná. Ez a' múzáknak nagy kisebbségökre szolgál,
„s követőiket megfosztja azon dicsőségtől, mely
„szerint bennök a' haszonlesés, gazdagodás és nyil-
„vános jutalmak nemes megvetését kellene támaszta-
„niok, és szerezniök. Az mondatik ugyan, hogy a'
„tudósok is más emberekhez hasonlók, ők is alája
„vagnak vetve a' nagyravágyásnak, 's a' fösvény-
„ségnek. az emberi sziv ezen két közös nyavalyájá-
„nak. De a' tudósok e' féle panaszainak nem csak
„az élet illedelmes szükségeinek kipótolhatása, ha-
„nem nagyrészt a' kevélység is szokott forrása
„lenni. Azt képzelik magokban, hogy a' közönség
„nagyobb tisztelettel fog irántok és munkáik iránt
„viseltetni, ha azt hallja, hogy nagy jutalmakat nyer-
„tek. De ebben igen megesalatkoznak, mert a' kö-
„zönség ritkán fogja magát illy hálóban megfogatni,
„vagy magát abban soká fogva tartatni. A' maradék
„a' könyvekről csak a' könyvek után ítélend; csak
„ezek jók legyenek, nem vetendi-meg azokat, habár
„az előbeszédben azt olvassa-is, hogy szerzőjük é-
„hel halt-meg; legyenek pedig rosszak, megvetendi,
„habár az első leveleken azt látná is, hogy a' szer-
„ző grófságra emeltetett 's egy milliót hagyott maga
„után.“

Egyszer-másszor különösen szokás volt az aján-
ló levelekkel rut nyereségkivánásból visszaélni. Egy

könyviro készen tartott azon egy munkájára három ajánlólevelet olly urak számára, kik polgári helyze-
teikre 's érdemeikre nézve egymástól nagyon külön-
böztek, 's az volt szándéka, hogy ezen ajánlóleve-
lek közül azt fogja kinyomatni, melly után legtöbb
hasznót szerezhet magának; 's valóban annak aján-
lotta könyvét, ki legtöbbet adott neki, jöllehet az
csekélyebb érdemmel birt. Egy másik könyviro egy
magasztalásokkal teljes ajánló-levelet készített, de
azt nem nyomatta-ki, mivel a' nyomtatás elvégzése
előtt az, kinek a' munkát szánta, az udvar kegyel-
méből kiesett. Egy harmadik Richelieu cardinált pom-
pásan dicsérte ajánló-levelében; de minthogy a' nyom-
tatás előtt a' cardinál megholt, azt a' király anyjá-
hoz austriai Annához intézte. Ismét egy másik mi-
után egy életben létezöt nagyon megdicsért, és mélt-
án dicsért, minden dicséreteket elnyomott, nem olly
okból, melly talán azt a' dicséretre érdemellenné tet-
te volna, hanem azért, hogy a' dicsérendő megholt
a' nélkül, hogy a' szerzőnek olly jutalmat adhatott
volna, millyent ez reménylett. Egy Rangouze nevü
író pedig több ajánló leveleket előre kinyomatott ci-
mek nélkül, ugy hogy a' könyvkötő azt tehette leg-
elől, mellyet az író tetetni akart, 's ez által az író
azt, kit így megtisztelt, maga iránt legjobban lekö-
telezhette. Ebben egy ügyes olasz orvos példáját kö-
vette, ki Hippocrates aphorismáit hosszasan megma-

gyarázván, magyarázatának mindenik részét valamely barátjának ajánlotta, 's azokon kívül a' cím lapot is külön egy másiknak. — A' most említett Rangouze ajánlóleveleit aranyleveleknek nevezte, mert minde-
niket valamely főrangú és gazdag urhoz intézte, 's azzal dicsekedett hogy egy ajánló levelet sem készített, mellyért 20 vagy 30 aranyat nem kapott volna. *) De az az idő, mellyben az ajánló levelek így meg-
jutalmaztattak, már elmúlt, 's hasonló visszaélések sem történnek már a' mi időnkben az ajánlólevelek-
kel.

Már a' régi romai íróknál is elég panasz fordul elő, mint Juvenal írásiból világosan láthatjuk, hogy idejek a' tudományok és tudósok iránt hidegséggel viseltetett. Ez a' panasz minden utóbbi időkben nem csak gyakran ismételtetett, hanem uralkodó divattá vált az íróknál, különösen az úgy nevezett szép elméknél. Ezek úgy látszik azt hitték, hogy kisebbségekre válna, ha szerencséjeket dicsérnék, 's attól féltek, hogy e' dicsérettel érdemtelenségeket vallának-meg; mivel egy régi közhely azt mondja, hogy a' szerencse vak, 's kedvenceit igen rosszul választja. Például Bayle erre Balzacot **) hozza-fel 's a' következőket mondja; „Balzac leveleiből két dolog

*) L. Bayle article Rangouze.

**) L. Bayle article Pays.

„tűnik szembe: egyik az, hogy olly becsületes jövedelme volt, mellyből barátit pompásan megvendégelhette, 's hogy az élet több rendbeli kényelmeit, hazája egyik legszebb részében élvezhette; másik az, hogy magát egy pusztába száműzöttnek, 's a' szerencsétől olly igen üldözöttnek tartotta, mintha az őtet legmérgesebb nyilával sértette volna meg. Mit lehet a' két dologból egyebet következtetni, mint azt, hogy fölötte jó vélekedéssel volt maga felől? mert a' valóban szerény ember, akarmelly érdemekkel bir is, azt hiszi, hogy illőkép meg van jutalmazva, ha szükségét tisztességesen kielégítheti: — valóban csaknem mind azon helyek, mellyekben az írók a' szerencse és idejük ellen panaszkodnak, nem egyebek, mint azon nagy és szép tulajdonságoknak, mellyeket magokban lenni képzelnek, magasztalásai. Tegyük hozzá,“ így szól tovább, „azt is, hogy az e'féle panaszok sokszor inkább az írók száraduk elleni háladatlanságának jelei, mert rendszerint azok zugolódnak legtöbbször a' szerencse szélye, 's az idők mostohasága ellen, kik legnagyobb kényelemben élnek.“ Az illy panaszok bizonyosan nem válnak sem a' tudósoknak, sem a' tudományoknak dicséretére.

Még nagyobb kisebbségekre szolgáltak sok íróknak az egymással mérges perlekedések. Diderot azt

állítja *), hogy a' barátság legtökéletesebb remekei a' tudósok között találhatók, és hogy azoknak a' tudományos dolgok fölötti civakodásaik csak kivételek, 's az emberi gyarlóság bizonyítványai. De Bayle a' tudósok történeteinek e' nagy buvára, ezen állítással egészen ellenkezik; ha csak azt, mit mond a' tudósok köznépéről nem értjük; mert tudva van, hogy mint minden országban, úgy a' tudományok köztársaságában is a' köznép teszi a' legnagyobb tömeget. — „A' tudósok életének történetei“, így szól ő, „igen, gyakran bizonyítják, hogy csaknem mindenkor botrányos perlekedésekbe voltak keveredve, mellyekben az irigység, a' rágalom, a' harag, a' guny, a' pártoskodás, a' ravaszság, és ezer egyéb szenvedélyek minden mérgőket kiöntöttek. Ugy látszik, hogy semmi osztálybeliek sem esküdtek olly igen össze, saját nyugalmodok és felebarátjok nyugalma ellen, mint ők. Ez igen természeti módon megvetést, és gyűlölséget szül a' tudományok iránt, vagy legalább elenyészteti azt a' jó vélekedést, mellyel a' világ különben irántok viseltetnék. A' tudatlanok azt képzelik magokban, hogy ők, ha minden idejüket olvasásra fordítanák, megtanulnák szenvedélyeiket mérsekelni, 's kigyógyulnának sok hibáikból, mellyek őket felebarátjaik ellen igazságtalanságra bírják.

*) L. A' Soproni estvák első füzet l. 182.

„De valjon megmaradhatnak-e illy gondolkozásban, „ha látják milly rutul bánnak sok nagy tudósok egymással, mint üldözik egymást, és melly igen panaszkodnak gyászos sorsokról.“ *) Akar Diderotnak, akar Baylenek legyen igaza, annyi minden esetre bizonyos, hogy sok írók között az ellenséges indulatok és szenvedélyek igen szoktak uralkodni, 's hogy sokszor és sokféleképen a' könyvirás egymással veszekedésekre alacsonyítatott-le, mellyeknek sokszor az lett következménye, hogy az egymással veszekedők nem csak tudományos híreknek ártottak; hanem erkölcsi jellemeikre is rut bélyeget sütöttek. Jól mondja Duclos, hogy „a' tudományok köztársaságában olly mivelt nép, melly értelmessége által erős lehetne, gyakran a' miveletleneknek fegyvert ál kezükbe, 's megtanítja őket, hogyan kelljen azzal magga ellen harcolni.“

Az illy rut perlekedéssel rokon hiba az írókban az, hogy sokszor egyfelől a' későbbben élők az előttök élteket megvetik, és kiméletlenül gáncsolják, másfelől a' náluknál fiatalabbak előmenetelét gátolják. A' későbbben élőktől az igazság azt kívánja, hogy elődeiket, kik utat törtek, és sok nehézségekkel küzdöttek, tiszteletben tartsák 's hiányosságaik iránt is kimélettel viseltessenek. Helyesen mondja Montaigne

*) L. Bayle art. Reinesius.

„hogy vélekedéseink egymásra oltatnak ; az első ol-
„továny a' második számára, a' második ismét a' har-
„madik számára derekul vagy törzsökül használtatik,
„'s ekképen az írók a' tudósság lajtorjáján egymás-
„után fokenként fölebb és fölebb lépnek, 's azok,
„kik a' legfelsőbb fokon állanak, gyakran több meg-
„tiszteltetéssel, mint érdemmel dicsekedhetnek, mi-
„vel csak egy két mákszemnyivel vannak fölebb,
„mint azok, kiknek vállaik fölibe hágtak.“ *) —
De ha nagy hiba a' korábban élt írókról az érdemlett
borostyánt letépni, az az irigység sem kisebb, melly
a' fiatalabb vetélytársakat letapodni igyekeznek, az olly
napkeleti fejedelmekhez hasonlítván, kik azt hiszik,
hogy csak úgy uralkodhatnak bátorságban, ha ifjabb
testvéreiket megölik. Melly sokkal szebb, és melly
nagy érdem az azon örülés, hogy utánunk ollyak ne-
vedednek, kik a' tudománynak több hasznót tesznek,
mint mi tehattünk:

*Qu' il est grand ! qu' il est doux de se dire à soi même
Je n'ai point d'ennemis, j'ai des rivaux que j'aime ;
Je prends part à leur gloire, à leur maux, à leur biens
Les arts nous ont unis, leurs beaux jours sont les miens.
C'est ainsi que la terre avec plaisir rassemble
Ces chênes, ces sapins qui s'elevent ensemble*

*) L. Montaigne Essays III, 15.

*Un suc toujours égal et préparé pour eux ;
Leurs pied touche aux enfers , leur cime est dans les cieux
Leur tronc inébranlable , et leur pompeuse tête
Resiste en se touchant aux coups de la tempête ;
Ils vivent l'un par l'autre , ils triomphent du temps ;
Tandis que sous leur ombre on voit de vils serpents ,
Se livrer en sifflant des guerres intestines
Et de leur sang impur arroser leurs racines. *)*

Voltak olyan írók is, kik híreket nevelni kívánván, különféle ravaszságokat követtek-el, p. o. hogy egymást kölcsönösen mértékletlenül dicsérték; elleneik vagy vetély-társaik jó tulajdonságait homályba rejteni igyekeztek, azoknak gyarlóságait ellenben nagyítva festették, 's más hasonló alattomos utakon 's módokon kívántak dicsőségre szert tenni.

Mi az alacson kölcsönös dicsérést illeti, azt már Horác elmésen gunyolta következő verseiben:

*Frater erat Romae consulti rhetor , ut alter
Alterius sermone meros audiret honores ,
Gracchus ut hic illi foret , huic ut Mucius ille.
Qui minus argutos vexat furor iste poëtas?
Carmina compono , hic elegos mirabile visu
Caelatumque novem Musis opus! Adspice primum ,*

*) L. Voltaire discours sur l'envie.

*Quanto cum fastu, quanto molimine circum —
Spectemus vacuum romanis vatibus aedem!
Mox etiam, si forte vacas sequere, et procul audi,
Quid ferat, et quare sibi nectat uterque coronam.
Caedimur et totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites ad lumina prima duello
Discedo Alcaeus puncto illius: ille meo quis?
Quis nisi Callimachus? si plus adposcere visus
Fit Mimnermus, et optivo cognomine crescit.*

*Romában egy rhetor 's prókátor testvére,
E' hiv pár ravaszon járt egymás kedvére
Csak dicséretöket hallotta kicsiny 's nagy
Ha egyik elkezdé: öcsém, Mucius vagy!
Köszönettel adós másik sem marada,
'S bátyjának szint annyit: Gracchus nevet ada.*

*Hasonló hagymáz bánt rossz költöket minket.
Halljad, ha nem hiszed, vad dicséretinket.
„Enyim tüzes, ennek szelid hang éneke,
Mind kettő a' kilenc Múzák főremeke.“
Azután osztózni láss Phoebusz templomán,
Hol olly kevés költő jár dicsőség nyomán.
Végtére jöjj, ha van időd meghallgatni,
Mint szoktunk egymásnak pálmát osztogatni.
Mikép verjük ama játszó bajvivókkal
Egymást kölcsönösen magasztaló szókkal.*

*Engem az egyiknek varázsló pálcája
Alcaeusé tevé. Mit mondhatok rája?
Mit más? hanem hogy ő Callimacchal felér,
Vagy Mimnermussal is, vagy akarkit más kér. *)*

*) Horác ezen szavaira Wieland a' következő jegyzetet teszi: „Azok a' Samnisok, a' kik felől itt „szó vagyon, olly gladiatorok voltak, a' kik a' „nagy vendégségek alkalmatosságával vacsora „kezdetekor (ad lumina prima) csinosan felfegy- „verkezve 's a' hajdani Samnisok öltözetekben a' „végre jelenének-meg, hogy a' vendégeket szab- „dalkozásaik által mulattassák. E' gyakorlás a- „latt mind megtették azt játékból, a' mit a' kö- „zönséges productiók alatt (munus gladiatorum) „valósággal vala szokás tenni, 's olly hevesen „bántak viaskodó társaik ellen, mintha életnek „'s halálnak kellett volna közöttök meghatároz- „tatni; de fegyvereik nem voltak ártható fegy- „verek, 's a' szabdalkozás vér nélkül folyt; no- „ha némelyek Athenaeusnak egy helyéből (De- „ipnosoph VII.) azt hozták-ki, hogy a' romaiak „a' magok vendégségeiket vérontással 's öldök- „lésekkel fertőztették-meg. De már maga ez az „összehasonlítás is, melyet Horác itt a' bajvi- „vók 's egymást magasztaló poéták közt teszen, „elégsges volna ezen egyébiránt is hihetetlen „és semmi régi író által nem erősített állítás meg- „cáfolására. Osztan ennek a' paralellának va- „gyon még egy más 's titkosabb szépsége, tud- „niillik egy antiphrasis által tett összehasonlítás- „sa. A' romai Samnisok minden kimélés nélkül „mentek egymásnak, 's adósok egy vágásra vagy „szurásra sem maradtak, halálos ellenségeknek „látszottak, pedig barátok voltak. A' dolog a' „poétáknál egészen ellenkezőképen volt: nálók a' „barátság csak külsőben állott, 's gyűlölség fe- „küdt szívekben: kifogyasztották magokat a' köl-

Valamint Horác e' versei ugy azoknak ide iktattott magyarázatai is nagyon megérdemlik az egymást dicsérni akaró írók figyelmét.

Az íróktól azt kellene várni, hogy nem fognak a' világ gyengeségeinek hódolni, hanem inkább mint hódoltatók azokon uralkodni; hogy jó olvasó közönséget alkotván korukat kimivelik 's olvasóikat jó iz-

„csönös magasztalások mondásában, pedig szerették volna kivájni egymásnak a' szemét. *)“

Tarteron jezsuita Persius francia fordítója Horác e' tréfás hasonlítását még jobban kiszélesíti a' fordítása elibe tett barátságos levelében, következőképen: „les poëtes et les auteurs, donnent rarement en ce genre (t. i. a' dicsérés dolgában) rien pour rien, et quand ils en viennent les uns avec les autres aux prises des compliments et des louanges, ils ne s' épargnent pas, ils se portent et 's' elongent des bottes d' une grande force. Nous en connoissons aujourd'hui vous et moi qui passent en bravoure de bel esprit, si j'ose ainsi parler, pour les Boutevilles de ce temps: ils defient les plus habils, et soit par rencontre, ou par des duels formez, que le roi ne defends jamais, ils s'escriment à qui mieux mieux et se ne menagent nullement, surtout ce qui se peut dire de part et d'autre d'obligeant, et d'honnête, et cela par écrit même imprimé afin que la posterité n'en doute pas; dans ces sorts des duels le plus faible est toujours l'agresseur, c'est lui qui envoie ou qui porte même le cartel de deffi “ **)

*) L. Horatius levelei Wieland magyarázó jegyzeteivel. Pesten 1833, a' 424 és 425 lapokon.

**) L. Bayle dictionaire art. Perse.

lésüekké teszik. Nekik magasan kellene felemelkedve állani, 's olvasóikat magokhoz felemelni. De sokszor az uralkodó bármely hibás izléshez és divatozó kényhez alkalmazták magokat, 's a' helyett, hogy alacsonyán álló olvasóikat magokhoz felemelnék, inkább azokhoz leereszkednek.

Még azok is, kikben az eddig említett hibák nem taláztatnak, gyakran hibáznak abban, hogy igen hamar dolgoznak, 's dolgozataik készítésére 's jobbítgatására illő figyelmet 's szorgalmat nem fordítanak. Jó könyvek csak nagy fáradsággal, gondnal, 's lelki tehetségeink megerőtetésével készülhetnek. Ahoz sok olvasás és eszmélkedés kívántatik. Forbes Vilmos ezt a' tanácsot adta egy igen sokat és igen hamar írónak: „lege plura et scribe pauciora;“ Claude pedig egy másiknak, ki sokat olvasott, ezt: „hogy három vagy négy esztendeig maradjon olvasás nélkül, 's ne tegyen egyebet, hanem gondolkodjék, és elmélkedjék arról, mit olvasott; mintha ezt mondotta volna: már eleget ettél, most engedj gyomrodnak időt annak megemésztésére, a' mit ettél.“ Mind a' két tanács követésre méltó. *)

Legáltalánosabb vád az írók ellen az, hogy munkákat fölösleg szeretik. Erre nézve Heliodor püspök példáját szokás felhozni, ki egy igen elterjedett de eléggé meg nem bizonyított vélekedés szerint készebb volt püspökségéről lemondani, mint The-

*) L. Bayle, art. Forbes.

agenes és Charikea szerelméről irt regénye *) elégetésében megegyezni; és Abelárdét, kiről az mondatik, hogy midőn egy munkáját elégetni kéntelenített, az nagyobb fájdalmat okozott neki, mint férjszűségének elvesztése. **) Montaigne még előhozza Labienus és Cremutius Cordus példáját is, kik írásaik megégettetését annyira fájlalták, hogy bujokban magokat megölték; nem különben Lucanuset, ki halálra íteltetvén, utolsó szempillanatában saját verseit monda-el 's Tacitus szerint: *versus ipsos retulit eaque illi suprema vox fuit.* Tacit. Annal. L. IV., és Epicurusét, ki halálakor tudománya szépségével vigasztalta magát. ***)

Nem is csuda, ha elménk, szivünk, és értelmünk szüleményei előttünk igen becsesek, és kedvesek, mert azok sokkal nemesebb részeink természetményei 's bizonyosabban is sajátink, mint testi gyermekeink; azoknak egyszersmind atyjok 's anyjok is vagyunk, több munkánkba is kerülnek, 's ha jól készülnek, nagyobb mértékben is becsületünkre válnak. Egyéb gyermekeink becse inkább az ő érdemek, mint a' miénk, ezeké pedig egészen nekünk tulajdoníthatik, élénkebben is leábrázolnak bennünket 's jobban hasonlítanak hozzánk, mint amazok, 's Plato szerint olly halhatatlan gyermekek, kik egyszersmind

*) L. Bayle, art. Heliodore.

**) L. Bayle, Heloise.

***) L. Montaigne, II. 8.

atyjokat is halhatatlanokká teszik. *) Mindazáltal az elme szüleményei iránti szeretet sok írónál minden illő határon túl megyen, 's az által hibássá 's nevetségessé lesz.

Hát a' könyvmeglopásról vagy plagiarismusról 's annak különféle nemeiről mennyit nem lehetne mondani? Ki nem tudja, mennyi panasz tárgya volt, 's mennyi iratott ellene, míg még az igaz tudósság a' könyviróktól szorosabban megkívántatott, mint most. Mai napon, noha a' tolvajság ezen neme most is számtalankép gyakoroltatik, az e' féle panaszok csaknem egészen megszűntek; mert a' mindennapiakká vált hibák nem szoktak nagyon feltűnni.

Azonban eddig csak kisebb hibákról szóltam. Ezek közül is mindenik becsstelenítő, és szigorú gáncsot érdemlő. De valóságos szarvas vétkeket, nem csak gáncsolásra hanem kárhoztatásra és büntetésre méltó bűnöket is sok tudósok követtek el írásaikkal. Ilyenek közé tartoznak azok, kik egyfelől a' babonásság szántszándékos terjesztése által, az okossággal rutul visszaéltek, 'az isteniránti igaz bizodalmat kiirtani szándékoztak, a' lelket rabi félelemmel eltöltötték, 's gyakran legveszedelmesebb kicsapongásokra is alkalmat adtak, másfelől silány és hamis okoskodásokkal 's elménckedésekkel a' hitetlenséget elő-

*) L. Montaigne II, 8.

mozdították, vagy épen kárhozatos csufolódásaikkal a' vallás szeretetét, 's az isten igaz tiszteletét nevetségessé tenni igyekeztek; kik buja kicsapongások leírása 's csábító szinekkel festése által a' képzelődést megfertőztették, ocsmány tréfák által vétkes szerelmet gerjesztettek, olvasóikat fajtalanságra csábították, 's e' képen a' tiszta erkölcsöket megvesztegették, 's minden gonoszt, mi az illy megvesztegetésből származik, az emberi nemzetben uralkodóvá tenni segítették; kik személysértő és gyalázó kigunyalásokkal másokat becsületektől 's nyugalomtól megfosztottak; vagy rut hízeltetésekkel 's mászkálásokkal magokat másoknál beszínleni akarván, azoknak erkölceit megrontották, 's tulzó dicséreteikkel gyakran a' fejedelmek szívébe is mérget öntöttek, kik a' fenálló törvények vakmerő gáncsolásával 's lealázásával, szilaj szabadság, vagy inkább zabolátlanság predikálásával 's más e' félével a' polgári társaság nyugalmit háborgatták 's felzavarták. Az ilyenek száma pedig minden irodalmakban régtől fogva legiókra ment. Ki ennek bizonyítására példákat akar keresni; a' 17-dik század utoljáiáig eleget talál Bayle szótárában. Fájdalom, az illy vétkesek az új időkben sem hiányoznak.

Miután az írók hibáiról és vétkeiről már ennyit mondtam, a' méltányosság kívánja, hogy érdemeiket se mellőzzem-el hallgatással.

Abbt az érdemről irt esmeretes munkájában az írókról szőlő cikket következőkép kezdi-el: „Min-
„den polgári karbeli ember keveselli azt a' becset,
„mellyet neki mások tulajdonitnak 's e' veszteségéért
„azon ítélet által kíván magának kárpótlást szerezni,
„mellyet maga hoz magáról. De alig különböznek az
„ítéletek akarhol is másutt nagyobb mértékben mint
„az írók érdemeinél. Ezek magok magokat csaknem
„a' legnélkülözhetlenebb embereknek tartják; szám-
„talan egyebek pedig, kik nem írók, alig foghatják
„meg mi haszna lehet az olly henye embernek, kinek
„könyvirásra ideje van. Fogadni mernék, hogy a'
„legkissebb városban is nehezen találtatik olly tanács-
„nok, olly prókátor, 's olly irnok, ki magát az em-
„beri társaság hasznosabb tagjának nem tartaná, mint
„Newtont vagy Leibnitzot, ha különben ezeket ne-
„veikről ismeri. A' polgári társaságban minden más
„karbelieknek van bizonyos állások 's meghatározott
„helyek, mellyről a' közjóhoz járulásokat könnyen
„észre lehet venni, 's mintegy szemmel lehet látni az
„utat, melly őket e' célhoz vezet. Az író törekedé-
„sei nem olly közvetlenül 's nem olly egyenesen írá-
„nyoznak a' közjóra. Ő kerülő uton megyen, melly
„jóllehet talán bizonyosabban oda vezet, de a' köz-
„nép előtt jobban el van rejtve.“

Mit Abbt a' maga idejebeli tudósokról és tudat-
lanokról 's az ítélet nehézségéről állit, azt alkalma-

sint nagy részben az időnkbeliekről is igazsággal állíthatjuk. Mindazáltal a' közönség megvilágosodottabb és értelmesebb része már ma bizonyosan kész megvallani, hogy a' jeles írók érdemei sokak, nagyok és dicsők.

Valamint általában a' tudósok úgy különösen a' tudós írók arra vagynak hivatva, hogy a' világ legfőbb javait a' szellemieket gyarapítsák, 's hogy a' tökétesedésben az emberi nemzet tanítói, nevelői, vezetői 's példányai legyenek. 'S ha a' történetírás tudósításait figyelemmel olvassuk 's a' jelen idő tapasztalásait velek elfogulatlan okossággal öszve hasonlítják, lehetetlen által nem látnunk, hogy e' fönséges rendéseknek már eddig is nem csekély sikerrel megfeleltek 's nemünk mind anyagi mind szellemi jóllétét előmozdítani nagy mértékben segítették. Mert hogy az igazság és való szépség szeretete időnkben többeket lelkesít mint akármikor elébb, hogy a' közjó iránti részvétel időnkben élénkebb és kiterjedtebb mint akármikor elébb, hogy a' régi tapasztalások időnkben célszerűbben használtatnak, mint akármikor elébb, hogy a' különböző nemzetek egymással könnyebben közlekedhetnek és gyakrabban közlekednek mint akár mikor elébb, hogy az ipar és kereskedés különféle ágai és a' mesterségek különféle nemei időnkben jobban virágoznak mint akármikor elébb, hogy a' közép rend igaz jogai időnkben jobban esmertetnek 's mélt-

tányoltatnak mint akármikor elébb 's hogy az emberi nemzet erkölcsi méltóságán alapuló 's azt gondosan őriző közvélemény időnkben hatalmasabban uralkodik mint akármikor elébb: — mind ezt tagadni nem lehet; de azt sem, hogy mindezt nagyrészt azon tudósok és írók fáradozásainak kell köszönni, kik a' tudományokat 's művészségeket mivelték 's gyarapították. Ők mérték-meg a' földet, ők esmertették-meg annak lakosait; ők fedezték-fel az égi testek rendszerét. Ők hozták létre a' bámulásra méltó műszereket és erőműveket. Ők emelték a' természet-, vegy-, boncz- és orvostanokat a' tökély azon grádiszára, mellyen most állanak; ők tették a' vallás és erkölcsiség örök igazságait hatályosabbakká; ők festették az erények szépségét 's a' vétkek utálatosságát bájoló ecsettel; ők védelmezték az emberi nemzet ügyét a' zsarnokság ellen rettenhetlen bátorsággal; ők irtottak ki számtalan babonákat 's balvélekedéseket az által, hogy embertársaikhoz e' képen szólottak: miveljétek ki eszetekeket és okosságtokat, tanuljatok nemesen gondolkozni, vessetek-meg sokat, mit eddig ok nélkül 's esztelenül tiszteltetek 's tiszteljétek sokat, mit eddig tudatlanságból megvetettetek; fordítsátok haszonra a' tapasztalásokat, tanuljátok megismerni az emberiség szent kötelességeit 's igaz jogait; e' pályát szabja az okosság előtökbe, ezen fussatok 's bizonyosan dicső célra fogtok jutni.

Már most az a' kérdés, melly hibákat követtem-el 's melly érdemeket szereztem írói pályámon?

Itt előre megjegyzem, hogy én magamat mindenkör a' főlebb jellemzett második osztálybeli írók közé számláltam 's most is azok közé számlálom, 's következőleg mind hibáimnak mind érdemimnek megítélésében ezen osztályra kell tekintettel lenni.

Mi a' tulajdonképi bűnöket illeti (hogy azokon kezdjem vizsgálásomat) azok közül egy sem birt engem kedvelőjévé 's még kevesebbé rabjává tenni.

A' babonáknak vagy mit azoknak tartottam már kora ifjuságomban határozottan ellenségekké lettem, 's írásimban nem csak pártjokat nem fogtam, hanem inkább lehetőségig ellenek dolgoztam, 's az azokat irtó józan bölcselkedés elhanyaglásának gyászos következményeit Gotter után e' kép festettem:

*Ha e' Genius az országot elhagyja ,
Boldogtalan annak kicsinye és nagyja ,
Mindenekre ragad babonák mételye
'S az észnek csak a' sir lesz menedék helye.
Mindenütt párizsi mennyegzők ujulnak ,
Tévelygők számára a' rakásfák gyulnak.
Meghal , vagy Hottentót nyelven szól az elme ,
A' vallás zürzavar 's nincs józan értelme. *)*

*) L. Kis János versei II-ik kötet lap 321.

Vallástalanságot sem mutatnak sehol könyveim,
sőt több helyeken ellenkezőt bizonyítanak. A' józan
keresztényen vallást nem csak szóval hirdettem, hanem
mind kötött mind kötetlen beszédű munkáimban is ajánlottam,
's szívem belsejéből folytak következő verseim:

*O ha birnék ama szerencsés hárfával,
Melly hajdan — mint mondják — bájoló hangjával
A' kemény kőveket érzékenyítette,
'S azt, a' ki mindennel mindig mostohán bánt,
Soha senkit nem szánt,
A' holtak országa urát megsebhette:*

*Melly tüzzel sietnék nem Théba csorbáit,
De a' szentek szentje városa bátydít,
Örökké tündöklő ércből építeni,
'S szerető szívemnek nem földi bálványdát,
De az ég leánydát,
A' vallást, méltatlan csufjától menteni!*

*Elsőben menydörgés hathatóságával,
Vivna szavam ama vad lelkek nyájával,
Kik felkelnek dölyfös Gigászok módjára,
'S vakmerőn a' magas eget ostromolják
'S a' hitet csufolják,
Hogy a' felhőkön túl van helyezve vára;*

*Azután leglágyabb, legédeseb zengésem,
Angyaloktól tanult forró könyörgésem
A' föld istenei szívét olvasztaná;
'S benne az istenek, 's emberek attyúhoz,
'S királyok urához
Ragaszkodó hűség szent tüzeit gyujtand.*

*Világ hatalmasi! ilyen kérelemmel
Kezdeném, legyetek méltó figyelemmel
Igazságtól sugallt énekem szavára;
Nem várok töletek krözüsi kincseket,
Nem, csak szíveteket
Kérem legjóltevőbb hivetek számára.*

*Nincsen, halljátok bár a' mult századoknak
Tanúbizonyságot, nincsen trónustoknak
Kegyesebb 's hatalmasbb őriző angyala,
Mint Jézus vallása, ha olly tisztaságban,
'S égi méltóságban
Fénylik, mellyben mennyből először jött vala.*

*Nem láttok e' nélkül mást, csak vas idöket,
Buta rabszolgákat, 's kevély pártütöket;
Szent oltára talpkö, 's székteket hordozza;
A' ki azt megveti, a' királyok mivét
Neveti 's vad szívét
Minden törvény alól durván feloldozza.*

*Büntessen fegyvertek bármelly keménységgel ,
Ha ennek hatalma nem lesz segítségel ,
A' lappangó bűnnek elhat gyilkos mérge ;
Feneje lesz az ész szép alkotványának ,
'S a' virágzó fának
Legékesbb korában megemésztő férge.*

*Csak ez gyújt a' szivben mennyei lángokat
Csak ennek szerelme szül olly virtusokat ,
Mellyek ragyogványát az ég 's föld bámulja
'S mellyekkel megváltva földi bilincseitől ,
A' test ösztönétől ,
A' halandó maga magát fölülmulja.*

*'S akartok-e atydk kegyes oltalmával
Nem csak hódoltatók erős hatalmával
A' menny 's föld urának hiv képei lenni ?
Nem könnyörültök-e a' sebes sziveken ?
'S minden kincseteken
Ezzel felérő irt tudhattok-e venni ?*

*Rekesszétök-el hát gyásza kutfejeit ;
Nem nehéz megtörni vad ellenségeit ;
Nem szükség hogy folyjon a' csufoló vére ;
Altallátja tüstént ez esztelenségét ,
'S megbánja véttségét
Csak legyen gyalázat 's megvettetés bére.*

*Ne féljeteK, hogy majd buzgóság képevel
Amítván, a' földet meggyujtsa dühével
A' vak fanatizmus, e' pokol fajzatja ;
Nem, sorsunkat rátok bízták a' végzéseK ,
A' bölcs rendelések
'S példák diadalmát meg nem gátolhatja.*

*Csak az égi 's földi áldások attyához ,
'S képeére alkotott dicső munkájához
Forró szeretettek ne szűnjék lángolni ,
Könnyen teremthetnek Édent törvényitek ,
'S boldog népeitek
Testvéreiket fogják egymásban csókolni. *)*

A' jó erkölcsöket megsérteni soha sem szándékoztam. Már fiatal koromban gyakran elmémben forogtak az idősebb gróf Teleky József egy magyar íróhoz intézett ezen szavai:

*Az igaz kegyesség 's tiszta erkölcs nagy kincs,
Annak gyökerére lassu mérget se hints.*

Minthogy azonban valamint a' magvető, ki akar-melly igen kíván is tiszta buzát termeszteni, még is alig képes a' vetni való maggal együtt akarátja ellen konkolyt is nem hinteni-el, vagy mindenkor olly földet választani, mellyben a' buzával együtt gaz is ne

*) L. Kis János versei II-dik kötet lap 82.

teremjen; úgy az író 's különösen a' költő is alig óhatja-meg magát, hogy egyik másik kifejezése 's szó-lása valami módon erkölcs-sértő ne legyen, vagy az olvasó által azzá-ne tétessék: azért ha én is akaratom ellen így találtam járni, ezen esetre a' vallás és erény minden igaz barátitól engedelmet kérek és reménylek. Különösen óhajtom, hogy azok, kik talán fiatalkori szerelmes verseimben vallási 's erkölcsi túlbuzgóságból megbotránkoznak, gondolják-meg azt, mit Sprat Tamás néhai rochesteripüspök Cowley szerelmes verseire nézve következő szavaiban mondott: „szükségtelen dolog az e' féle iratokra valami ment-séget mondani. Ha buzgó és erényes férfiak a' fiatalok elméjét büszkén elakarnák tiltani az olly tárgyak festésétől, millyenekkel ezek leginkább társal-kodnak, megfosztanak őket azon ügyességtől, hogy „utóbb, midőn magokhoz jönnek, fontosabb tárgyak-ról jó munkákat dolgozhassanak. Mert minden ember elmék gyakorlásának saját életidejekhez illőnek „'s azt nem sokkal felülhaladónak kell lenni 's a' „könnyebb gyakorlások által úgy nevelkedni, hogy u- „több a' legfontosabb munkákban is kitűnhessenek.“*)

*) It is a vain thing to make any kind of apology for that sort of writings. If devout or virtuous men will superciliously forbid the minds of the young, to adorn those subjects, about which they are most conversant, they would put them out of all capacity of performing graver matters, when they come to them. For the exercises of all men

Szatirákat fordítottam 's verseimben védelmekre is nyilatkoztam. Mindazáltal a' személysértő 's gyalázó gunyolást természetem szerint is utáltam, 's e-légséges tudomány és elmésség hiányzása sem engedett volna az Aretinok tanítványává 's követőjévé lennem.

A' rut hizelkedést illetőleg elveimet, melyekhez mindég hiv maradtam, e' versekben fejeztem-ki:

*O rontsunk-le minden hamis bálványokat,
Aldjuk a' világtól bámult virtusokat!
'S ha nem elég őket versben énekelni,
Legyünk készek nekik oltárt is emelni.
De minden dicséret hazugság szájában
Mocskot ejt az érdem szép ragyogványában,
Ha az eredeti kép meghazudtolja
A' festőt, ki mizát bérért tékozolja. *)*

A' polgári társaság ellen vétkezni a' kormány örökösége sem engedett; de különben sem éreztem magamban e' féle vétkezésre viselkedésséget, sőt teljes meggyőződésből származott ezen intés, melyet az Aurora című zsebkönyvhez intéztem:

wits must be allways proper for^d their age and never too much above it, and by practice and use in lighter arguments, they grow up at last to excell in the most weighty.

*) L. Kis János versei II-dik kötet lap 65.

*Oltár és trónus a' föld két fő kincse ;
Jaj annak , ki nem őrzi ezeket !
Szemed őket szent tárgyakul tekintse ,
'S a' fő , közép és alsó rendeket
Rózsaszín ajkad hatályosan intse ,
Istent , törvényt jó fejedelmeket
Hogy hiven , 's hálás szívvél tiszteljenek ,
'S minden polgárban testvért öleljenek . *)*

Az írók kisebbszerű hibái közül is többeket szerencsésen elkerültem.

A' magyarkönyvek szaporításáért sem mások nem vádolhatnak igazságosan , sem magam nem vádolhatom magamat. Pasor Mátyás , mint Bayle mondja , azért írt keveset , mert nem akarta az ifjúságot a' már létezett sok jó könyvek olvasásától elvonni , 's nem kívánta a' könyvárusokat , kik költségeiket sokszor elvesztették , károsítani. Engem e' két ok nem tartóztathata vissza az írástól ; mert mikor én írtam , egyfelől magyar nyelven nem igen sok jó könyvek találtattak , mellyek olvasásától az ifjúság elvonattathatott 's a' más nyelven létezetteket az enyimek mellett is könnyen olvashatta ; másfelől a' magyarországi könyvárusok olly vigyázók voltak , hogy magyarkönyveket , ha saját hasznokat világosan nem látták , é-

*) L. Aurora.

pen nem nyomattak, 's még mikor hasznokat remény-
lették is, vagy becsületdíj nélkül, vagy szót sem ér-
demlő becsületdíj mellett adtak-ki saját költségeken.

Irói munkáimmal kereskedni távolról sem jutott
eszembe; de ha eszembe jutott volna is, a' dolgok
már említett helyzetében tellyességgel nem lehetett
sikert reménylenem. Eleinten ugyan néhány munkáim
eleibe ajánló leveleket tettem, 's ezzel némellyeknél
azt gyaníthattam, mintha ez által nyerekedni ki-
válnék. De miután az ajánló levelekkel gyakorlott
visszaéléseket megtudtam; nemcsak lemondottam a-
zokról, hanem azt is magyarra fordítottam; mit Pope
az illy visszaélések ellen irt. *)

Hogy nemzetem 's időm irántam mint író iránt
hálátlan volt volna, azt sehol sem mondottam 's i-
gazsággal nem is mondhattam; de gáncsoltam annak
résztvétlenségét a' tudományok 's különösen a' ma-
gyar nyelv 's literatura iránt. Egész lelkesedéssel
irtam e' részben a' következő sorokat:

Meddig lesz nyelvetek árva

Magatok közt, o magyarok!

Meddig lesznek még elzárva

Tőle az iskolák, gyűlések, udvarok?

*) L. Klio vagy lélek nemesítő darabok 1825.

*Hires ősök maradéki,
Mit nyertek nagy nevetekkel,
Ha csak vak kény bábjátéki
Maradtok 's nem futtok versenyt bölcs népekkel?*

*A' bölcs népnek van jól dolga
Az várhat tartós nyugalmat:
A' tudatlan mindig szolgál;
Csak az ész ad szép fényt, kincset, diadalmat.*

*Ragyogjon hát az ész fénye
Terjessze azt szép nyelvetek,
Ez a' dicsőség ösvénye,
Ezt járjátok: ne korcs, ép nemzet legyetek! *)*

'S azok, kik a' dolgok akkori állását esmerték,
nem csak ezen gáncsolásomat helybenhagyták, hanem
hihetőleg még egy franciául író német bárónak a' ma-
ga hazája ellen irt következő vádolásaiból is némel-
lyeket hazánkra illőknek tartottak:

*— marchant sur les pas de nos graves ancêtres,
Nous cultivons nos champs, nous méprisons les lettres
— — — — —
Tandis qu' abandonnés à la seule nature,*

*) L. Kis János versei I-ös kötet lap 167.

*Nos malheureux enfans croissent à l'avanture ;
Le pere meurt content, s' il laisse aux heritiers
L' orgueil de la famille, et trente-deux quartiers.
C'est ici que, sans bien la noblesse insolente
Préfère au vrai bonheur la misere brillante,
Qu' elle foule à ses pieds les serfs et les manans
Qui jeûnent pour nourrir des maitres fainéans.
C'est en vain qu' en ces lieux l'indigence nous presse ,
Jamais la pauvreté n' y vaincra la paresse,
Le peuple maladroît, lourd, pesant, et tardif,
Toujours présomptueux, indocile et rétif,
Fera-t-il, en sortant de sa lâche indolence,
Et fleurir la negoce, et regner l'abondance?*

— — — — —

*Quel angs, ou quel démon, desilleroit nos yeux ,
Quand le plus misérable ici se croit heureux ,
Quand plein de préjugés, l'amour-propre l'enivre ,
Et qu' il veut ignorer comment l' homme doit vivre ?*)*

Perlekedésekbe irótársaimmal nem keveredtem ;
's még más iróknak egymással perlekedésekben sem
vettem részt. Az elsőre senki által sem éreztem ma-
gamat kihivottnak , 's azért az attóli megmenekedést
nem tarthatom 's nem tartom erénynek. A' második-
tól nem csak a' féle harcoktól idegenkedő békes ter-

*) Epitres diverses. Tome I, lap 216. 's a' t.

mészetem, 's nem csak azon gondolat, hogy a' harcosok reám nem szorulnak, hanem némellykor erőtlenségemről meggyőződésem is visszatartóztatott.

Írói elődeim árnyékai közül alig van csak egynek is oka panaszolkodni, hogy őtet megbántottam volna; sőt sokan örömeiket találhatják velökbánásomban. Hazai hajdani íróink közül többek iránt tiszteleti hódolásomat nyilatkoztattam; a' külföldi régibbek 's újabbak közül pedig némellyeket nemzetemmel megismerttettem, 's talán meg is szerettettem.

A' nálamnál fiatalabb magyar íróknak is inkább adtam okot velem megelégedni, mint reám nehezteni; mert igazsággal mondtam egy értekezésemben, hogy mikor literaturánkban olyan virágokat láttam teremni, mellyek a' hajdani Hellasz- és Latiumiakkal a' szépségben vetélkedtek, akkor akarmelly részen, akarmelly nemben, akarmelly diszes alakban keltek-ki, azokat a' legszivesebb hálával fogadtam, 's bennök lelkem egész erejével gyönyörködtem.

Későbbben még máskép is adtam fiatalabb író társaimnak okot a' velem megelégedésre. Egy érdemes barátom, azon itélettel, mellyet hozzá irt levelemben rólok nyilatkoztattam, ellenkezvén, ezt irta: „becses, „én előttem az ifjuság, 's hiszem, hogy mind az, a' „mi nagy, kivált a' cselekvő életben nem öregek, „hanem ifjak által történik; de még is olly engedékeny az elbizott fiatalokhoz, mint te mutatkozol,

„lenni nem tudok; nem látom, hogy a' tudomány a-
„karmelley nemében is ezek valamelly remeket irtak,
„'s valódi tudományosságot mutattak volna, hanem
„mesterségök nagy részint a' nyelvnek szokatlan ej-
„tésében áll, 's ezen sajátságokban kevés elme, vagy
„velő van, 's furcsán takart garmadájak nagyrészint
„polyva.“ Erre következőkép feleltem: „én most is
„megmaradok előbbi ítéletem mellett, 's azt állítom,
„hogy magyar irodalmunk legújabb haladásával van
„okunk megelégedni, hogy fiatalabb íróink működése
„által leginkább ugyan — a' dolog természete szerint
„— a' szép literatura gazdagítatott jeles munkákkal;
„de bölcselkedési, filologiai, történetirási, termé-
„szettudományi, aesthetikai, mathesisi 's gazdasági
„becses dolgozatok is jelentek-meg, hogy nyelvünk
„gazdagabbá, hajlékonyabbá, kellemesebbé, 's kön-
„nyebbjárásnává lett; 's hogy nemzetünk valamint pol-
„gári alkotmánya körül, ugy a' könyvirásnál is üd-
„vös átalakulásnak indult, 's a' tökélyfelé szemláto-
„mást halad. Némelly fiatalabb íróink heveskedését,
„büszkeségét 's magokkal felettébb megelégedését
„annyival inkább is meg lehet bocsátani, minthogy
„őket ezen hibákból az érettebb kor hihetőleg ki fog-
„ja gyógyítani. Mi a' remekeket illeti, millyeneket
„te kérsz, azokat csak később időktől kell várni, a-
„zok szerencsésebb környülmények által csak ezután
„serkenendő elmék szüleményei lehetnek.“

A' divatról ugyan már fiatal koromban Bernisz után ezeket irtam;

*A' divat törvényt szab ostobának bölcsnek,
'S vaksi követése tartatik erkölcsnek,
Tőle tanul elménk, nem csak ruházatunk,
Altala terjed 's fogy hírünk, gyalázatunk.
Főbb 's alsóbb rendeket igazgat pálcája,
Esztelen kit aláz, nagy kit dicsér szája.*

mindazáltal valamint egész életem rendje olyan volt, hogy annak nem csak szerfelett nem, hanem talán kevesebbé hódoltam, mint illet volna, úgy mikor irtam sem kértem tőle tanácsot.

Az írói munkáim iránti szeretet fiatal koromban sem uralkodott szerfeletti mértékben bennem, utóbb pedig annyira meghidegedett, hogy íróvá létemet is megbántam, 's komor óráimban több ízben kívántam, hogy bár mindent, mit kinyomattam, semmivé tehetnék, 's egy spongyiával kitörölhetnék. Azonban többszöri gondolkodásom után végre nem csak minden e' részbeni aggodalmimat legyőztem, hanem verseim 's egyéb dolgozataim újra kiadásában is megegyeztem, mire részint azon okok által birattam, melyek Ura-
nia című versemben elő vagynak adva, részint pedig Juvenallal ezt gondoltam:

— stulta est clementia, cum tot ubique

Vatibus occurras, periturae parcere chartae.

Mindazáltal nagyon hibázna az, ki ebből azt következtetné, hogy munkáimmal most megelégszem. Sőt ha azokat olvasom, alig találok csak egyes sorokat is, melyeknek egy vagy más tekintetben, kivált a'stylre nézve változtatását nem kívánnám; úgy hogy nem győzöm eléggé csudálni, mennyire különbözhetik e' részben egy hetven 's néhány éves ember ítélete, fiatalkori ítéletétől.

De mi hibáim vagynak hát? Miket vetettek mások, 's miket vethetek magam szememre?

Munkáim általában véve javalással fogadtattak, 's olly hirt is szereztek, melly polgári szerencsém előmozdítására nézve sem keveset használt. Eleinten nyomtatásban, legalább tudtommal nem ítéltettek-meg; későbben jelentek-meg részint bíraltatásaik, részint esmertetések, mellyek többnyire javalást, de némellyek gáncsolást is foglaltak magokban.

Bacsányi János azt tulajdonította hibául, hogy a' magyar nyelv kimiveltetéséről irt 's megjutalmaztatott munkámban nyelvünk kellemes hangzásának bizonyítására Virág verseit rosszul választottam, 's ezekről a' Muzarion IV-dik kötetében azt mondotta: hogy „szerencsétlenebb bizonyító példát alig választottam volna, hogy a' magyar nyelv szép és kellemes hangzását az ott előhozott versek által megmutatni teljes lehetetlenség, és hogy a' sok tok, ,,tek-dek, tek-tok, tek-nek, 's egyéb e' féle ko-

„pogva ropogva kolompoló kemény darabos és kelle-
„metlen hangok, mellyek ott minden ok és szükség-
„nélkül egymásra következnek, inkább a' Neszter-
„Fejérvári Vulkán műhelyének szennyes barlangjában
„nehéz pörölyt 's tüzes vasat forgató erős Brontesek
„és Keménynek békót készítő durva kovácsok füs-
„tölgő szájába, hogy sem olyan magyar poétának
„lantos verseibe illenek, a' ki magános szent helye-
„ken Minervának áldozni készül.“ — De e' gáncso-
lást nem tartottam igazságosnak. Mert én ugyan a-
zon helyen, hol ezen versek előhozatnak, azt is mon-
dom: „hogy a' magyar nyelv hangzásában is vagynak
„fogyatkozások, mellyek miatt azt a' görög nyelvel,
„'s még a' deákkal is egy rangba helyheztetni nem
„lehet. Hogy ilyen fogyatkozás p. o. a' darabos s,
„'s a' kemény k, kivált a' kellemetlen és nehéz,
„ank, enk, onk, unk, ünk syllabák sokszor előfor-
„dulnak, hogy a' declinációk és conjugációk végzetei
„sokkal kevesebbek, mint a' görögben, vagy deákban,
„és többnyire kellemetlen mással hangzókra mennek-
„ki 's a' t.“ Illőnek itéltem tehát olly példát idézni,
mellyben a' magyar nyelv természetéhez tartozó ke-
mény betűk és szótagok mellett is általánosan kelle-
mes hangzat mutatkozik; ilyennek tartottam Virág-
nak szóban forgó darabját, mellyben egyéberánt is az
olly nevetséges bombastal kigunyolt tek, tok, dek,
nek szótagok a' tizenhat sorban nem olly szörnyű

sokszor, 's nem egymásra következve, fordulnak elő, hogy a' bíráló csufolását megérdemlenék.

A' kassai Szemlélőhez mellékelt literaturai lapokban az 1836-diki a' 35-dik szám alatt kelt levélen Bajza verseinek mérges recensense azt mondotta felőlem, hogy az ideiglenesen elvakított közvélemény magát rajtam rettenetesen megboszulta. Én nem tudom millyen közvélemény elvakítását érthette; mert az a' közvélemény, mellyet én tisztelni szoktam akkor sem 's azóta sem boszulta meg magát rajtam, hanem olly mértékben becsült és becsül, millyennél nagyobb mértékben becsültetni nem kívántam 's most sem kívánhatok.

Kölcsey a' tudományos gyűjtemény 1817-diki folyamában verseimről nagyon alapos, méltányos és gáncsolásaiban is illedelemmel teljes recensiót adott. A' nagyon kimélő gáncsolások egyike abban állott, hogy jó lett volna a' fordított darabokat fordítmányoknak mondani. Kétséget sem szenved, hogy mindjárt verseim kiadásánál illetett volna jelentení, mi honnét vétetett. Miképen 's miért történt ezen jelentés kimaradása, az, akarmennyit gondolkodom is róla, most már nem jut tökéletesen eszembe. Azt tudom, hogy verseim gyűjteményéhez készítettem egy mutató táblát, mellyben minden eredeti író, kitől mit vettem, fel volt jegyezve. Megküldöttem-e azt, vagy nem Kazinczynak, egész bizonyossággal nem merem állita-

ni; de papirosaim között sehol sem találom: mit annál inkább sajnállok, minthogy most minden igyekezetem mellett sem vagyok képes minden kölcsönözött daraboknál az eredetét kimutatni. Azt is tudom, hogy említett gyűjteményem mottójául Schiller egy almanachjából a' következő (nem tudom hogyan kimaradt) rendeket választottam:

*Nicht länger wollen diese Lieder leben,
Als bis ihr Klang ein edles Herz erfreut,
Mit schöneren Fantasieen es umgeben
Zu höheren Gefühlen es geweiht,
Des Augenblickes Lust hat sie geboren,
Sie fliehen fort im leichten Tanz der Horen.*

Talán mind Kazinczy, mind én azt gondoltuk, hogy az akkori csekély számú közönség tanultabb részének tudósítás nélkül is lehetlen észre nem venni a' csaknem minden tudományos emberek kezeiben forgó német 's egyéb költőkből vett darabokat. Talán literaturánk akkori állapotában, midőn a' magyar könyvek bírálása még nem divatozott, 's midőn az olly versek, mint az enyimek, csak kevés, többnyire fiatal 's a' kutfőkkel nem sokat gondoló olvasókra tarthattak számot, az e' részbeni pontos gondoskodást nem tartottuk szükségesnek. Minden esetre semmi kétségem sincs, hogy verseim olly módon kiadá-

sában, mint kiadattak, én is megegyeztem, 's a' mi hiba történt benne, az velem is közös.

Utóbb a' Muzáron új folyamának 1-ső füzetében ismét arra tettem figyelmetessé, hogy lekötelezném recensenseimet, „ha dolgozásaim hegyén mindenkor „azoknak fordításait is kijelelném.“ Azonban e' gáncsolást már ekkor kevesebbé érdemlettem-meg; mert egyfelől a' kijelelés sokszor azok által mulasztatott-el, kikhez a' darabokat kiadás végett küldöttem, másfelől a' Falusi élet előbeszédében, melly 1825-ben jelent-meg, minden munkáim iránt a' következő nyilatkozatot tettem: „korán szokásomná vált egyik „vagy másik tudományos tárgyak felett gondolatimat „írásba foglalni, 's még többször némelly darabokat', „mellyek magamat gyönyörködtettek, anyai nyelvem-, „re fordítani, 's mind a' két rendbeli dolgozásimat, „ha belőlök hazafi társaimra nézve valami kis hasznot, vagy ártatlan örömet reménylettem, közrebo-, „csátani: a' nélkül, hogy arra a' dicsőségre, mellyet „a' főrangú tudósok és könyvirók érdemelnek, 's „melly után törekednem nekem környülállásaim miatt „nem lehetett, számot tartottam volna.“

De ha valaki ezen észrevételemmel, 's jelen emlékezéseimben tett vallomásaimmal sem elégednék-meg, ezennel még egyszer világosan megmondom, hogy én magamat credeti írónak soha sem tartottam, 's most még kevesebbé tartom, hogy mind kötött,

mind kötetlen beszédü dolgozataimban, vagy másokat fordítottam 's utánoztam, vagy másokra támaszkodtam. Sőt az utánozatok még az olly darabjaimban sem hiányoznak, mellyek a' bevett szokás szerint eredetieknek tartathatnak. Így p. o. Kazinczy hymenaeumában e' versek:

*Becsesebb az elvétett 's ismét megtalált ut,
Ki az igazsághoz tévelygés után jut,
Forróbban öleli,*

Gotter ezen sorait utánozzák:

*Wen zu der Wahrheit Pfad Erkenntniss wieder brachte,
Der liebt sie inniger, als der sich nie verirrt.*

A' dicsőség címüben ezen sorok:

*Kéntelen egykor a' bajnok fegyverét
A' kirdly pálcáját, a' főrend cimerét
Charon szavára letenni,
'S mezitlen kell a' Styxen átmenni.*

Testinek ezen sorai után készültek:

*Ivi il guerrier del rilucente acciaio
Si spoglia, ivi 'l tiranno umil depono
E i scettri e le corone
E l' amato tesoro lascia l' avaro
Che il passaggier della fatal palude
Nega partir se non con ombre ignude *) 'st, 'st.*

*) L. Jagemann Antologia poetica italiana tomo II, pag 485.

A' magyar nyelv kimíveltetéséről irt 's megjutalmazott könyvemben Jenisch illy című munkáját: Philosophisch- kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europens, olly helyeken is használtam mellyeknél reá nem hivatkoztam.

'S e' féle kölcsönözés részéről kétség kívül még több is történt, mint a' mennyi eszembe juthat.

Olly ravaszságért tehát, mintha fordításaimat 's utánozásaimat el akartam volna titkolni, igazságosan nem vádoltathatom; inkább vádolhatom magam magamat ifjuságom egy másik hasonlókép nevetséges hibájáért, azért t. i. hogy mivel fiatal koromban tanuló társaimnál több könyveket olvastam, olvasásommal, 's kivált mivel akkor az ujjabb mivelt nemzetek nyelveit íróink közül kevesen tanulták, az azoknak tudásával vagy kérkedtem, vagy legalább kérkedni látszhattam.

Az ifjuság barátjáról Folnesics Lajos a' Tudományos gyűjtemény 1817-iki folyamában nagyon józan bírálatot adott, 's többek között helyesen jegyezt meg azt, hogy Menander és Glücera szerelmes történeteinek azon munkából ki kellett volna maradni.

Göthe Iphigeniája a' Kritikai lapok 5-dik kötetében részint ugyan literaturánk akkori állapotjához képest kelleténél szigorubban, mindazáltal nagyrészt alaposan gáncsoltatott. Nagyon igazságosan mondatik ott az, hogy fordításom több gondot igé-

nyelt, mint mennyit reá fordítottam. Mert nagyobb szorgalom mellett művészi tekintetben is kevesebb fogatkozások volnának benne, legalább olly értelem tévesztés, millyen az, hogy a' hold helyett a' nap tétetett, nem fogott bele csuszni.

Általában az elégséges gond hiányzása nem csak Iphigeniámat, hanem minden munkáimat illeti, még pedig több, mint egy tekintetben. Már kívülről is mindennek mihelyt beléjek néz szemébe tűnik, hogy külső csin nélkül, és sok helyes írás elleni hibákkal jelentek-meg. Azonban az elsőre nézve nem annyira én okoztathatom, mint a' magyar irodalom azon ideje, mellyben a' magyar író bizonyos értelemben magát számüzöttnek tarthatta, 's könyvéhez mikor kiadta ezt mondhatta:

Vade sed incultus, qualem decet exulis esse;

Infelix habitum temporis hujus habe.

A' másokra nézve is valamennyire menthet az, mit szemeim gyengélkedéséről már fölebb mondtam.

De az bizonyosan az én vétkem, hogy a' kidolgozásra, jobbitgatásra, 's csinosgatásra nem fordítottam annyi gondot, mennyit forditanom kellett volna. Mikép történhetett 's történt ez? A' tudományokkal társalkodás szeretete lobogó lángal égett bennem, mikor predikátori hivatalra léptem. Az ezen hivatallal járó foglalatosságok, mellyek némelylek-

nek nagy terhekre vagynak, nekem nem okoztak annyi fáradságot, hogy lelkemet lenyomták volna. Az olly időtöltések közül, mellyekkel sok tisztitársaim, magokat mulatni szokták, sem az ártatlanok, sem a' vétkesek nem lettek nálam uralkodókká. A' gazdaság semmi ágát sem, még a' kertészséget sem tudtam megszeretni, a' szerencsejátékokat, borozást és szerelmeskedést pedig gondosan kerültem 's elmondhattam magamról azt, mit Ovidius más körülmények között magáról mondott:

Neque me vinum, nec me tenet alea fallax

Per quae clam tacitum tempus abire solet.

Nec me — — — — —

*Oblectat cultu terra novata suo. *)*

*Nec vires adimit veneris damnosa voluptas. **)*

Tudományok iránti szeretetem tehát hivatalos dolgaim által egészen ugyan nem gátoltatott; mindazáltal minthogy azok csak ugyan számosak, nem kevés időt kívánók, 's a' figyelmet sokkép megosztók, elméleti tehetségeim pedig középszerűek voltak, a' társalgási kellemelek élvezése 's a' bájoló természet szép-

*) Ov. de Ponto lib. IV. Epist. 2.

**) Ov. de Ponto lib. I. Epist. 10.

ségébenei gyönyörködés is vett-el üres időmből egy részt: azért az tulajdonképi tudós foglalatossággá nem válhatott, hanem csak mulatságom maradott, 's én a' tudományok mezején csak sétálva virágokat szedegető lettem. Legszebb virágokat külföldi irodalmakban találtam, 's azokat megszeretvén annyiival is inkább kedvem jött közülök némelyeket nemzetemére átültetni, mivel ezen sok parlagot láttam 's a' parlag mivelését szükségesnek tartottam. E' foglalatosságban egy kis gyakorlás után nagy gyönyört leltem és sok tenni valót találván, hamar dolgoztam. A' jobbitgatást, melly minden tudományos dolgozatoknál még fordításoknál is kettőzött szorgalmat kíván, már ezen említett okok miatt is csak hiányosan vihettem véghez. De még ezekhez az is járult, hogy egy felől az olly csekélységeknel, millyeneket készítettem, nagy dicsőség reménye nem igen lelkesíthetett, más felől olly tudós barátim, kiknek segítségével élhettem volna, velem vagy hozzám közel nem laktak; és így mind azt magamra alkalmazhattam, mit Ovid következő verseiben mond:

Non eadem ratio est, sentire et demere morbos,

Sensus inest cunctis, tollitur arte malum.

Saepe aliquod verbum cupiens mutare relinquo

Judicium vires destituuntque meum.

Saepe piget (quid enim dubitem tibi vera fateri?)

*Corrigere et longi ferre laboris onus.
Scribentem juvat ipse favor, minuitque laborem,
Cumque suo crescens pectore fervet opus:
Corrigere at res est tanto magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat. *)*

*Denique non parvas animò dat gloria vires,
Et foecunda facit pectora laudis amor.
Non adeo est bene mihi, ut sit mihi gloria curae **)*

*Nullus in hac terra, recitem si carmina, cujus
Intellecturis auribus utar, adest. ***)*

E' környülmények megmutatják, hogy hibázásom nagyon természeti módon származott: de azt teljességgel nem mentik elegendőképen. Mert minden írónak kötelessége tudni; mivel tartozik az olvasó közönségnek, 's mit kíván tőle mind hazája dicsősége mind a' maga jó hire. Nem is mentségemül hozám elő azokat, hanem intésül az íróknak, hogy hasonló botlásoktól őrizkedjenek. Épen nem tagadom, hogy gondatlanságom gáncsolást érdemel, 's van okom olvasómhoz e' kép szólni:

*) Ov. de Ponto lib. III. Epist. 9.

**) Ov. trist. lib. V. Elegia 12.

***) Ov. trist. lib. III. Elegia 14.

*Da veniam scriptis, quorum non gloria nobis
Causa, sed utilitas officiumque fuit.*

Írói érdemem megítélése másokat illet. Részemről itt csak azt nyilatkoztatom, hogy, ámbár némelly sötét óráimban a' tökélytől messze elmaradásom tudományos dolgozataim világra jöttét igen sajnáltatta velem; mindazáltal most életem estvéjén mindent meggondolva nem csak bánat nélkül, hanem jó kedvel is nézek vissza írói pályámra. Azon néha magamnak is, 's hazám több fiainak 's leányinak is, ártatlan multságot szereztem, másszor imitt amott olly hasznos magot hintettem-el, melly nem maradt egészen gyümölcsözés nélkül; 's e' mellett sok nemes és jeles lelkekkel találkoztam, kiknek részint jó akaratja részint barátsága olly örömet kóstoltatott velem, mellynek kedves emlékezete mindenkor késérendi lelkemet.

De ideje már elvégeznem auctorságomról ennyire nyult emlegetődzésemet. Kétségkívül már jóval elébb eszembe kellett volna jutni annak, mit Montaigne *) ír, hogy „az írók olly gyakori vissza te-
„kintése munkáikra azt bizonyítja, melly igen dobog
„szívök az írói szeretettől, 's még azon megvető zor-
„donság, mellyel azokat illetik sem egyéb, mint cif-

*) L. Montaigne, Livre III, chap. 13.

„rázás, 's olly álorca, melly alatt az édes anyai
„sziv gyengédségét el-akarják rejtteni, mint már A-
„ristoteles megjegyzette, hogy az öndicsérés és ön-
„alázás sokszor egyenlő kevélységgyermekei.“ Mert
alkalmasint azon mentségemet sem mindenek veszik
be, hogy nekem itt e' részben több szabadsággal kel-
le birnom mint egyebeknek, mivel világosan megmon-
dottam, hogy magamról fogok írni, 's következőleg
valamint egyéb cselekedetiről, ugy irásimról is kel-
lett emlékeznem.

TOLDALÉK A)

A' Kisfaludy-társaság keletkezése és szabályai.

Kisfaludy Károlyt November 21-kén 1830 vesztette-el a' haza. Tíz barátja: Bajza József, Bártfay László, Bugát Pál, Forgó György, Helmecey Mihál, Schedel Ferenc, Stettner György, Szalay Imre, Vörösmarty Mihál, és Waltherr László, egyesült eszközölni azt, mit érdemeinek méltánylóíérzékenyrészvétellel kívántak: neki emléket állítani. Aláírási iven bocsátattak-ki, munkáira előfizetés hirdettetett; a' köz tisztelet mind a' két úton adózott a' dicső ember nevének: a' „Munkák“ tíz kötetben egy év alatt megjelentek, az emlék Ferency István műteremében készen áll.

Időközben a' haza rendei a' Museum építését határozzák-el. A' társaság, az emlék jövődjé iránti aggodalmában, azt ez országos intézetnek ajánláfel. A' nádor, mint törvényes pártfogója a' nemzeti Museumnak, kegyesen fogadta azt; 's mihelyt az é-

pület kész leszén, Kisfaludy Károl márvány emléke — az első magyar műemlék szabad ég alatt — udvarai valamelyikében emelkedni fog.

A' nemzet tulajdona, mellynek áldozataiból készült, a' N. Museum ör gondjai alatt bátorságosítva lévén az emlék jövődöre; 's dija 10500 vft. 's a' munkák kiadási költségei lerovása után még egy jócska összeg (4475 ft.) maradván-fel, melly eleinten a' mű ,fentartására' volt rendelve; az emléktársaság november 12-dikén 1836 tartott ülésében ezen összeg kamataiból évenként széptani és költészeti dolgozatok jutalmaztatását határozta-el, 's e' jutalmazások kezelésére, Kisfaludy-Társaság néven, új társulatot alkotott a' következő szabályok mellett.

A' Kisfaludy Károl emléke felállítására 's munkái kiadására összeállott társaság, mind a' két rendbeli céljának megfelelővén; úgy hitte, hogy a' fenmaradt pénzalapot sem első céljaival egyezőbb, sem közhasznubb módon nem alkalmazhatja, mint, ha annak évenkénti kamataiból jutalmakat alkot, mellyekkel, kivált a' fiatalabb írókat a' szép tudományi és költészeti pálya gondosabb megfutására ösztönzi, 's ekképén a' literaturát új jeles művekkel gazdagítja.

E' cél eszközölése végett a' nevezett egyesület magát czentül is fenállónak nyilatkozttatta 's változott

rendeltetésénél fogva eddigi nevét ujjal, és pedig Kiszaludy Károl tiszteletére, t. i. kinek munkáiból az alaptőke keletkezett: Kiszaludy-Társaság névvel cserélte-fel; 's a' következő szabályokra alapítáezentuli létezését.

ELSŐ CIKKELY.

C é l.

1. §. A' Kiszaludy-Társaság célja a' hazának, kivált fiatalabb íróit évenkinti jutalmak által a' szép literaturai pálya gondosabb megfutására ösztönözni; 's így a' literaturát aesthetikai és költészeti, eredeti vagy fordított, jeles dolgozatokkal gazdagítani.

MÁSODIK CIKKELY.

J u t a l m a k.

2. §. A' jutalmak tárgyai:

1. a' költészet theoriáját, történeteit, 's azzal összeköttetésben lévő tárgyakat illető érdekes feladások.
2. Bármelly nemei a' szép literaturai műveknek.
3. Szépliteraturai művek művészi fordításai.

3. §. A' jutalom a' többi közt legjobb munkának mindig kiadatik.

HARMADIK CIKKELY.

N y o m t a t á s o k.

4. §. A' Kiszaludy-társaság évenkint kiadja nyomtatásban személyzete 's pénztára miben létéről, mun-

kalkodásairól, 's a' beküldött dolgozatokról, valamint azok sorsáról, hivatalos jelentéseit.

5. §. Kisfaludy Károl munkáinak csinos és hibátlan kiadásait igyekszik eszközölni.

NEGYEDIK CZIKKELY.

Pénztár.

6. §. A' társaság pénzforrásai: a) Azon pénz kamatai, melly Kisfaludy Károl munkáiból, tiszta haszonként, jött és jöend még be. b) A' netalán e' célra nemes lelkü hazafiak által teendő ajánlatok kamatai.

ÖTÖDIK CIKKELY.

Tagok, ezek száma, választása, kötelességei.

7. §. A' társaság áll husz tagból, kik közül minden harmadik évben egy uj igazgató választatik.

8. §. Jegyző és pénztárnok, kik szinte minden harmadik évben ujra választatnak, nem szükség, hogy tagok legyenek.

9. §. A' választás egyszerű többséggel, titkos szavazással megy véghez.

10. §. Az igazgató hívja össze a' társaságot, valahányszor arra szükség van; viszi üléseiben az elnökséget, 's a' társaság minden ügyeire övé a' fő gondviselés.

11. §. A' jegyző írja a' jegyzőkönyvet, hirdeti a' jutalomtétéleket, folytatja a' szükséges levelezést, írja a' társaság dolgairól való évenkinti jelentést, melyet az igazgatóval együtt alá is ír, 's gondjaviseli a' társaság irományainak.

12. §. A' pénztárnok veszi-be 's adja-ki a' társaság pénzeit az igazgató írott kirendelése szerint; viszi a' számoló könyvet; 's az igazgatóval rajta van, hogy a' pénzalap csorbát ne szenvedjen, sőt lehetőleg szaporodjék, 's így a' kamat, 's az évenkinti jutalmak is, növekedjenek.

13. §. A' tagok kötelességei: a) Évenkint legalább egy egy javaslatot adni-be a' kiteendő jutalom kérdésre 's költői feladásra. b) A' beküldött jutalom munkákat szigoruan és részrehajlás nélkül megbirálni, azokról okokkal támogatott véleményeket adni, hogy ezek, a' mennyiben hasznosnak látszanék a' közönség elébe is terjesztethessenek.

14. §. Tagja a' társaságnak jutalomért nem vihat.

HATODIK CZIKKELY.

Gyűlések.

15. §. A' társaság gyűlései:

1. Rendesek, melyek tárgyai: a' jutalom-feladások meghatározása; a' beküldött dolgozatoknak vizsgálat végett kiadása; a' bírálók tudósításainak

- kihallgatása és tanácskozás alá vétele; a' jutalmak elitélése; eszközrendő nyomtatások; a' pénzügy; 's igazgató, jegyző, pénztárnok és tagok választása.
2. Köz ülések, melyek mindenkor Februarius 6-dikán mint Kisfaludy Károly születése napján, tartatnak. Ezek tárgyai, az alkalmhoz szabott beszédeken kívül, a' kiadott 's ujra kitett jutalmak hirdetése, néhány pályamunka olvasása, a' társaság munkálkodása 's pénzügyéről szóló jelentés.
-

TOLDALÉK B)

Irodalmunk barátinak kedves dolgot reménylek tenni, ha boldogult Kazinczy Ferenc hasontartalmu dolgozatát, melyet papirosaim között találok, 's melly tudtommal még eddig nem jelent-meg nyomtatásban, saját kézírata szerint szóról szóra ide iktatom. Az így következik:

„A' magyar nyelv és literatura gyarapodásáról a' legrégebb idők olta a' legújabbakig.

Töredéke egy még nyomtatatlan munkának.

„Azsiai eleink felől keveset tudunk, 's inkább-

ra mind bizonytalan. Az újabb historia bennünket még azon örömtől is meg kezd fosztani, hogy magunkat Attila maradékinak mondhassuk, kit a' leverte népek félelme 's gyűlölése a' szerint kiáltoza a' legfenébb vérengzőnek, a' hogyan képeit szerette ördögszarvakkal festegetni: de a' ki valóban egyike vala a' legnagyobb fejedelmeknek 's embereknek a' maga korához képest. Tudománya 's mesterségei az olly népnek, mellyhez a' mívelt nemzeteknek hírek sem hathatott-el, és a' melly Ázsiának sivatag pusztáin csak az állandó lakás szerencsáját sem ismerte, nem lehettek: de a' Muzsák a' legvadabb nemzetekkel is éreztetik kedvzéseiket, 's Attilának is a' későbbben élt Magyarok fejedelmeiknek is már voltak Bárdusaik, kik a' nép tetteit az innepeken énekleték. Azt sem lehet kétkelni, hogy azon áldozatokban, mellyeket a' természet nem-ismert alkotójának a' források mellett nyujtogattak, énekekben ömledeztenek a' hálá szent érzései. Az a' sok tót szó, mellyeket a' Tisza 's Duna szélein megtelepedett sereg a' járom alá hajtott nép nyelvéből a' magáéba veve-fel, gyanitathatják velünk, melly kész volt legyen az ezeknek ismereteiket is magáéivá tenni. Ez történt kivált akkor. midőn két nagyjaik Böles és Gyula, 943-ban Konstantinápolyt megkeresztelkedének, 's Gylának leánya, Sarolta, férjét Geisát arra bírhatá, hogy az új hit tanítójinak a' hazába szabad bejöve-

telt engedne 's végre még hitekre is térjen. Az ő fíjok, István, a' Szent, már úgy neveltetett, hogy deákul irhasson és szólhasson; sőt egy görög nyelven készült adománylevele azt látatja velünk, hogy görögül is tudott. Jól értették a' magyar nép királyai, hogy a' németektől vett hit nekik nem csak a' mennyország boldogságaihoz nyit útát, hanem őket még a' thrónuson is biztosan ülteti, 's az a' két tekintet arra bírta, hogy az Europai nemzetek szokásaikat mindenben a' miben lehet, kövessék. A' nép úgy észrevehetőképen haladott a' culturában, 's a' hittel 's idegen szokásokkal együtt a' nyelv is gyarapodott. Az áhitatos király mindenfelé állígtatta az iskolákat, 's a' püspökök segilék az uralkodó intézeteit. De, valljuk-meg, az lévén közelebbi céljak, hogy a' papi-rend alkalmas követőket találhasson, ezekben az iskolákban kevés gond vala a' hazai nyelv elővitelére; 's az itt nevelt ifjak egyéb tudományban is annyira hátra maradtak, hogy midőn Kálmán arra a' gondolatra jutott, hogy a' törvények, mellyeket a' nép az ő előtte élt királyai alatt hozá, magyarbúl deákra fordítassanak, idegenre vala kénytelen ezt a' munkát bizni, nyilván, mert erre alkalmatost a' magyarok között nem talált. Ezt mutatja nevezetesen az is, hogy azok az olasz tudósok, kiket Hunyadi Mátyás Budán tartott, még a' XV-dik század vége felé is, a' deák alphabetumot nem hitték alkalmatosnak a'

magyar beszéd' hangjainak festésére. A' keresztes-háborúk eléggé megismerkedtettek bennünket az idegenekkel, pedig ezek nem mind haramiák voltak. Hosszas hadakozásokba keveredtünk a' Velenceiekkel; II-dik Andrást a' szent-földre késértük, 's így elég alkalmatosságunk vala a' külföld' mesterségeit eltanulni, 's honni vadságunkból kivetkezni: de a' fonák mód, 's eltévesztett cél az igyekezetnek nem engedtek szerencsés sikert. A' nemzet csak akkor kapta a' csinosodás' első igazi szikráját, midőn ifjúságunk' színe (1348) a' nagy Lajost Nápolyba követte, hogy az ennek királyi testvérén elkövetett undok gyilkosságot megboszulja, 's onnan mint hajdan a' győzedelmes Róma a' meggyőzött Graeciából, olasz mesterségeket 's tudományt, nyelvünknek új szókat, 's a' Tokaj' hegyeinek Formiánumi (furmint) szőlőtőkéket hozott vissza. Ő maga, ez a', nem csak névvel nagy király, majd a' veje, Zsigmond, továbbad Zrednai Vitéz János, Esztergomi Érsek, 's végre Mátyás akademiákat állítottak ugyan, de ezek a' háborgó időkben csak hamar elenyésztenek, 's benne a' hazai nyelvre nem vala gond. Szerencsésbb ifjúságunk Bolognába, Rómába 's Párizsba ment-ki, tanulni: de tompa bámulására szokván annak a' mi idegen, felejtették, hogy ottan gyűjtött kincseiket ide haza a' nemzet nyelvének mediuma által kellett volna

közhaszonra eresztienek *). Nem bírván ezen időkből egyebet némelly legendáknál, 's hymnárionoknál, ha hajlandók vagyunk is annak megadására, hogy a' minden cultúra ellen épen azonként mint a' keresztyén hit ellen dühösködő ellenség mind azt a' mit írva kapott elpusztította: bátran azt lehet állitanunk, hogy azoknak száma, a' kik magyarul irtak, igen csekély lehetett. Hiszen maga a' könyveket vásárlani szerető, Mátyás is, nem birt annyi bölcseséggel 's hazaszerezéssel, hogy a' nép énekeit, mint a' Nagy Károly a' francziákéit, feljegyezni parancsolta volna, 's Budai igen gazdag bibliothekájában nem találtatott egy magyar könyv is. Álomkórságunk olly nagy volt, hogy abból nem kisebb történet által lehetett felteremtünk mint az a' szakadás vala, mellyet a' Wittembergi Augusztiniánus barát' ujitásai támasztottanak. Az ő apostolai itt magyarul irtak, mint maga Luther ott németül, hogy az új tudomány a' nép által érte-hessék, 's a' proselytusok minél több számban szaporodhassanak. A' régi dogma' tanítóji követték a' példát, 's a' mi ezen villongás által leginkább nyert, az — a' haza nyelve 's litterátúrája vala.

Ezen időben állítá - fel a' horvát - országi bán, továbbad palatinus, Nádasdi Tamás, a' ki maga is az

*) Vitéz János (más nevével Cesinge, 's a' harmadikkal Janus Pannonius) pécsi püspök felől azt mondják, hogy ő csakugyan egy magyar grammatikát készített.

új tudományra tért vala által, Új-Szigeten (görög névvel Neanesos), közel a' maga Sárvári lakja mellett, az első nyomtató-műhelyt, *) melyet csak hamar a' Debreceni, Kolozsvári, Német-Újvári 's Nagy-Szombati követtenek; 's könnyű megfogni, miként segéllé ez a' mesterség mind a' hit dolgát, mint a' hazai nyelvét. Már 1539ben, hat esztendővel később' mint a' legelső magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított levelei **) Krakkóban ki-jött, Nádasdi Tamásnak első udvari predikatora, Sylvester (Erdősi) János egy grammatica hungarico-latina-t ***) 1541ben pedig a' maga (Sylvester) által lefordított ÚJ-Testamentomot nyomtattatta itten; a' századnak lefolytaíig pedig Pesti Gábor (a' mint vélik Székes-Fejérvári kánonok) Aesopusnak meséjít, — Balassa Bálint, Tinódi Sebestyén, Ilosvai Péter 's mások verseket, Telegdi Miklós (Pécsi püspök) predikációkat, Benczédi Székely István (Liszkai, Szik-

*) Az első nyomtató műhely ugyan nem ez vala, hanem az a' melyet Mátyás állította Hessz András által, Budán. De minthogy abban az egy Chronicon Hungariae (1473)-nál egyéb el nem készült, azt számba nem lehet venni.

**) Nem igaz az, hogy Nürnbergben 1484 egy „Oratio et cantilena de inventionem dextrae S. Stephani regis idiome hungarico“ nyomtatott, a' mit Bartalis Antal állit. Lásd Kultsár Istvánnak Hazai Tudósításait, 1807. Nr. XII.

***) Újra kiadva Magyar Régiségeim' 's Ritkaságaim' I. kötetében, Pesten, 1808.

szai és Gönci predikátor) egy Chronikát, közönséges kalendariomot 's vallást tanító könyvecskéket, Heltai Gáspár (pred.) Magyarországi hisztóriát, Vörös Bálint (Debreceni Bíró 's Bihar Várm. notar.) a' Verbóczi Tripartitumát, Melius (Juhász) Péter 's Bejthe István és András (pred.) fűvész-könyveket, B. A. (Batizi András, S. A. Újhelyi, Tokaji 's Erdődi pred.) a' legelső magyar abéczés-könyvet adtak ki *); a' feljebb említett Pesti, Fabricius (Kovács) Balázs (szikszai fi 's Sáros-pataki prof.), 's Csanádi püspök Faustus Verancius pedig magyar Lexiconokon dolgozgattak.

Nyelvünk 's literaturánk a' XVII. százban még szerencsésebb előmenetelt teve. A' Cardinalis Pázmány Péter 's a' Jezsuita Káldi György' predikátiójai 's az utolsóbbnak Bibliái fordítása, Gömör Várm. Vice-Ispán Gyöngyösi Istvánnak epopeája, 's a' tanulatlan oivasóknak kevésbbé, a' tanúltaknak, értelmeseknek sokkal inkább tetszhető Zrínyi Miklósé, ki az ő nagy-atyja' atyjának Szigeti nagy tettét énekelte, literaturánknak legragyogóbb korában is mestermivének fognak tartattni. — Mennyit nem ígért az illy szerencsésen kezdett futás! De a' bekövetkezett szomorú idők elakasztották azt, 's a' XVIII. száznak szín-

*) Ugyan — ott. — Most már meg vagyok győződve, hogy a' B. A. betűk alá Batizi András rejtezett.

tén közepéig alig találunk egy munkát, melly ezek mellett magára vonhatná figyelmünket.

Ez a' hosszú pihenés a' nagy Thereziának utolsó decenniumában igen gazdagon ki leve poltolva. Harczolóink a' két véres Prussz háborúban megismerkedtek a' németeknek már virágzó literaturájokkal, 's midőn haza tértek, minden ifjú minden leányka Gellertnek Svéd Grófnéját, 's igen szép meséjét 's Rabenernak Szatiráját olvasgatta. Sokan Hallert 's Hagedornt 's Kleistot is ismerték. Friedrichnek híre hazánkat is eltöltötte mint az egész egyéb Európát, 's azok, a' kik magok körül nem láttak könyveket termeni, még inkább álmélkodtak azon a' királyon a' ki könyveket csinálgat, mint a' ki csatákat nyer 's ellenséget futamtat. Azonban a' nagy Therézia igen nagy férje, I. Ferencz Róm. Császár, ez a' tisztelt barátja 's kedvellője a' mesterségeknek 's tudományoknak, a' legszebb frigyben a' maga Svietenjével a' közel fekvő Bécsben kiszegezte az ész szövétnekét, 's ennek fénye jóltevően hatott által ide is. A' Muzsák, mint mindenütt, nálunk is, a' szép mesterségeknek, a' muzsikának, festésnek, faragásnak, architecturának és poëzisnek virítások által jelengették érkezéseket. Pozsonyban, a' hazának akkori anyavárosában, a' Koháriak, Csákiak, a' német Thalianak 's Melpomenének templomot nyitottak. Ráday Gedeon, Generalis Orczy, Faludi Ferencz, 's Gróf Teleki József a' ma-

gyarlant mellett énekeket kezdének énekelni, de munkájik nyomtatatlan' maradtanak; a' félénk szemérem, melly a' buta csudálók' álmétkodásától nem retteg kevésbbé, mint a' gonoszok kevély mosolygásától, elrettentette őket, munkáikat közrebocsátani. Horizontunk felett szép hajnal emelkedék: de még nehéz gőz fogta-fel a' legszebb nap' fényes felsugárlását.

Ez akkor kele-fel végre a' maga teljes ragyogásában, midőn ez az imádott, asszony-uralkodó a' hazának szeretetre — legméltóbb fíjait az 1760-ban felállított magyar testőrző seregbe felvette, 's nekik alkalmatosságot nyujta a' királyi lak' szép circulusainak tónusával megismerkedni. Bécs nekik nem leve Cápua nem Sybaris. Már ide haza derekasan be voltak avatva a' Római literaturának ismeretébe, 's most az újabb literatúra' studiumát vették tárgyúl, 's nem sokára (1772) az ifjúság' szép tüzével 's érdemeiknek önnérzéseiben úgy léptek-fel, mint nemzeteknek írói. Báróczy Sándor (most cs. k. Oberster, Bécsben; szül. 1736. April. II dikén), Barcsay Ábrahám (Oberster; megholt 1806. Mart. 3dik), 's Bessenyei György *) Berettyó-Kovácsiban, Bihar Várm. Táblabíró) egyszerre léptek-fel, 's a' nemzet álmétkodva hallá az ő franczia izlésű szólásaikat. A' szerencsétlen Anyós

*) Nem Abaujvári, a' mint azt Horányi után Sándor István is mondja, hanem Szabolcsi, most pedig Bihari birtokos.

hozzájok kapcsolá magát, 's lágy szívének elfojtott érzéseit a' Szent-Pál' remeteségeiben éneketle. Nem kevesen a' Telemach' halhatatlan fordítójának hazájában is közre léptek, kik közül itt egyedül a' Czid szerencsés fordítóját, Gróf Teleki Ádámot, 's a' Belisaire-ét, Bárá Dániel Istvánt említjük.

Azonban míg ezek bennünket a' külföld' izlésével ismérkedtettenek, köszegi Rájnis József már 1773-ban egy egész kötetre gyűlt görög mértékű verseit kiadni készült. De Baráti Szabó Dávid, és vele csaknem egy időben Révay Miklós a' magok hasonló zengő verseikkel megelőzték a' korántabbi kezdőt. (Kalmár a' maga Prodrómusában, 1770. ő előttük már 203. lap hexametereket ada-ki).

Még nem olvastunk magyar Újságleveleket. Ráth Mátyás (Győri evang. pred.) Pozsonyban, 1780. Januar első napján kezdte azt is eresztgetni Magyar Hirmondó nevezet alatt, 's ez által azt a' dicsőséget nyerte nevének, hogy Pázmánynak és Szenczi Molnár Albertnek korok oltá egy hazafi sem teve többet a' nyelv és cultura' gyarapodásáért. Nyolc esztendővel később komáromi Ref. Pred. Péczeli József mindenek gyűjtemény czim alatt kezdé írni tudományos ujságait. Igyekezete hamar elakada. A' helyett Szacs-vay Sándor (1787 — 1793ig) a' Magyar kurirt, Görög Demeter pedig (1789 oltá 1803nak martiusáig) a' Hadi Történeteket (melly később a' második magyar

Hirmondó' nevezete alatt költ), 's Pánczél Dániel a' Magyar Merkurt (1793 oltá 1798-ig) írták. Most Bécsben a' magyar Kurirt Dr. Decsy Sámuel, 1806nak Júliusa oltá pedig Pesten a' Hazai Tudósításokat Kulcsár István eresztgetik.

Időszaki írásaink négyek voltak: a' kassai Magyar Museum (1788), Orpheus (1790), Uránia (1793), és 1807ben a' Ragályi Tamás' segítője. A' Helikoni Virágok neve alatt 1791ben kijött Musenalmanach, 's a' Kis János' igen becses Zsebkönyvei (1798, 1799) nem kaptak további esztendőkre nyomtatót, melly mutatja eléggé, melly kárát látja a' litteratura, hogy a' nemzet recenziókat mindeddig nem olvashat; 's melly vétkes azoknak tartalékjok, a' kik a' modestia 's szelidség' hibás képeik által elfogva vagy nyugodalmoknak gyáva féltése miatt, a' dolgozók munkájikat érdemek szerint megismertetni nem merészlik. Mig azt meg nem nyerjük, a' Publicum indolentiával fogja nézni a' megjelent munkákat, a' gondatlan írók pedig nem rettegván a' korbáctól, továbbá is csak félig-alva félig-ébren firkálgatnak.

Prof. Márton József, Bécsben, Lexiconaink hiánosságokat igyekezett kipótolni. — Grammatikánk több van, mint óhajtánunk kell. Számok között minden kétségen kívül az a' legjobb, legbővebb, mellyet Prof. Révai Miklós (megholt 1807. Apr. 1.) két kötetben ada-ki, 's nagy hátramaradására van igyeke-

zeteinknek, hogy a' munka két utolsóbb kötete 's egyéb munkái nyomtatatlan hevernek.

A' magyar Játékszin Budán 1790. Oct. 25-dikén nyíltmeg. Örök akadályokkal viaskodva, régen el fogott volna süllyedni, ha azt a' nagylelkű Báró Wesselényi Miklós' patriotismusa nem vette volna védelme alá 's a' vesztegetésig tett adakozással nem támogatná.

A' hely sem ott a' honnan ez a' Töredék kivétetett, sem itt nem engedi, hogy a' tárgy mélyebben kimerítessék; 's róla bővebben írni mindaddig nem lehet, míg a' nagy Révainak hátramaradt kézírásai világot nem látnak. Láthatni azon Recenzió, mellyet Boldogréti Vig László minap a' Hazai Tudósításoknak 38-dik 's következő leveleiben Pápay Sámuelnek nagy tekintetű érdemű munkája felől teve, hogy Révainak ezen tanítványától, barátjától 's gyűjtő 's dolgozó társától, kimesterének kincseit férjfiás gond után ismeri, ezen tárgy' felvilágosításában mit várhatunk, 's legyen szabad ötet a' közönség nevében kérnem, hogy e' hézagunkat siessen kipótolni. — Széphalom, Febr. 5dik 1809. Kazinczy Ferencz.

TOLDALÉK C)

Bestelél-e Karaffi!

Ezer hatszáz nyolczvan héthben egy Karaffa nevű Főhadi-tisztre bizta 1-ső Leopold király, hogy a' Tököli pártjára felesküdt magyarokat felkeresné és megbüntetné. Ez a' Karaffa Eperjesen iszonyu kegyetlenkedéssel üldözte azokat is, a' kiket elégséges bizonyságokkal el nem nyomhatott; azokaért irtóztatóvá lett neve elannyira, hogy némelyek a' siró gyermekeket mostani időnkben is e' névvel ijesztgetik. Igy bizonyítja ezt TT. Katona István ur.

Hozzá adhatta volna azt is, hogy a' magyarok azoltától fogva mindent Karaffának hinak, a' ki őket ok nélkül üldözi. Megtetszik ez ama közmondásból: Bestelél-e' karaffia! vagy rövidebben: Beste karaffi! — Hibáznak a' kik evvel úgy élnek: Beste-kurafi, mint-ha t. i. annyit tenne, mint kurvafi. Nem kurvafiáról, hanem Karaffáról nevezik a' magyarok az ok nélkül kegyetlenkedőt Beste-karaffinak. Ez minálunk fírólfira szállott hagyomány, melyet az öreg Atyámtól tanultam.

Ez a' kegyetlen Karaffa ugyan régen megholt, 's hihető hogy már attól fogva érzi, 's mindenkor érezni fogja melly igaz legyen sz. Jakabnak ama' mondása:

Irgalmasság nélkül való ítélete lesz annak, a' ki irgalmasságot nem cselekedett. De azért el nem fogyott a' beste-karaffi fajzat. Mert valakik voltak, vannak és lesznek, kik a' magyart ok nélkül üldözték, üldözik 's üldözni fogják, azok mind beste-karaffi fajzatok.

De ám nem csak azt kell üldözőnek tartani, ki az ártatlan magyart elégséges ok nélkül megfogatja, vereti, kioztatja, nyársra huzatja, elevenen elásatja, vérént ontja; ritkább az olyan üldözés, mivelhogy soknak vagy annyi ereje vagy alkalmatossága nincsen, hogy ezeket elkövethetné, 's a' törvényes büntetés-től való félelem zabolában tartja az illy beste karaffi fajzatokat. Az is valóban üldöző, ki a' senkinek nem vétő embert igaz ok nélkül mindennapi boszontásokkal sértegeti; ki ollyat kíván tőle, a' mire semmi kötelessége nincsen, 's ha azt meg nem nyerheti, nemcsak háta mögött, hanem irtóztató merészséggel szemtől szembe is gorombasággal illeti.

Ilyenek többire a' köszöntők. Mert a' köszöntéssel akármelly alá-való ember, ostoba paraszt, rongyos koldus, mocskos szolgáló, 's akármelly taknyos gyermek is üldözi a' legbecsületesbb embert, úgy hogy mennél becsületesbb, annyival inkább alkalmatlankodnak neki, annyival több gorombasággal boszontják. Csak a' semmire kellő hitván ember mehet el mellett alkalmatlanság nélkül.

Ennek az alkalmatlankodásnak oka az a' bolond vélekedés, melyet magyarországnak lakosi a' szomszéd németektől felkaptak; t. i. ez a' közmondás: Grüssen ist eine Höflichkeit, danken ist eine Schuldigkeit. Az az: A' köszöntés udvariság, a' köszöntésnek elfogadása kötelesség. Ezt mindnyájan olly bizonyosnak tartják, mintha a' Sz. Lélek sugta volna annak a' bolond embernek, a' ki ezt legelőször mondotta. Ezt elhitetvén magával akármelly hitván emberke, ollyannak tartja magát, ki nem köteles ugyan a' köszöntésre, de mindazáltal akármelly becsületes emberrel tetszése szerint parancsolhat, mint a' Tiszt a' közkatonával. Ha a' Tiszt azt kiáltja: Eins, zwei, halt!. Rechts, links, presentirt 's a t. a' közlegény pedig eleget nem tesz a' parancsolatnak a' Tiszt haragra fakad, néha káromkodásra is, fenyegeti a' legényt 's a t. — Ugy a' köszöntők is hol szóval hol pedig szó nélkül csak süveget vetvén parancsolnak avval, a' kivel parancsolni akarnak, 's ha a' szóra szóval nem felel, ha őket a' süvegvetésben nem követi, neheztelnek, morognak, illetlen beszédekkel mocskolják a' becsületes embert. Hasonlók a' rossz kutyákhoz, kik minden által menő embert megugatnak.

Halljad csak kegyes olvasó! mint jártam tegnap. Szombat volt, mellyen a' sok szekerek, barmok, eladók ez a' nélkül is népes városnak minden utszáit annyira eltöltik, hogy csak nem minden lépés után

meg kell állani, vagy másfelé fordulni a' sok emberek és barmok között. Én, minthogy a' városon kívül a' kertben szükséges dolgom volt; kimentem a' szállásomból 's a' kertfelé mentem, azt forgatván eszemben, miképpen fogom ott dolgomat elvégezni. — Kimegyek a' házból; 's ihon! süveget vet egy város hajduja, kire már az előtt nehezteltem, hogy a' parasztot a' lovaival, ámbár csaknem az ablakomat érte, még is hozzád-hozzád kiáltással közelebb hajtotta. Utánna süveget vetett a' buzát áruló paraszt, 's egy kereskedő. Egyszersmind két kenyér sütő kontyos Asszony azt sugta fülembe: Dicsértessék! — A' negyedik lépés után egy szatyros bomhéncz leány reám néze, 's azt mondá: Tszájsz krisztisz, 's mindjárt utánna egy tejet hordozó Asszony: Tszájsz Krisztusz. A' hatodik lépés után egy kaputos magyar Iró Deák süveget vete, mondván: Humillimus servus. A' kilencedik lépés után jobb felől egy bankós agg dada nagy áhítatossággal azt mondá: klop száj Jeszesz Krisztesz; balfelől egy paraszt süveget vete mondván: Megáldj Isten; 's egyszersmind egy gyólcstót is süveget vetvén így szóla: Boh valem! Panyotse! vegyi ke gyótsot. A' tizenharmadik lépés után egy szennyos lakatos inas, kinek a' süveg helyett egy üres kosár fedte fejét, levévén a' fejről a' kosarat megállott 's reám mosolygott. A' tizennegyedik lépés után egy borbély legény süveget vete mondván:

Alázatos szolgája; 's másfelől egy belisztezett ruházatu parókás legény is süveget vetvén, azt mondá: Khorszamster Théner! 's ez ugyan így háromszor előmbe került előbb, hogy sem a' városból kimentem. A' tizenhatodik lépés után egy rongyos német gyermek a' szalmasapkáját a' fejéről lekapta, 's fejet hajtott semmit sem mondván. A' tizennyolcadik lépés után egy kalmár süveget vete mondván: Unterte-niksztér Théner, másfelől egyszersmind a' buzája mellett vevőtvaró paraszt süveget vetvén azt mondá: Isten áldja meg; 's intette fiját hogy köszöntsön. — Itt már boszongkodni kezdvén így szállítottam meg a' parasztot, azt remélvén hogy a' felém közelítő kontyos asszonyokat a' köszöntéstől elfogom ijeszteni. Hallod-e bátya! hagyjuk el ezt az alkalmatlan szokást. — Látod hogy sok az ember. Lehetetlen mindent köszönteni, vagy mindennek a' köszöntését elfogadni. — Alig végzém, már jobb felől és balfelől elmentek mellett a' kontyosok; 's igaz, hogy semmi köszöntést sem hallottam tőlök, hanem nagyobb alkalmatlanságot szenvedtem; mert egyfelől, 's más felől megtelt fülem e' kétféle süvöltéssel: sz, sz, sz, sz, s, ss, mintha kigyók süvöltenének körülöttem. — Ennek nyilván az volt az oka, hogy a' köszöntők részint németek részint magyarok voltak. Németek, kik az sz|betűt 's magyarok, kik a' vastagabb s betűt szeretik a' köszöntésben. — No már! boszuság ez, így

gondolkodtam magamban, 's mig így gondolkodtam, egynéhány Tsértessék hangzott a' fülemben. — Valóban boszuság ez! Az okos intés sem használ itten. A' becsületes ember békével nem járhat. — Nó! nem bánom, süvöltsenek, köszöntsének, koptassák a' sok köszöntés miatt rongyos kalapokat, sapkákat, csákókat. — Azután a' mennyire lehetséges vala az emberek, — barmok és szekerek között sietni kezdettem, és számtalan süvegvetők között számtalan köszöntések között, úgy mint: Servus, Servus humillimus, Laudetur, A Téner, a' Ténerin, khorszamszter Théner, khorsamszter, klopt száj Jezusz Krisztusz, klop száj, Tszájsz krisztisz, Tszájszesz krisztesz, Alázatos szolgálója, szolgálója, megáldj Isten, Isten áldja-meg, Dicsértessék a' Jézus krisztus, Dicsértessék, Tsir-tessék, tessék, Jó napot, adjon Isten, jó napot; sz, sz, sz, sz, s, ss, sz, sz, ss, ss, sz, sz, sz, s a t. a' kapun 's a hidakon kiértem.

De azért meg nem menekedtem a' bajomtól, mert elsőben felém közelített egy prokátor ki reám nézvén már meszéről fel's alá hajtogatta a' fejét. Ebből észre-vevém, hogy köszöntésre készül, balfelé siettem, de egy bajt kerülván másba és nagyobbba estem. Mert azonkívül, hogy prokátor Uram még is előmbe került 's a' kalapjának hegyit fogván azt jelentette, hogy tőlem köszöntetni kíván, minekutánna pedig mintha ezt nem is látnám, földre sötött szemmél mellette

sietséggel által mentem hangos szóval azt kiáltotta : Servus humillimus! ezenkívül a' fás szekerek mellett álló vagy ülő parasztok rendre süveget vetettek , 's a' sok Ditsértessék , 'Tsirtessék harmincz lépésnyire szüntelen fülemben hangzott. — Azután tágasabb helyre jutván, kétfelé tekintettem 's vigyázván, merre járnak az emberek, csavargó uton jártam, hogy senkihez ne közelitenék; mindazáltal némelyek tőlem negyven, vagy több lépésnyire járván is süveget vetettek, 's azt kiáltották: Ditsértessék. Sok csavargás után egy utzába érkeztem, mellynek balrésze árnyékos volt; de én ámbár a' nap nagyon sütött, jobb részretértem, hogy messzebb járnék az árnyékban járó bomhéncektől: Mi haszna? Egyetlen egytől megválva senki mellett békével el nem mehettem. A' sok Tzájszesz Krisztesz szünetnélkül füleimbe hangzott. Ennek felette egy ripacsos rongyos talyigás süveget vetett, semmit sem szólván; de mihelyt mellettem elhajtotta a' lovát, megállottak némely emberek 's nagyon kaczagtak. — Ennek okát akarván tudni, vissza tekinték, 's ihon! a' talyigás talpon állott a' taligáján, a' süvegét (becsülettel szólván) az alfelére vetette, onnan a' fejére 's a' fejéről ismét lekapta, és felém fordulván engem köszöngetett.

Ennyi baj után a' kertbe értem, 's míg az ajtaját megnyitottam ismét három 'Tszájsz krisztisz zengett a' fülemben. — A' kertben dolgomhoz látván, iz-

zadtam, fáradtam, 's azután a' gyepes székre leül-
vén gondolkodtam, mit tévő legyek, hogy kevesebb
bajjal mehessek haza ebédre! Az jutott eszembe, hogy
majd tizenkét órájában eloszolnak az emberek 's a'
déli névséget kerülván, a' csapházakba betérnek, a'
városbeliek pedig ebédelni fognak. Azokáért olly re-
ményességgel biztattam magamat, hogy kevesebb kö-
szöntőkre akadok. Meg sem csalt reménységem; mert
a' városon kívül, 's a' városban mindenestől csak hu-
szonhét süvegvetőre akadtam: harminczegy Tsirtes-
sék, negyven Tzázsz krisztisz, kilencz Bonum appe-
titum, két Serviteur és négy Servus humillimus zen-
gett fülemben.

Ebédután feltettem magamban, hogy legnagyobb
hévségben megyek a' kertbe, és sötétben térek visz-
sza, azt remélvén hogy az alkalmatlan köszöntőket
elkerülöm. — Kimenetelem a' reggelihez képest tür-
hető volt; de bezzeg estve megadtam a' többinek is
az árát! Minden háznak kapuja vagy ajtaja előtt, né-
hol pedig kinyílt kapun belől, mindenféle emberek
ültek, állottak dohányoztak, 's mint a' pókok ablak-
ban vagy ajtóban lesik a' legyeket, úgy lesték az
átalmenőket, hogy köszöntésért köszöntést kaphas-
sanak. Tsak tizenegy volt, a' ki engem köszöntés-
sel nem boszontott, pedig ha nem hibázok, míg a' kert-
ből szállásomra érek hetvenkét házak között kell jár-
nom. Mondám ha nem hibázok, mert miglen ezeket

megőivastam, a' sok köszöntés miatt a' számot könnyen elvéhettem. — A' süvegvetők' és köszöntők' száma ez napon közel két ezer volt. — Olly sok baj és boszorkodás után haza érvén, jö izüen egy falatot sem ehettem.

De te, kegyes olvasó! talán nevetsz, 's azt mondog: Valljon illik-e ez egy bölcshez, hogy egy vagy kétezer köszöntés miatt a' szive felháborodjék! — Ugyám! atyámfia, ha a' köszöntők a' köszöntéssel megelégednének; noha ez is boszontás volna; mert van a' köszöntők között olyan, ki a' köszöntéssel csak azt juttatja eszembe, hogy engem megcsalt, megkárosított, vagy legalább csálni 's károsítani akart; ki fizetésért sem szolgált, vagy rosszul szolgált; ki a' fizetést másodszor kívánta, kinek száva járása ez: Ne szánd a' Papot, sem felesége sem gyermeke nincs; ki a' száját sem tudja tátani gorombáskodás nélkül; ki ha a' papot szállítja, mint a' vargát, úgy a' papot is csak Urnak nevezi, 's meg nem adja a' Tisztelendő nevezetet 's a' t. Már vallyon nem bosszuság-e ez, ha ezek 's más effélék többire alá való emberek, és pedig ismeretlenek is, kikkel soha egy szót sem szóllott, kikre nem is tekintett a' becsületes ember, nem bosszuság-e mondom, ha ezek a' becsületes uri embert, elől, hátul, jobb és balfelől minden lépés után szállítják, 's ha valamelly jó társával sétál, és vele beszélget, azt

kivánják, hogy ő miattok a' beszédet félbeszakassza, ha pedig egyedül maga sétál, nem engedik, hogy gondolatokba foglalatoskodván járjon, hanem mint-hogy magok hivalkodó haszontalan emberek, sőt olyanok, kik, a' közjónak többet ártanak, mint sem használnak a' jó hazafit is magokhoz hasonlóvá akarnák tenni? — Látod-e, hogy ez is boszontás? — De más, a' mi engem boszonzkodásra felindít.

Ezek az alkalmatlan köszöntők meg nem elégedvén avval, hogy magok köszöntenek, hanem viszontag köszöntetni akarnak, 's ha ezt meg nem nyerik, haragra, illetlen becstelenítő szókra fakadnak. Magam is tegnap ezeket füleimmel hallottam. Veréb fészek van a' kalapja alatt. Fejébe van a' kalap szegezve. Ez goromba Pap. Ez vak. Ez süket. El nem fogadja a' köszöntést. Der hat ein Vogel-nest unterm Hut. Schau, der abprenti Pfaff tanckt nit ámal. Has tu gsegn Féder! ter ist hoffertig wegen sein schnautzbart s a t. Ezeket pedig nem mondták Urak, a' kiktől valami függésem vagyok, hanem parasztok, falusi emberek, varga legények, inasok, kocsisok, taligások, kofák, zsibvásárosok, lontsos szolgálók, korcsolások, ispotályosok, koldusok s a' t. Már vallyon, micsoda Beste karaffi meri azt mondani, hogy ezeknek olly becsülettel tartozom, a' mi néműt ők tölem türhetetlen alkalmatlanságomra bolondul kívánnak.

Igaz ugyan, hogy a' főnek felfedezése a' régiek-

nél is szokásban volt, a' mint ezt Plinius bizonyítja, de nem mindenekre nézve, nem is a' végre éltek vele a' régiek, hogy az eleikbe kerülő embereket megbecsüljék. A' Tisztek előtt süveget szoktak vetni, de csak azért, hogy a' süveg vetést olly szokásnak tartották, melly által a' fő megerősödik. Ebből megtetszik, hogy a' régiek nem csak az alávaló embereknek, hanem a' Tisztviselő Uraknak köszöntésére sem voltak kötelesek a' végre, hogy őket tiszteljék; hanem a' kik süveget vetettek, ezt csak azért cselekedték, mivelhogy főerősödésre való szokásnak tartották. — Cselekedhették ezt bizvást a' Romaiak, kiknél a' nátha nem igen uralkodik. Ha a' fejet felfedezvén fő nehézséget, főfájást, náthát, hurutot kaptak, kétségkívül megváltoztatták volna szokásokat, 's nem csak az alávaló emberek előtt nem, hanem a' Tisztviselő Urak előtt sem fedezték volna fel fejöket.

Plutárkus a' süvegvetéssel való köszöntésnek más okát említi. Mert (ugymond) vallyon mért imádják az Isteneket földözött fővel, kik a' tiszteletre méltó emberekkel egybeakadván, ha földve van a' fejök felfedezik. Ez ugy tetszik olly kérdés, mellyre nehéz a' felelet. — Erre felelvén Plutárkus így folytatja beszédét: „Azt mondják, hogy Eneás midőn az áldozat tételben foglalatoskodott 's Diomedes mellette által ment a' fejét befedte 's ugy vitte véghez az áldozatot. — Ez ha igaz, nem ellenkezik, hanem szépen egyez

a' józan ésszel az a' szokás, melly szerint az ellenségeink előtt a' fejünket befedjük a' jó barátok és jeles emberek előtt pedig felfedezzük. Hogy az Istenecket földött fővel tisztelik, azt nem más okra nézve cselekszik, hanem azért, hogy Éneás példáját követik. Hogy a' hatalmasabb emberek előtt a' fejöket felfedik, azt nem szokták cselekedni nagyobb becsülésnek okáért, hanem hogy azok a' gyűlölségtől mentek legyenek, 's meg tessék, hogy Isteni tiszteletet nem kívánnak, hogy nem szenvedik, és semmiképen nem volna kedves előttök, ha úgy tiszteltetnének, a' mint az Istenecket tisztelni szokták.“ —

Már ezek a' Jámborok, ha mostani időnkben él-
nének, mikor az igaz Istent felfedezett fővel imádjuk,
kétség kívül a' leghatalmasabb embereket is földött
fővel tisztelnék; süveget soha előttök nem vetnének;
hanem ha talám olyan rabi jobbágyságra szorulnának,
mint régenten némellyek a' németeknél, kikről azt
írja Bettoldi: „A' jobbágnak Ura előtt süveget kellett
vetni, hogy az Ur ötet büntetni akarván, az üstökét
megragadhassa.“ E' szerint tehát a' ki olly rabi job-
bágy nem volt, kit valamelly Ur megezibálhatott vol-
na, annak semmi kötelessége nem volt arra, hogy sü-
veget vessen.

Vallyon, mi tehát az oka, hogy az emberek olly
igen felkapták ezt a' szokást, melly magoknak is,
másoknak is, kiváltképen a' népes városokban nagy

alkalmatlanságot szereztél! Ezt a' szokást, melyből gyakorta harag, boszorkodás, néha veszekedés, verekedés, gyilkosság is származik. Ennek fő oka nem egyéb, hanem a' kevélység, mert a' kik nagyobbaknak tartják magokat az emberek között, mivelhogy többire érdemetlenek az igaz önként való tiszteletre, legalább ezt az erőltetett külső tiszteletet kívánják: kedvelik azokat, kik őket illy képpen becsülik: üldözik azokat, kik nekik ezt a' tiszteletet meg nem adják. Illyen volt ama kevély Amán. A' királynak minden szolgálói térdet hajtának, 's imádják vala őtet, nem azért hogy arra érdemes volt, hanem azért, hogy a' király parancsolta, 's maga kevély lévén úgy kívánta. Egyedül egy Mardocheus nevű Zsidó nem hajt vala térdet, 's nem imádja vala őtet. Amán azért nagy haragra fakadván, nem csak őtet, hanem az egész Zsidó nemzetséget kiakar-
ta irtani. — Nagy szembetűnő beste karaffiság ez! Látja ezt minden a' kit a' karaffiság meg nem vakított.

Illyenek most a' kevély emberek. Azoktól, kiket magoknál alábbvalóknak tartanak (ámbar valóban többire nem alább valók) azt kívánják, hogy süveget vessenek, köszöntsenek és pedig nem egyszer vagy kétszer, hanem annyiszor, valahányszor eleikbe kerülnek. Mi következik ebből. Ezek a' süvegvetők, ezek a' köszöntők másoktól 's ezek másoktól, kiket magoknál alábbvalóknak tartanak, mivelhogy a' magok-

hoz hasonlóktól, vagy magoknál nagyobbaktól azt nem kívánhatják, hogy süveget vessenek, köszöntsenek, legalább azt kívánják, hogy a' köszöntést kiki elfogadja; mert (ugy mondanak) a' köszöntés udvariság, a' köszöntésnek elfogadása pedig kötelesség. A' ki eleget nem tesz a' kötelességnek, azt gyalázzák, gúnyolják, becstelenítik. Már vallyon nem beste karaffiság e' ez? — Fülelj te beste karaffi! vigyázz arra a' mit mondani fogok, 's értsd, ha értheted. — Ha te, ki nálomnál semmiképen nagyobb nem vagy hanem vagy hasonló hozzám vagy alább való nálamnál, ha, mondom, te előmbe kerülén azt mondanád; „Vess süveget, beszélj velem, egyébkint-meggyalázzlak.“ Valljon mi kötelességem volna, hogy e' parancsolatodat beteljesítsem? Nemde nem inkább ez ostobasságért, merészségért, gorombaságért megérdemelnéd, hogy a' botom köszöntse a' hátodat? — Szinte ezt érdemled te beste-karaffi! mikor süveget vetván megköszöntesz nem azért, hogy engem becsülj, hanem azért hogy téged köszöntselek. A' te süvegvetésed nem tisztelet hanem parancsolat, mintha, azt mondanád: Vess süveget te is mert egyébkint gorombának mondlak, meggyalázzlak. — Így mersz te velem parancsolni, és pedig mindennap, valahányszor előmbe kerülsz; így mernek velem parancsolni, több ezer beste karaffi társaid; és ha a' nyelvémet nem fárasztom, a' kalapomat nem koptatom, mikor ti azt tőlem kíván-

játok, nemcsak hátam mögött, hanem szemtől szembe is mertek engem becsületleníteni! — Olly boszontás ez, melyet lehetetlen elnyögnöm. — Azokáért nyilván kimondom, hogy beste karaffiak vagytok. Az [pedig dupla beste karaffi, a' ki reám azért neheztel, hogy ezt veletek megismertettem. — 'S vallyon azok akartok-e ennek utánna is maradni? Nem tudjátok-e, hogy nem csak Angliában a' Quäkerek, hanem a' Bécsiek is régen elhagyták ezt az udvariság köntösébe öltözött goromboságot! hogy nálunk is Fűreden több nagy Urak 's tudós Hazafiak azt végezték, hogy egy garast fizessen, valaki süvegvetéssel, köszöntéssel fog élni! hogy minap a' Göttingai tudósok is megegyeztek abban, hogy ennek utánna egymást ne köszöntsék! De hijába szólok, erős bennetek a' megrögzött rossz szokás.

Kérem azért nem csak én, hanem általam számos becsületes, tudós érdemes papi és világi emberek is kérik a' népés helységeknek igazgató Tisztjeit, hogy a' Bestekaraffiakat, kiknek Attyok (karaffa) az első Leopold alatt a' magyarokat elégséges ok nélkül üldözte, most a' II-dik Leopold alatt kiirtsák; 's ugyan azért doboltassék-ki; hogyha valamelly karaffi bántani fogja ennek utánna a' becsületes embert azért, hogy őtet nem köszönti, vagy alkalmatlan köszöntését el nem fogadja, minden irgalmasság nélkül husz pálczával fog büntettetni. — Ha ez egy hónap mulva

meg nem lesz, elvégezték már némelly népes helységeken harminczan, negyvenen, többen is, hogy csákányokat fognak csináltatni, mellyekkel a' becsület sértő goromba köszöntőket, illőképpen köszönthessék.

Én ezt a' végzést jóvá nem hagytam, mert valyon mért kellene költenünk 's fáradsunk a' beste-karaffiak miatt? Azokáért azt javallottam, hogy a' beste-karaffiakat minden költség nélkül 's kisebb fáradsággal büntessük: 's ha valaki ennek utánna a' becsületes embert megbecsteleníti, csak azért, hogy nem köszönt, vagy a' köszöntést el nem fogadja, a' megbecstelenített személy emelje fel a' pálcáját, 's nézzen a' goromba becsületlenítőre; ha pedig pálcza nélkül jár, nézzen reá felemelt ököllel. Ez a' külső jel annyit tesz, mintha a' becsületlenített személy azt mondaná Besteléle karaffi! goromba! megérdemled, hogy a' hátodat pálczával köszöntsék; vagy hogy a' fejedet jól meg puhítsák.

Tetszett e' javallásom számos becsületes személynek; kértek engem, hogy ezt kihirdessem; ihon ki is hirdetem a' végre, hogy senki se menthesse magát mondván: Én ezt nem tudtam, ezt a' jelt nem érthettem.

TOLDALÉK D).

E' fordítások illy czim alatt jelentek meg. Vas vármegyei Kőszegi Fabchich-József az magyar föllálitandó Tudós Társaságnak a' XI-dik szám alatti Tagjától magyarra fordítatott Pindarus, Alceus, Záfó, Stezikorus, Ibikus, Anakreon, Bakkilides, Szimonides, Alkmán, Arkilokus az kegyelmes Második Isztmiai Mecénásoknak költségével. Győrben 1804 8-dik rétbén 368 lap.

A' czim levélen belől ezen mottók vagynak:

Eruditis dupla mittuntor omnia: aequum enim illos esse duplicarios. Diviti vicissim mittat pauper eruditus librum antiquum, si quis sit boni ominis, aut convivio aptus; aut suum ipsius scriptum, quaecunque potuerit: idque accipiat Dives hilari omnino vultu, et acceptum statim legat: quod si reposuerit, aut abjecerit, sciat Falcis se minis obnoxium, etiamsi, quantum oportebat, miserit. Lucianus in Legislatore Saturnaliū 71. 15. 16.

az az:

Hogyha Magyar könyvére találsz; jó légyen, akár rossz; Meg vegyed: ámbátor olvasod azt soha sem.

Qui Phaebum, Musasque colit, qualem esse libenter Me dederim, summa surgens de luce, disertis Immoritur libris, ac caetera ridet ineptus:

Huetius Epistola 2. 24.

A' rövid előbeszéd így kezdődik:

Praefatus est.

Ad Imitationem Luciani Librorum Historiae.

Verae.

Hogy Szótári Kengyelfutómat olly szárazan ki ne adnám, melléje fordítottam mulatságbul az Henricus Stephanusban foglaltatott apró Lantosokat, azonban méltán tartottam némellyeknek szemre hányásoktul, kik azt gördíthették: Hallod e! hol az apróbb Lantosok vagynak, ott vagyon ám Pindarus is, minek adsz egy zsebbe való könyvecskét csonkítatván? szégyen fejébe fogtam ehez is, kinek soha eszem ágába nem volt ez titkos értelmű Poétát érntenem, ez volt azon Ovidiusi Deus in nobis, agitante calescimus in quo. az hozzá szükséges Görög Nyelvet nem az Konstantinápolyi, hanem Köszögi Universitásban szereztem. — Itt tiz sorban a' versmértékről van szó; azután az előbeszéd befejezése így következik: nem tudom, kimondjam é, mi hátra van, de mivel Historia vera az fölvételem, örök hálákat adók Kegyelmes Uram Iste-

nemnek, hogy, mely verseket Pindarus egész élete folytán egyenként irdogált, én három hét héján egy esztendő alatt le fordítván kerekembe semmi bomlást nem tapasztalék.

A' 9-dik lapon Pindarus első olymipiai dala előtt minden egyéb ajánló levél nélkül illy ajánló czim van. Fő Tisztelendő Balogh Sándor Komárom fölöött Boldogságos szüz Mária Monostori Apát Ur, Györi Kanonok, Pápai Öspörös, Szent Széki Biró, Ékes Tudományi és Filozofiai Doktor, Öreg, Ifju Semináriumi Másodszori Rektor, most Theologyiai Igazgató Urnak, az Magyar föllállítandó Tudós Társaság az első szám alatt való Tagjának, az Magyar Szótár Szerzőjének, nekem jóakaró és tévő Uramnak.

Ugyan ezen kanonok Urhoz Pindarus énekeinek magyarázatánál a' 223-tól 227-ik lapokon következő levél 's köszöntő vers van intézve: Fő Tisztelendő Apát Ur! Midőn elmémnek szüleményével megkinálatak, szives elfogadásodbul származott örömmömet ki nem magyarázhatom. Öregbült szívemnek tágulása, holott ez dalban termes képedet, uri személyedhöz illő csinos vagyonodat lerajzolva kinek kinek szeme láthatja, hiszen mintha reád szabta volna Pindarus ezen dalt úgy, mint deli termetedhöz van szabva ritka szépségű és áru Farkas bundád, ezt az filiae discurrentes super murum Genes. 49. 22. beszélík, hogy az városban nincsen hozzá fogó: Pindarus azt mondja

1. 161 ez az *frigidarum tepidum remedium aurarum* be illenék akarmelley Pellánái győzedelmes bajnoknak ajándékol — ha ki Hiero szabásu házadat keresné minden gyermek Odyss. VI. 300 reá mutat; vagy ha kérdeződni nem akar, nézze az legnagyobb, legmagasabb, legtisztább egy márvány ajtós, két kapus, három erkélyes, négy szegű házat, ezhez sincsen hasonló ház az egész városban, az első gerendázatban Herceg lakhatik, ez szó Herceg nem barbarus szó, szent Imrét minden Kalendáriumok Hercegnek hívják. egy ajtón minden szobáit megjárhatni folyosó nélkül. szerző és építő mestered Cicero volt 1. de Offic. 39. ut in ceteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum. Sic in domo clari hominis, in quam et hospites multi recipiendi, et admittenda hominum cujusque modi multitudo, adhibenda est cura laxitatis, és noha három esztendő alatt már minden földalatti szükséges boltok megkészültek, még is találatott bővséges hely egy két száz szekeres jégveremnek, ámbátor igazságod fön marad az közösre, ha ki az második gerendázatnak két szárnyas, három ajtós polótájába lépik, szöme szája bámul az *Musicae Flosion*. Arisztoteles volt az első, ki Bibliothekát állított Nagy Sándor királynak szakállára Sándorvárott: te saját költségeddel olly nagy könyvtárra verekedtél, hogy ha 1775-túl fogván ez századnak végéig, mindazon könyveket egyben hordanójok, ki-

ket itten megvásárlottak, vagy is magyarábban szól-
ván, kik most az városban az Fundationalis örökös
három Bibliothékáktól megválva találtatnak, az tied
mind azokat megelőzik. Szemében ötlött fényes könyv-
házadnak zsöngéje 1777 Ikerek havának 8-kán Gró-
fi ő Excellentiájának Niczky Kristófnak, akkori Győr
megyei Oskoláknak Fő Director Urának, az ki, mi-
nekutánna boldog emlékezetű Mária Terezia király-
né Asszonytul az Györi Oskoláknak ajándékozottatott
Szent keresztnek ereklýjét Fő énekes misének vége
után pompásan beiktatta volna valamennyi Professzo-
rok közül egyedül tégedet méltózott uri látogatásával,
és az többi veled való kegyelemmel tellyes beszélge-
tései közt könyvtárodnak fordulván azt mondá: Se-
nex Professor est. Közepettén állanak, mint egy vil-
logó hadi rendben az Deák, Görög, Zsidó, Szeretse-
ny, Kaldeus Szent Atyák Theologusok: mellettek ket-
tejében az Görög, Deák régiebb, frisebb Klassziku-
sok: jobb oldalvást az negyedikben az Magyar tudo-
mányhoz tartozó Deák, Magyar nyelvű Historikusok,
Juristák, Politikusok, baloldalvást az ötödikben az
Erkölcsei, Filologus tiszta magyarok, egy valakit ez
két utolsóval meg is czáfoltál, ki azt találta ejteni.
hogy az Magyaroknak ha akarnák is, Bibliothekát az
magyar könyvek szüke miatt nem lehet szerezniök,
az nyári palotában csillognak az elsőől utolsóig fog-
ván egy hatodik almáriomban, mindenféle ásványok

és ritkaságok ez böcsülhetetlen házi szeredde megelőzted magát Hiero királyt, kinek fogásairól függetek ugyan az legmesterségesebben készült külföldi citharák, kobzok, Hegedűk és mindenféle muzsikás eszközök; de a' könyvtekercsekről semmi szót Pindarus vagy ki más nem ejthetett, még egy vagyoni-
kivel Hieronak elejébe tehedd magadat. Ő Ferenik paripájával szerzett olympi koszrut: te ipse eques ipse pedes, signifer ipsius eras, midőn 1776 Skarapla havának 10-kén az Po'sonyi Olympiásban százharmincz liszt lángos vetélkedő legtudósobb bajnokok közül huszonnyolcan juthatván az Györi, Po'sonyi Zsólomi koszorúhoz legékesebb szolási tudományoddal Magyar országnak legszínesebb oszlopainak elől ülése alatt az első Borostyánnal környékeztetével, miféle győzelmekkel izzasztja legfőképpen Cicero Cezárt pro Marcello kirul F. F. Székhelyi Majláth Antal kánonok Ur, az Szent ékes szállásnak Doktora, az beiktató beszédében nagy mesterséggel és senkinél se találándó igékkel fennyen azt hirdette: ubi vincere gloriosum vinci certe non indecorum erat; örömmel beérhették és henye életet viselhettek az Olympusi koszorúsok holtokiglan, de te az ártatlan Pelopszkint buzogtál ez majd véres izzadásig forraló katlanban, méglen nem 1794 Mérték havának 4-dikén Béborosvállal Főlséges Urunk FERENC királyunk nagy kegyelmesen ki emelt, és 20-dikán káptalanyi méltóságodban iktatta-

tott. Me autem coronare illum collegiaria lege Alcaico
cantu oportuit:

Mérték havának második harmadán

Hallók sokan melly édesen hangzani:

Mi Második Ferenc Balognak

Érdemeit kegyesen tekintvén,

Az kit nagy erkölcs, nagy tudomány, nagy ész

Föl ékesített, Isten ajándoka,

Kedves személye Mi Elöttünk,

Tesszük azért, vegye, kánonokká.

Rád nem szorultam Pimpla hegy Asszonya,

Ha Iskoláink Attya Ferenc kirdly

Ez tudja, vallja, írja hirül

Hiveinek, 's keze gazdagítja.

Hibáz, ki ezt csak szokta rebegni: Jó

Jó pap, valóban jó pap, igaz pap ez:

Lássuksza, Fölséges kirdlyunk

Melly sokat, és nagyot emlegessen.

Vetetted Ignác nagy csuda rendiben

Hat hat nyaratszok mélyre le talpkövé't

Tulajdonodnak, 's olly göcsöt ront,

Melly miatt hány, göcsök el ki multak?

Horácot érted, bár maga írta meg,

Ha volt e' szükös; Róma fejének is

El nem fogadván nagy kegyelmét,

Falvaiban sokat irdogálván.

Azt mondanójók: éjjeli toll füles:

*Názót szegénynek fél bokor onszoló
Versért kihivná, az kilencet
Vaj csak együld ügye fottra biznók.
Könyvtárod Érted, 's Véled imigy beszél.
Gyantázat, ásvány, égteke házodat
Villáncsozó szikrákkal hintvén
Számptalanok szömeit meresztik.
Titok böttükből halljuk ez olvasást:
Mihelyt nap, és hold épfelesen borul:
Arany kenyér, ezüstös hordó,
Nyak perec élteti Vándorunkat.*

mellyről F. F. Sárdi Somsich János Sz. Pilibárti Pre-
post egy csaknem természetet haladó fénköves elmé-
vel, és tudománnyal jeleskedő Ur, azt vallotta: ugyan
megdicsértem, F. F. Balogh Kánonok Urat, olly bir-
tokos ítélő birától származott bizonyzágon hogy ne
örültem volna? ki is tilthatnája meg énnékem azt,
hogy most is ne örvendezzek nem tellyesedett még
meg az borostyán levelek csördülése noha 1796 kos
havának 7-dikén Monostori aratásodkor egyszersmind
szüretöltél. Deus prospicit; és Pindarus bátyánk en-
gedelmével non cito te destituet, ha mindjárt vitreo
daturus nomina ponto leendnék is, ceratis tamen ope-
daedalea adnitar pennis.

TOLDALÉK E).

Gaál György Herczeg Eszterházy Pálnak Bécsi könyv- és képtárnoka, 's Heves vármegye Táblabírája, Pósonban 1783 Aprilis 21-kén született. Élete környülményei 's munkái bővebben elő vagynak adva a' következő könyvekben: *Conversations Lexicon neue Folge* in 2 Bänden. — *Chronologische Fabeln zur Geschichte der Deutschen Sprache und Nationalliteratur* von Dr. Karl Frieder. Armin. — Guden. Leipzig 1831. *Oesterreichische national Encyclopädie* Wien 1835. — *Biographie universelle et portative de contemporains ou Dictionnaire historique des hommes vivants et des hommes morts depuis 1788 jusque à nos jours*, publiée sous la direction de M. M. Rabbé. Wieilh de Boisjolin et Sainte. — *Preuve* tome 2 Paris 1836. — E' több tekintetben jeles férjfi nyomtatásban meg jelent munkái következő cziműek:

A' régi és mostani legnevezetesebb időbeliek hires tetteiknek és életeiknek hiteles rajzolatjok, mellyet Schiller és Meiszner történet íróknak német munkájok szerént meg magyarázott Gaál György 8. Pesten Hartleben. 1803.

A' tudós Palócz avagy Furkács Tamásnak monosbélbe lakó Sógor Urához irt levelei 8. Budán 1803.

Die Horen, ein Liederkranz 4. Dresd. Walther 1812
Gedichte, 8. Dresden. Walther 1812.

Die Farben, Symbolische Scene 8. Wien. Heubner 1812.

Friedenshymne. fol. Wien Heubner 1814.

Die nordischen Gäste oder der neunte Januar 1814 ein Gedicht in 12 Gesängen 1818. Wien Beck.

Fatika, Sage, aus dem Ungarischen des Alexand. von Kisfaludy 8. Wien. Wallishauser 1820.

Theater der Magyaren I Band 8. Brünn Trassler 1820.

Polymnia eine Auswahl von mehr als dreitausend Stellen aus den Werken der vorzüglichsten deutschen lyrischen Dichter älterer und neuerer Zeit, sammt einem reichhaltigen, zum Behufe schnellen Auffindens jeder Stelle eingerichteten Sachregister 8. 4 Theile. Brünn Trassler 1812.

Mährchen der Magyaren 8. Wien. Wallishauser. 1822.

Gedichte zweite Auflage 8. Zerbst. Kummer 1825.

Die Vertheidigung von Güns gegen Sultan Soliman im Jahre 1532. aus dem I. Hefte der östr. milit. Zeitschr. besonders abgedruckt. 8. 1828.

Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen, Deutsch, Latein. Ital. Francös. Englisch und Ungarisch 8. Wien Volke 1830.

Sagen und Novellen aus dem Magyarischen 8. Wien, Mayer. Mythologysches Taschenbuch mit Kupf. 12. Wien, Mayer. Allgemeiner deutscher Muster Briefsteller. Güns. Reichard. Allgem. deutsch. Muster Briefsteller 2te Aufl. Pesth. Hartleben. A' tudományos gyűjtemény 1823-dik esztendei folyamának 9-dik kötétébe lap 97 — 115 egy becses birálatot is iktatott magyar nyelven az illy című munkáról: Tripartitum, seu de analogia linguarum libellus. Typis Haykulanis, divendente Carolo Beck Viennae 1820 — 1823.

